Gudmund Hernes: Det medievridde samfunn 2.0

Terje Rasmussen: Politikkens omverden 2000-2020

Rune Ottosen: Natos nye kriger 1999–2018

Anne Krogstad: Medievrier, myter og kultureliten

POLITIKK OG JOURNALISTIKK

I ET NYTT ÅRTUSEN

Mediehistorisk Tidsskrift nr. 2 2019

(Årgang 16, nr. 32)

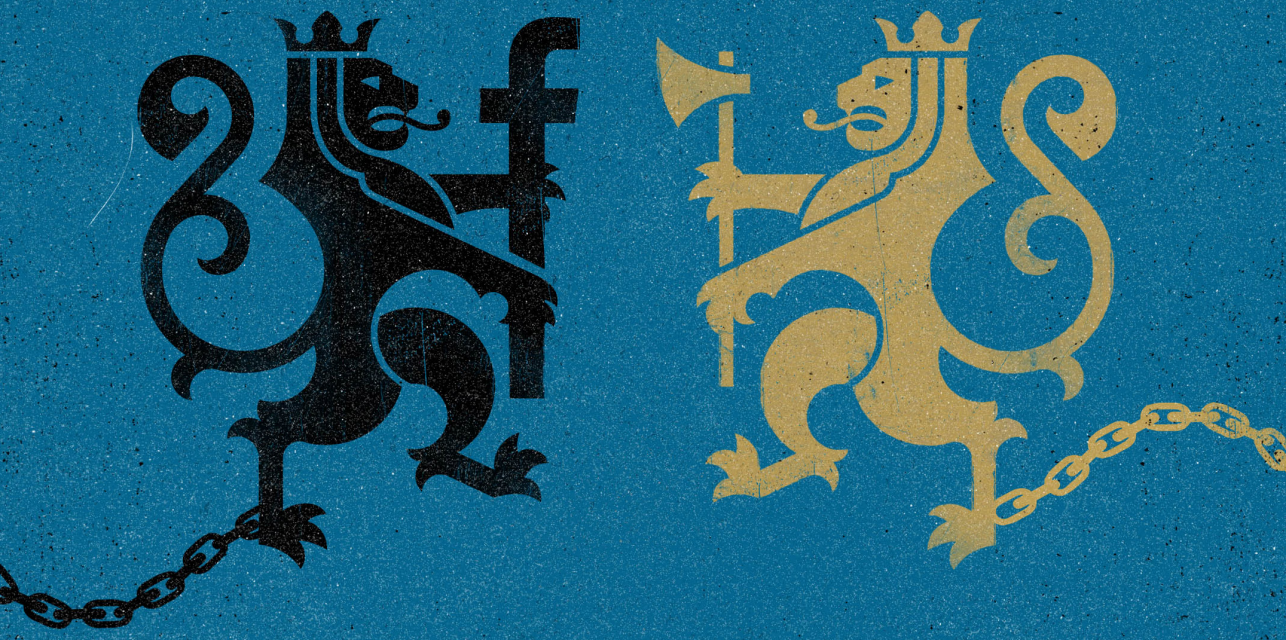

Norsk Mediehistorisk Forening

www.medietidsskrift.no

Politikk og journalistikk

I et nytt årtusen

Mediehistorisk Tidsskrift nr. 2 2019
(Årgang 16, nr. 32)

Utgitt av
Norsk Mediehistorisk Forening

Redaksjon for dette nummeret av Mediehistorisk Tidsskrift:

Birgitte Kjos Fonn (ansv. red.)
birgitte@oslomet.no

Redaksjonsråd:
Astrid Gynnild
Roy Krøvel
Christine Myrvang
Arnhild Skre
Ove Solum

© 2019 Forfatterne

Design/Grafisk produksjon: Endre Barstad
endre.barstad@online.no

Omslag: Endre Barstad

ISSN digital utgave: 2464-4277

Utgitt av Norsk Mediehistorisk Forening
Tidsskriftet er Open Access og publiseres under lisensen Creative Commons CC BY-NC 4.0. Betingelsene kan leses her:
http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.no

Adresse:
Norsk Mediehistorisk Forening
c/o Mediebedriftenes Landsforening
Kongensgate 14
0153 Oslo

Hjemmeside: www.medietidsskrift.no

Innhold

Leder
Politikk og journalistikk i et nytt årtusen 6

Gudmund Hernes
Det medievridde samfunn 2.0. 12

Terje Rasmussen
Offentlig mening som politikkens omverden, 2000–2020 32

Rune Ottosen
Fra kald krig til «out of area»-strategi 66

Anne Krogstad
Den medievridde kultureliten 90

FORUM

Paul Bjerke/Birgitte Kjos Fonn
Er journalistikken venstrevridd? 108

Christine Myrvang
Stormens øye. Om forsøket på å stabilisere Dagbladets nyere historie. 120

Henrik G. Bastiansen
Når mediehistorien blir søkbar – og grafisk 132

Bokanmeldelse: Knut Lundby
Dag Kullerud: Motkultur og motsetninger. 144

Bokanmeldelse: Birgitte Kjos Fonn
Torbjørn von Krogh (red.): Faktasjekk og selvrefleksjon 150

Bokanmeldelse: Bigitte Kjos Fonn
Helge Røed: Mennesket og pressemannen «Ola Tiltak» 156

Sammendrag 162

Abstracts 163

Om bidragsyterne 164

Forfatterveiledning for Mediehistorisk Tidsskrift 165

Utgaver så langt 167

Leder:

Politikk og journalistikk i et nytt årtusen

Birgitte Kjos Fonn
Førsteamanuensis i journalistikk
Oslo Metropolitan University
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
birgitte@oslomet.no

Ved utgangen av dette året er det gått 20 år av det 21. århundre. Det har vært en periode med dramatiske endringer. Verken polarisering, økt ulikhet, den største økonomiske krisen siden de harde 30-årene, terror eller nye kriger lå nødvendigvis i kortene da et nytt årtusen ble ringt inn i 1999 – for ikke å snakke om at forbruksoptimismen som kjennetegnet inngangen til 2000-tallet skulle knyttes til klimakrise 20 år senere.

I 1999 utropte *Time* Jeff Bezos til årets mann. Nyttårsaften samme år meldte *Aftenposten* om en rus av fremtidsoptimisme på de store børsene i Europa og Asia, og at finanskrisen i Asia var avløst av gylne tider for investorene.[1] På lederplass så avisen ingen grunn til å beklage at det som helt riktig ble kalt «brutalitetens århundre» var over, men forventningene til det nye årtusenet var likevel noe mer dempet på lederplass enn på børsen. Avisen pekte på at det var lagt et grunnlag for «fortsatte fremskritt og en lovende utvikling i den epoke som begynner med at to-tallet blir første siffer i et nytt år», men gjorde også et poeng ut av at disse mulighetene kunne skusles vekk.[2]

Det var heller ikke alle verdens tegn på de endringene som skulle skje i medieverdenen. Teknologiutviklingen virket først og fremst lovende. *Dagbladet* hadde den siste uken i 1999 satt søkelyset på makten i Norge, og på nyttårsaften var turen betimelig nok kommet til nyhetsmediene. Et knippe samfunnstopper var spurt om hvordan de ville karakterisere medienes makt. Tittelen på den tosiders artikkelen lød: «- Stor makt, uheldige metoder».[3] På 2000-tallet er makten betydelig svekket, mens metodene fortsatt diskuteres. [4]

Polarisering, men også mangel på debatt

Da Mediehistorisk Forening arrangerte sitt årlige seminar i mars 2019, var det forholdet mellom politikk og journalistikk i årtusenets første 20 år som var tema. Det ble et meget interessant seminar med mange inspirerende foredrag, og videoen fra seminaret er fortsatt tilgjengelig på mediehistorisk.no. Flere av bidragene er utviklet til artikler som publiseres i dette spesialnummeret.

Fafo-forsker **Gudmund Hernes** etablerte rammene for seminaret med et foredrag om dagens mediedramaturgi, der han trakk linjene tilbake til sin skjellsettende artikkel som først ble publisert i *Samtiden* i 1977 – «Det mediavridde samfunn».[5] Det er nå over 40 år siden Hernes identifiserte medievridningsteknikkene *tilspissing*, *forenkling*, *polarisering*, *intensivering* og *konkretisering*. Siden la han til *personifisering*, som nok et eksempel på virkemidler mediene tok i bruk for å fange publikums oppmerksomhet. Men hvordan fungerer dette i dag? Det var tema for foredraget som nå er utvidet til artikkelen som åpner dette nummeret. De gamle medievriene er fortsatt høyst levende, men med

Det er nå over 40 år siden Hernes identifiserte medievridningsteknikkene tilspissing, forenkling, polarisering, intensivering og konkretisering

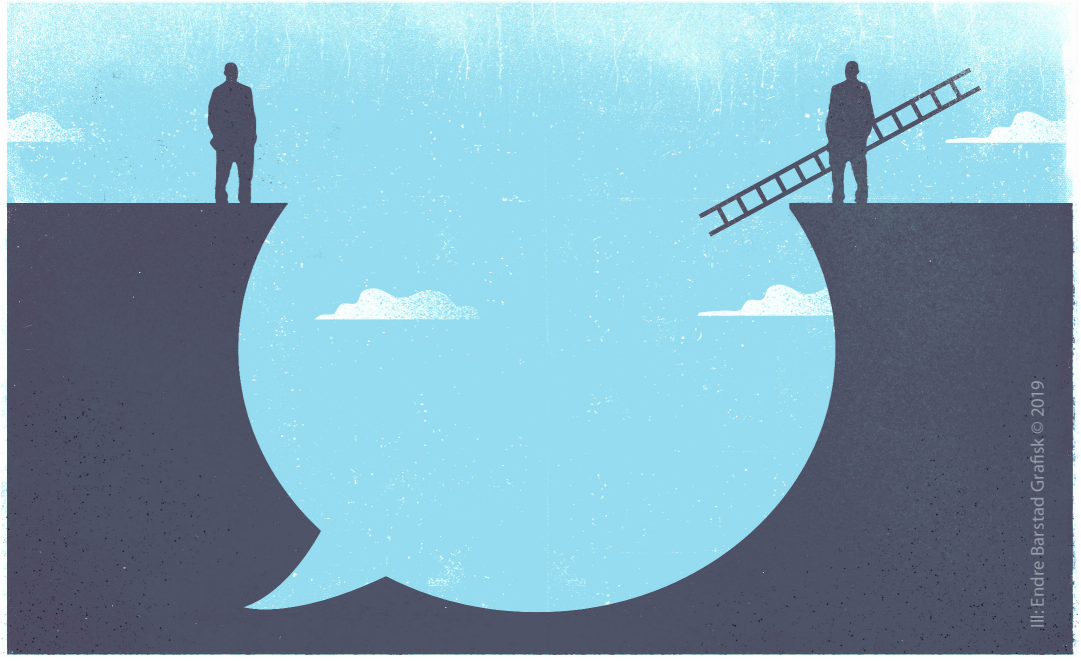

informasjonseksplosjon, brukerretting og ekkokamre seiler polarisering etter alt å dømme opp som mye viktigere enn før. Som Hernes uttrykker det:

> De nye sakene som presenteres kan fungere som en slags lojalitetstester ved å tvinge folk til å ta stilling for eller mot. Entusiaster kan tennes, supportere agiteres, antagonister aktiveres og rivaler oppflammes. (…) Mediestrategien er altså ikke kun å informere, men å mobilisere – altså å få folk til å reagere.[6]

Informasjonsflom og eksponensiell medievekst er også tema for professor **Terje Rasmussen**s artikkel, «Offentlig mening som politikkens omverden, 2000-2020».

I 2015 ga Rasmussen ut boken *Offentlig parlamentarisme – politisk strid og offentlig mening 1945–2000*. Her viste han hvordan den offentlig mening i alle fall siden tiden etter 2. verdenskrig i stadig større grad har kommet til å omkranse politikken som en autonom kraft –og i høy grad forandret premissene for politikken. I artikkelen i dette nummeret går han gjennom sentrale saker i norsk politikk etter 2000, og viser med en rekke eksempler hvordan den offentlige mening både innringer og endrer politikken. Her er nyhetsmediene viktige aktører, men også andre deler av offentligheten, fra Facebook til det voksende korpset av kommunikasjonsrådgivere. Resultatet både før og etter 2000 er blitt en *offentlig parlamentarisme* der politikk dannes i et samspill mellom regjering, opposisjon og offentlig mening. Men det finnes også

solide eksempler i noen av de viktigste spørsmålene i norsk politikk på at den offentlige mening ikke tiltar seg en slik rolle, påpeker Rasmussen.

Artikkelen «Fra kald krig til «out of area»-strategi: Mediene og Norges deltagelse i Natos nye kriger 1999–2018» av professor emeritus **Rune Ottosen** viser dette med all tydelighet. Som med Rasmussens artikkel ser man også at bakgrunnen for endringene gjerne finnes enda lenger tilbake i historien. Ottosen tar for seg mediedekningen av de krigene Norge har deltatt i helt siden Golfkrigen i 1991. Da Golfkrigen tok til i januar 1991 var Warszawapakten i ferd med å gå i oppløsning, og USA var i ferd med å skaffe seg en enestående lederrolle i internasjonal politikk. Samtidig hadde Irak, en regional stormakt, invadert nabolandet Kuwait året før. Norge stilte kystvaktskipet «KV Andenes» til disposisjon som forsyningsskip i Persiabukten. Det viste seg etter hvert at forutsetningene for hvordan skipet skulle brukes ble brutt, men det var først bare *Dagens Næringsliv* som fulgte opp dette på en kritisk måte.

Manglende presseoppmerksomhet om Norges gjerninger i krig var noe som skulle vise seg å prege årene som kom. Ottosens tese er at Norge har gjort seg skyldig i folkerettsbrudd ved en rekke anledninger helt siden bombingen av det tidligere Jugoslavia fant sted i 1999. Den kalde krigen var nå definitivt over. Allerede ved Sovjetunionens sammenbrudd i 1991 var det blitt åpnet for operasjoner utenfor medlemslandene, noe som avfødte «out of area»-strategien. Verken disse endringene eller Norges deltakelse har avfødt den pressedekningen det hadde fortjent, mener Ottosen. Han mener blant annet at norske medier ofte har gjort som brorparten av norske politikere, nemlig nærmest automatisk identifisert seg med USAs perspektiv.

Manglende presseoppmerksomhet om Norges gjerninger i krig var noe som skulle vise seg å prege årene som kom

Den nyttige kultureliten

Professor **Anne Krogstad** plukker opp tråden fra foredraget til Hernes, og anvender hans medievridningsteknikker på et nytt materiale – dekningen av kultureliten. I første del av artikkelen «Den medievridde kultureliten» tar hun for seg virkningshistorien til medievriene til Hernes. Hvordan kunne en artikkel som var kjemisk fri for forskningsresultater, skrevet av en forfatter som beskrev seg som «blank» innen medieforskningen, få så stor betydning, spør Krogstad.

Medievitenskapen var i seg selv ikke svært utviklet på dette tidspunktet. Krogstad viser at Hernes, som sosiolog, trakk noen veksler på fagfellene Herbert Simon og James S. Coleman, og noen medieteoretikere, som Marshall McLuhan og Erving Goffmann, Maxwell E. McCombs og Donald L. Shaw hadde publisert liknende tanker. Men i alle fall i Skandinavia var medievitenskapen ung. Senere professor Martin Eide var blant dem som tok tak i medievridningsbegrepet i sin hovedoppgave fra 1983 om forholdet mellom politikere og medier, og i 1986 lanserte svenske Kent Asp begrepet *politikkens medialisering*.

Det som imidlertid er tema for Krogstads artikkel, er om disse medievriene kan brukes på et av samtidens brennende spørsmål, som igjen har sammenheng med polariseringstendensene – nemlig dekningen av den såkalte kultureliten. I artikkelens andre del presenterer hun en empirisk undersøkelse som viser nettopp hvordan rammeverket til Hernes kan bidra til en forståelse av den offentlige samtalen om «eliten» og «folket». Kultureliten – (kunstnere, journalister, akademikere, politikere, kulturbyråkrater osv.) har ifølge Krogstad en politisk funksjon – blant annet som motsats til folket. Hun argumenterer for at den typiske representanten for kultureliten har utviklet seg til å bli en nærmest latterlig figur i mediene.

I **Forum-delen** fortsetter vi diskusjonen om politikk og journalistikk i det 21. århundre, med en forkortet og omarbeidet versjon av et kapittel om journalistikk og objektivitet i boken *Journalistikk, profesjon og endring*,[7] skrevet av professor **Paul Bjerke** og undertegnede. Denne teksten var opprinnelig tenkt som et innspill til Mediehistorisk Forenings

2019-seminar, og tar dermed opp noe av den samme tematikken som de fagfellevurderte bidragene i dette nummeret. Her spør forfatterne – blant annet med grunnlag i forskning Ottosen har vært med på, om hovedstrømsmediene egentlig klarer å utfordre rådende tankegang innen sikkerhetspolitikk og økonomi – og hva det betyr for objektivitetsidealet.

Alltid skjermen

2019 var også året da *Dagbladet*, en av landets eldste eksisterende aviser, fylte 150 år. Like før jul i 2018 publiserte forskerne Martin Eide og Christine Myrvang historien om *Dagbladets* siste 25 år, oppfølgeren til 125-årshistorien som ble redigert av Hans Fredrik Dahl mfl. og kom i 1993. Eides og Myrvangs bok handler om det digitale skiftet – om avisens liv under en medierevolusjon.

Mediehistorisk Forening var på sett og vis involvert i dette arbeidet, ettersom flere av foreningens nåværende og tidligere medlemmer var så heldige å bli invitert inn i bokkomiteen – deriblant foreningens leder, professor Henrik G. Bastiansen, og jeg. Denne omfattende historien om *Dagbladets* vei fra «alltid foran» til *Alltid foran skjermen*, slik tittelen på Eides og Myrvangs bok lyder, er dermed også et viktig bidrag for foreningen og for norsk mediehistorie. Dessuten gir en samtidshistorie i en digital tid en rekke nye kildekritiske utfordringer. **Christine Myrvang** skriver om arbeidet med *Dagbladet*-historien i et lesverdig essay i dette nummeret. Vi vil samtidig rette en stor takk til fotograf Jacques Hvistendahl, som var *Dagbladet*-historiens bilderedaktør, og som har latt oss få bruke sine fotografier i Myrvangs essay.

Historien er listig. Den snur seg før du aner det. Vi kan samle og analysere stoff om epoken vi selv er inne i, men virkelig kunnskap har vi ikke før vi får det mer på avstand

Kildekritikk og kildearbeid i en digital tid er også tema for **Henrik G. Bastiansen**s faste spalte, der han tar for seg NB N-gramverktøyet, som Nasjonalbiblioteket tilbyr sine brukere. Bastiansen diskuterer fordeler og ulemper ved dette interessante verktøyet, og peker samtidig på betydningen av at forskernes håndverk fortsatt må preges av den etablerte kildekritikkens mentalitet. Slik kan man både åpne seg for nye metoder og videreføre historiefagets grunnleggende verdier.

Ellers anmelder vi historien om avisen *Dagen*, den svenske *Mediehistorisk Årsbok* for 2019, samt biografien om Ole Colbjørnsen, best kjent som «Ola Tiltak», en politisk bakspiller som også hadde en viktig posisjon i *Arbeiderbladet*.

Samtidshistorie på begynnelsen av et årtusen

Selv om vi studerer 2000-tallet, er det vanskelig å komme utenom 1900-tallet. Helt avgjørende var Berlinmurens fall – som det i år var 30 år siden – og som endret både politikk og økonomi på grunnleggende vis. Historikeren Eric Hobsbawm har skrevet historien om det «korte» 20. århundre, fra 1914–1991.[8] På samme måten er det lett å argumentere for at det 21. århundre på sett og vis tok til da østblokken brøt sammen.

Her i *Mediehistorisk Tidsskrift* startet vi markeringen av Berlinmurens fall med Henrik G. Bastiansens artikkel i vårnummeret i 2018,[9] og siden har vi hatt artikler om digitalisering av mediehistorien og world wide web i mediehistorien, etterraksten etter partipressen, markedsutvikling i Schibsted og spionene på tampen av den kalde krigen – alt dette bidrag som handler om det 21. århundre eller veien inn i det. Nå inviterer Mediehistorisk Forening pånytt til papers til sin årskonferanse i mars 2020, om klima og miljø i mediene i et historisk perspektiv – hvor vi også regner med at vi vil se en del samtidshistorie.

Bastiansen sammenlignet i sin artikkel om Berlinmuren dekningen i avis og etermedier, og ga samtidig et bilde av det som var den rådende følelsen, også i mediene, da «skammens mur» falt: forventning og optimisme. Det var den samme optimismen som fortsatt var synlig, ti år etter, i *Time*, *Aftenposten* og *Dagbladet* og sikkert mange andre steder, ved inngangen til dette årtusenet.

Det er fortsatt ikke sikkert optimistene tok feil.

Dette er ulempen med samtidshistorie, som altså er et av emnene dette tidsskriftet satser på. Som også en *Dagbladet*-kommentator påpekte nyttårsaften i 1999: Historien er listig.[10] Den snur seg før du aner det. Vi kan samle og analysere stoff om epoken vi selv er inne i, men virkelig kunnskap har vi ikke før vi får det mer på avstand. Men det betyr ikke at det ikke er innsatsen verdt å forsøke å ta et skritt til siden, og prøve å se sin tid.

Mediehistorisk Tidsskrift har i år eksistert i 15 år, halvparten av tiden siden Berlinmurens fall og tre fjerdedeler av det som så langt er gått av dette årtusenet. Med dette fyldige nummeret avslutter vi markeringen av vårt 15-årsjubileum, og håper våre lesere finner mye interessant stoff her. Vi ønsker også alle en god jul og et riktig godt nyttår!

Oslo, 20. desember 2019

Birgitte Kjos Fonn
Redaktør

Noter

1 Aftenposten 31. desember 1999
2 Ibid.
3 Dagbladet 31. desember 1999
4 F. eks. Sven Egil Omdal, Anki Gerhardsen, Eva Sannum og Simen Sætre: *«Sa hun virkelig det?» Medienes forhold til kildene*. Rapport fra Kildeutvalget oppnevnt av Norsk Presseforbund, 2019
5 Gudmund Hernes, «Det mediavridde samfunn», *Samtiden* nr. 1 1977
6 Gudmund Hernes, «Medievri 2.0», dette nummeret av *Mediehistorisk Tidsskrift*, s. 28
7 Paul Bjerke, Birgitte Kjos Fonn og Birgit Røe Mathisen (red.) *Journalistikk, profesjon og endring*, Orkana Akademisk 2019
8 Eric Hobsbawm, *Ekstremismens tidsalder. Det 20. århundres historie*, Gyldendal 1995
9 Henrik G. Bastiansen, «Berlinmurens fall i norske medier», *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 1 2018 (nr. 29)
10 Dagbladet 31. desember 1999

Call for papers:

Klima og miljø i mediene

Årsseminaret for Norsk Mediehistorisk Forening holdes på Litteraturhuset i Oslo tirsdag 10. mars 2020

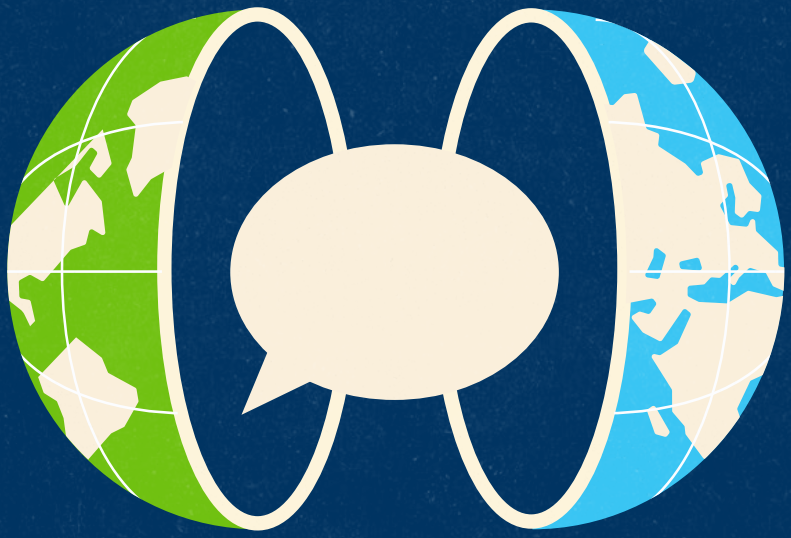

Norsk Mediehistorisk Forening arrangerer sitt årlige fagseminar tirsdag den 10. mars 2020. Temaet er klima- og miljødekningen i mediene i et historisk og samtidshistorisk perspektiv. Vi innbyr interessere forskere til å melde seg på med studier av miljø- og klimastoffet i mediene.

Norsk Mediehistorisk Forening har tidligere avholdt flere seminarer der høyaktuelle emner er tatt opp. Vi ønsker velkommen bidrag fra ulike fagtradisjoner og disipliner.

Send inn ditt abstract snarest mulig og senest innen 20. februar 2020 til: henrik.bastiansen@hivolda.no

Norsk Mediehistorisk Forening

Illustrasjon: Endre Barstad Grafisk © 2019

Det medievridde samfunn 2.0

Gudmund Hernes
Forsker, Fafo
gudmund.hernes@fafo.no

Vi er ved starten på en ny epoke i mediehistorien. For å sette den i perspektiv, kan man gå tilbake og se på tidligere epokeskift.

Det opprinnelige utgangspunktet er den tid langt tilbake da det eneste eller viktigste medium var stemmen. Nyheter spurtes og det meste var kommunikasjon en-til-en. Noen ganger også en-til-flere, representert ved talerstolen, prekestolen eller podiet. I det små holdt det med krakken, der man kunne stille seg for å forkynne til en mindre forsamling. For større skarer kunne man henvende seg via en herold fra hesteryggen på torget, eller fra balkongen, hjulpet av særlig høy stemme eller en ropert.

Balkongene er interessante. I vår tid er de forsvunnet som et integrert og organisk uttrykk for offentlige bygninger. I sentralforvaltningen finnes den eneste levning i balkongen ut mot Akersgata på Finansdepartements – trolig fordi det er dens eldste bygning, fra 1906. Men at politikere kan lengte etter balkonger der de kan stå frem for å motta folkets hyldest ser man på Stortingsbygningen ut mot Carl Johan. Det ble litt for forsmedelig for Stortingspresidenten å hilse 17.-maitoget fra gateplan. Så man hektet en slags balkongliknende kurv utenfor vinduet til Eidsvoldgalleriet. Men for noen år siden ble den gjort permanent i minimalistisk smijern, slik at folkets fremste tillitsperson kunne vinke til og motta hurraropene fra forbipasserende skolebarn.

Opprinnelig kunne heller ikke meldinger sendes annet enn ved budbringere – slik vi for eksempel kjenner det fra historien om Pheidippides som i 490 f.Kr. løp 42 kilometer fra Marathon til Athen for å melde at perserne var beseiret. Noen varsler kunne formidles hurtigere, for eksempel med hesteritt, vardebrenning, røyksignaler eller tam-tam. Skrift frigjorde meldinger fra personer og fra tid og sted – både hærpil, budstikke kunne gå og kurerer kunne ha meldinger i sadeltasken.

Det store brudd fra den muntlige tradisjon og langsom formidling kom først ved skriftspråket, siden utbredelsen av trykkekunsten og leseferdigheten. Det tillot ikke bare korte meldinger som avbrekk fra hverdagens grå, men etter hvert «meddelelser» som ble utgitt og formidlet periodisk, altså ved rutineproduksjon. Spredningen av nyheter, kunnskap og informasjon ble uavhengig både av personlig, direkte kontakt og av tid og sted: Meddelelser ble lagret, formidlet og utbredt på papir og transportertes fra en til mange – ja, etter hvert faktisk til veldig mange. Men det er interessant at disse nymotens påfunn ofte fikk navn etter gammel formidlingspraksis: «Herold», «Tribune», «Chronicle», «Courier». Aviser ble etablert i alle land, de ble flere innen land, opplagene økte, temaene som ble dekket bredere og spesialiseringen tiltok. De fant i hovedsak den samme form, og de ble koplet sammen på tvers av land. Fra nyheter som spurtes fikk man den første form for massekommunikasjon.

Hovedspørsmålet ble hvordan man skulle sile og sortere all denne informasjonen som strømmet på

Dette var utgangspunktet for artikkelen om «Det mediavridde samfunn», holdt som et foredrag for NRK i 1976 og første gang publisert året etter[1] – altså

de store samfunnsmessige endringer med en overgang fra et informasjonsfattig til et informasjonsrikt samfunn. Det innebar et overskudd på data og opplysninger, og et underskudd på oppmerksomhet og vurderingstid, særlig ettersom informasjon ble noe man fikk 7 dager i uka og etter hvert 24 timer i døgnet. Det ble flere trykksaker og flere medier for øyne og ører – folk sto overfor en informasjonsoverflod der man ikke lenger kunne vite alt eller følge med på alt. Snarere ble problemet det Clay Shirky formulerte slik i 2008: «There is no such thing as information overload. There is only filter failure.»[2] Hovedspørsmålet ble altså hvordan man skulle sile og sortere all denne informasjonen som strømmet på.

Seleksjon, medievridning og mediedrama

Det betød at mediene for å nå frem i denne informasjonsflommen de selv skapte, også selv måtte utvikle og bruke visse teknikker for å fange oppmerksomheten, dels i konkurransen med andre medier, men også for å holde på sine lesere.

Teknikkene sprang ut av medienes spesifikke egenart. For det første kapasitetsproblemer – mengden gjorde et *utvalg* nødvendig. For det andre at man innså at man ikke kunne gjenta det folk allerede visste – altså en form for *normalkunnskap* som folk kan antas å ha og derfor kan ta for gitt. I tillegg kom et *avkastningsargument*: man kan ikke bruke tid og penger på det ingen ser eller leser. Og endelig kom et demokratisk argument – særlig viktig for de medier som ville bli medier for massene: at de ikke kunne snakke over hodene på folk.

> *There is no such thing as information overload. There is only filter failure.*
>
> *Clay Shirky, 2008*

Seleksjonen kom til uttrykk på mange måter. En illustrasjon er *Readers Digest* som først utkom i USA allerede i 1920-årene. Det fantes allerede så mye stoff at man fant at man kunne gi selektert opptrykk av informasjonen i en annen form og format. Det månedlige utvalget ble etter hvert publisert i nasjonale utgaver kloden rundt. På fransk heter det *Selections*; på norsk *Det Beste* – og det var slett ikke dårlig: her var det utvalg fra de store magasiner. Utvalget var ikke bare selektert – det var *komprimert*, illustrert ved forkortete utgaver av lengre prosa og bestselgere i «*Månedens bok*». Stoffet ble allmenngjort og tilgjengeliggjort nasjonalt og altså etter hvert globalt. Teknikkene som mediene selv tok i bruk for å fange og holde oppmerksomheten ble sammenfattet i det idealtypiske begrepet *medievridning*:

- *Tilspisning* – at innholdet kvesses til.
- *Forenkling* – at kompleksitet reduseres og retusjeres.
- *Polarisering* – at kontraster, uenighet og meningsmotstandere fremheves.
- *Intensivering* – at sammenstøt, uenighet og konflikt forsterkes.
- *Konkretisering* – at det abstrakte og allmenne underkommuniseres, endelig
- *Personifisering* – Nixon-Kennedy og Gro & Kåre på den tid da artikkelen ble skrevet.[3]

Artikkelens andre poeng var at dette har viktige konsekvenser for forholdet mellom media og politikk: for *hvordan* saker tas opp og for *hvilke* saker som tas opp:

- For *dagsordenfunksjonen*: politikken blir mer ad-hoc-preget, der media driver kiler inn i rutinepolitikken. (Embetsverket i et departement er alltid engstelige om morgenen når statsråden kommer: byråkratene håper statsråden ikke har hørt eller deltatt i Politisk kvarter eller har lest morgenavisene for nøye. For da blir de distrahert og får hele arbeidsdagen ødelagt med å utarbeide tilsvar – de makter ikke selv å fange statsrådens oppmerksomhet om viktigere saker – hvis de da ikke selv bruker medievridningsteknikker.) Politikere avledes fra det prinsipielle til det aktuelle, fra det langsiktige til øyeblikket – de blir brannmenn snarere enn byggmestre.
- For *dem som vil inn i mediene*: De må bruke medienes egne teknikker for å fange oppmerksomhet: til å fange mediene! Ulike varianter er gateteater, «spontane» aksjoner, utspill og

De som vil inn i mediene må bruke medienes egne teknikker for å fange oppmerksomhet: til å fange mediene. Greenpeace er en av aktørene som har forstått hvordan saker tas opp, og ikke minst hvilke saker som tas opp. (Foto: Kate Davison, Greenpeace.)

angrep, som når Greenpeace klatret opp i mastene på hvalbåter.

- Det kan skjerpe skillet mellom dem som selv har referanserammer til å ta seg frem i mediemyldret og dem som har få slike skjema for den større sammenheng – altså forskjellen mellom modellrike og modellfattige aktører.

Jeg kommer nedenfor mest til å omtale nyhetsmedier. Da må man finne en eller annen form for definisjon av en nyhet, så her er min:

En *nyhet* er et aktuelt, men gjenkjennelig *avvik*. Det betyr at en nyhet er større

- jo *større* avviket er fra det normale
- jo mer *uventet* det er
- jo *nærmere* det er i tid og sted
- jo *flere* som berøres og
- jo mer det *eksemplifiserer en arketype.*

Utøya 22. juli 2011 er et paradeeksempel, da en massemorder var løs midt iblant oss, og illustrerer alle disse dimensjonene.

Etter at artikkelen om medievridning kom ut, ble jeg slått av en annet fenomen: at nyheter ikke bare er isolerte hendelser. De er *serier* som løper over dager, uker, endog år. De involverte aktørene er gjerne *de samme*, altså gjengangere. Og noen av dem er lett gjenkjennelige fordi de er *typecast* – altså plasseres i den samme slags rolle eller stereotyp – for eksempel som diva eller Don Juan, som skurk eller helt, som klossmajor eller redningsengel. Når stoff presenteres som en *føljetong*, kan lesere, lyttere eller seere si «der har vi det igjen», de vil «kjenne lusa på gangen» eller konkludere at Rocambole altså ikke er død. Seriene har gjerne de samme hovedkategorier av *motiver* selv om de springer ut av en konkret hendelse. Fordi alle kan gjenkjenne det som skjer, blir de eksempler på *dramatiske arketyper*.[4]

Kort sagt: Dramaturgi er noe mediene kan bruke til å fange og holde oppmerksomheten over tid. Man må altså ikke bare se på medievridnings*teknikkene*, man må også se på medie*dramaturgien*, ikke bare for å forstå, men også for å bruke dem strategisk fra medienes side.

Et drama er jo et handlingsforløp mellom hensikt

og resultat, som kan ende med en happy end eller i en tragedie eller endog katastrofe. I et *karakterdrama* springer følgene ut fra personenes karakter i møtet med begivenheter som setter dem på prøve; i et *hendelsesdrama* kan det som skjer forandre aktørenes egenskaper ved å utløse følelser, utvikle ferdigheter eller unnfange innsikter. Dramaet kan bølge mellom kriser, tap og seire, de kan røre ved idealer og verdier, sette emosjonene i sving og utfordre forstand og samvittighet.

Så er spørsmålet: Er alt sagt når dette er sagt?

Mitt svar er nei. Jeg vil derfor først lage en slags syntetisk historie før jeg beskriver dagens epokeskift og mot slutten vender tilbake til om noe kan legges til om medievridning og mediedramaturgi.

I den syntetiske mediehistorien vil jeg benytte et dramatisk skjema jeg lærte som barn fra en tegneserie – et julehefte. Samtidig vil det under dette ligge et marxistisk skjema om forholdet mellom basis og overbygning – altså om hvordan teknologier endres og hvordan det så fører til en forsinket, men dramatisk endring i overbygningen.

Det er lett å bli løpt og trampet ned når man ikke tidlig og på avstand forstår de svake tegnene på de store endringer i sanntid

Bøffelflokk og præriebrann

Juleheftet handlet om en kar som plutselig står overfor en bøffelflokk som var kommet i panikk. Men alt først, på lang avstand, kunne han merke en svake beving i grunnen, høre en fjern rumling og ane en støvsky. Det hele vokser så til et bulder mot et crescendo, med store kropper i voldsom bevegelse helt innpå ham og med forskrekkelige horn og hover som slår i bakken. Det er lett å bli løpt og trampet ned når man ikke tidlig og på avstand forstår de svake tegnene på de store endringer i sanntid. Eller overført: at man i samtiden ikke evner å se og forberede seg på det som kommer, og man derfor har ikke motstrategier før endringene er blitt irreversible.

Ved rådsnare grep overlevde helten den stormende bøffelflokken. Men etterpå kom en ny fare: præriebrannen! Også den overlever helten ved å skyte en bøffel, sprette opp buken og legge seg i vommen, og slik, mot alle odds, komme helskinnet gjennom mens flammene feier over. Jeg vil beskrive medienes utvikling og situasjon med utgangspunkt i disse to sjablongene.

Da vil jeg begynne med medienes og særlig avisenes gullalder. Og gullalderen, den begynte om morgenen, med avisbudene som bar avisene ut til de tusen hjem. Mediene ble dermed en del av familielivet og arbeidslivet, som var organisert sekvensielt: morgenavisen sammen med skivene og kaffen på frokostbordet, men også noe man underholdt seg med på vei til jobben, en fast ledsager på toget og trikken – selv om de seriøse avisene i fullformat kunne være lett uhåndterlige: private teknikker ble utviklet for å brette dem til lesbart format uten å breie seg over passasjeren i nabosetet.

Samtidig med utviklingen av aviser skjedde en utvikling av de profesjonelle journalister og redaksjoner. Ja, de ble en yrkesgruppe som ikke bare opererte i redaksjonene, men som selv Hollywood tok inn som heltefigurer.[5] Men stort sett var avisenes ytre fra først av en ren gråtekst. Fra begynnelsen av 1900-tallet kom bilder inn – et av de første store eksempler er da *Titanic* gikk ned i april 1912. I *The New York Times* dekket dramaet hele forsiden, med store bilder både av skipet og av kapteinen som hadde fulgt med til bunns. Abonnentene ble altså mer og mer gitt anledning ikke bare til å lese, men også til å se. Avisene ansatte ikke lenger bare skrivende journalister, men også fotografer.

Ellers var kanskje den mest talende overskriften fra *Titanics* forlis den man visstnok hadde i *The Boston Globe* – og som viser at «All news is local»: «Boston woman lost at sea». I forhold til definisjonen av en nyhet foran viser det strategien med å vinkle en historie for å gjøre nyheten nær.

Bildene ble koplet tettest i fotojournalistikken, for eksempel med *Daily Mirror* fra 1904 der parolen var å sende bilder hjem fra dramatiske hendelser. Ellers ble dette kanskje tydeligst markert da Henry Luce tok over og nyskapte *Life Magazine* i 1936. Dette ble etter hvert kopiert verden rundt og mer bredspektret – i

"All the News That's Fit to Print."

The New York Times.

THE WEATHER.

NEW YORK, TUESDAY, APRIL 16, 1912.—TWENTY-FOUR PAGES. ONE CENT

TITANIC SINKS FOUR HOURS AFTER HITTING ICEBERG; 866 RESCUED BY CARPATHIA, PROBABLY 1250 PERISH; ISMAY SAFE, MRS. ASTOR MAYBE, NOTED NAMES MISSING

Col. Astor and Bride, Isidor Straus and Wife, and Maj. Butt Aboard.

"RULE OF SEA" FOLLOWED

Women and Children Put Over in Lifeboats and Are Supposed to be Safe on Carpathia.

PICKED UP AFTER 8 HOURS

Vincent Astor Calls at White Star Office for News of His Father and Leaves Weeping.

FRANKLIN HOPEFUL ALL DAY

Manager of the Line Insisted Titanic Was Unsinkable Even After She Had Gone Down.

HEAD OF THE LINE ABOARD

J. Bruce Ismay Making First Trip in Gigantic Ship That Was to Surpass All Others.

Biggest Liner Plunges to the Bottom at 2:20 A. M.

RESCUERS THERE TOO LATE

Except to Pick Up the Few Hundreds Who Took to the Lifeboats.

WOMEN AND CHILDREN FIRST

Cunarder Carpathia Rushing to New York with the Survivors.

SEA SEARCH FOR OTHERS

The California Stands By on Chance of Picking Up Other Boats or Rafts.

OLYMPIC SENDS THE NEWS

Only Ship to Flash Wireless Messages to Shore After the Disaster.

LATER REPORT SAVES 866.

The Lost Titanic Being Towed Out of Belfast Harbor.

CAPT. E. J. SMITH, Commander of the Titanic.

PARTIAL LIST OF THE SAVED.

Includes Bruce Ismay, Mrs. Widener, Mrs. H. B. Harris, and an Incomplete name, suggesting Mrs. Astor's.

CAPE RACE, N. F., Tuesday, April 16.—Following is a partial list of survivors among the first-class passengers of the Titanic, received by the Marconi wireless station this morning from the Carpathia, via the steamship Olympic:

THE PROBABLE LOSS. Number Aboard.

Lost.

Saved.

Probably drowned.

First Reported Titanic in Port.

Biggest Liner Plunges to the Bottom at 2:20 A. M.

RESCUERS THERE TOO LATE

Except to Pick Up the Few Hundreds Who Took to the Lifeboats.

WOMEN AND CHILDREN FIRST

Cunarder Carpathia Rushing to New York with the Survivors.

SEA SEARCH FOR OTHERS

The California Stands By on Chance of Picking Up Other Boats or Rafts.

OLYMPIC SENDS THE NEWS

Only Ship to Flash Wireless Messages to Shore After the Disaster.

LATER REPORT SAVES 866.

BOSTON, April 15.—A wireless message picked up late to-night, relayed from the Olympic, says that the Carpathia is on her way to New York with 866 passengers from the steamer Titanic aboard. They are mostly women and children, the message said, and it concluded: "Grave fears are felt for the safety of the balance of the passengers and crew."

Special to The New York Times.

CAPE RACE, N. F., April 15.—The White Star liner Olympic reports by wireless this evening that the Cunarder Carpathia reached, at daybreak this morning, the position from which wireless calls for help were sent out last night by the Titanic after her collision with an iceberg. The Carpathia found only the lifeboats and the wreckage of what had been the biggest steamship afloat.

The Titanic had foundered at about 2:20 A. M., in latitude 41.46 north and longitude 50.14 west. This is about 30 minutes of latitude, or about 34 miles, due south of the position at which she struck the iceberg. All her boats are accounted for and about 655 souls have been saved of the crew and passengers, most of the latter presumably women and children.

There were about 2,100 persons aboard the Titanic.

The Leyland liner California is remaining and searching the position of the disaster, while the Carpathia is returning to New York with the survivors.

It can be positively stated that up to 11 o'clock to-night nothing whatever had been received at or heard by the Marconi station here to the effect that the Parisian, Virginian or any other ships had picked up any survivors, other than those picked up by the Carpathia.

First News of the Disaster.

The first news of the disaster to the Titanic was received by the Marconi wireless station here at 10:25 o'clock last night [as told in yesterday's New York Times.] The Titanic was first heard giving the distress signal "C. Q. D.," which was answered by a number of ships, including the Carpathia,

Fra begynnelsen av 1900-tallet kom bilder inn i avisene. Her ser vi forsiden av New York Times den 16. april, dagen etter at Titanic sank. Forsiden viste ikke bare store bilder av skipet, men også med bilde av kapteinen som hadde fulgt med til bunns. Avisene ansatte nå ikke bare skrivende journalister, men også forografer. (Faksimile New York Times, 16. april 1912.)

Faksimile Bladet Aktuell, nr.1 1945. (Foto: Aust-Agder museum.)

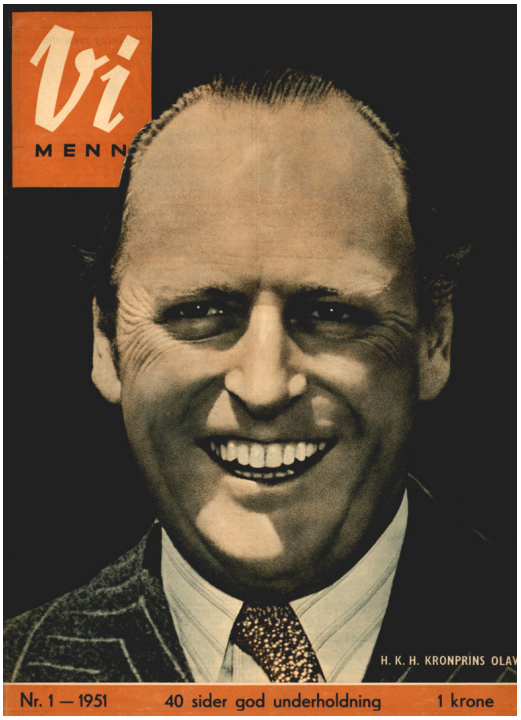

Faksimile Bladet Vi Menn, nr.1 1951 (Foto: Vi Menn.)

Norge for eksempel med blader som *Aktuell* utgitt mellom 1945 og 1974, *Vi Menn* fra 1951, eller i USA *Playboy* som det første store «girlie magazine». Noen av dem spesialiserte seg på nærbilder, hoffreportasjer, og pikanterier – eller skandaler som også kunne ha nedslag i det politiske miljø. Men man kan også nevne *Bild-Zeitung* fra 1952, der selve tittelen anga profilen.

Det som kom ut og på trykk var knyttet til en bestemt organisasjon – redaksjonen – med en arkitektonisk layout med flere arbeidspulter i samme rom. Og selvsagt rullet teknologien på seg, både i stort og i smått: med skrivemaskin (så sent som i begynnelsen av 1960-årene da jeg jobbet i *Arbeider-Avisa* i Trondheim skrev enkelte journalister sine manuskripter med blyant!). Telefonen ble et fast innslag på skrivebordet, med «stringers» rundtom på bygda, i byene og i utlandet. Dette ble også koplet sammen i nettverk, med telegrammer og telegrambyråer (som Reuters – først med brevduer, så AP og NTB). Fjernskrivere som hakket ut sine nyheter døgnet rundt – om morgenen lå det store strimer som journalister kunne bearbeide og presentere, enten sent på natten til morgenavisen eller tidlig på morgenen til formiddagsavisen.

Og selvsagt den andre, store del av teknologien: typografien og det som skjedde i setteriet, med settemaskinen, blysatsen og de avstøpte matriser for rotasjonspressene – et mekanisk vidunder – som etter hvert kom og gjorde at store opplag kunne produseres raskt. En vesentlig del av den sammenfelte teknologien var produksjonen av svære ruller med avispapir: lett og porøst for kvikk absorbering av trykksverte og sterkt nok til ikke å revne på den intrikate veien mellom de mange ruller i rotasjonspressen.

Bakenfor det igjen lå en større papirindustri med svære fabrikker rundt om i landet. De forsynte ikke bare den nasjonale presse, men var også en viktig eksportvare.

Mange aviser fikk også egne avdelinger for abonnenter og annonser, ofte nært knyttet til reklame-

byråer, designere og matriseanstalter. De var en integrert del av den samlete finansieringsmodellen.

Med i miksen hørte også med journalistiske helter og legender – de som ble omtalt med til dels måpende beundring – i Norge i min levetid folk som Arne Hestnes, Eigil Sundar, Olav Brunvand, Arve Solstad, Jahn Otto Johansen, Sissel Benneche Osvold og avistegnere som Fredrik Stabell og Pedro – mange av dem var de glade gutter på byen. Jeg er også gammel nok til å huske på kredittkortet som ble plassert bak disken i Tostrupkjelleren, ryktebørsen der man på avisenes bekostning kunne vederkvege seg med både vått og tørt, særlig vått, og der politikere kunne kvittere med listige lekkasjer og beske karakteristikker.

Fra 1970-årene kom en ny selvbevissthet inn i journalistprofesjonen. Paradeeksemplet er selvsagt Watergate (det kunne være interessant å gjøre en vareopptelling over hvor mange saker og medieføljetonger som er utviklet med suffikset «-gate» som identitetsmerke). Som en konsekvens av dette fikk man en tydeligere, påståelig og til dels impertinent profesjonskultur: parallellen i etermediene var at politikere ikke lenger bare ble stilt høflige spørsmål – de ble avbrutt. Det ble forsterket av kombinasjonen av informasjonsoverflod og tidsnød: Det gjaldt å fortette og krympe: Overskriftene og bildene ble større, forsidene ble plakater og budskapet ytterligere utformet i tråd med medievridningens teknikker.

Det man kan kalle det avisindustrielle kompleks hadde en fremherskende, integrert teknologi med et noenlunde felles skript

Skulle mediene spisse og kritisere, måtte de også frigjøre seg fra institusjonelle bindinger, ikke minst fra de politiske partier, som mange av dem hadde vært talerør for. Mediene ble mer uavhengige og profesjonelle, med sterkere mandat. Oppdragsgiveren var så å si ikke eieren eller utgiveren, men journalistikken selv. De utfordret makta, ikke bare ved å presentere nyheter, men også ved avsløringene – oppblomstringen av «investigative reporting». Profumo-skandalen på det tidlige 1960-tall i Storbritannia er et eksempel. I Norge kom Kings Bay-saken fra 1963 til å danne et skille: den førte også til konflikt med pressen, for eksempel ved at byråsjef Harry G. Lindstrøm gikk til injuriesøksmål mot en rekke aviser, og der for eksempel redaktøren ved Arbeidernes Pressekontor, Olav Brunvand, uten sak inngikk et forlik med ham på vegne av arbeiderpressen på 40.000 kroner.[6] Vietnamkrigen var på mange måter en krig innad i politikken, med og mot pressen og andre nyhetsmedier. I USA nådde det en foreløpig topp med «The Pentagon Papers» som ble lekket til *The New York Times* i 1971.

Selvsagt skjedde utvikling og omlegging ikke bare i aviser og trykte medier. Også i og rundt radioen, «Rikskringkastingen», la det seg lag av ny teknologi som platespilleren og lydbåndopptakeren: lyttere kunne frigjøre seg i et visst monn fra direkte overføringer. Til og med filmen ble komplementær, for eksempel gjennom den ukentlige lydfilmavisa eller gjennom Ønskekonserten i radio der man kunne høre slagerne fra store amerikanske film-musicals som *Singing in the R*ain (1952) eller *Oklahoma* (1955) og norske varianter, alt fra *En herre med bart* (1942) til *Operasjon Løvsprett* (1962). Hele landet ble tettere sammenvevd gjennom medienes mangslungne ekspansjon innover i familiene og utover i verden. Selv det internasjonale korrespondentnettet ble en slags familiemedlemmer – en Richard Hermann i London, en Gidske Anderson i Paris og en Albert Henrik Mohn som ambulerende utenrikskorrespondent med ville historier om Mau-Maus trommer eller fra Indokinas skoger. Det som skjedde i etermediene ble også fulgt opp i avisspaltene.

Alt dette inngikk i det man kan kalle *det avisindustrielle kompleks*. Det hadde en fremherskende, integrert teknologi omtalt ovenfor, med et noenlunde felles skript for hvordan stoff skulle presenteres – med alt fra egengenererte lokalreportasjer til nettverket av nasjonale korrespondenter og utenriksmedarbeidere som formidlet reportasjer og rapporter via teleteknologi og avisbyråer. Stoffet favnet alt fra internasjonale konflikter til filmanmeldelser, med såvel kjente penner som kjente stemmer – skribenter, tegnere, og fotografer. Teknologien var videre innlemmet i et stort

Et ungt par lytter på en Radionette Kurer reiseradio, som ble produsert fra 1961. Kanskje lytter de til Reiseradioen, som første gang gikk på lufta i 1963. (Foto: Riksarkivet.)

omland av komplementære virksomheter som papirindustri, reklamebyrå og akkvisitører. Det hele besto så å si av gjensidig forsterkende søyler, representert ved aviser, allmennkringkastere, musikkindustri med plater og lydbånd, underholdningsindustri med store stjerner som inngikk i løpende føljetonger og der de personlige forviklinger kunne være like spennende som noe filmdrama – selv TV da det kom med bare en eller få kanaler var inngitt i dette overordnete mønster. Og alt var altså koplet sammen i ulike kommunikasjonsnettverk og distribusjonsnettverk. Her kan man si at den typiske kommunikasjonsform var en-til-mange, en av gangen og en av hver – altså at ulike medier kjørte i parallell.

Komplekset var et sammenfelt system av samvirkende yrkesgrupper – komplementære profesjoner av journalister, typografer, reklamefolk, ingeniører og akkvisitører. Blant dem som var innholdsprodusenter ble det også vanligere å migrere på tvers av organisasjoner – for eksempel fra avisredaksjonene til NRKs regionskontorer. Sammen med tiltakende arbeidsdeling mellom profesjoner, skjedde et også en økende profesjonalisering, med både lengre utdanning, faglige organisasjoner som Norsk Journalistlag (1946) og Norsk Redaktørforening (1950), og med et tydeligere profesjons-ethos, slik det for eksempel kom til uttrykk i Vær-varsom-plakaten (1936, 1956, 1966 …) og i Redaktørplakaten (1953, 1973, 2004).

Komplekset sto også for en organisering av folks hverdag, med nyheter som puls med intervaller av ulik lengde: nyhetsdøgnet, uke-syklusen og årstidene – ja, til og med hele livet, med bryllupsbilder, runde dager og nekrologer («mine dør i *Morgenbladet*»). Det virket bestemmende for rytmen i familielivet og ble en del av tidens kultur. Den legendariske perioden er jo da man 1950-årene samlet seg rundt radioapparatene til «Den lette timen» på torsdag kveld eller til «Rundtomkring» på lørdager. Avisene

og de andre mediene ga sammen på mange måter et skript for en felles livsform og var slik sett en viktig del av nasjonsbyggingen.

Stadig flere av samfunnets øvrige enheter rettet seg også inn mot mediene: stadig flere konserner og organisasjoner fikk ikke bare egne fagblad, men også pressetalsmenn som direktører og ledere kunne sende ut i krigen – noe som i våre dager har utviklet seg til et stort spekklag av kommunikasjonsmedarbeidere og mediebyråer.

I de siste tiårene før årtusenskiftet var noen endringer begynt å bryte frem *innen* den bestående orden. Avisene begynte å få ikke bare spesielle sider, men hele seksjoner, for eksempel en hver for nyheter, økonomi eller kultur, og det kom innstikk, bilag og magasiner. Fargetrykk ble introdusert, mange holdt seg med flere aviser og aviser ble lagt ut på jobben. Kurvene og abonnenttallene økte, annonsesidene ble flere, det ble etablert fellesdistribusjon – og post ble levert hver dag. TV hadde sin rudimentære elektroniske avis i Tekst-TV, der man selv kunne gå inn når man ville for å komme à jour med det som skjedde. Denne gullalderen toppet seg ved år 2000, og organisasjonsformene ble endret ved fusjoner og overgang fra avishus til mediehus, mens flere meldte overgang til tabloidformat.

Gullalderen toppet seg ved år 2000, organisasjonsformene ble endret ved fusjoner og overgang til mediehus, mens flere meldte overgang til tabloidformat

Også innen det gamle regime gikk man etter hvert fra tegning, klipping og liming til redigering på skjerm, med en gryende profesjonsstrid innen det avisindustrielle kompleks. For idet man kunne skrive og sette på skjerm, svant den teknologiske basis for typografene. Nedbemanningens tid var kommet – typografene under ledelse av *Aftenpostens* Gunnar Nordby i tvekamp med sjefen Tinius Nagell-Erichsen ble selv gjenstand for avisomtale. Denne teknologiske endringen var, om jeg skal holde meg til den marxistiske sjargong, en begynnende endring i basis som førte til motstand i overbygningen og skjerpet interessekamp. Man begynte å bryte opp det gamle, integrerte mediesystemet.

Bøflene kommer

Fra 2000 slo den nye virkeligheten inn med styrke – endringene *av* det gamle regime. Det var da man begynte å merke det fjerne bulder fra bøffelflokken. Og den kom brått på – etter hvert med store fall i opplagstall, særlig løssalgstall. Endringene rammet ikke bare aviser. Bøffelflokken løp også over andre typer medier og teknologier: omsetningstallene for musikk falt fra år 2000, særlig for CD-er. Inntektene stupte, musikk- og videoforretninger ble nedlagt. Sekvensen fulgte samme mønster i de fleste land: skjellakkplater som var blitt avløst av vinyl og kassetter, CD-er og etter hvert digital musikk.

Overbygningen besto også av et sett fasttømrete oppfatninger som også speilte denne tilvante verden. Så hva skjedde? Jo, at det gamle avisindustrielle kompleks ble utfordret og fragmentert. Skjermen kunne brukes ikke bare til å redigere avissider, men tekstene journalistene skrev på sine PC-er kunne trådløst overføres sammen med bilder – ja, også sammen med lydfiler og videoer.

Videre tappet man funksjoner ut av avisene, for eksempel rubrikkannonser. Og man kunne lese dem via nett, slik at hele finansieringsgrunnlaget blir forandret. Ja, selve nyhetssyklusen ble endret. Der man kunne ha en dagsrytme bygget rundt morgenavis, formiddagsavis, aftenavis, og så dagsnytt og dagsrevy på kvelden, der er det hele nå en kontinuerlig strøm. Når du henter morgenavisen, har det alt skjedd så mye siden den gikk i trykken at papiravisen så å si er blitt uaktuell av den teknologi som kan oppdatere deg fra minutt til minutt.

I møtet med denne nye teknologiske verden hang man fast i et gammelt tenkesett – slik det skjedde med Maginot-linjen – det forsvarsverk franskmennene reiste mot den krigen de hadde tapt – og slik at de ble utflankert av den nye, mobile panserteknologi da den neste krig brøt løs. Avisene var selvsagt ikke de eneste som var låst i gamle anskuelser og begrep, slik at de ble hengende fast i avleggse forestillingsram-

Paradigmeskifte: Steve Jobs presenterte den første iPhonen 9. januar 2007. (Bilde: Blake Patterson, CC-lisens.)

mer. Det samme skjedde innen IT-industrien selv, der for eksempel Ken Olson, den legendariske sjefen for DEC i 1977 uttalte: «There is no reason anyone would want a computer in their home» - altså det samme år som Steve Jobs og Steve Wozniak lanserte sin Apple II hjemmecomputer. Nå har vi alle flere computere hjemme – og i tillegg en supercomputer i mobilen i lomma.

Så mange maskiner og apparater fra det gamle avisindustrielle kompleks er havnet på historiens skraphaug, og det samme har skjedd med overbygningen som falt i møtet med fremtidssjokket: Forståelsen hang etter forandringen. Tenkningen var formet av en forgangen teknologi. Endringene kom raskere enn man trodde, og man handlet for sent og for lite. Noen av de skrittvise endringer fjernet dem fra målet. Og målet var samtidig uklart: Hva skulle aviser være og hvordan skulle de formes og spres? Man ble tatt i et bakholdsangrep, der man i første fase trodde at det snart ville være over. Lærdommen nå er at det roer seg aldri, det går ikke over. Samtidig var det få som tidlig så de muligheter som bød seg. Derfor: De som ikke forandrer seg, blir forandret av begivenhetene.

For i slike situasjoner der det vanskelig i såkalt sanntid å vite hvordan man skal bruke den nye teknologien. I tillegg er det i komplekse systemer ofte lang avstand i tid og rom mellom årsak og virkning: ja, effektkjedene er uoversiktlige og forsterkes av at bildet hele tiden skifter.

Den transformerende teknologi er selvsagt at *alt blir digitalt*. Alle teknologier får et felles språk i 1-er og 0-er, et esperanto som knytter sammen tekst, bilde, lyd, film. Alle teknologier integreres på andre måter. Man får ikke bare et internett av personer, men også ulike nettverk – P2B, B2B, B2P, P2G. Og man får et internett av ting der maskiner taler direkte med hverandre via sensorer, fjernkontroll, enten det er

«smart grids» eller i «smart cities». Nå kan algoritmer som ikke bare oversette fra et språk til et annet, de kan også redigere tekst.

Den kanskje mest overskridende innovasjon var smarttelefonen som Steve Jobs presenterte 9. januar i 2007, der han begynte med å si «Every once in a while, a revolutionary product comes along that changes everything.». Hans iPhone koblet en telefon sammen med en musikkspiller og en internett-skjerm, som etter hvert kunne betjene det meste og brukes til det meste: som postmottak, bibliotek, bank, navigasjon, fotoapparat – og ja, for å lese avis, lytte til radio eller se på TV og film. Du kunne kontinuerlig oppdateres, lagre podcasts eller strømmes på direkten.

Det viktige er at alle disse teknologier blir integrert. Spisst: *Alle medier ble multimedier.* Og du finner alt i alle kanaler – lesestoff, lyd, bilder, film, musikk. *VG* fikk sin TV-kanal, NRK fikk kronikker på sine hjemmesider, og har en elektronisk avis.

Og: *alle ble hektet på og sammen.* Her var et medium som ikke bare ga deg en-til-en via telefonen, eller en-til-mange ved det du kan lese, se eller lytte til – men også *alle-til-alle.* Samtidig skjedde det en frigjøring fra sted og tid. Jeg kan lese *Selbyggen* og *The New York Times* eller *BBC*. Alle har fått hele verden i lomma, der alt kan formidles fra og hentes fra hvorsomhelst. Og *når som helst.* Du kan gå tilbake og hente hva du vil, foreta tidsreiser i arkiver. Der man før var låst til klokkeslett og «faste poster» kan man laste ned fortiden, for eksempel lese gamle nyheter eller avissider via *Retriever* eller *Lydfilmavisa* fra damals. Eller du kan ta det nye som kommer i en jafs, ved såkalt «binge-watching». Og du bestemmer: tilbudene er det du etterspør, tilbudene kan individualiseres – «for deg». Så det nye medium og de nye plattformer er ikke bare et massemedium og et fellesmedium – du kan selv skreddersy det du ønsker.

Faste poster eller TV-serier kunne man gå tilbake til og se eller høre på nytt, eller alt på en gang – for eksempel ved såkalt «binge-watching» der man kan se flere eller alle episoder av en serie i ett jafs. Det er individualiserte tilbud, det er ikke bare et massemedium, et fellesmedium. Det som før var mediekonfeksjon er blitt skreddersydd. Dermed blir redaksjoner selv omformet og måten innholdet i mediene produseres på produseres, komprimeres. Du behøver heller ikke engstes over ikke å få med deg det du vil ha, enten du påminnes ved «push-varsler», eller du forhåndslagrer det du i øyeblikket ikke har tid til. Alt stoff kan altså forhåndstilpasses dine preferanser.

Fra årtusenskiftet har konsumet av de ulike tradisjonelle medier – papiraviser, lineær-TV, radio, ligget flatt eller har bikket ned. Det som stiger er det du henter fra internett, særlig alt du får på mobilen. Aviser leses på nett – ja, det er nå flere dem på nett enn på papir. Og det er fortærende, kan man si, å hente morgenavisen fra postkassen i gryinga og så på mobilen oppdage at det som står på trykk alt er foreldet av det du finner på skjermen. Så papiravisene, selv om du abonnerer på færre, hoper seg opp ulest. I tillegg er det du får eller henter av nyheter det som er lastet opp på sosiale medier. Der kan du også bruke hele ditt digitale nettverk av venner til å se hva de har oppdaget eller er opptatt av, og du kan interagere med dem i kommentarfelter eller ved å klikke likes.

Derfor har det også oppstått et rustningskappløp mellom personrettet reklame og muligheter for blokkering

Medienes økonomiske basis er også endret. Før satte man inn annonser for å nå de mange – men bommet på de fleste. Nå er annonsene i økende grad tapt for avisene fordi de personrettes: det skytes ikke med hagle, men med rifle. Og selvsagt er en stor del av disse annonsene på nett der som videosnutter direkte koplet til kjøpsmuligheter. Dermed har man fått en migrasjon av annonser – de er frigjort fra sine gamle medier. Din digitale storebror ser deg og kjenner deg. Algoritmene følger deg og lagrer dine preferanser, stadig mer og stadig bedre. Derfor har det også oppstått et rustningskappløp mellom personrettet reklame og muligheter for blokkering – men der avisene som får sin reklame blokkert sender deg meldinger: «Fortsetter du å blokkere, så dør vi!»

Publikum er for mediene blitt mer lunefullt, ustabilt, skiftende og flyktig.

Reklameomsetningen er totalt sett ikke gått ned, men den er altså distribuert på en helt annen måte over nye medier. Ordet for å beskrive dette er «reklamesvikt», som særlig rammer papiravisene.

Så hvilke strategier utvikles for å møte de nye farer – hvilken ny overbygning kan bygges på den nye teknologi? For det første andre *betalingsmodeller*, som for eksempel å legge alt eller deler av stoffet bak betalingsmurer. Noen har vært svært fremgangsrike i dette, som for eksempel *The New York Times*.[7] Man kan endre *innhold* i det man tilbyr. Og man kan tilby mer *attåtsalg* – ting i tillegg til selve primærproduktet, som lenker til fysiske butikker, nettbutikker eller underholdningstilbud, osv. Noen prøver, som *The Guardian*, gi deg stoffet gratis, men med stadige appeller til din borgerånd om å betale for et fullabonnement.

Dette har rammet alle gamle medier: *Penthouse* har gått inn, *Playboy* har gått ned (bladet hadde et papiropplag på 5,6 millioner i 1975, men er falt til noen hundre tusen nå), ikke fordi man har sluttet å se på avkledde kropper, men fordi de finnes i andre medier – og i tillegg i bevegelse. Mange aviser i weltervekt og mellomvekt er blåst over ende, mens en del lokale, digitale aviser har klart å bestå fordi de kan rette stoff og reklame til et geografisk avgrenset publikum som kanskje til og med motiveres av lokalpatriotisme – men som på den annen side har fått større vansker med distribusjonen fordi det ikke er volum nok til å betale postlevering hver dag. Aviser har også begynt å lage skreddersydd innhold til sine annonsører – altså digitale innstikk i form av «paid posts», men der altså innholdet ikke egenredigeres. Det betyr også en nedtoning eller utvisking av grenser mellom journalistikk og «innholdsmarkedsføring» man neppe ville tillatt tidligere.

Hver enkelt journalist må inngå flere kompromisser, og spenningen innad i mange redaksjoner er blitt sterkere

Kuttene som må tas rammer ikke bare avisene, journalistene, trykkeriene, typografene. Det slår også inn over hele det gamle avisindustrielle kompleks, som når papirfabrikken da Union Skien ble lagt ned i 2006 eller Norske Skog Follum i 2012.

Selvsagt har journalistprofesjonen sunket sammen med de synkende strukturer. Journalistene er blitt færre, med mer avgang og mer overgang til andre yrker. Opptakskravene til journalistyrket har falt, rekrutteringen er dårligere. Journalistene i mange redaksjoner mener selv at de har mindre tid og ressurser og at kvaliteten på stoffbehandlingen lider som følge av mindre tid til fordypning, kildesøking og sjekking. Hver enkelt journalist må inngå flere kompromisser, og spenningen innad i mange redaksjoner er blitt sterkere: hestene bites, og flere er blitt desillusjonerte og deprimerte. Penjonisttilværelsen fortoner seg som et mer attraktivt alternativ. Der man før fikk gullklokke, tilbys man nå sluttpakke.

Mellom 2008 og 2013 mistet Norsk Journalistlag hvert tiende medlem, mens en av sju journalister tror de vil forlate bransjen og går over til jobber som medierådgivere. Internasjonalt ser man den samme trend. For eksempel falt i USA antallet som jobber i avisredaksjoner med en fjerdedel i tiåret mellom 2008 og 2018,[8] og 2019 satte en ny rekord i antallet som ble kuttet i redaksjonene: i årene 2014-2017 var det 5000, i 2019 har tallet vært 7.800 i det som er kalt et «media landslide».[9]

Som det het i en rapport allerede i 2009: « Fewer journalists are reporting less news in fewer pages, and the hegemony that near-monopoly metropolitan newspapers enjoyed during the last third of the twentieth century, even as their primary audience eroded, is ending. Commercial television news, which was long the chief rival of printed newspapers, has also been losing its audience, its advertising revenue, and its reporting resources.»[10].

Det jeg har beskrevet til nå er altså bøffelflokken som kom – så nå går jeg videre med præriebrannen som følger.

For det er noen som tjener penger – for eksempel de store mediehusene som Schibsted eller de inter-

De fire store, Apple, Amazon, Google og Facebook.

nasjonale mediegigantene som Facebook, Google og Amazon som stadig har breddet sine tilbud og tatt en stadig større del av annonsekaka.

Præriebrannen: Reorganiseringen av den globale informasjonsindustrien

Hovedpoenget er at det sentrale nå ikke er det som skjer i Norge, men globalt – altså nyorganiseringen av hvordan informasjon samles, bearbeides og spres. Og videre: at det er en økende asymmetri mellom det nasjonale og det globale – eller kanskje bedre: *de* globale. For det står en kamp om teknologier, plattformer, innhold og nettverk. Den går langt ut over de ordinære nyhetsmedier – det slår for eksempel også ut for medisinsk forskning og publisering.

Spørsmålet som reises for de gamle medier er om de skal gå til sengs med fienden

Noen aktører har tatt hver sine biter av det gamle system, som for eksempel rubrikkannonser. Men samtidig ser vi det man kan kalle «titanenes kamp» i overgangen mellom presse og plattformer.

De fire store er Apple, Amazon, Google og Facebook – noen vil også inkludere Microsoft og Netflix. De konkurrerer ikke bare om å være sosiale medier eller nettsteder hvor alle er koplet på, oppdateres om venner og kan kjøpe ting. De formidler også hele tiden informasjon og forsøker å lande og hekte deg på sin plattform. Eller sagt på en annen måte: de kjemper om plassen og dominansen på dette hele dette nye informasjons-økosystemet. Her er det også konkurranse i hvordan de kan tilby alt fra «instant video» og nyheter til bakgrunnsstoff.

Spørsmålet som reises for de gamle medier, er om de skal gå til sengs med fienden. For i økende grad presenterer de gamle medier seg på disse nye plattformer – man oppdager fort at det kan være enklere å google når man skal finne tilbake til en artikkel i en norsk avis enn å gå inn og søke på dens egen hjemmeside. Dermed blir spørsmålet om de som var fortidens helter nå er på vei til historiens skraphaug. Og er løsningen er å stikke hodet i sanden – det vil si å presentere sitt stoff på de sosiale medier? Eller er det å forlate bransjen og first-housifisere seg og bli kommunikasjonsrådgivere fordi man som journalister og redaktører er rådløse? Iallfall i det ytre kan det da bli vanskelig å se forskjellen på en journalist og en spekulant. Eller er løsningen i å «go local» og presentere det som titanene ikke lett får tak i? Eller er det nå svartedauden som står for døra, der ikke bare de gamle medier og journalister forsvinner, men også hele de organisatoriske omland som før omkranset de gamle medier?

Spørsmålet er altså hvilket spørsmål som må stilles. Skal man redde pressen? Eller skal man redde «mediene»? Eller skal man redde journalistikken? Hva er det her som stanser tanken? Eller for å sitere Einstein: «We cannot solve our problems with the same thinking we used when we created them. »

Jeg vil sette en knapp på selve journalistikken –

Økonomen, forfatteren og NYT-spaltisten Paul Krugman er en av dem som manifesterer og representerer rollen som kommentatorene spiller i de gamle medier. Krugman er på sosiale medier, han er forfatter av flere bestselgere og han benyttes som kommentator på bl.a. CNN. (Skjermbilde fra CNN.)

den er det som må reddes og styrkes. Så hva er da det sentrale i journalistikk – det som gjaldt før og som vil gjelde nå?

Det er

- At journalister kan gi vederheftige nyheter
- At det skjer innen rammer eller medier som er sterke nok til å representere en motmakt
- At de kan gi folk overblikk i informasjonsflommen
- At de er bærere av en spesiell ethos
- Og at dette skjer med en bestemt formidlingskunst.

Nyheter definerte jeg foran. Journalister må gi det som er sant, relevant og interessant.

Når det gjelder *overblikk*, består det i å skape sammenheng, gjøre koplinger, og plassere løsrevne informasjonsbiter i et forståelig og gjenkjennelig mønster. Eller om jeg skulle si det på engelsk: «The crux is not the news, but the sense!». Journalister må sørge for at folk skjønner konteksten ved å gi referanserammer til å tolke det som skjer. Journalistikk må altså forbinde punktene, «connect the dots» ved å gi overgripende kunnskap. Økonomen og *NYT*-spaltisten Paul Krugman er en av dem som manifesterer og representerer denne rollen som kommentatorene spiller i de gamle medier. Kommentatorer er også blant de mest leste fordi det setter oss i stand til å filtrere ut mening fra informasjonsflommen. Journalister må altså kunne integrere ulike typer kunnskap i det som ellers ville fremtre som en fragmentert, oppløst og splittet verden.

Når det gjelder *motmakt* må journalister fortsette å grave – å gå etter makta. Særlig er det viktig når makta er blitt fjernere og selv kan kommandere mer informasjonsressurser ved medierådgivere. De har ikke bare informasjonsfolk og pressetalsmenn, men også det kan kunne kalle *konfusere* – kommunikasjonsfolk og spinndoktorer som sprer falske nyheter og forvirring. Mer enn før har de direkte tilgang til publikum ved egne hjemmesider eller konti på sosiale medier.

Makta kontrollerer det man kan kalle «storytelling machines» der de kan gi sin versjon av det som skjer.

Ethos innebærer at journalister kan forbli frifanter i folkets tjeneste og ikke lakeier for makta. Da må de beskytte seg mot interessekonflikter og verne om sin uavhengighet, ikke bare enkeltvis, men også som profesjon. Vi er inne i en omkamp med opplysningstiden der det å bevare journalister og medier med autonomi og integritet blir viktigere enn noen gang. Spisst, men ikke overdrevet, kan man si: Sannheten selv er oppe til prøve.

Og selvsagt at journalister behersker formidlingens kunst med drivende historier, slående formuleringer, fortettende bilder og bydende metaforer.

For fremtiden er ikke én. Den er ennå åpen, men kan romme både utopier og dystopier, både forjettende vyer og skrekkscenarier.

Hva da med medievridningen oppe i det hele?

Medievridningen tok utgangspunkt i det informasjonsrike samfunn, kampen om oppmerksomheten – og strategiene for å fange oppmerksomheten samt teknikkene for å fange mediene. Og i forlengelse av dette mediedramaturgien – de arketyper som var knyttet til ulike fortellertradisjoner. Er det nå noe å legge til?

Da blir det mediestrategiske spørsmål: Hva er konfliktbildet, og hva er fiendebildet? Nyheter aktiverer latente konflikter – ja, latent er potent

Spørsmålet som må stilles er dette: Hva er effekten av de nye medier – at vi har fått et informasjonsrikt samfunn på turbo?

For det første en overgang *fra* løse koplinger *til* at *alle alltid er på*: vi kan ha «Alltid nyheter – nyheter hele tiden» på øret, og i tillegg få alskens varsler, «alerts» og «push messages» som plinger eller popper opp på mobilen. Selv om færre aviser hoper seg opp, kan du få et varsko hvis noe viktig skjer. Du har en alarmsentral i lomma – eller i AppleWatch rundt håndleddet.

For det andre overgangen *fra* informasjoner som ble *programmert* for deg av andre, til det du kan innstille selv. Eller mer metaforisk: overgangen fra den arketypen *Programbladet* representerte – det kunngjorde hvilke faste poster som kom – *til selvvalgt innhold*, via mange portaler og innganger som alle bare er et klikk eller fingertrykk unna - eller en muntlig instruks til Siri.

For det tredje er overgangen *fra* å være mottakere – enten en-til-en og personlig, eller en-til-mange i form av aviser som var like for alle eller «broadcasting», *til* det som er de nye medier: at de er *interaktive*, *alle-til-alle*.

At publikum derfor ikke bare kan være alltid på, men også alltid med, hektet sammen gjennom sosiale medier, men også ofte anonyme. Du kan kommentere og «opplyse» uten at andre vet hvem du er. Det skaper en ny og uant sårbarhet, ikke bare for individer, men også for institusjoner. Vi har alt sett det når stormakter eller organiserte interesser formidler fake news – eller når autoritære regimer i økende grad bruker den nye teknologi for å etablere seg som den digitale Storebror.[11]

Dette betyr også at folk som er brukere av medier ikke er kun er mottakere – altså lyttere, lesere, seere. De er hektet sammen og altså ikke bare tilskuere, men også deltakere. Som person kan du ikke bare bifalle eller banne i «splendid isolation» – du kan følge andres reaksjoner, gi ditt besyv med, klikke likes og hekte på en kommentar. Ja, noe av det mest leste på mediene er kommentarfeltene.

Det bidrar også til at den tradisjonelle sykliske – nyhetssykliske - organiseringen av dagen med nyheter og medier til faste poster, faste innslag til faste tider langt på vei erstattes av mobilen og alle medier du i lomma. På den ene side er plattformene mer delt, på den andre side kan du kople deg til hva du vil hvor enn du er. Du kan ha nesa i mobilen på bussen, toget, banen eller på fortauet, og ha «earpods» som på en gang lar deg være både solipsistisk og sosial. Du kan ha hele verden i lomma – og samtidig være i din egen lille verden der du henter det du vil ved å spole frem eller finne tilbake.

De nye mediene tillater deg å være "koblet på" dine meningsfeller på en annen måte enn før, enten det er i Egypt, i Hong Kong eller som her, i Frankrike der Les Gilets Jeunes (de gule vestene) protesterer mot økonomiske reformer . (Foto: Patrice Calatayu.)

Konflikt og emosjonalisering

Det siste poeng er at meninger er identitetsmerker definerer grupper – for eksempel som «venstremann» eller feminist. Og selv om vi kan kommunisere alle-til-alle, så foretrekker vi dem som er meningsfeller, altså dem som tenker som oss og som tilhører samme menighet eller stamme. De nye medier tillater deg å være kontinuerlig koplet på din flokk, dine «venner» og «følgere» der du kan varsle, bebude, advare eller alarmere dem. Ja, også mobilisere dem *in real time* slik vi har sett for eksempel under Den arabiske våren, i Frankrike mellom bærerne av gule vester, eller mellom studentene under tumultene i Hong Kong.

Det innebærer at informasjon og nyheter ikke går inn i et sosialt vakuum, men inn i et spenningsfelt, som både har tilslørt tidligere frontlinjer og kamuflert sprekker under overflaten. Da blir det mediestrategiske spørsmål: Hva er konfliktbildet, og hva er fiendebildet? For nyheter aktiverer latente konflikter – ja, latent er potent.

Sagt på en annen måte: Alle saker kan inngå i en allerede etablert historie, der nye informasjoner – signalsaker og «flash news» kan gjøre en slags reservearmé kampklar. De nye sakene som presenteres kan fungere som en slags lojalitetstester ved å tvinge folk til å ta stilling for eller mot. Entusiaster kan tennes, supportere agiteres, antagonister aktiveres og rivaler oppflammes. De som før var passive kan rekrutteres.

Mediestrategien er altså ikke kun å informere, men å mobilisere – altså å få folk til å reagere. Som det heter: «When we care, we share»! Informasjon har emosjonell potens når den inngår i eller utløser gamle konflikter.

Spisst formulert: «All kamp er omkamp!» Nye saker utløser ofte gamle følelser – de vekker harme nok en gang og slår opp gamle sår. Folk kan si «der har vi det igjen!» eller «hva var det vi sa!»[12] Det kan gi vondt blod ny puls, og vekke slumrende erkefiender. Ja, de omfatter «typecasting» der man stapper personer inn i samme type rolle ved gjen-

tatte anledninger.

I slike medieføljetonger gjelder også at en sak aldri er bare én sak. Et essensielt spørsmål blir da: Hva er den kritiske konflikt i det brokete bilde, slik at man kan knytte nye historier til kriger som alt er i gang og selv de døde vågner?

For partene som inngår i konflikten er ofte ikke én – ikke den samme krigen. Derfor kan man prøve å nedkjempe eller neddempe motstandernes konflikter – eller rappe dem.

For utviklingen av en mediestrategi er da moralen: Organiser konflikter! For hvordan en konflikt defineres avgjør hvem som engasjeres – om hva og hvor sterkt. Som den amerikanske statsviteren E.E. Schattschneider sa: «Conflict is key: The outcome of every conflict is determined by the extent to which the audience becomes involved in it. »[13] Det betyr at både folk og medier må *velge mellom konflikter* fordi det å sette et stridstema mobiliserer lojaliteter. Utfallene bestemmes av *hvilken* konflikt som blir den dominerende. En illustrasjon er det Speakeren i The House of Representatives, Nancy Pelosi, sa i forbindelse med at president Donald Trump tok penger fra forsvarsbudsjettet til sin «wall» mot Mexico: «This is not about the border. It is about the Constitution of the United States.»

Saken som seirer vil snarere avgjøres av historikerne enn av strategene

Et aktuelt eksempel på hvordan en sak kan mobilisere ulike latente konflikter, er definisjonskampen om hva den såkalte Giske-saken gjaldt.[14]

- Er det en strid mellom #metoo som krever avbikt og reell anger, og eller om å marginalisere en potensiell leder? («Joda, metoo var viktig. Men herregud vi må få på plass Trond. Han er unnværlig. Han er mann, han har skjegg, han har forbrutt seg mot partiets regelverk om seksuell trakassering, men pytt.»)
- Eller er det en regionstrid mellom Trønder-Ap og Oslo-AP?
- Eller er det en strid om dømmekraft («Dette har vært en øyeåpner for meg, jeg tar det dypt alvorlig, beklager og skal lære av det.», vs. «Kan man ikke bare si at Trond Giske er en kødd?»)
- Eller er det en personstrid, en maktkamp i toppen mellom Støre/Tajik vs. Giske?
- Eller er det en strid mellom ulike medier med *VG* og *Dagsavisen* på den ene side og *Nordlys/TV2* på den andre (*TV2s* Pål Jørgensen kalte det «et politisk attentat»)

Hovedpoenget her er ikke å reaktivere eller avgjøre striden om Giske, men å understreke at en sak ikke bare er én sak og at i mediedrama og medieføljetonger står striden ofte nettopp om hva som skal være striden. Derfor glir de ofte over i ulike konflikter.

Det betyr også at de nye medier trenger multisaker – altså saker som kløyver opinionen på ulike måter og dermed kan mobilisere ulike grupper. Det kan samtidig illustrere den såkalte «triangelhypotesen», der *medier utøver makt ved å tvinge andre parter utenfor mediene selv til å reagere på hverandre*, altså ved å få dem til å slåss.[15] «Multisaker» slår altså opp flere fronter og aktiviserer ulike av grupper som antagonister.

Som konklusjon kan en formulere kalle dette *konflikttesen*: I et informasjonsrikt samfunn er det ikke bare en kamp om oppmerksomheten. Det er også en konkurranse om saker som kan utløse latente konflikter. I det nye medielandskapet er «multisaker» de mest potente fordi de kan utløse flere eller endog mange konflikter. Men kontrollen over hvilken konflikt som vil dominere er ofte uberegnelig. Saken som seirer vil derfor snarere avgjøres av historikerne enn av strategene.

Følg lenken under for å se foredraget "Det medievridde samfunn - 40 år etter", som Mediehistorisk forening streamet på foreningens facebook-sider: https://www.facebook.com/mediehistorisk/videos/361162371398173/

Noter

1 Gudmund Hernes, «Det mediavridde samfunn», Samtiden 1977 nr. 1: 114.

2 Se https://lifehacker.com/information-overload-is-filter-failure-says-shirky-5052851

3 Personifisering ble uteglemt i den opprinnelige artikkelen om medievridning.

4 Se Gudmund Hernes «Media: Struktur, vridning, drama», Nytt Norsk Tidsskrift, 1984, nr. 1: 138-58, og «Mediavridning som mediaføljetong», Nytt Norsk Tidsskrift, 1984, nr. 3: 70-71.

5 Spencer Tracy som reporter (og morder) i «The Murder man» fra 1935 eller James Stewart i «Call Northside 777» fra 1948 er bare to eksempler.

6 Se Hjalmar Markussen, Prosessen mot Lindstrøm: Et politisk justismord, Botnhamn, 2000: 32.

7 Avisen passerte i 2018 mer enn fire millioner digitale abonnementer og sikter på å ha ti millioner i 2025. Se https://www.nytimes.com/2018/11/01/business/media/new-york-times-earnings-subscribers.html

8 https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/07/09/u-s-newsroom-employment-has-dropped-by-a-quarter-since-2008/

9 «7,800 people have lost their jobs so far this year in a media landslide», Business Insider 10. desember 2019 https://www.businessinsider.com/2019-media-layoffs-job-cuts-at-buzzfeed-huffpost-vice-details-2019-2?r=US&IR=T

10 Se Leonard Downie, Jr. og Michael Schudson, «The reconstruction of American Journalism», Columbia Journalism Review november/december 2009, https://archives.cjr.org/reconstruction/the_reconstruction_of_american.php

11 Se for eksempel «China's Vast, Unstoppable Effort to Spy on its 1.4 Billion People», https://www.nytimes.com/2019/12/17/technology/china-surveillance.html?action=click&module=Top%20Stories&pgtype=Homepage

12 Den norske klassiker er Bjørnsons dikt som svar fra Norge på talene i Svenska Riderehuset 1860: «Har du hørt, hvad Svensken siger / unge norske mand ...»

13 E.E. Schattsneider, The semisovereign people,Holt, Reinart and Winston, 1960

14 Ibid., kapittel IV, «The displacement of conflicts»

15 Se Martin Eide og Gudmund Hernes, Død og pine. Om massemedia og helsepolitikk, Fafo, 1987: 28 ff.

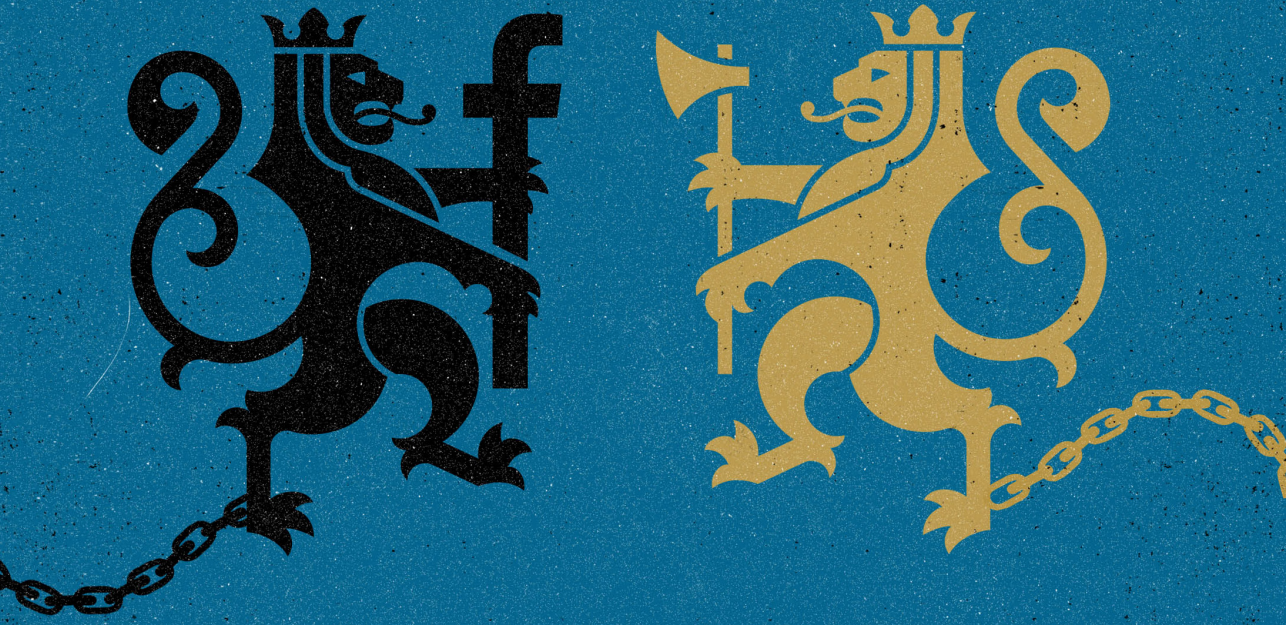

Ill: Endre Barstad Grafisk © 2019

Fagfellevurdert

Offentlig mening som politikkens omverden, 2000–2020

Terje Rasmussen
Professor i medievitenskap
Universitetet i Oslo
terje.rasmussen@media.uio.no

I boken *Offentlig parlamentarisme – politisk strid og offentlig mening 1945–2000* fulgte jeg en fremvoksende offentlig mening som i over 55 år har innsirklet politikken som selvstendig og egendefinerende kraft – og forandret premissene for politiske beslutninger. Jeg argumenterte for at parlamentarisme i praksis var politikkdannelse i samspill mellom tre parter: regjering, opposisjon og offentlig mening, der den parlamentariske motsetningen mellom regjering og opposisjon ble stadig mer påvirket av journalistikk og politisk markering. Jeg presenterte en rekke politiske saker fra 1945 til 2000 for å vise hvordan offentligheten i voksende grad har spilt en intervenerende rolle. Et ledemotiv i boken var politiske aktørers legitimitet som utslag av bevegelser i den offentlige debatten. Boken ble en fremstilling av norsk politisk historie fra krigen til tusenårsskiftet i et bredere og mer historisk-realistisk perspektiv enn vanlig innenfor statsvitenskap og historie.

Demokratisk politikk er legitim styring, og legitimitet innebærer en viss anerkjennelse eller et fravær av protest i den enkelte sak

Denne artikkelen fører resonnementet videre frem til 2020. Det er selvsagt umulig å dekke tjue års politisk historie her; det er mest tale om å vise eksempler på hvordan offentlig mening har grepet inn i kampen mellom regjering og opposisjon, eller av bestemte grunner *ikke* har tatt debatten. Jeg konsentrerer fremstillingen om noen saker og strukturelle endringer i politikk og offentlig mening som viser makten i den offentlige mening når denne eksponeringsmakten brukes. Den empiriske spennvidden er altså stor for en artikkel, men det tematiske poenget er det samme fra start til mål: I varierende grad legitimerer den offentlige mening saker og personer i den politiske striden ved måten de griper aktivt inn i politiske prosesser på. Den er også uforutsigbar og kan være merkelig taus i viktige saker.

Først er det nødvendig med en kort presentasjon av det nevnte perspektivet på politikk og offentlig mening.[1]

Politikkens omverden

Politikk er strid mellom regjering og opposisjon foran og på vegne av borgerne, omgitt en iakttagende og debatterende offentlig mening med mediene og journalistikken som reisverk. Parlamentarisme-temaet handler i dag om hvordan forholdet mellom politikkens fronter står i vekselvirkning med den offentlige mening, det vil si hvordan de bruker den taktisk, men også hvordan de blir brukt av den. Demokratisk politikk er *legitim styring*, og legitimitet innebærer en viss anerkjennelse eller et fravær av protest i den enkelte sak. Hva legitimitet er i mer presis forstand, er et stridstema i politisk teori. Ofte trekkes det på Jürgen Habermas, som ser legitimitet som normer om tilslutning til politikk generert i offentlig kommunikasjon. Mitt perspektiv er derimot historisk-sosiologisk. Max Weber var trolig den første som trakk legitimitet inn i forståelsen av stat og politikk, og hans realisme er en inspirasjon her. Tendensen de siste tiårene til å avpolitisere politikken ved å stille den opp mot idealer som den står fremmed overfor, fører etter min mening ikke til økt forståelse av hvorfor og hvordan politikk endres.[2] Forståelsen av politikk som autonomt funksjonssystem er også til hjelp, hentet fra Niklas Luhmanns politiske sosiologi.[3]

Politikk er et spørsmål om effektiv styring og legitimitet. Legitimitet fremskaffes gjennom skjønnsom balanse mellom egen ytelse og andres forventninger. Legitimitet kan orkestreres fra det politiske systemet selv, og trenger ikke være sterkere enn at makten kan bestå. Politikken må foregi å stå til rette overfor velgerne på måter som for politikken er hensiktsmessige. Politikken er rasjonell i den grad den styrer seg selv i lys av sin omverden, den omkringliggende offentlige mening. Parlamentarisk kontroll med regjeringen må ha ryggdekning i offentlig mening og valg. Men politikken tar også del i legitimeringen av seg selv gjennom forvaltningens styring og rettens lovanvendelse, representasjon og andre kanaler for politisk innflytelse.

I fri dressur fra 1980-årene ble journalistikk og offentlig mening en viktigere sensor for samfunnsproblemer: Offentlig mening med journalistikken i førersetet selekterer, forenkler og generaliserer verden for politikken og publikum. Forslag, beslutninger og protester buntes til *saker*, episoder og akter ved hjelp av retorisk skrift og tale, flankert av visuelle og grafiske virkemidler. Den syntetiserer og eksemplifiserer, den sorterer og sorterer ut – den fremfor alt *ordner*. Offentlig mening blir kilde til politisk refleksjon i en helt annen grad. Politikken observerer seg selv i den offentlige mening, og kommer på den måten nærmere det suverene folket som politikken representerer.[4] Opinionen skjuler seg bak den offentlige mening som det kan appelleres og henvises til.

Den offentlige mening opererer uten tvang, men også uten tvangen i det bedre argument

I denne perioden gikk partiene (i likhet med journalistikken) inn for å profesjonalisere sine organisasjoner og sin forretningsorden for å mestre nye utfordringer. Med den samlede presse som en arena for politisk konkurranse bygde politiske institusjoner opp egne avdelinger på informasjonsfeltet. Pressekontakter, medierådgivere og den generelle medieberedskapen som er forsterket og profesjonalisert siden 1980-årene, var uttrykk for et mer selvstendig politisk system, som med informasjonspolitikk i mange varianter forholdt seg årvåkent til samfunnet. Partiene fremmet sin eksterne kommunikasjon i publikums- og medievennlig retning under kyndig veiledning av forhenværende journalister. Det informasjonsstrategiske elementet smeltet sammen med selve politikkutformingen. Folket representeres i politikkens og pressens bilde, som en usynlig, men reell, konstituerende makt.[5] Det er imidlertid den parlamentariske grensen mellom regjering og opposisjon som gir politikken daglig dynamikk og dessuten åpninger for nye temaer, spørsmål og svar, for en stor del hentet i den offentlige mening. Den offentlige mening fordeler sympati og antipati mellom regjering og opposisjon, og kan av og til bidra til at de bytter plass. Parlamentarisme som *praksis* er sirkulasjon av politisk kommunikasjon i triangelet *posisjon, opposisjon og offentlig mening*.

Fra 1980-årene befant politikk og journalistikk seg omsider på samme samfunnsnivå: mer rendyrket hver på sin kant, og mer jevnbyrdige. Hver sektor eller hvert kommunikasjonssystem rendyrket sine respektive former for makt, der den ene ikke kunne tvinge den andre. Generelt betraktet holdes den politiske offentlige mening ved like i den komplekse interaksjonen mellom politikk og medier. Men den offentlige mening bygges også av argumenter, forslag, appeller, protester fra protestbevegelser, intellektuelle og de brede folkebevegelser og ekspertorganisasjoner, sultestreiker og opptøyer, ad hoc-aksjoner til høyre og venstre, nettprat av alle valører i sosiale medier, religiøse fundamentalistiske celler og andre som via oppslag og plakater, karikaturer og alle tenkelige medieformer danner press på det politiske systemet – som bare delvis kan ignoreres. Den politiske mening konstruerer temaer, belyser saker fra mange vinkler, knytter saker sammen og med politikkens tidligere beslutninger. Små og store meningsutvekslinger filtres i hverandre gjennom hele skalaen av ytringsformer. Generelt sagt: Den politiske offentligheten tilfører navigerbare grenser langs tematiske, sosiale og tidsmessige grenser. Den skjelner mellom temaområder, mellom «oss»

og «dem», og anvender tid som ressurs på forskjellig vis gjennom sin oppdatering og lagring, sitt fremsyn og tilbakeblikk.

Den offentlige mening opererer uten tvang, men også uten tvangen i det bedre argument. Den er fremfor alt *nyttig* med sitt avgrensende mangfold for både politikken og journalistikken, fordi bredden i synspunkter, argumenter for og imot, blir lagt frem. Politikere og publikum får et grunnlag for menings- og beslutningsdannelse. Offentlighet betyr strid og taktisk retorikk, men i beste fall *fair play* for alle meninger og interesser i sentrale spørsmål. Jeg skriver avgrenset mangfold: Selv om den offentlige mening har utvidet sin bredde av stemmer, temaer og debattformer som følge av digitale og sosiale medier, innskrenker også den offentlige mening temabredde og løsningsforslag i samfunnets politiske dagsorden.[6] Med oppslagenes mer eller mindre spektakulære virkemidler, både typografisk og programmessig og på andre måter, og med personen og konflikten som brennpunkter, gjøres noen saker til gjenstand for offentlig oppmerksomhet, mens annet hensettes til marginale deloffentligheter eller taushet. Den offentlige mening er et hjelpemiddel for refleksjon i politikken, som på sin side gjør tjeneste som kilder. Kommunikasjonen i sosiale medier og massemedier er filtret inn i hverandre, og særlig de siste sørger for en overskuelig samfunnsagenda.[7]

Sosiale medier tvinger opp hastigheten i offentligheten, og reaksjon erstatter refleksjon

Mange saker tas opp eller avsluttes ved å henvise til den offentlige mening. På den ene siden er mediene avhengige av politiske saker som løpende temaer, og på den andre siden må politikken navigere ved hjelp av noe utenfor seg selv, men som samtidig er følsomt overfor politikkens logikk. I den offentlige mening skjer en gjensidig «irritasjon» som gir både politikk og journalistikk anledning til å observere seg selv, og slik til å styrke sin egenart.

Politikkens kvern er alltid på etterskudd i forhold til samfunnets utfordringer, noe som kompenseres med nye forslag og løsninger fra den offentlige mening. Storting, regjering og partier må være passe åpne for nye temaer og journalistikkens vinklinger. Da tjener den som en stabiliserende instans, som forum for meningsdannelse, men også som arena for påvirkning og konflikt, hvor instanser hevder sine sektor- og egeninteresser. Fra 1980-årene vokste PR-bransjen frem med lobbyisme og opinionspåvirkning som fagområde i offentlighetens skygge, med diskresjon som ressurs. Det ble viktig å henlede/bortlede oppmerksomheten til og fra bestemte problemer og løsninger ved hjelp av informasjonsmedarbeidere og konsulentbyråer som er spesialister på dette. Noen år senere ble også statssekretærer og stadig flere informasjonsmedarbeidere profesjonelle opinionspåvirkere. Etter tusenårsskiftet er politikken utfordret av enda mer av offentlighetens hastighet. Den politiske funksjonen til den offentlige mening er at den tjener som selektiv resonans, som gjør at politikken observerer noe nytt og annet enn hva den allerede ser. Men sosiale medier tvinger opp hastigheten i offentligheten, og reaksjon erstatter refleksjon. Med spontane tvitringer fra stortingssalen kan fornuften kobles inn for sent.

Som jeg har vært inne på tok forholdet mellom politikk og presse avgjørende skritt mot frakobling gjennom 1980-årene. Pressen ble for alvor til «journalistikk», med egen selvforståelse, egne normer og betraktningsmåter. Nye saker fikk den politiske journalistikken i mengder med rekken av mindretallsregjeringer og en opposisjon som i voksende grad var villig til å rendyrke sin rolle som vaktbikkje, skriver Fredrik Sejersted.[8] Det oppsto en «kontrollkoalisjon» med partier til høyre og venstre som en stadig mer avpartifisert, *eksternalisert* presse kunne dra nytte av. På basis av sin egen distinksjon mellom god og dårlig journalistikk observerte den politikken på samme måte. Med avskjeden fra partiene kunne pressen etablere seg som fullverdige autonome institusjoner i den offentlige mening og samtidig få en mer sentral rolle overfor politikken.

På samme tid skjerpet politikken sitt fokus på styringsevne. Spørsmålet var nå om politikken var effektiv.[9] Politisk kritikk baserte seg mer på det korrekte snarere enn på det riktige. I 1990-årene forsto

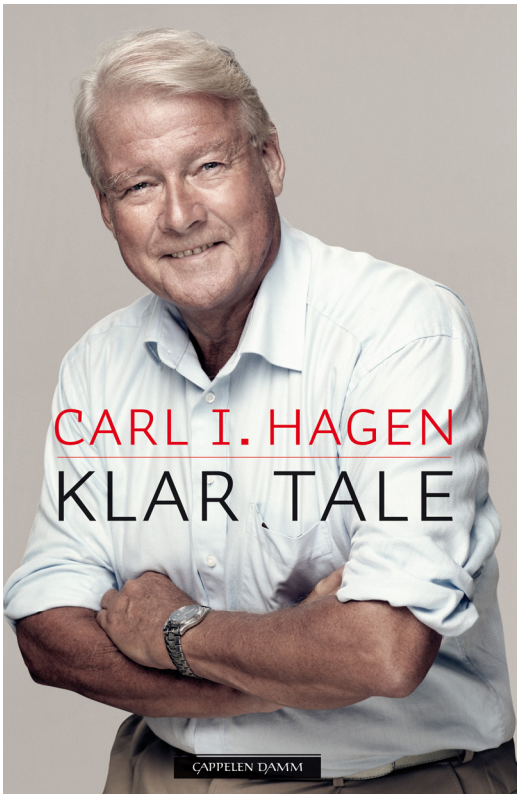

Forside av Carl I. Hagen, "Klar tale". (Cappelen Damm.)

Forside av Erik Solheim, "Politikk er å ville". (Cappelen Damm.)

Stortinget seg mer og mer som en *kontrollerende* myndighet. Kontrollen kom også mer og mer fra politikkens omverden, der særlig journalistikken var kommet i posisjon til å hente ut og legge inn det journalistisk relevante. Dessuten oppgraderte Stortinget og partiene sin *symbolske* funksjon, som har legitimering av politikk som formål. Politikkens underdogs eksperimenterte med den offentlige mening. Partilederne Carl I. Hagen og Erik Solheim førte an med en mer medierettet politikk på hver sin flanke. Begge uttalte seg kritisk til medienes virkemåte, men hadde talent for å utnytte den. Begge ble beskyldt for populisme av de øvrige partiene og av mediene som ga plass til deres moderniserte politikkforståelse. Begge ble anklaget for å eie sitt parti. Hagen mestret spillet fordi den folkelige og den liberalistiske dimensjonen i partiet lenge nøytraliserte hverandre. Hagen klarte seg også best fordi tidens tema – tidsånden – var personlig valgfrihet. Solheim hadde de fleste i partiet til venstre for seg, de hadde liten sans for utspillenes form. Ingen andre politikere bruker flere sider på mediene i sine memoarer enn Hagen og Solheim, der journalistikken angripes som andre politiske motstandere. De måtte utnyttes og overvinnes, men samtidig var mediene deres barometer for med- og motgang.[10]

Makt- og demokratiutredningen fremmet en tese om politikkens tilbaketrekning, mens andre har argumentert for politikkens fremrykning.[11] Samfunnet er gjennomregulert med budsjetter og statlige ordninger som kan begrense Stortingets handlefrihet. Den såkalte rettsliggjøringen gjennom nemnder, domstoler og transnasjonale konvensjoner bidrar til at eksperter og ikke diplomater finner løsninger via en rettslig og ikke politisk beslutningsmodell. EØS-avtalen er det fremste eksemplet på rettsliggjøring

av Stortingets myndighet. Det er antakelig riktig å snakke om retrett angående Stortingets styrende og lovgivende funksjoner, og en fremrykking av Stortingets kontrollerende og symbolske funksjoner. Dette kommer jeg tilbake til. Jeg går over til å belyse noen saker som har preget debatten på riksplan i Norge de siste tjue årene.

Bondevik I-krisen (2000)

I begynnelsen av 1990-årene kom et nytt oppsving i miljøengasjementet, anført av unge i Bellona, Natur og Ungdom og noen av partienes ungdomsorganisasjoner. Det går en linje fra dette til det nye hundreårets første regjeringskrise i Norge.

Allerede miljøengasjementet i sivilsamfunnet foran utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget skapte store problemer for Storting og regjering.[12] I EU-striden var miljøargumenter fremme blant særlig unge på nei-siden. Etter klimakonferansen i Kyoto i 1997 ble kampen mot gasskraft et konkret utslag av kampen mot bruk av fossilt brensel. Miljøkamp ble klimasak for alvor. Natur og Ungdom tok seg opp på taket av stortingsbygningen i 2000 med bannere mot planlagte gasskraftverk på Vestlandet. Gasskraftverk satte klimasaken og klimapolitikk for alvor på dagsordenen i Norge. Målet var å få statsminister Jagland til å stoppe AS Naturkrafts (Statoil, Hydro og Statkraft) planer om å bygge et nytt gasskraftverk i Øygarden utenfor Bergen. Den saken egnet seg godt for miljøbevegelsens kjente aksjonsformer for å oppnå oppmerksomhet i offentligheten.[13] Referanser til Alta-saken gikk igjen for å vise to forhold: For det første ville utbyggerne møte en massiv motstand iberegnet sivil ulydighet på alle nivåer, for det andre hadde motstanderne den langsiktige fornuften på sin side. Det viste seg senere. Da det var for sent å snu, hadde den massive motstanden fått selv AP-topper til å innrømme at Alta-utbyggingen var en tabbe.

Det er antakelig riktig å snakke om retrett angående Stortingets styrende og lovgivende funksjoner, og en fremrykking av Stortingets kontrollerende og symbolske funksjoner

Tiltakene som ble planlagt av Fellesaksjonen mot gasskraftverk, som ble stiftet i mars 1997, lignet på Alta-aksjonene. Men lenkegjeng ble byttet ut med politisk forarbeid som skulle gjøre det politisk ubehagelig å sende ut politiet mot demonstrantene.[14] Mediene i Oslo ble benyttet mer bevisst og effektivt enn under Alta-aksjonen.[15] Aksjonen fikk tidligere statsminister Per Borten til å støtte aksjonen. Bladet *Natur og miljø Bulletin* fikk flere biskoper på banen som skapte oppsikt og kritikk.[16] Og selv direktøren for Direktoratet for naturforvaltning dristet seg til å uttrykke en viss forståelse for sivile ulydighetsaksjoner mot gasskraftverk.[17] Den brede motstanden innen regjeringspartiet sammen med Kyoto-konferansen og tvetydige uttalelser fra Jagland førte til at byggestarten ble utsatt til etter stortingsvalget i 1997. Fellesaksjonens teltleir i Øygarden var neppe nødvendig av beredskapshensyn, men gav avisene en fin fotomulighet gjennom den nyhetsdaffe sommeren. Kursvirksomheten i ikkevoldelig sivil ulydighet fikk stor mediedekning. Leiren var en suksess.[18] Stortingsrepresentantene kom til et stort miljøtreff i august, og politiske utsagn mer enn antydet noe om gasskraftsakens politiske sprengkraft de neste årene. Retorikken kunne minne om Alta-kampen og EU-striden. Det er rimelig å hevde at ulovlige aksjoner kombinert med splid innad i Arbeiderpartiet (både om saken og om ledelsesspørsmålet) førte til utsettelse av saken. Kraftverket i Øygarden ble aldri realisert.

Etter valget den høsten (1997) måtte Jaglandregjeringen gå av fordi han etter lang tids press til slutt lot seg lokke ut på glattisen av *Dagbladet*. Han svarte bekreftende på spørsmålet om Arbeiderpartiet måtte ha like stor oppslutning som ved forrige valg (36,9) for å fortsette.[19] Bondevik overtok, og klare gasskraftverk-motstandere som Marit Arnstad og Guro Fjellanger inntok nøkkeldepartementer i regjeringen. Men på Stortinget var det flertall for å bygge gasskraftverk.

Kyoto-protokollen fra konferansen i desember 1997 var viktig for klimasakens globale oppmerksomhet.

I Norge benyttet regjeringen vedtaket av Kyotoprotokollen til å argumentere mot utbygging. Men utbyggingen var vedtatt, og Naturkraft fortsatte å planlegge for byggestart. Søknad om utslippstillatelse av restproduktet CO^2 ble sendt til SFT, som gav tillatelse til bare ti prosent av de planlagte utslippene. Resten måtte fjernes og lagres. Alternativt kunne det kjøpes utslippskvoter, men kvotesystemet lå ennå langt fremme. Regjeringen opprettholdt SFTs beslutning. Arbeiderpartiet støttet et forslag fra Høyre om midlertidig tillatelse til utslipp, men Bondevik satte hardt mot hardt. Fellesaksjonen aksjonerte og lovet full kamp om utbyggingsarbeidet ble startet. Lederstriden mellom partileder Jagland og parlamentarisk leder og statsministerkandidat Stoltenberg var bitter, og Stoltenberg ville ta makten over partiet ved å ta makten i landet. Stoltenberg var dessuten gått fra å være motstander til entusiastisk tilhenger av gasskraftverk.

I kretsen rundt Bondevik fremsto gasskraftverk som en «god» sak å gå på. Stortingsregjereriet sto sterkt, og de folkevalgte engasjerte seg i detaljer i store saker som IT Fornebu. Den ustadige mindretallsparlamentarismen ga uforholdsmessig gode kår for en politisk journalistikk som konstant søkte å tilspisse uenigheter, og dårlige kår for regjeringen. Pressen spekulerte om regjeringsskifte, og de to møttes til «dueller» på TV. *VG* avslørte at det ble holdt hemmelige møter mellom Bondevik og Høyres ledelse for eventuelt å få Høyre over på regjeringens side, og lekkasjene, som trolig kom fra Høyre-hold, forsuret forholdet mellom partiene.[20] Flertallet i Stortingets energikomite gikk inn for å instruere SFT. Flertallet var basert blant annet på en hemmelig juridisk betenkning som var betalt av Naturkraft AS. Da dette siste ble gjort kjent i *Dagens Næringsliv,* fyrte regjeringspartiene av sine motangrep. Også Bellona og miljødepartementet mobiliserte jurister for å få vurdert overstyringen av SFT, og konflikten fikk en periode en rettslig side, som kunne styrket regjeringens posisjon ved at saken trakk ut. Miljøorganisasjonenes oppmarsjering om denne saken bidro til at sentrumspartiene og deler av Arbeiderpartiet kunne yte effektiv motstand mot DNA-ledelsen og Høyre. Trusselen om sivil ulydighet for klimasaken ga politisk medvind for gasskraft-skeptikerne.

I mars skar Høyre og Arbeiderpartiet gjennom med et nytt forslag om å svekke forurensningsloven som var umulig å akseptere for regjeringen. Regjeringen stilte et motforslag om at forurensningsloven ikke skulle svekkes som miljøpolitisk virkemiddel. Dermed måtte opposisjonen stemme for å svekke en viktig lov eller for regjeringens forslag og dermed enten ikke styrte regjeringen eller opptre selvmotsigende. Bondevik var trygg på at linjen var riktig.[21] Forslaget ble nedstemt av Høyre og Arbeiderpartiet. Det myldret av kamerafolk og reportere i Vandrehallen i Stortinget 9. mars, og miljøbevegelsen lot seg intervjue om hva som holdt på å skje. Frederic Hauge fra Bellona og andre miljøvernere gjorde seg så sterkt bemerket at de ble bedt om å forlate Stortinget.[22] Bellona var blitt stiftet av blant andre Hauge i 1986, og var i det meste innrettet mot å skaffe seg plass i offentligheten med oppsiktsvekkende aksjoner og innflytelse hos politikere og bedriftsledere med teknologisk og miljømessig utredningskompetanse. Stiftelsen var fleksibel, uten medlemsdemokrati og med Hauges hardtslående retorikk som banet vei til redaksjonene. Bondevik stilte kabinettspørsmål, og regjeringen gikk av på en sak som miljøbevegelsen i samspill med mediene hadde brakt høyere og høyere opp på den politiske dagsordenen. At sentrale statsråder i regjeringen satte foten ned, skyldtes uten tvil deres nærhet til miljøbevegelsen og miljøbevegelsens voksende innflytelse i det politiske miljøet og offentligheten.

Månelanding (2007)

Stoltenberg-regjeringen la seg ut med miljøbevegelsen og dannet allianse med Høyre. Privatiseringsbølgen fra 1990-årene fortsatte. Partiet tapte valget i 2001, og Bondevik kom tilbake. Skulle Arbeiderpartiet føre sin tradisjonelle energipolitikk videre, måtte den komme rundt konfrontasjoner med opposisjonen og miljøbevegelsen. Løsningen var å bruke teknologi som politisk brekkstang: CO^2-rensing og lagring under havbunnen. Teknologi for å fjerne og lagre CO^2 var utviklet i 1980-årene i USA for andre formål enn miljømessige.[23] Miljøorganisasjonen Bellona brakte forslaget om fjerning og lagring av CO^2 midt

i 1990-årene, og det kom til å splitte miljøbevegelsen. Bellona var mer teknologioptimistisk enn den øvrige miljøbevegelsen, ikke minst på gasskraftfeltet. Naturkraft mente at slik ny teknologi var økonomisk forsvarlig, og Bellona talte høylytt for at moderne renseteknologi var både lønnsomt og miljøvennlig i kombinasjon med CO^2-avgifter. Miljøorganisasjonen ZERO ble etablert i 2002 og sto om mulig for enda mer utpreget teknologioptimisme. Fra slutten av 1990-årene og videre utover var Bellona og Arbeiderpartiet på lag i denne saken, og etter hvert ble også sentrumspartiene mer interessert.

CO^2-rensing var et halmstrå for Arbeiderpartiet og samtidig splittende for miljøbevegelsen. Den nye gasskraft-agendaen kompliserte debatten og stokket om kortene til fordel for politiske aktører som ville satse på at teknologien løste miljøproblemene, i første rekke Arbeiderpartiet, Høyre og FrP. Stortingspartiene var interessert CO^2-rensing fordi det kunne bidra til å håndtere konflikter mellom og innad i partiene, og bane vei for mer styringsdyktige alternativer etter en periode med svake mindretallsregjeringer. I forholdet mellom Arbeiderpartiet, Senterpartiet og SV, som sonderte regjeringssamarbeid, kunne rensing også løse noen floker. Saken var blant de vanskeligste å rydde av veien i regjeringsforhandlingene før stortingsvalget i 2005. Vanskeligst var det for SV, som var klart mot gasskraftverk. Størstedelen av miljøbevegelsen som sto SV nær, fastholdt at særlig CO^2-fangst og lagring under havbunnen kunne skade livet på dyphavet og trolig ikke kunne holde CO^2 borte fra atmosfæren. Men dette var tradisjonelle miljøargumenter som ikke betydde så mye i politikken. Viktigere var om dette var økonomisk forsvarlige løsninger (på grunn av et enormt energiforbruk), og *når* vidunderteknologien kunne være operativ. Bellona og ZERO snakket dette språket og fikk økonomisk drahjelp av store energiaktører til å utrede karbonlagring som kunne få fart i gasskraft-utbyggingen.

Vektstangen tippet i teknologioptimistenes favør. I 2005 åpnet Natur og Ungdom og Naturvernforbundet for CO^2-lagring dersom gasskraftverk skulle bygges.[24] En skjør konsensus bygde seg opp mellom industri, fagbevegelse og deler av miljøbevegelsen som kunne fjerne et hinder for SVs regjeringsdeltakelse.

Dermed snudde SV, trass indre motstand, på landsmøtet i mars/april 2005. SV-leder Kristin Halvorsen var blitt CO^2-rensetilhenger.[25] I valgkampen i 2005 gikk Halvorsen hardt ut i mediene og gjorde klart at staten måtte ta de store merkostnadene ved CO^2-rensing, og at dette var et ultimativt krav fra SVs side. Utspillene til Halvorsen vakte oppsikt. ZERO og miljøbevegelsen for øvrig hadde med SV som politisk instrument lyktes i å realisere gasskraftverk med rensing. Kompromisset i Soria Moria-erklæringen var til å leve med for SV. SV erklærte at 15 års kamp om gasskraftverk var over, og at miljøet vant.[26] Men mye i erklæringen var diffust, blant annet når rensing skulle være satt i gang. Heretter var spørsmålet hvem som hadde makt til å dominere tolkningen. SV hadde latt seg fange i et strategisk spill. Året etter måtte SV godta rensing på Statoils Mongstad-anlegg først fra 2014, og miljøbevegelsen var nokså unison i sin fordømmelse av partiet. Mange i og utenfor SV mente at partiet skulle vært like konsekvent som Bondevik-regjeringen i 2000, og forlatt regjeringen. Stoltenberg hadde vunnet og måtte samle alle krefter bak et felles mål. I nyttårstalen ved inngangen til 2007 sa Jens Stoltenberg at fullskala rensing skulle være i gang i 2014. Han tok friskt i bruk Kristin Halvorsens metafor: I sin bok fra 2004 skriver Kristin Halvorsen under overskriften «Et norsk månelandingsprosjekt»: «Amerikanerne klarte å lande på månen, og utviklet fantastisk teknologi på veien. […] Å gjøre Norge til en miljøvennlig energistormakt kan bli det norske månelandingsprosjektet. Vi kan bli det landet som utvikler teknologiene som gjør det mulig for verden å løse klimaproblemene.»[27] Men retorikken da og senere var kraftig overdrevet siden teknologi som skiller ut CO^2 fra kraftverk, alt var i bruk på vanlig kommersiell basis.[28]

Stoltenberg lyktes med å gjøre Mongstad-rensing til en symbolsak for regjeringens miljøprofil og samtidig åpne for kraftverkutbygging – uten at regjeringen sprakk. SV hadde investert for mye i regjeringsprosjektet til å komme seg ut, noe Stoltenberg utnyttet maksimalt. For miljøbevegelsen var gasskraftsaken lite vellykket som en symbolsak i den store klimakampen, delvis fordi CO^2-fangst og lagring kom inn som en ny og lenge splittende løsning, og

fordi miljøbevegelsens viktigste politiske kontakt SV ville danne regjering med DNA. Men mobiliseringen mot gasskraftverk fra slutten av 1990-årene la også grunnen for en kraftig støtte til miljøvennlig renseteknologi og etter hvert andre argumenter enn bare de som peker på skader på miljøet. De moderniserte og ekspert-rettede miljøorganisasjonene Bellona og ZERO argumenterte løsningsrettet, teknologisk og økonomisk, og kom i tettere inngrep med politikere og industri. Som nevnt åpnet dette for partipolitiske kompromisser.

Skandaler

Skandalen er den type «sak» som tydeligst viser medienes innflytelse på politikken. Ingen skandale kan oppstå uten at store redaksjoner har besluttet at skandalen nærmer seg. Tønne-saken i 2002 var bare delvis en politisk skandale, men vibrerte i skandalefeltet mellom politikk og privatperson. Etter å ha vært helseminister i Jens Stoltenbergs første regjering (2000–2001) ble Tønne mistenkt for økonomiske misligheter. *Dagbladet* avdekket saken først, den 4. desember 2002. Økokrim fant etter en etterforskning at Tønne hadde mottatt 1,5 millioner i honorar fra et advokatfirma for rådgivning til Kjell Inge Røkkes selskap Aker RGI i tilknytning til Aker RGIs oppkjøp av Kværner. Samtidig fikk han etterlønn fra staten etter sin tid som statsråd. Honoraret skal ha blitt kamuflert av advokatfirmaet med en falsk faktura. Påstanden var at han hadde hevet dobbeltlønn på galt grunnlag.[29] Videre hadde han et større lån fra Røkkes selskap. Medieomtalen var kompakt og med alle kanoner rettet mot Tønnes moral. Økokrim tok ut tiltale 20. desember 2002, og Tønne ble funnet død dagen etter. Særlig *Dagbladet* var aktiv i undersøkelser og dekningen av Tønnes og advokatfirmaets rolle. Sammen med andre medier førte *Dagbladet* an i det som ble et kaskadelignende nyhets- og kommentarskred, lenge før politiet hadde avklart sakens fakta. Saken illustrerte journalistikkens uheldige tendens til å jage i flokk slik at det samlede presset på enkeltpersoner kommer helt ut av rimelige proporsjoner.

Ingen skandale kan oppstå uten at store redaksjoner har besluttet at skandalen nærmer seg

Saken ble av naturlige grunner debattert som et presseetisk kasus, ikke som eksempel på forholdet mellom presse og politikk. Noen formell presseetisk sak ble dette ikke betraktet som. Vær varsom-plakaten og PFU ble holdt utenfor. I stedet satte Norsk Presseforbund ned et uavhengig utvalg som gransket mediedekningen og fremmet ramsalt kritikk av medienes opptreden. Saken var opplagt en vekker for pressen, og aviser utstyrte sine redaksjoner med presseetiske «varsellamper» av ulike typer for at dette ikke skulle gjenta seg, og for at ikke myndighetene igjen skulle komme på tanken om at den presseetiske justisen burde reguleres utenfra. Slike mekanismer viste seg å fungere dårlig da nye lignende saker dukket opp, som i sakene om LO-leder Gerd-Liv Valla og statsråd Åslaug Haga.[30] Den akkumulerte kraften i den samlede journalistikken kunne ikke demmes opp i den enkelte redaksjonen. Problemet var i liten grad individuelle feilvurderinger, og i større grad strukturelle (økonomiske) forhold, ikke minst konkurransen mellom *VG* og *Dagbladet*. En studie viste at 40 prosent av dekningen av Ramin-Osmundsen-saken og Haga-saken i 15 aviser kom fra de to tabloidene.[31]

Barne- og likestillingsminister Manuela Ramin-Osmundsen måtte gå av 14. februar 2008 etter én ukes hardkjør fra mediene. Saken utviklet seg på mange måter som en klassisk politisk skandale, der initiativet lå i den politiske journalistikken og kommentarspaltene, helt til statsminister Stoltenberg måtte få saken av veien etter selv ikke å ha bli informert skikkelig av sin statsråd. Ramin-Osmundsen hadde ikke fulgt sedvane og fornyet det sittende barneombudets åremålsstilling, men i stedet ansatt Ida Hjort Kraby som nytt barneombud. I noen måneder hadde Ramin-Osmundsen selv vært et sterk kort i regjeringen som kvinne med minoritetsbakgrunn. Etter ansettelsen kom det påstander om private forbindelser mellom statsråden og Kraby, et forhold som statsråden insisterte på var perifert. Sakens temperatur steg med

Manuela Ramin-Osmundsen. (Foto: Wikipedia.)

Åslaug Haga. (Foto: Stortinget.)

pressens avdekking av at de kjente hverandre bedre enn hun hadde gitt inntrykk av.[32] Hennes argumenter for hvorfor sittende barneombud Reidar Hjermann ikke skulle fortsette fremsto, ikke som troverdige. Det var i stor grad *Dagbladet* og *VGs* sak, men den øvrige pressen øynet fort hva som kunne skje, og kunne ikke unnlate å gi saken stor oppmerksomhet på reportasje- og kommentarplass. Mediene kunne varte opp med stadig flere historier om hvor nært vennskapet mellom de to egentlig var. Opposisjonspolitikere meddelte sine kritiske synspunkter.

Statsminister Jens Stoltenberg holdt pressekonferanse 13. februar der poenget var at Ramin-Osmundsen hadde hans fulle tillit. Men hun hadde ikke fortalt hele historien til Stoltenberg, og da det ble klart dagen etter, fulgte en ny pressekonferanse. Ramin-Osmundsen måtte gå av. Biter av sannhet, eller det som fortonte seg som små daglige skritt mot sannheten, gjorde situasjonen uakseptabel for statsministeren. Som vanlig på denne tiden og i 80–90-årene var utgangspunktet en maktperson som bare gir selekterte utsnitt av sannheten til offentligheten. (Eksemplene er mange i *Offentlig parlamentarisme*.) Resten er opp til mediene. De skal sette sammen biter til en historie om maktmisbruk, og deretter ta i bruk offentligheten med en blanding av ny informasjon og selvoppfyllende profetier.

«Stabbursaken» i 2008 om partileder og olje- og energiminister Åslaug Hagas manglende tillatelse til å bygge brygge og leie ut stabbur var påfallende triviell. Men noen av Hagas andre disposisjoner som statsråd hadde påkalt en viss interesse i mediene, og nå kunne man tegne et mønster.[33] Kritikken besto i at Haga ikke etterlevde regler hun var ansvarlig for som tidligere statsråd i Kommunaldepartementet. Hennes mann hadde håndtert byggingen av en brygge som ikke var byggemeldt, men som umiddelbart fikk løyve da dette ble oppdaget av kommunen. Mannen til Haga hadde også tatt seg av utleie av et stabbur, men utleie som hybel var ikke godkjent av kommunen. Han hadde meldt fra til kommunen, men ikke fått svar, og forutsatte at saken var grei.[34] Dette ble gjort til et spørsmål om manglende moral eller ansvarsfølelse. *Dagbladet* og *VG* dro saken i

gang i juni 2008. TV-redaksjonene kunne dermed ikke avvise den som bagatellmessig, og den vokste ut av proporsjoner. Mediene definerer oftere det politisk relevante hvis opposisjonen kan beveges. Manglende bygge- og leietillatelser var i så måte relevant. En uke etter avsløringen den 10. juni ble Haga sykemeldt, og fem dager senere gikk hun av både som statsråd og partileder. Forsidene var mange. Mange kommentarer spådde et statsrådsfall, men reflekterte lite over det paradokset de var en del av: Hagas forseelser var små, skrev *Dagbladet* 12. juni, men de tæret opplagt på regjeringens indre liv. Om de tæret, kan man legge til, var det som følge av den omfattende mediedekningen. Journalistenes intervensjon i hennes liv var intens. Haga fant seg ikke i det siste. Hun var sykemeldt i fem måneder før hun var tilbake i utenrikskomiteen.[35] Da Haga skrev sine politiske memoarer i 2012, kommenterte hun ikke saken. Hennes ramsalte kommentar om pressens makt og maktmisbruk hadde alt kommet i form av en roman i 2009, *I de innerste sirkler*.

Både Ramin-Osmundsen-saken og Haga-saken fikk politiske konsekvenser i den forstand at regjeringene de satt i, ble regnet som svekket. Særlig Ramin-Osmundsen-saken vitnet om sviktende vurderingsevne hos statsministeren, både i valg av statsråd og i løpet av saken.[36]

#metoo-sakene innfridde alle kriterier på en god nyhetssak

Også fiskeriminister og nestleder i FrP Per Sandberg brukte sterke ord da han tok oppgjør med mediene under Arendalsuka i august 2018 i regi av PR-byrået Gambit: «Dere har nærmest henrettet denne kvinnen!» Lite tydet på at engasjementet i sosiale medier hadde svekket flokkdyrhypotesen.[37] Sandberg måtte gå av som fiskeriminister og nestleder i FrP – på grunn av hans og hans venninne Bahareh Letnes sitt forhold til Iran, og på grunn av brutte sikkerhetsforskrifter i forbindelse med en reise til landet. I oktober 2018 gav de to ut boken med tittelen *Fremmede makter har flyttet inn*.[38] Politikere benytter fremdeles boken for å nå direkte ut i et mer omfattende format. Mange politikere har de siste tjue årene gitt ut bok for enten å se tilbake på sin politiske karriere[39], men også for å gi sin versjon i en aktuell sak eller krise.[40]

Metoo-sakene i 2017 og 2018 førte til store oppslag om kjente personer med alt fra svært dårlig oppførsel overfor kvinner til seksuell vold. Søviknes-saken i 2001 var den første saken av dette slaget i norsk politikk, men #metoo som kampanje og konsept oppsto i 2006 i USA og kom langt senere til Norge. Metoo var emneknagg på Twitter som senket terskelen for ofre av trakassering til å stå frem. Aktiviteten på Twitter og Facebook førte til oppslag i massemediene, der metoo-sakene innfridde alle kriterier på en god nyhetssak.

Flere partier fikk sine metoo-saker. Den mest omtalte var saken om Arbeiderpartiets nestleder Trond Giske, som ble avslørt i *Dagens Næringsliv* 7. desember 2017 med oppfølging i flere artikler senere.[41] Interne varsler fra flere kvinner til partiets ledelse om upassende oppførsel over flere år førte til at Trond Giske fikk sykemelding fra Stortinget. Mediedekningen og snakket om saken i sosiale medier ble massiv. Giske gikk av som nestleder og finanspolitisk talsmann i januar 2018. Sakene førte også til en debatt om bruk av rykter og anonyme kilder. Noen var bekymret for hva det langvarige medietrykket funne resultere i.[42] Kjent mediekritikk om sensasjonalisme og flokkmentalitet dukket opp igjen. *BA*-redaktør Olav Terje Bergo kritiserte mediene for å drive heksejakt på Giske.[43] Flere mente at medienes krav om at reaksjoner måtte komme straks, la et utilbørlig press på prosessen der politiske ledere skulle treffe beslutninger om andres fremtid. Anonyme varslere kritiserte journalister for å gjøre belastningen større enn den var. I 2019 var Trond Giske på vei tilbake til toppen i partiet og var kandidat til fylkesstyret i Trøndelag. Det gikk mot nominasjonsstrid på årsmøtet i begynnelsen av mars, men Giske trakk seg etter at en privat mobil-video som viste Giske svinge seg i dansen på et utested, ble publisert av *VG*. Nominasjonsforslaget av Giske ble trukket tilbake. Men kvinnen Giske danset med, hadde ikke meldt fra eller gitt *VG* tillatelse til å bruke videoen. Metoden slo tilbake på avisen, og *VG* ble senere felt i PFU.

10 Nyheter

Ap-ledelsen har fått flere varsler om Trond Giske

Arbeiderpartiet er varslet og har fått henvendelser om flere saker om oppførselen til Aps nestleder Trond Giske.

POLITIKK

Tore Gjerstad og Kristian Skard

Oslo

Giske-saken dominerte norske medier, og innfridde alle kriterier på en god nyhetssak. Saken førte også til en debatt om bruk av rykter og anonyme kilder. (Faksimile: Dagens Næringsliv.)

Politisk interessant var hvordan oppslagene ble satt i sammenheng med Giskes fremtidige rolle i partiet. Signaler fra Giskes hjemmeområde i Trøndelag tydet på at saken ble betraktet som en kjærkommen anledning til å ramme en populær nestleder og EU-motstander fra Midt-Norge. Han sto tilsynelatende i en viss opposisjon til partileder Jonas Gahr Støre og nestleder Hadia Tajik, slik han hadde stått i en viss opposisjon til Jens Stoltenberg. Nå skulle han tydeligvis utmanøvreres. Kommentatorer og folk i Arbeiderpartiet betraktet hendelsen som uakseptabel ammunisjon i den interne maktkampen og heksejakten på Giske.[44]

Genreendringer

Offentlige kommunikasjonsgenrer tar del i organiseringen av offentligheten, og kan i neste omgang innvirke på politiske prosesser. Genrer er et samspill mellom konvensjoner og forventninger, og er for en stor del utslag av teknologiske og markedsmessige, men også kulturelle forandringer. De kan ha større eller mindre sprengkraft i politiske saker og ulike faser. I skandalesaker har kommentaren en viktig rolle, bare noen få tiår etter at denne journalistiske formen ble tatt i bruk i Norge. Side om side med reportasjen hevdet kommentarjournalistikken seg om mulig enda mer enn i 1990-årene i riks- og regionpressen samt i NRK og TV2. Den blir i større grad formidlet av kjente ansikter og stemmer.[45] Like viktig som å informere er det å fortolke, ofte i forkant av hendelsene som fortolkes, slik som i kriser, foran valg og lederskifter.

Kommentatorene skal profilere sin kanal som opinionsledere, og de gjør det på ulikt vis. De fleste skriver ut fra et diffust ideal om åpenhet, mens noen ytrer seg mer i lojalitet til en politisk hovedstrømning. Tidligere sjefredaktør og kommentator Arne

Strand i *Dagsavisen* er et eksempel på de nokså få som prøver å balansere tydelig partilojalitet med en uavhengig kommentatorstemme. De fleste kommentatorer svømmer helst med mediestrømmen. Et kjent eksempel er oppfatningen av Høyre-leder Erna Solberg som snudde brått i alle aviser i 2009.[46] Etter å ha blitt kritisk vurdert lenge førte en eller to positive kommentarer i valgkampen til at hun plutselig ble valgkampens friskeste kort. Martin Eide skriver: «Alle kastet seg på bølgen. Plutselig var det opplest og vedtatt at Erna var god i motgang og hadde fremtiden for seg. Kommentariatet slo til. De forvaltet et langt stykke på vei en selvoppfyllende profeti. Den tvitrende klassen koordinerte sitt verdenssyn.»[47] Kommentatoren er en ansatt dommer som vurderer stil og ytelse løpende, og som utroper en foreløpig seierherre. Forholdsvis små overtramp kan bli store fordi politikeren i utgangspunktet er plettfri. Og intet flakkende blikk går kommentariatet hus forbi.

Erna Solberg-omvendelsen kom kort etter at Audun Lysbakken og Thorbjørn Røe Isaksen hadde skrevet artikkelen «Kommentariatets diktatur» med kritikk av blant annet kommentarjournalistenes hemningsløse utdeling av profetier.[48] Audun Lysbakken og Torbjørn Røe Isaksen kritiserte kommentarjournalistkikken for å være smittet av sportsjournalistikken, og for å være overfladisk og lite innrettet mot det relevante. Den kårer vinnere, tapere og tegner politiske formkurver. Den lar seg lede av skandalerytteri og flokkmentalitet, og debatten blir mer primitiv. Tilliten til politikk svekkes. Dette er en gammel og kjent kritikk av politisk journalistikk og kommentarvirksomhet. Ofte tar slik kritikk sats i opplysningstidens krav til saklighet som norm, uten at det går frem hvorfor journalistikken skulle følge slike normer i sin spesialiserte kommunikasjon over 200 år etter Kant. Kritikken prellet da også av. Mediekritikk vil stort sett være uten virkning om den ikke er intern; det vil si at den tar som utgangspunkt at mediene har odlet frem egne normer og verdier som journalistikken orienterer seg i verden med.

Den avpartifiserte og profesjonaliserte journalistikken fra 1980-årene utløste eksperter på politikkens taktikk og strategi, og metaforen «spill» var nærliggende. Den politiske filosofien til *Dagbladets* politiske redaktør Arve Solstad trekkes gjerne frem, og det er liten tvil om at han gikk foran i utviklingen av journalistisk analyse av den dagsaktuelle politikken. Men en spill- og personorientert journalistikk hadde tvunget seg frem uansett, som effekt av konkurranse og internasjonale tendenser.

En undersøkelse av kommentarjournalistikken i perioden under regjeringsforhandlingene i begynnelsen av mars 2009, bekreftet Lysbakkens og Røe Isaksens kritikk av «kommentariatets diktatur». Kommentarene var varierte og ulike aviser hadde sine egne vinklinger.[49] Dekningen var gjennomgående mer fokuserende på enkeltepisoder og personer enn på politiske saker, særlig i løssalgsavisene. Analyse av sammenhenger og bakgrunn var mangelvare. Kommentarene oppfattet seg ganske korrekt mer som dagsaktuelle ytringer midt i striden enn analyse med lenger holdbarhetstid.

Sosiale medier innvirker på den politiske retorikken, og nye genrer oppstår

Viktig er som alltid spissformuleringer som kan forenkle og forutse (om valgsuksess, partilederens avgang og annet) på en måte som adskiller den fra andres kommentarer. Forskning tyder på at kommentatorene legger vekt på spillet fremfor praktisk politikk, og at det politiske presisjonsnivået er gjennomgående lavt.[50] Med Twitter opplever det såkalte kommentariatet konkurranse fra andre mer uavhengige kommentatorer som håndterer oppgaven på annet vis. Twitter-kommentaren er kortfattet, men kommer hyppig. Tradisjonelle politiske retoriske genrer som talen kommer kanskje noe i bakgrunnen, selv om bestemte taler får meget stor oppmerksomhet. Sosiale medier innvirker på den politiske retorikken, og nye genrer oppstår. Nyvinninger ellers de siste ti–femten årene er nettavisenes kommentarfelt som kom og forsvant, den journalistiske eller kvasijournalistiske bloggen, såkalte populistiske nettsteder som *Resett* og *Document*, den kortfattede og dagsaktuelle Twitter-meldingen samlet i tema-

Når en Facebook-gruppe blir stor nok, kan det lede til politiske endringer. Bompengeprotestene i norske byer ledet til at Folkeaksjonen Nei til mer bompenger stilte lister i elleve kommuner og fire fylker ved siste kommune- og fylkestingsvalg. (Skjermbilde fra Facebook.)

tiske tråder, og bakgrunnsjournalistikken i podcaster. Etablerte grenseoppganger svekkes, mens andre trer inn i deres sted. Den tradisjonelle politiske programleder-rollen får trekk av talkshow-vertens stil.[51] Nyhetsprogrammer på NRK radio trekker i voksende grad på prateradioens form.

Sosiale medier vil helst bli benyttet av mange som ikke er engasjert politisk, til å reagere mer eller mindre spontant og tilfeldig på politiske utspill. Vanligvis vil disse reaksjonene være kortvarige og ufokuserte, uten politisk sprengkraft. Men når en Facebook-gruppe blir stor nok, kan det lede til andre markeringer og spre seg til meningsmålingene. Det såkalte bompengeopprøret fra juni 2019 er et godt eksempel, fordi det tråkket på Fremskrittspartiet der det gjorde vondest, og nesten sprengte regjeringen. En lokal bompengeprotest i Stavanger i 2015 tok igjen av foran kommunevalget i 2019. «Nok er nok»-gruppen på Facebook passerte fort 50 000 medlemmer og ga opprøret fotfeste. Folkeaksjonen Nei til mer bompenger (FNB) dannet til slutt lister i elleve kommuner og fire fylker. I Bergen fikk aksjonen drahjelp av indre stridigheter i Fremskrittspartiet og ble samtidig løftet av den lave terskelen til protest i sosiale medier, noe som ble bekreftet på meningsmålingene. Landsstyret i Fremskrittspartiet krevde tilbaketog på allerede vedtatte bypakker, og statsminister Solberg måtte megle midt i valgkampen.[52] Dette og andre offentlige protester knyttet til klimaspørsmålet (skolestreiker) mer enn antydet at klimaspørsmålet som offentlig konflikttema kommer til å kaste om på det politiske landskapet.

En mindre påaktet endring i det meningsrettede genretilbudet gjelder aviskronikken. Om kommentarjournalistikken er smittet av sportsjournalistikken, er kronikken smittet av Facebook. Kronikken har vært oppfattet som et nokså avansert innlegg skrevet av fagfolk utenfor redaksjonen. Formen har gjerne presentert et komplekst resonnement eller en kritikk med basis i forskning eller sakkunnskap, men likevel enkelt og klart. Den har vært resonnerende, argumenterende og tilstrebet en nyansert stil.[53] I mange tiår har

kronikken hatt en selvfølgelig plass i de største eller de meningsbærende avisene, som et slags uttrykk for pressens ansvar som bærer av en ansvarlig og kunnskapsbasert offentlighet. Etter 2010 har imidlertid dette endret seg betraktelig. For det første er den i langt større grad blitt en genre for å uttrykke personlige gleder og irritasjoner, foruten formidling av egenopplevde vanskeligheter som rusmisbruk og psykiske problemer.[54] I motsetning til politikerens eller professorens lange innlegg er slikt stoff oppfattet som populært, og er de seneste årene blitt prioritert opp. NRK lanserte sin Ytring 2012 med et mål om å publisere lesverdige kronikker og kommentarer. TV2, *Dagsavisen* og andre medier har lignende tilbud på nettet. Rammene for tema og stil er utvidet. Tanken om at genren er «smittet» av stil og form på nettet for øvrig, styrkes av at redaksjonene av og til henter det som presenteres, som kronikker i sosiale medier. En undersøkelse viste at 16 prosent av et utvalg kronikker og debattinnlegg var hentet fra Facebook og blogger. Dette oppgis ofte ikke.[55] Den resonnerende og faglige kronikken taper – helst fordi journalistikken vil stille spørsmålene til sine kolleger med ønske om korte, klare svar.

En undersøkelse viste at 16 prosent av et utvalg kronikker og debattinnlegg var hentet fra Facebook og blogger

Stortinget ruster opp

Legitimering er for politikken å fremstille sine ledere og vedtak slik at de gjenkjennes og anerkjennes offentlig. Mellom valg er politikkens legitimering henvist til politikkens uforutsigbare og egenrådige omverden, det vil si til den journalistisk dominerte offentlige mening. Det politisk mulige begrenses av det som kan legitimeres.

Fra 1970-årene spisset altså pressen sine nyhetskriterier og skjerpet sin etiske selvjustis. Politikken måtte dermed søke oppmerksomhet og legitimitet mer aktivt og målrettet, samtidig som dette ikke lenger kunne finne sted på egne premisser som tidligere. Fra særlig 1990-årene har vi vært vitne til at Stortinget, partier, valgmaskiner og en statsforvaltning tvinges til å vende seg utover.

Maktutredningen fullførte sitt arbeid i 2003, og konkluderte at Stortinget var svekket som følge av markedsløsninger, uavhengige forvaltningsorganer som ble aksjeselskaper og statsforetak, og ikke minst internasjonal lovgivning som overstyrte den norske.[56] De første tiårene av 2000-tallet fortsatte innskrenkningen av Stortingets interesse for å instruere gjennom regelverk og eierskap, med argumenter om at dette styrket rettssikkerheten.[57] EUs rettsakter implementeres kontinuerlig i norsk lov, de fleste enstemmig.

Stortingsmakten fant andre veier. Samtidig som nasjonalforsamlingen har trukket seg tilbake fra noen maktområder, ble den desto mer opptatt av kontroll med regjeringen og sitt eget forhold til offentligheten. Stortinget foretok særlig to fremrykk: som kontrollerende makt overfor regjeringen, og som symbolsk makt i den politiske offentlige mening. I *Offentlig parlamentarisme* diskuterte jeg flere reformer i 1990-årene som skulle øke Stortingets følsomhet overfor sine omgivelser og gjøre forsamlingen bedre rustet overfor medienes egenkonstruerte formidling av politikk. Tendensen fortsatte etter tusenårsskiftet. Jeg skjelner mellom formelle og uformelle nyvinninger. Av de formelle er muntlig spørretime og åpne høringer de viktigste, mens den viktigste uformelle nyvinningen er politiske forlik:

En undersøkelse av Stortingets ordinære og *muntlige spørretime* over tid viste at mediene i stor grad er eksplisitt referanse for spørsmålene, og at tendensen er stigende. Innføringen av den medie- og publikumsvennlige muntlige spørretimen med spørsmål som ikke er kjent for statsråden på forhånd, har tiltatt i antall og til dels på bekostning av skriftlige spørsmål. Referansene er i hovedsak fra riksavisene og gjelder særlig saksområdene helse- og sosialpolitikk og justispolitikk.[58] I voksende grad er den muntlige spørretimen blitt opposisjonens forum, og dessuten en anledning for den enkelte representant til å representere seg selv og sine prioriterte saker. Spørsmål direkte til statsministeren har økt.[59] Dette er for det

Maktutredningen fra 2003 konkluderte at Stortinget var svekket som følge av påvirkning fra både markedskrefter og internasjonal lovgivning. (Faksimile: Makt og demokrati, 2003.)

første eksempel på at Stortingets kontrollvirksomhet har vokst, og for det andre at Stortinget benytter mediene som sensor når den setter sin dagsorden. I voksende grad har representantene og partiene på Stortinget fått mer ressurser til å kunne ta egne initiativ.[60]

En annen viktig formell reform på Stortinget er åpne høringer, som ble innført i 1995. Særlig viktig er kontrollhøringene i kontroll- og konstitusjonskomiteen (etablert i 1993) som fikk sitt gjennombrudd i 1990-årene, og bare er blitt viktigere.[61] Komiteen befolkes av ledende politikere, og mediene anser trolig komiteen som Stortingets mest spennende forum.[62] Flere åpne kontrollhøringer har funnet sted i kontrollkomiteen for å få frem et mest mulig korrekt bilde av statsråders handlinger i viktige saker. Høringene kom sammen med andre ordninger som åpen muntlig spørretime, parlamentariske granskningskommisjoner, kontroll gjennom EOS-utvalget, utvidet rapportering fra Sivilombudsmannen og Riksrevisjonens forvaltningsrevisjon.[63] Ordningen med åpne kontrollhøringer trådte i kraft i januar 2002 og styrket komiteens arbeid, men ga også innpass for mediene i politiske konflikter.[64] Mediene har adgang til og tilgang på alle saksdokumenter om ikke annet vedtas.

Et eksempel er kontrollhøringen 13. mars 2008 om terrorangrepet på Serena hotell i Kabul som drepte journalisten Karsten Thomassen og skadet mange andre. Konstitusjonskomiteen stilte kritiske spørsmål om sikkerheten ved reisen. Komiteen har ofte medieomtale som utgangspunkt for sine initiativer.[65] Kontrollbølgene i 1990-årene og videre inn i 2000-årene var dels en gjensidig, men taus allianse mellom Stortinget og mediene, noe man kan iaktta gjennom referansene begge veier. Kontrollmekanismene fra 1990-årene ble eksplisitt begrunnet med at man ikke måtte komme på etterskudd i forhold til en mer oppsøkende og undersøkende presse.[66] Kontrollbølgen bør ses som en måte for Stortinget å ta kontroll- og granskningsmakten tilbake fra mediene, det vil si å la viktige politiske spørsmål forbli politiske i behandlingen av dem, og ikke «vridd» i de nå mer egenmektige og egenrådige mediene.

Et annet eksempel er den såkalte SSB-saken i 2017 der finansminister Siv Jensen kom i konflikt med direktøren for SSB, Christine Meyer, der påstand sto mot påstand angående en omorganisering av byrået. Meyer drev frem en omorganisering som ble hevdet å medføre svekking av forskningsavdelingen, og et springende punkt var i hvilken grad og når finansministeren hadde advart Meyer om omorganiseringen. Debatten gikk høyt i mediene høsten 2017, der både underlaget for teknisk beregningsutvalg og det såkalte innvandringsregnskapet ble koblet inn. Etter en pressekonferanse 12. november der Meyer og Siv Jensen gav forskjellige versjoner av forløpet, gikk Meyer fra sin stilling som SSB-sjef. Kontrollkomiteen gjennomførte en åpen og en lukket høring, etter først å ha svart på skriftlige spørsmål fra komiteen i flere omganger. Jensen måtte tåle kraftig kritikk av flertallet i kontrollkomiteen og i debatten i Stortinget.[67]

Politikken har også funnet frem til uformelle arbeidsformer utenfor de formelle nyvinningene.

En rask innføring i kaoset på grensa

Strømmen av flyktninger og migranter inn til grensestasjon i Finnmark virker kaotisk og uoversiktlig. Vi har laget en sak som oppsummerer situasjonen ved grensa slik den er i dag.

Flyktninger og immigranter ankommer Storskog grensestasjon i Øst-Finnmark. Bare i oktober kom det 2200 asylsøkere over grensa.
FOTO: VIDAR RUUD / NTB SCANPIX

Erik Lieungh
@ErikLieungh
Journalist

Publisert 5. nov. 2015 kl. 13:27

Artikkelen er flere år gammel.

"Kaos på grensa" kunne man lese på nrk.no 5. november 2015. Artikkelen handler om den gryende følelsen av kaos og krise ved grenseovergangen på Storskog. (Faksimile fra nrk.no 5. november 2015.)

Partienes *forlik*, skriver stortingshistoriker Tore Grønlie, var en innovasjon på Stortinget etter tusenårsskiftet.[68] Tverrpolitisk enighet på et avgrenset og sentralt politisk område kom blant annet i stand på klima- og innvandringsområdet. En rekke slike forlik ble gjort mellom 1998 og 2012. Forlikene kan forstås som politikkens evne til å inngå sentrale kompromisser via argumenter, kjøpslåing og formuleringsevne, og som frivillig binder politikken for en stortingsperiode eller lenger. Forlik kan også ses på som et politikkens mottrekk overfor mediene som alltid søker uenighet i og mellom partiene. Med forliket sluttes rekkene og den politiske journalistikken finner færre sprekker å sprenge.

Et kanskje uintendert moment er at politiske forlik gir Stortinget mulighet til å agere raskt og samlet på en utfordring som kommer brått på. Innvandringsdebatten munnet ut i et forlik i juni 2015 mellom de fleste partiene om kvoteflyktninger til Norge samt hjelp i Syria og nabolandene. Forliket myknet opp reglene og åpnet for flere kvoteflyktninger. Bakgrunnen var borgerkrigen i Syria og de mange sivile som flyktet fra krigshandlingene og terrororganisasjonen IS. Den selvfølgelige betraktningsmåten var at flyktningene var ofre som Europa måtte hjelpe. Men ganske brått ble flyktningenes krise i Midtøsten til et problem for Norge. I løpet av 2015 kom over 30 000 flyktninger til Norge – nesten tre ganger som mange som året før. Bare i november søkte 2500 om asyl ukentlig, mange kom over grensen fra Russland. Mediene viste i tekst og bilder hvordan mottaksapparatet ble sprengt.

Flyktningkrisen i 2015 og 2016 endret konteksten for flyktningetemaet på Stortinget. På kort tid ble spørsmålet i norsk politikk stilt i et annet lys: Hvordan kan vi forhindre at store flyktningstrømmer krysser Norges grenser? Mediene og offentligheten samlet seg i et krav om handling. Politikken svarte med et

nytt forlik i november 2015 om innstramming i asylreglene for å hindre at mennesker uten reelt behov for beskyttelse sprengte kommunenes kapasitet til å ta imot flyktningene. Denne vendingen går også frem av en undersøkelse av blant annet politikernes taler før og etter flyktningkrisen i 2015 og 2016.[69] I partiledernes taler landsmøtevåren 2015 var krisen et gjennomgangstema: Ikke siden andre verdenskrig hadde man i Norge vært vitne til en så stor flyktningkrise. Arbeiderpartiet vedtok at Norge burde ta imot 10 000 kvoteflyktninger fra Syria over to år. Men med flyktningestrømmen over Storskog ble krisen forvandlet til en trussel mot Norge som straks måtte håndteres med strengere asylpolitikk. Flyktningene ble i mindre grad omtalt som ofre.[70] På den andre siden evnet Stortinget å samle seg bak en omforent kurs i flyktningpolitikken. Beveggrunnene for dette var selvsagt mange. Det er liten tvil om at Stortinget erfarte et press om at det måtte foreta seg noe raskt. Presset ble behørig formidlet i mediene, der historiene var mange om kaotiske eller uakseptable tilstander. En politisk utfordring, særlig for Arbeiderpartiet og Kristelig Folkeparti, var å endre standpunkt uten at retorikken ble for selvmotsigende. Men nesten alt er mulig i politisk kommunikasjon.[71]

Men nesten alt er mulig i politisk kommunikasjon

Politikermedier

Med industriarbeiderklassens velstandsøkning og tallmessige tilbaketog fra slutten av 1970-årene og et mindre stabilt og oversiktlig partipolitisk landskap fremsto partipressestrukturen som påfallende rigid. Partipressen som formelt bånd gikk fra 1970-årene gradvis over til løsere former for partipolitisk tilknytning. I 1990-årene forsvant også disse langt på vei, og ofte kunne bare våken lesning av lederartikler og kommentarer avdekke den partipolitiske forankringen, som ikke desto mindre var der.[72] Forbindelsen var der som historiske spor fra den gang avisen hadde sin vekst- og storhetstid som avis og partiorgan fra 1860-årene. De færreste aviser anbefalte sine lesere å stemme på et bestemt parti mot slutten av 1990-årene, men dette snudde.[73] Pressen er historisk plassert i brede ideologiske hovedstrømmer, som gjør at flere aviser igjen anbefaler leserne å stemme et bestemt parti, slik tilfellet var foran valget i 2009. *Dagsavisen* anbefalte velgerne å stemme Arbeiderpartiet, og *Dagens Næringsliv* har ved hvert valg de siste tjue årene anbefalt sine lesere å stemme på et bestemt parti, vanligvis Høyre.[74] *Dagbladet* anbefalte velgerne å stemme «sentrum» foran kommunevalget i 2019. Den politiske profilen som aviser holdt seg med i sin storhetstid, vannes altså bare langsomt ut, men partipresse som formell relasjon mellom parti og avis er borte.

Partipressen gjenoppsto imidlertid som parti- og politikermedier. Partiene og politikerne har styrket sin stilling som svar på den voksende politiske kraften i offentligheten som bygde seg opp fra 1980-årene. Til dette hører mediebruken til partienes stortingssekretariater og til politikerne selv, godt hjulpet av nye medieteknologiske muligheter. Utenfor landets grenser har partier oppstått primært gjennom kommunikasjonen i sosiale medier. Det mest fremgangsrike av disse er Femstjernerspartiet i Italia – Movimento 5 Stelle – som ble grunnlagt i 2009 og kom i regjering i 2018.

Ikke sjelden er det hevdet at maktforholdet mellom medier og politikk har forskjøvet seg i medienes favør siden begynnelsen av 1990-årene. Et begrep som skal beskrive fenomenet, er «medialisering». Mediene er ikke, hevdes det, bare kanal og arena for politikk, men også en aktør og regissør.[75] Samfunnets sektorer og institusjoner legger seg til rette for medieoppmerksomheten. Departementene er blitt langt mer offensive og strategiske i sin informasjonsvirksomhet overfor mediene, blant annet via egne kommunikasjonsavdelinger.[76] Alt den første maktutredningen i begynnelsen av 1980-årene fant at mediene i stor grad satte dagsorden for politikken, og dette bare forsterket seg med en mer partiuavhengig presse. Jeg har beskrevet dette som en mer uavhengig og mediekonstruert omverden for stortingspolitikken.[77]

Forholdet mellom politikk og medier er for komplisert til at man kan se det som et nullsumspill. Formell

Sylvi Listhaug er en av politikerne som de siste årene har tatt i bruk sosiale medier aktivt, og som gjennom disse kommuniserer med sine velgere utenfor de tradisjonelle medienes filter eller kontroll. Denne posten kostet henne en statsrådpost. (Skjermbilde fra Facebook 9. mars 2018.)

politikk på den ene side, og offentlig mening som politikkens omverden på den andre, rasjonaliserer sine grenser mot hverandre. Det er neppe tale om en stillingskrig, men om en grense som observeres forskjellig fra de to sidene. Mediene profesjonaliserer seg, men også partiene har generelt styrket sin innsats overfor offentligheten, også utenom valgkampene. Antallet ansatte i partiene er gått sterkt opp, særlig på Stortinget. Fra 1989 til 2012 økte antallet ansatte i partiene på Stortinget med i gjennomsnitt hundre ansatte. I tillegg vokste den sentrale partiorganisasjonen. En stor andel av alle disse arbeider med informasjon og kommunikasjon utad.[78] Fra slutten av 1990-årene og utover i det nye hundreåret kom partiene på nett. Nesten halvparten av førstegangsvelgerne i 2013 besøkte et partis nettside.[79] De ble gradvis et sted for mer enn partiprogram, valgkampsaker og smilende partilederfjes. Men hverken partiene eller velgerne prioriterer partienes webside svært mye, noe som antakelig skyldtes interessen for sosiale medier fra rundt 2005. Sosiale medier treffer en større del av befolkningen, og krever ikke at brukeren oppsøker informasjonen like aktivt.

Fra 2005 til 2010 tok politikerne i bruk egne medier, og de satte ofte egne sekretærer inn som medarbeidere. De siste ti årene har denne tendensen styrket seg blant de mest toneangivende politikerne, og har fått journalistiske og politiske virkninger. Fremdeles er presse og radio/TV de dominerende politiske mediene, særlig i valgkampene. Likevel er politikere aktører og redaktører i egne «politikermedier», utenfor journalistisk kontroll.

Kristin Halvorsen begynte som første partileder å blogge under valgkampen i 2005.[80] I 2008 var Jens Stoltenberg den første norske statsministeren med egen Facebook-side. Siden har norske politikere operert med Twitter og YouTube. Gudmund Hernes' liste over «medievri» i populærjournalistikken er nå utvidet til å bli de retoriske ressursene som politikere trekker direkte på i sine henvendelser til publikum via Facebook, Twitter og Instagram. I dag har politikere full tilgang til og kontroll over flere av de mediene de benytter, og det gir også de fremste og dyktigste av dem lettere innpass i massemediene. Kjente trekk ved massemediene som medieforskningen har pekt på, overføres og transformeres i sosiale medier, denne gangen som ressurser for politikerne overfor massemediene. På mange måter er dette politikernes «takk for sist». Hernes kunne skrevet sine artikler om igjen med politikerne (noen mer enn andre) i hovedrollen: I politikken tilspisser, forenkler, polariserer, intensiverer, konkretiserer og personifiserer politikere og deres sekretærer gjennom sosiale medier.[81] De skal skape støtte blant sympatisører og oppmerksomhet i redaksjonene. Men de gjør det likevel på en annen måte enn journalistikken. Utviklingen har på ingen måte svekket politikk- og nyhetsjournalistikkens fiksering på persontrekk og konfrontasjon. I mediene står partilederen mer sentralt enn noen gang. Antallet medieoppslag knyttet til ledervalg har økt betraktelig.[82] Det gjenstår å undersøke nærmere hva forskjellene mellom politikkens og journalistikkens «medievridninger» mer presist består i, og ikke minst hvordan journalistikken reagerer på politikernes «medievri» og vrir dem ytterligere.

Sylvi Listhaug, landbruksminister 2013–2015 og innvandrings- og integreringsminister 2015–2018, hadde i samarbeid med sin medarbeider Espen Teigen i lengre tid eksperimentert med Facebook for å utvikle en størst mulig leserbase. Et eksempel fra 17. januar 2017 var en forhåndsannonsert direktesending på Facebook der hun via sin medarbeider Teigen over 35 minutter svarte på spørsmål om innvandringspolitikken fra sine følgere. Over 500 000 følgere så hele eller deler av denne sendingen.[83] Listhaug utviklet ellers en lett tilgjengelig, direkte og personlig retorikk med tekst og bilde som ga mange følgere og stimulerte til respons. En sammenligning med Jonas Gahr Støres Facebook-aktivitet viser at Listhaug legger mer vekt på å være «autentisk» ved at meningene er genuint hennes og at hun brenner for dem. Hun trekker en del inn familien, i motsetning til Støre, som nokså konsekvent holder det private utenfor. Innleggene er kortere enn Støres, og hun eller Teigen svarer på flere kommentarer. Listhaug mobiliserer sin smak og sine verdier i et politisk prosjekt, enten det er familie eller USA-besøk, mens Støre er mer reservert. Listhaug og hennes medarbeider evner å spissformulere sine standpunkter ofte i opposisjon til Arbeiderpartiet, og har fått langt flere kommentarer enn Støre.

Listhaug formidler ofte en selvoppfatning om at hun er tydelig og «seg selv», og lar dette være retningsgivende for retorikken. Hun oppfordrer til engasjement (lik og del!). Espen Teigen arbeidet systematisk med å lære hva som skaper engasjement i form av spredning og reaksjoner.[84] Listhaug utnytter mediets trange rammer (som derfor krever oppfinnsomhet) bedre enn Støre og de langt fleste andre politikere. Likevel er hun ikke på følgertoppen: Både Siv Jensen, Erna Solberg og Jonas Gahr Støre hadde langt flere følgere enn Listhaug i april 2017. Det er derimot trolig at responsen er større hos Listhaug enn hos flere andre politikere. Man kan gjerne si at politikerne har langt større kontroll over budskapet i sosiale medier enn i radio og TV, ettersom de står for hele regien. På den andre siden har de ingen kontroll over reaksjonene når budskapet eventuelt når massemediene. Også politikere har underlagt seg de strukturelle egenskapene til de mediene de benytter, som Twitter og Facebook. Når terskelen senkes og hastigheten øker, hender det at ting sies som kunne vært usagt, og stjeler offentlighetens oppmerksomhet.

Når terskelen senkes og hastigheten øker, hender det at ting sies som kunne vært usagt, og stjeler offentlighetens oppmerksomhet

Ingrid Schulerud, dronning Sonja, statsminister Jens Stoltenberg og Hans Majestet Kong Harald i Regjeringskvartalet under minnemarkeringen 22. juli 2012, på ettårsdagen for terrorangrepet. (Foto: Statsministerens kontor.)

22. juli-politikk i tre akter

Umiddelbart etter angrepene 22. juli 2011 ble politikk som kamp om makt for en periode lagt til side. Valgkampen ble utsatt, og deretter åpnet med tverrpolitiske arrangementer. Den fortsatte nokså neddempet i forhold til valgkamper flest. Tragedien tvang kampen mellom posisjon og opposisjon unna som ledende distinksjon for den politiske debatten, og statsminister Stoltenberg ble den som formulerte meningen i det meningsløse med en form for moralsk trass. Regjering og Storting fant sammen i en balanse mellom moralisering og effektivitet. Fordi én hendelse ble altoverskyggende, talte Stoltenberg på hele Stortingets vegne. Statsministeren møtte krisen med det Max Weber kaller «øyemål» (*Augenmaß*): en umiddelbar politikk basert på praktisk ansvar og moral, på en distanse som muliggjør innlevelse, og berørte folk og medier av ulike politiske valører. Statsmannbegrepet ble tatt frem, selv om et team assisterte statsministeren. En annen ettervirkning var en generell økning i interessen for organisert politisk arbeid, særlig i AUF. Dette pekte mot et «tykkere» politikkbegrep om enn bare for en periode. Politikk som «fair play» og fellesprosjekt ble tydeligere. Terroren viste i så måte en uvanlig side av politikken, mer preget av refleksjon og vekt på det man var felles om. Politikken tok del i den kollektive sorgen. Det kunne minne om slutten av valgkampen høsten 1957, kort tid etter kong Haakons død 21. september.

Denne situasjonen varte i fire måneder. Den 22. november 2011 hevdet Arbeiderpartiets partisekretær og AUFs leder at det var en sammenheng mellom FrPs argumentasjon i innvandringsdebatten og hendelsene 22. juli. På Stortinget dagen etter fulgte en skarp ordveksling mellom FrPs nestleder Per Sandberg og utenriksminister Jonas Gahr Støre om hvem som var offer for angrepene, og hvem som *spilte* offer. Sandbergs uttalelse ble tilspisset gjennom aviser, radio og TV ved at andre del av en kritisk setning – der det ble påpekt at også Arbeiderpartiet var offer – ble redigert bort. Men saken tok først av på Twitter.[85] Sterke reaksjoner førte til at Sandberg

ba om unnskyldning, en unnskyldning som bare delvis ble godtatt.

Borgfreden slo sprekker, og de forplantet seg fort. Temperaturendringen i offentligheten sensommeren og høsten 2011 indikerer hvor konkret offentligheten kan forme politikken og mediene, og hvor tett temperaturen der henger sammen med politiske realiteter. Det antyder at politikken forstår seg selv mer og mer i lys av offentligheten. Politikk dannes i en omverden – en utside – av medier, journalistikk og offentlige ytringer.

Hendelsene 22. juli 2011 og skandaleoppslagene om svakhetene i beredskapen den dagen kunne fått parlamentariske konsekvenser. Noen statsråder forlot sine poster, men ikke som følge av parlamentarisk mistillit. Etter at 22. juli-kommisjonens (Gjørv-kommisjonens) knusende rapport ble lagt frem i august 2012, reiste noen spørsmålet om statsminister Jens Stoltenberg burde ta ansvaret og gå av. Partiene var delt, med FrP som det mest kritiske til Stoltenberg. Kontrollkomiteens høring om rapporten i november 2012 ble omfattet av en lang og kritisk utspørring av statsministeren. Et av spørsmålene var hva politisk ansvar er – hvor langt opp det går. Dette var jo et nøkkelspørsmål i vårt styresett. I høringen erkjente han at det overordnede ansvaret lå i regjeringen og dermed hos ham. Han ønsket ikke gå av, men heller personlig sørge for at nye tiltak ble satt i verk på basis av Gjørv-rapporten.

Hendelsene 22. juli og skandaleoppslagene om beredskapen kunne fått parlamentariske konsekvenser

Pressen inntok sine posisjoner. *Dagsavisen* tolket kritikken inn i et politisk spill.[86] Andre aviser og kommentatorer mente Stoltenberg burde ta ansvar og si fra seg regjeringsmakten. Det var kanskje ikke korrekt å kreve hans avgang, men han burde forstått konsekvensene selv, skrev Kristin Clemet på sin blogg da kommisjonens rapport ble lagt frem. *VGs* kommentator Hanne Skartveit var blant de skarpeste i kritikken av Stoltenberg: «Dersom ansvar skal bety noe, må det innebære at den øverste ansvarlige bøyer hodet og trer tilbake. … Det er Stoltenbergs ansvar. Derfor burde han ha trukket seg da Gjørv-kommisjonen kom med sin rapport. Derfor bør han la noen andre ta jobben med å sikre borgerne og deres sikkerhet.»[87] Opposisjonen sviktet sin rolle, mente Skartveit, da det ble klart at intet mistillitsforslag ble reist.

Også Solberg-regjeringen fikk store problemer med beredskapsarbeidet. Riksrevisjonens rapport om såkalt objektsikring påviste store svakheter i arbeidet med å sikre bygninger. Angivelige forsøk på å holde den kritiske rapporten unna offentligheten utløste kritikk.[88] *VG* avslørte i 2017 at regjeringen ikke hadde fulgt opp Stortingets vedtak om samlokalisering av nødsentraler.

Begrepet 22. juli ble mobilisert enda en gang som politisk og retorisk våpen i 2018, denne gangen av Arbeiderpartiet selv. Metaforen «heksejakt» ble flittig benyttet av Sylvi Listhaug selv om prosessen mot henne. Hun måtte i mars 2018 gå av som beredskaps- og innvandringsminister. Presset mot henne kom som følge av at hun 10. mars sammen med sin rådgiver hadde lagt ut et foto av maskerte soldater fra en terror-milits i Somalia med teksten: «Ap mener terroristenes rettigheter er viktigere enn nasjonens sikkerhet.» Arbeiderpartiet hadde stemt mot forslaget om at fremmedkrigere kunne fratas passet uten beslutning i en norsk domstol. Samtidig hadde filmen *Utøya 22. juli* regissert av Erik Poppe premiere. (Også to andre filmer om terroren 22. juli 2011 kom det året.) Ingenting tyder på at noen kobling til 22. juli var intendert av Listhaug, siden saken handlet om å inndra passet til potensielle islamittiske terrorister. Koblingen ble først gjort som en blunder av Høyre og deretter antakelig benyttet taktisk av Arbeiderpartiet. Partileder Jonas Gard Støre mobiliserte uvanlig moralsk harme og statsminister Solberg måtte gripe inn. Listhaug slettet sitt innlegg og beklaget flere ganger fra Stortingets talerstol 15. mars. Et forslag om at statsråden «sterkt kritikkverdig» hadde fremsatt «uriktige og krenkende påstander knyttet til bekjempelse av terror i Norge» fikk flertall. Høyrepopulistisk retorikk i tekst og foto og med 22. juli som uintendert relieff tvang Listhaug

til å gå av, uten at saken svekket henne politisk. På FrPs landsmøte i mars 2019 ble hun første nestleder og gikk igjen inn i regjeringen. Hun ble omtalt som partileder Siv Jensens mulige etterfølger.

Rettigheter som program

Journalistikken ble som jeg har vært inne på, «sekularisert» fra 1980-årene; i voksende grad ble det illegitimt eller meningsløst å begrunne oppslag og vinklinger med ideologiske eller partilojale henvisninger. Journalistikkens egne normer og markedskrav kom desto sterkere i forgrunnen, og den offentlige mening ble derfor forsterket som uavhengig kraft. Den nye ikke-ideologiske ideologien som passet den nye strukturelle situasjonen, handlet om åpenhet og offentlig innsyn som premisser for demokrati. Ikke minst handlet den om en sterkere rettsgaranti for ytringsfriheten. Oppløsningen av partipressen var altså én side av etableringen av en autonom journalistikk. Løsrivelsen var en konsekvens av journalistikkens indre utvikling – en effekt av en internasjonal strukturendring av journalistikken som norm og form. Journalistikkens mer reflekterte forhold til seg selv fremkalte profesjonalisering og klarere etiske normer – og uavhengighet fra partiene. En stadig mer velutviklet og velbegrunnet faglig og etisk selvforståelse tok form. Sterkt kildevern, redaktørens etiske plattform og distansen til det juridiske apparatet, sammen med plakater og PFUs etiske foranstaltninger, tok av for ytre trykk og bidro til journalistikkens autonomi. I spaltene og på sendeskjemaet ble autonomien styrket gjennom kommentarer og intervjuer med egne medarbeidere som uavhengige observatører fra orkesterplass, men ikke lenger fra scenen.

Fra 1990-årene steg «menneskerettigheter» enda tydeligere frem som en mening og et formål for den profesjonen som levde av å bruke ytringsfriheten. Internasjonale menneskerettigheter dannet et uangripelig ståsted som statens og politikkens utvikling kunne måles mot. Gudleiv Forr peker på at mediene fant en ny begrunnelse for sine vinklinger ut i 1980-årene: «Etter hvert begynte journalister å betrakte kampen for menneskerettighetene som et etisk påbud uten hensyn til andre politiske konsekvenser kampen kunne få. Menneskerettighetene og demokratiet ble en overideologi eller en identitetsmarkør for pressefolk over hele den frie verden. Slik ble rettighetene i liten grad problematisert i mediene.»[89] Rettighetene kunne legges under kritisk journalistikk om behandling av minoriteter og enkeltindivider. Journalistikken befant seg i rettslig medvind. Bestemmelser om menneskerettigheter kom inn i 1994 og 1999. Den siste ga Den europeiske menneskerettskonvensjonen og FN-erklæringen om menneskerettigheter forrang over annen norsk lov. Ytringsfrihetskommisjonens arbeid er selvsagt viktig her, og førte til en grunnlovsendring i 2004 etter at Stortinget hadde gjort sine endringer. Flere rettigheter om barns og kvinners rettigheter kom inn senere. Som utslag av en internasjonal rettighetsbølge ble flere større endringer knyttet til rettigheter vedtatt i Grunnloven i forbindelse med jubileet i 2014.

Menneskerettighetene kunne legges under kritisk journalistikk om behandling av minoriteter og enkeltindivider

Strukturelle koblinger

Strukturelle koblinger er et begrep i sosiologien som betegner komplekse treffpunkter mellom sosiale systemer eller sektorer, slik som medier og politikk. De gjør det mulig for sosiale systemer å interagere med hverandre selv om det er tale om forskjellige typer normer og kommunikasjon.[90] Nettopp i koblingene der politikk og medier møtes, ligger noe av nøkkelen til å forstå politisk kommunikasjon.

En viktig strukturell kobling mellom offentlig mening og politikk er *PR-selskapene,* som mobiliserer politisk makt og innflytelse mot politikk og publikum på vegne av en kunde. Denne sektoren har vært i sterk vekst så vel i Norge som internasjonalt fra 1990-årene. Ifølge Allerns undersøkelse fantes det 39 slike i Norge i 1995, og bare fire av dem hadde ti eller flere ansatte. I 2013 hadde bransjen konsolidert seg i 31 byråer med i alt 449 ansatte.[91] Oppdraget er å rette bestemte saker og bestemte vinklinger mot politikere

Tankesmiene er en ny gruppe påvirkere som har gjort seg gjeldende fra tusenårsskiftet. Civita, Agenda og Manifest er de mest toneangivende av disse. Fra venstre: Kristin Clemet, leder av Civita (foto: CF-Wesenberg / kolonihaven.no), i midten Trygve Svensson, leder av Agenda (foto: Kaja Bruskeland/Elen Sonja Klouman) og til høyre Magnus Marsdal, leder av Manifest (foto: Eivind-Vodler-Rutle.)

eller allmenheten på vegne av en oppdragsgiver for å oppnå bestemte resultater. Noe av bakgrunnen for veksten er den såkalte nypluralismen som avløste den korporative pluralismen fra 1980-årene.[92] Lobbyisme og direkte kontakt med politikken ble en viktigere kanal for innflytelse.[93] Debatten har samlet seg om tendensen til å engasjere først journalister, så – fra midten av 1990-årene – tidligere politikere i slike rådgivningsbyråer. Våren 2014 arbeidet så mange som 90 norske tidligere politikere i slike byråer. Fire tidligere statsråder og elleve tidligere statssekretærer fra Jens Stoltenbergs to siste regjeringer jobbet i slike byråer. Ettersom forretningsideen er å koble politikk og ulike offentlige og private aktører, er ansettelsen av både journalister og politikere naturlig og del av en internasjonal tendens. Men arbeidet skal foregå *utenfor* offentlighetens lys. At også offentlig sektor benytter PR og lobby-byråer, er muligens et norsk særtrekk, og man kunne tenkt seg at slik bruk av skattepenger ville skapt mer debatt enn det har gjort.

En beslektet, men åpen form for strukturell kobling mellom politikk og andre sektorer i samfunnet er *tankesmiene* som skal påvirke folk i mediene, organisasjonsfolk, politikere og forskere. Også dette er en type aktør i offentligheten som har kommet for alvor etter tusenårsskiftet. I 2014 var tolv tankesmier i gang i Norge.[94] De sysselsetter få personer, men kan fremkalle bølger i offentligheten. De mest synlige i Norge er Civita (etablert i 2003), Manifest (2007) og Agenda (2013). Fra 2006 til 2013 økte antallet medieoppslag om tankesmiene drastisk i de store avisene. Stort sett er vinklingen positiv.[95] Og i likhet med PR-byråene er nettverk et nøkkelord. Tankesmiene er ikke-kommersielle, forskningspregede og orientert mot innflytelse.[96] I så måte har de trekk fra lobby- og PR-byråer, forskningsinstitutter og ideelle og frivillige organisasjoner som de låner form og kredibilitet fra i sin politiske kommunikasjon. I tillegg er de basis for utspill i massemediene og andre plattformer. Også disse tar imot oppdrag, men en langt større del av inntektene kommer fra bidrag fra partier, selskaper eller enkeltpersoner. I likhet med PR-byråene produserer de en hybrid form for informasjon som består av fakta og politisk vinkling, og formålet er å styrke stillingen til politiske perspektiver, og derigjennom bestemte grupper og interesser, i politikken og offentligheten.

EØS

Jeg har nevnt at offentligheten sorterer og sorterer bort. Saker av potensiell viktighet kan få stor, men tidvis også påfallende marginal plass på samfunnets dagsorden. Det skyldes ikke nødvendigvis hemmelighold, slik tilfellet var for noen tiår tilbake. Snarere har det med mediene og medienes kilder å gjøre: deres virkemåte og tendens til å forfølge egne mål på enkleste måte, det vil si ved å omgå hindringer, slik som en tidkrevende og potensielt «splittende» debatt. En massiv konsensus mellom de største parti-

ene knyttet til Norges forhold til EØS og NATO bidrar også til at debatten uteblir. Jeg vil stoppe opp ved to viktige forhold som ikke har fått den kritiske oppmerksomheten man kunne forvente: Norges forhold til EØS/EU og Norges deltakelse i militære aksjoner.

EØS-avtalene med EU som trådte i kraft fra 1994 (og Schengen-avtalen fra 2001) har fungert godt etter sine innenrikspolitiske hensikter: som et kompromiss med rimelig stor støtte i befolkningen. Skiftende regjeringer, også med SV og Senterpartiet, som er imot EØS og Schengen-avtalene, har ikke bare administrert avtalen, men også kraftig utvidet virkeområdet for den. Den sikrer altså en politisk konsensus og stabilitet i politikken hjemme. I motsetning til medlemskapsspørsmålet splitter den ikke partier. I EØS- og EU-debatten har Europabevegelsen og Nei til EU markert sine synspunkter og dermed bare styrket EØS som et balansepunkt i midten. Debatten har vært moderat sett i forhold til hvor viktig avtalen er for Norge, og enda mer i forhold til spørsmålet om medlemskap i EU. På samme måte som med NATO-medlemskapet er avtalen oppfattet som helt nødvendig, særlig når det gjelder adgang til EU-markedet, og derfor er en debatt om fordeler og ulemper egentlig bortkastet. Derfor har befolkningen heller ikke behøvd å sette seg inn i avtalen. Europa-utredningen fra 2012 undersøkte folks oppfatning om sitt eget kunnskapsnivå, og fant at det var lavt.[97] Dekningen av EØS-avtalen har falt i mediene, samtidig som avtalens omfang og innflytelse på norske forhold har vokst betraktelig.

Det har vært et påfallende gap mellom debattnivå og EØS-avtalens innvirkning på alle sider av det norske samfunnet

Det har altså vært et påfallende gap mellom debattnivå og avtalens innvirkning på alle sider av det norske samfunnet. Som Europautredningen påpekte ville en ny «Europa-debatt» ødelegge styringsmulighetene for regjeringskoalisjoner.[98] Utvalget konkluderte at «kompromisset har bidratt til å legge lokk på politisk Europa-debatt og til å dekke over den omfattende løpende tilpasningen til EU».[99] Dessuten er virkningene av alternativene (EU-medlemskap eller handelsavtale) ikke avklart.

Etter Europautredningens arbeid har imidlertid debatten tiltatt. Fra rundt 2017 har deler av fagbevegelsen tatt til orde for en reell EØS-debatt og en eventuell annen tilknytningsform til EU. Flere rettsakter har vært omstridt og erfares som urimelige i norsk sammenheng. Videre oppleves Stortingets veto-mulighet som lite reell. Rettsakter som fremstår som teknokratiske, oppleves som press i retning av liberalisering av arbeidsmarkeder. EU har også stilt seg kritisk til Norges konsesjonspolitikk for vannkraft og spørsmålet om hjemfall. Konsesjonsregimet ble senest stridstema i 2004–2008 da ESA/EØS begynte sin etterforskning av hjemfallsretten. I 2019 har ESA fortsatt granskningen av det norske konsesjonssystemet for vannkraft i lys av EUs tjenestedirektiv. Norge er ført inn i en defensiv begrunnelsesdiskurs overfor EU som balanserer tradisjonelle norske ønsker om nasjonal og offentlig kontroll med EUs prinsipper, samtidig som en vidtgående debatt i Norge ikke er ønskelig fra de store partienes side.

Avståelse av suverenitet er delvis knyttet til Grunnloven § 115 (tidl. § 93), som kom på Stortingets bord i slutten av 1950-årene, ble vedtatt under EEC-striden i 1961–62, ble benyttet i Norges innmelding i EØS i 1992, og senere i forbindelse med Norges tilknytning til EUs finanstilsynssystem i 2016. De siste årene er en viss debatt oppstått knyttet til paragrafen om suverenitetsavståelse, fordi mye tyder på at den blir omgått i håp om at Norges opptak av EØS/EU-lovgivningen skal gå mest mulig knirkefritt. Slik var det for eksempel i forbindelse med tilslutningen til EUs energiregulatorbyrå (ACER) i 2018. Dersom dette er en taktikk, kan den imidlertid slå tilbake og utløse nye runder om Norges/Eftas relasjon til EØS/EU med Grunnloven som våpen. Mye tyder på at EØS-debatten kan tilta som følge av EU-byråenes stigende makt, en makt som Efta i praksis underlegges. I så fall gjenoppvekkes en løpende stridslinje i norsk politikk og offentlighet som oppsto etter Romatraktaten i 1957.

I EØS-sammenheng foreligger det en taktisk strid

På EFTAs egne sider finner vi dette bildet av handelsminister Bjørn Tore Godal som signerer EFTA-avtalen på vegne av Norge i Porto (Portugal) 2. mai 1992. (Foto: EFTA.)

om det skal debatteres. Argumentet om avtalens objektive nødvendighet har hatt et overlegent hegemoni fordi nesten alle partier og ledelsen i organisasjonene i arbeidslivet ser seg tjent med det. Hvorvidt deler av fagbevegelsen makter å slå dette hegemoniet overende, gjenstår å se. Men selv uten EØS-debatt kunne man ventet en debatt om hva suverenitet faktisk betyr, da Norge feiret grunnlovsjubileet i 2014. Mye grundig og god forskning av historisk og rettslig karakter ble presentert i forbindelse med grunnlovsjubileet, særlig knyttet til 1814 og 1800-tallet. Norges konstitusjonelle plass i verden ble behørig markert. Mer usikkert er det om utviklingen av Norges suverenitet ble tilstrekkelig belyst, og da særlig hvordan *debatten* om suverenitet har forløpt i Norge.

«De nye krigene»

Når det gjelder de to større krigsoperasjonene som Norge har tatt del i siden 2001, berører jeg her ikke journalistikken, bare spørsmålet om debatt og parlamentarisk opposisjon.[100] Den sikkerhetspolitiske opposisjonen på Stortinget, som hadde holdt ut nokså repressive tilstander alle tiårene etter krigen, ble kooptert og nærmest utslettet fra tusenårsskiftet. En antakelse er at fordi opposisjonen mot krigene «forsvant» fra Stortinget, kom krigens realiteter i bakgrunnen i den offentlige debatten. En kritisk offentlighet trenger et brohode inn i stortingssalen for å kunne tenne debatten.

Norge har tatt del i krigen i Afghanistan siden 2001. Etter femten års militær innsats i Afghanistan satte regjeringen ned et utvalg ledet av tidligere utenriks-

Norske styrker i Kabul. (Foto: Torbjørn Kjosvold / Forsvarets mediesenter.)

minister og forsvarsminister Bjørn Tore Godal, som særlig vurderte Norges rolle og bidrag. Rapporten kom i 2016 med den megetsigende tittelen «En god alliert».[101] Konklusjonen var ikke oppløftende: Over 90 000 afghanere var drept som følge av krigshandlinger og terror; 3500 drepte internasjonale soldater; 12 norske liv tapt. Taliban sto sterkere i 2016 enn noen gang. Samtidig brukte Norge omtrent 20 milliarder kroner i Afghanistan i perioden 2001–2014, hvorav 11,5 milliarder gikk til militære formål og 8,4 milliarder til sivile formål. Hovedformålet for Norge var ikke å løse et problem i Afghanistan, men å være en god alliert for USA og andre NATO-land. De *sekundære* målene var å hindre at landet ble base for internasjonal terror, og å bidra til å bygge en stabil demokratisk stat. Utvalget så særlig på hva som var oppnådd, og Norges rolle, og kom med knusende kritikk. Men vel så viktig er det å spørre hvordan en slik krigsinnsats kunne fortsette med det formålet den hadde, uten store protester. Deltakelsen møtte relativt liten motstand i den norske opinionen, og enda mindre i opposisjonen på Stortinget. SV var kritisk til krigsdeltakelsen, men kritikken forsvant etter at SV gikk inn i regjeringen i 2005. Dette var en side av et mer omfattende problem – at Norge nok en gang mistet sin vesle utenriks- og sikkerhetspolitiske opposisjon på Stortinget. SV skilte mellom en nasjonsbyggende og akseptabel krig i nord, og en etter hvert aggressiv krig i sør. Dette skulle iallfall delvis stagge den interne krigsprotesten i SV, men påvirket også regjeringens informasjon om krigen. «Krigen» ble ført i sør, og sjokket ble desto større da norske styrker tok del i farligere oppdrag. I lys av de betydelige menneskelige og finansielle kostnadene som engasjementet i Afghanistan innebar, skriver Afghanistan-utredningen, «er det tankevekkende at folkevalgte, media og opinionen i relativt liten grad

stilte grunnleggende spørsmål om innretningen av innsatsen.»[102] Tap av menneskeliv (fire norske liv på én dag i 2010) påvirket ikke innstillingen i særlig grad. Holdningen til krigen var delt gjennom hele perioden, der motstanden har ligget på mellom 32 og 48 prosent på meningsmålinger i perioden 2007–2011.

Noe av bakgrunnen er at den sivile innsatsen økte etter at SV kom i regjering i 2005, for å gjøre innsatsen mer spiselig for både SV og opinionen, selv om oppfølgingen og kontrollen ikke var god nok: «… politiske ambisjoner om å bidra med et betydelig bistandsvolum var viktigere enn bistandsfaglig vurdering av konsekvensene.» En annen faktor var utenriks- og forsvarsdepartementets mediestrategier og selve mediedekningen, som delvis kan forklares av den spesielle kildesituasjonen.[103] Det spiller inn at man ikke formidlet at krigen ikke virket, og at man ikke formidlet at den viktigste grunnen til at Norge var til stede i Afghanistan, var av hensyn til våre allierte USA og NATO. Holdningen på Stortinget syntes å være – som under Libya-krigen – at en krig som USA og/eller NATO finner berettiget, er berettiget. Rapportene og ikke mist bildene fra kampene var fraværende, og etter hvert som åpenheten ble større, ble den benyttet til å vise den norske soldatens menneskelige sider. Reportasjer og bøker kom fra 2010 og viste den norske soldatens opplevelser, men uten at de nødvendigvis kritiserte selve krigsdeltakelsen. Krigsdeltakelsen gikk også parallelt med bistandsinnsatsen fra Norges side, og intensjonen var å holde krig og utvikling adskilt. Dette lyktes dårlig, og den «norske modellen» ble kritisert fra 2010.[104]

Utviklingen har gått fra parlamentarisk styrt offentlighet til offentlig parlamentarisme

I mars 2011 besluttet den rødgrønne regjeringen å sende kampfly til NATOs bombing av Libya. Beslutningen kom to dager etter at FN hadde åpnet for å bruke maktmidler. Samme dag skulle Stoltenberg møte andre NATO-ledere i Paris. Ingen formelle møter ble holdt i Regjeringen eller i Stortinget. Heller ikke den utvidede utenrikskomiteen ble konsultert. I stedet fikk utenriksministeren tilsagn om å sende flyene over telefon fra de parlamentariske lederne.[105] Denne tilsynelatende lettvinte måten å avgjøre et så viktig spørsmål på ble kraftig kritisert. SVs leder Kristin Halvorsen og andre har i ettertid påpekt at det var uansvarlig å fatte en så viktig beslutning over mobiltelefon og på så kort tid.[106] Det er imidlertid ikke sikkert at konklusjonen hadde blitt en annen om beslutningen var tatt i et eller flere møter og over tid, dersom bakgrunnen var den samme. Mer interessant her er betingelsene for den situasjonsforståelsen som hadde bygd seg opp over tid og som lå til grunn for beslutningen.

For regjeringspartiene SV og Senterpartiet var Sikkerhetsrådets resolusjon 26. februar 2011, som fordømte libyske myndigheters systematiske angrep på sivilbefolkningen, viktig.[107] Den internasjonale mediedekningen var omfattende selv om få journalister var til stede på bakken. Det var vanskelig for norske myndigheter å få verifisert rapportene i mediene. Libyautvalget påpeker at kontakten med og kjennskapen til libyske forhold var sterkt begrenset i Norge.[108] Få eksperter på libyske forhold fantes i Norge og internasjonalt, og man måtte i stor grad forholde seg til fransk og italiensk kompetanse. «Det er utvalgets vurdering at norske myndigheter hadde begrenset tilgang til informasjon og liten direkte erfaring med landet Libya. Det forelå derfor få forutsetninger for å etablere en annen situasjonsforståelse enn den som var framherskende i februar og mars 2011.»[109] Utvalget skriver videre at «...medienes ensidige rapportering fra opprøret og utvekslingen av synspunkter med allierte land og innen rammen av NATO var viktige faktorer for formingen av den norske situasjonsforståelsen.» Gadaffi-regimets brutale framferd (*hvor* brutal var høyst uklart) overfor egen befolkning ble møtt med bred internasjonal fordømmelse, men lite analyse av hva en aksjon kunne føre til. Bruk av begreper som folkemord og sammenligning med i katastrofene i Rwanda og Srebrenica bidro til et sterkt moralsk behov for å handle. Statsminister Stoltenberg og utenriksminister Gahr Støre uttalte at man

sto overfor dårlige alternativer, men at det dårligste var ikke å gjøre noe.[110] I Norge ble temaet ikke *om* man skulle delta i en aksjon, men *hvordan*.[111] Libyske opposisjonsgrupper i eksil og enkelte menneskerettsaktivister kan, mener Petersen-utvalget, ha bidratt til å hausse opp trusselbildet. Norske myndigheter fant det ikke nødvendig å etterprøve situasjonsforståelsene til Sikkerhetsrådet, NATO og mediene, som gikk i samme retning.[112]

Muligens er mediene blitt mindre kritiske til utenrikspolitikken de siste tjue årene.[113] Godal-utvalget peker på mangelen på offentlig debatt og mangelen på kritisk oppfølging fra medienes side om formålet med Norges krigsinnsats.[114] Dette inntrykket styrkes av de undersøkelsene som er gjort av mediedekningen.[115] I ettertid ser det imidlertid ut til at debatten blusser opp, om ikke i Stortinget. Libya-deltakelsen er blitt mye kritisert, og det samme er Petersen-utvalgets rapport.[116] Den langt mer kritiske engelske evalueringsrapporten påpeker blant annet at kunnskap om forholdene på bakken i Libya eksisterte, men ble holdt unna, mens den norske rapporten bare påpeker mangelen på ekspertise.[117] Også i Libya-aksjonen var det overordnede målet for Norge å være en god alliert, siden det er en grunnpilar i Norges forsvar.[118] En del tyder imidlertid på at debatten også påvirkes av Norges naboforhold, og at tydeligere fronter i debatten kan oppstå dersom Norges forhold til Russland forverres som følge av NATOs politikk og strategier.

Avslutning

Gjennom to hundre år har Norge fått et parlamentarisk system som inkluderer en omkringliggende politisk offentlighet. Politikkens omverden har forskjøvet seg fra «assosiasjoner» og «samfund» til partipresse og videre til uavhengig journalistikk og befolkningens egne medieteknologier. Og selvsagt mange andre former for politisk mobilisering. Utviklingen har gått fra parlamentarisk styrt offentlighet til offentlig parlamentarisme. Medienes innflytelse er lettest å se under valgkamper, og derfor er svært mange undersøkelser av politisk kommunikasjon konsentrert om dem. Og derfor har jeg latt dem ligge til fordel for konkrete saker mellom valgene. Men mangt i de siste to tiårene er ikke undersøkt systematisk, og jeg har mest kunnet komme med eksempler på dynamikken; hvordan offentlig mening fungerer som en aktiv resonans og peilepinne for politisk strid. Jeg har ikke kommet inn på finansstriden, heller ikke på karikaturstriden. Finanskrisen var en krise som spredte seg via børs- og aksjenettverk til Europa og Norge, men parallelt også som nyhetsstrøm. Begge deler må vi anta var kontekst for politisk handling. Karikaturstriden var et rent mediefenomen, men uten parlamentariske konsekvenser i Norge. De politiske følgene knyttet til ytringsfrihetens kår ble imidlertid debattert intenst. Offentligheten i Norge debatterer seg selv stadig mer, fra stadig nye kanter og med stadig nye uttrykksmidler. Hva denne selvanalysen fører til, om noen, må her stå åpent.

Noter

1 I det følgende avsnittet gjenbrukes noen vendinger fra boken Offentlig parlamentarisme. Jeg benytter for øvrig mest betegnelsen «offentlig mening», men også «offentlighet» for variasjonens skyld. Poenget er mest å distansere min forståelse fra Habermas' fremstilling (Habermas 1996)
2 Rasmussen 2016; 2017b. Se også Mouffe 2015
3 Luhmann 1990, 2002, 2010
4 Ibid.: 64
5 Ibid.: 178
6 Luhmann 2002: 306
7 Ibid.: 311
8 Sejersted 2002: 342
9 Ibid.: 387
10 Hagen 2007, Solheim 1999
11 Østerud mfl. 2003, Grønlie i Narud m.fl. (red.) 2014: 133
12 Rasmussen 2015: 335
13 Tjernshaugen 2007: 53
14 Ibid.: 56
15 Ihlen 2004: 293
16 Dagbladet 16. april 1997
17 Aftenposten 24. april 1997
18 Tjernshaugen 2007: 79
19 Rasmussen 2015
20 Se VG blant annet 2. og 3. mars 2000
21 Bondevik 2006: 475
22 Tjernhaugen 2007: 114
23 Ibid.: 116
24 Ibid.: 167
25 Se Halvorsen 2004: 189–195
26 Tjernshaugen 2007: 183

27 Halvorsen 2004: 190. En sannsynlig opprinnelse for metaforen kan være The Apollo Alliance i USA, som foran valgkampen i 2004 var et tverrsektorielt samarbeid på Demokratenes side for å skape blest om avansert miljøvennlig energi. Se Tjernshaugen 2007: 194.
28 Se Stortingets høring om Mongstad-prosjektet 29. mars 2007.
29 Bjerke i Allern og Pollack 2009: 177
30 Også Valla-Yssen-saken vinteren 2007 var i utgangspunktet en personalsak i LO som med VGs aktive bidrag ble til en skandale, og som endte med at LO-lederen måtte gå av. Den fikk ikke andre direkte politiske konsekvenser, selv om den ganske sikkert involverte flere på topplanet i Arbeiderpartiet. (Se analyse av saken av Allern i Allern og Pollack 2009.)
31 Ivar Andenæs i Bjerke 2009: 185
32 Se Enli 2009: 121, og Hornnes 2009: 162
33 Haugen 2009
34 Bjerke 2009: 183
35 Andenæs 2008: 56
36 Ibid.: 51
37 Allern og Pollack 2009: 199
38 Også en stortingspresident måtte gå av da han mistet KrFs støtte. Olemic Thommessen hadde mistet kontrollen over Stortingets utbyggingsprosjekt. En av hans kritikere var medlem av kontrollkomiteen, Mazyar Keshvari, som senere selv ble tatt i juks av Aftenposten med reiseregninger for reiser han aldri hadde foretatt.
39 Bondevik 2006, Stoltenberg 2016
40 Hareide 2018, Listhaug 2018, Sandberg 2018
41 Moen 2018
42 «Mener #Metoo-kampanjen har sporet av.» NRK 6. januar 2018
43 BA 4. januar 2018
44 Sletteland og Orgeret 2019: 209
45 Allern 2010, Rogstad 2015: 106
46 Se Dagbladet 6. august og DN 13. august 2009
47 Eide 2014: 518. Se også Fonn og Lindholm 2015
48 Lysbakken og Isaksen 2008
49 Nedrestøl 2010
50 Enlid 2009, Hornnes 2009
51 Allern 2015: 205
52 I Norge gjorde Demokratene et meget godt valg i Kristiansand under kommunevalget i 2019, som for en stor del skyldtes effektiv bruk av Facebook.
53 Roksvold 1997: 16
54 Gripsrud 2017: 595
55 Røysted 2019: 40
56 Østerud 2003
57 Grønlie i Narud m.fl. (red.) 2014: 161
58 Skyvulstad 2018
59 Ibid.: 57
60 Grønlie 2014: 142
61 Ibid.: 143
62 Forr 2014: 563
63 Nordby 2014: 533
64 Stortingets forretningsorden: Reglement for åpne kontrollhøringer (vedtatt av Stortinget 11. juni 2001)
65 Ifølge Anders Anundsen, etter Eide 2014: 524
66 Eide 2014: 524
67 Dagsavisen 20. mars 2018
68 Grønlie mfl. 2014: 178; 2017: 182
69 Brathaug 2017
70 Brathaug 2017: 84
71 Stortingets kontroll ble styrket av at Riksrevisjonen slo seg frem som en sterkere maktfaktor i norsk offentlighet og politikk under ledelse av den tidligere politiske tungvekteren Jørgen Kosmo og deretter Per Christian Foss, som begge har visst å skaffe seg overskrifter. Riksrevisjonen har vært en stadig sterkere leverandør av stoff om forvaltningen til mediene med kritiske opplysninger som har grenset opp til skandaler. Fra starten var det en forutsetning at den nye kontroll- og konstitusjonskomiteen skulle samarbeide nært med Riksrevisjonen, men Revisjonen har operert utadrettet på mange fronter. Undersøkelsene til Riksrevisjonen har blitt bredere og tatt for seg økonomistyring i bred forstand. I 2008 gikk Riksrevisjonen eksempelvis langt i sin kritikk av gjennomføringen av NAV-reformen. (Innst. 143 S (2009–2010) Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Riksrevisjonens rapport om revisjonen av Arbeids- og velferdsetaten for budsjettåret 2008)
72 Bjerke 2001: 10
73 Bjerke 2001: 9, Simensen 1999
74 Bastiansen 2015: 169
75 Se Jenssen og Aalberg 2007: 252
76 Thorbjørnsrud 2015: 147
77 Rasmussen 2015
78 Karlsen 2015: 99–100
79 Ibid.: 101
80 Krogstad 2007
81 Hernes 1977: 1984
82 Karlsen 2015: 97, Johannessen 2013
83 Fjærli 2017: 1
84 Ibid.: 73
85 Rogstad 2016: 117
86 Dagsavisen 27. november 2012
87 VG 26. november 2012
88 Dagbladet 29. mai 2017
89 Forr 2009: 184
90 Luhmann 1990
91 Allern 2015: 122
92 Rommetvedt 2002
93 Allern 2015: 121
94 Bjerke 2014: 136
95 Ibid.: 142
96 Ibid.: 132
97 NOU 2012:2, s. 270
98 Ibid. s. 273

99 NOU 2012:2, s. 294
100 Se Rune Ottosens artikkel om temaet i dette nummeret..
101 NOU 2016:8
102 Ibid.: 174
103 Se Eide og Ottosen 2013 om Afghanistan-dekningen i Norge.
104 NOU 2016:8, 177
105 Sejersted 2014, 240
106 Libya-utvalget 2018: 71
107 Ibid.: 66
108 Ibid.: 65
109 Ibid.: 66
110 Ibid.: 72
111 Ibid.: 70
112 Ibid.: 68
113 Ottosen 2018
114 NOU 2016: 176
115 Ottosen 2019
116 Se blant annet Tvedt 2015a, 2015b, Ottosen (mfl.) 2019
117 Østerud i Ottosen mfl. 2019
118 Heier 2019

Litteratur

Allern, E.H., Saglie, J. og Østerud, Ø. (red.) (2019). *Makt og opposisjon. De demokratiske partiene som demokratisk paradoks.* Oslo: Universitetsforlaget

Allern, S. (2001). *Flokkdyr på løvebakken. Søkelys på Stortingets presselosje og politikkens medierammer.* Oslo: Pax Forlag

Allern, S. og Pollack, E. (red.) (2009). *Skandalenes markedsplass*. Bergen: Fagbokforlaget

Andenæs, I. (2008). *Når pressen tar strupetak. Pressedekningen av to statsrådsavganger.* Fredrikstad: Institutt for journalistikk

Bastiansen, H.G. (2015). «Partipressen – en introduksjon». Ihlen, Ø., Skogerbø, E. og Allern, S. (red.). *Makt, medier og politikk. Norsk politisk kommunikasjon.* Oslo: Universitetsforlaget

Bjerke, P. (2015). «Tankesmier på norsk». Ihlen, Ø., Skogerbø, E. og Allern, S. (red.). *Makt, medier og politikk. Norsk politisk kommunikasjon.* Oslo: Universitetsforlaget

Bjerke, P. (2001). *Fortsatt partipresse? Norske avisers holdning til regjeringsskiftet i mars 2000.* Forskningsrapport nr. 46, Høgskulen i Volda / Møreforsking

Bjerke, P. (2009). «Skandaler og pressemoral». Allern, S. og Pollack, E. (red.). *Skandalenes markedsplass.* Bergen: Fagbokforlaget

Bondevik, K.M. (2006). *Et liv i spenning.* Oslo: Aschehoug

Brathaug, O.M. (2017). «Tolkningsrammer i endring. Hva skjer med politikernes budskap når det politiske landskapet endres?» Masteroppgave. Institutt for medier og kommunikasjon, UiO

Eide, E. og Ottosen, R. (2013). *Den lengste krigen – Mediedekningen av krigen i Afghanistan.* Oslo: Abstrakt

Eide, M. (2014) «Pressen, presset og parlamentet». Narud, H.M., Heidar, K. og Grønlie, T. (red.). *Stortingets historie 1964–2014.* Bergen: Fagbokforlaget

Enli, G.S. (2009). «Statsråd, du lyver». Allern, S. og Pollack, E. (red.). *Skandalenes markedsplass.* Bergen: Fagbokforlaget

Fjærli, E. (2017). «I grenseland mellom fanklubb og politisk debatt. Politisk engasjement på Sylvi Listhaug og Jonas Gahr Støres Facebook-sider». Masteroppgave. Institutt for medier og kommunikasjon, UiO

Fonn, B.K. og Lindholm, M. (2015). «Ut av det blå? Omformingen av Erna Solberg til landets statsminister.» I Hornmoen, H.; Roksvold, T. og Alnæs, J. (red.) *Individet i journalistikken.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Forr, G. (2009). *Strid og fred. Fredsforskning i 50 år. PRIO 1959–2009.* Oslo: Pax

Forr, G. (2014). «Stortinget som møteplass». Narud, H.M., Heidar, K. og Grønlie, T. (red.). *Stortingets historie 1964–2014.* Bergen: Fagbokforlaget

Grønlie, T. (2017) «Politikkens retrett og statens fragmentering – eller politisering og integrasjon? Et gjensyn med Makt- og demokratiutredningen 1998-2003». *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 33 (2)

Habermas, J. (1996). *Between facts and norms.* Cambridge, Mass: The MIT Press

Hagen, C.I. (2008). Ærlig talt. Memoarer 1944–2007. Oslo: Cappelen Damm

Halvorsen, K. (2004). *Rett fra hjertet.* Oslo: Gyldendal

Hareide, K.A. (2018). *Det som betyr noe. Et KrF for vår tid.* Oslo: Aschehoug

Heier, T. (2019) *Et farligere Norge?* Bergen: Fagbokforlaget

Hernes, G. (1977). «Det media-vridde samfunn». *Samtiden* nr. 1, s.1–14.

Hernes, G. (1984). «Media, struktur, vridning og drama». *Nytt Norsk Tidsskrift* 1 (1), s. 38–58.

Hornnes, E.S. (2009). «Når kvinner må si 'unnskyld'». Allern, S. og Pollack, E. (red.) (2009). *Skandalenes markedsplass*. Bergen: Fagbokforlaget

Ihlen Ø. (2004). «Rhetoric and resources in public relations strategies: A rhetorical and sociological analysis of two conflicts over energy and the environment». Doktoravhandling, Universitetet i Oslo

Ihlen, Ø., E. Skogerbø og Allern, S. (red.) (2015). *Makt, medier og politikk. Norsk politisk kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget

Jenssen, A.T. og Aalberg, T. (red.) (2007). *Den medialiserte politikken.* Oslo: Universitetsforlaget

Karlsen, R. (2015). «Politiske partier og politisk kommunikasjon». Ihlen, Ø. (mfl.) (red.). *Makt medier og politikk. Norsk politisk kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget

Krogstad, A. (2007). «En bok, en blogg og en blondine. Personlig politisk lederskap i nye medier.» *Sosiologisk Tidsskrift* 15 (3) s. 195–225.

Libya-utvalget (2018). «Evaluering av Norsk deltakelse i Libya-operasjonene i 2011. Rapport fra Libya-utvalget.» Forsvarsdepartementet, Utenriksdepartementet

Listhaug, S. (2018). *Der andre tier.* Bergen: Oslo Kagge

Luhmann, N. (1990). *Political Theory in the Welfare State.* Berlin: de Gruyter

Luhmann, N. (2002). *Die Politik der Gesellschaft.* Frankfurt: Suhrkamp

Luhmann, N. (2010) *Politische Soziologie.* Frankfurt: Suhrkamp

Lysbakken, A. og Isaksen, T.R. (2008). «Kommentariatets diktatur». *Samtiden* nr. 1

Moen, T.H. (2018). «Pressens rolle i #metoo-dekningen. En argumentasjonsanalyse av debatten om pressens rolle i metoo-sakene om Trine Skei Grande og Trond Giske.» Masteroppgave. Institutt for medier og kommunikasjon, UiO

Mouffe, C. (2015) *Om det politiske.* Oslo: Cappelen Damm

Narud, H.M., Heidar, K. og Grønlie, T. (red.) (2014). *Stortingets historie 1964–2014.* Bergen: Fagbokforlaget

Nedrestøl, T.T. (2010). «Kommentariatet. En studie av kommentarjournalistikken under regjeringsforhandlingene 2009». Masteroppgave, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO

Nordby, T. (2014). «Parlamentarismen i endring». Narud, H.M., Heidar, K. og Grønlie, T. (red.). *Stortingets historie 1964–2014*. Bergen: Fagbokforlaget

NOU 2016: 8 «En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2014»

NOU 2012: 2 «Utenfor og innenfor. Norges avtaler med EU». Europautredningen. Utenriksdepartementet

Ottosen, R. (2018). «Mediene må bidra til en opplyst samtale om vår sikkerhetspolitikk». *Norsk medietidsskrift* 25 (1), s. 1–6.

Ottosen, R., Tvedt, T. og Heier, T. (2019). *Libya: Krigens uutholdelige letthet.* Oslo: Cappelen Damm

Rasmussen, T. (2015). *Offentlig parlamentarisme. Politisk strid og offentlig mening.* Oslo: Pax

Rasmussen, T. (2016). *The Internet Soapbox. Perspectives on a Changing Public Sphere.* Oslo: Universitetsforlaget

Rasmussen, T. (2017b). *Ansiktet foran makten. Om politisk lederskap.* Oslo: Novus

Rogstad, I.L. (2015). *Politisk kommunikasjon i et nytt medielandskap.* Oslo: Cappelen Damm

Rommetvedt, H. (2002). *Politikkens allmenngjøring og den ny-pluralistiske parlamentarismen.* Bergen: Fagbokforlaget

Roppen, J. og Allern, S. (2010). *Journalistikkens samfunnsoppdrag*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Røysted, Y. (2019). «Det personlige blikket. Om bruk av personlige erfaringer og følelser i norsk samfunnsdebatt.» Masteroppgave. Institutt for informasjons- og medievitenskap, UiB

Sandberg, P. (2018). *Mot min vilje. Oppklaring av et politisk liv*. Bergen: Juritzen

Sandberg, P. og Letnes, B. (2019). Fremmede makter har flyttet inn: justismord og politisk drap. Bergen: Juritzen

Sejersted, F. (2002). *Kontroll og konstitusjon. Statsrettslige studier av Stortingets kontrollvirksomhet*. Oslo: Cappelen

Skyvulstad, T. (2018). *Pressens nedslag i parlamentarisk kontroll*. Masteroppgave. Institutt for medier og kommunikasjon, UiO

Sletteland, A. og Orgeret, K.S. (2019). «Game of Trond.» *Nytt Norsk Tidsskrift*, 36 (1).

Solheim, E. (1999). *Nærmere*. Oslo: Millennium

Stoltenberg, J. (2016). *Min historie*. Oslo: Gyldendal

Strømsnes, K. og Selle, P. (2014). «Aksjoner i det representative demokrati». Narud, H.M., Heidar, K. og Grønlie, T. (red.). *Stortingets historie 1964–2014*. Bergen: Fagbokforlaget

Thorbjørnsrud, K. (2015). «Mediatization of Public Bureaucracies: Administrative versus Political Loyalty». *Scandinavian Political Studies* 38 (2) s. 179–197.

Tjernshaugen, A. (2007). *Gasskraft. Tjue års klimakamp*. Oslo: Pax

Tvedt, T. (2015a). «Den politiske eliten ante ikke hva de gjorde da de gikk inn for å sende F-16-fly til Libya». *Aftenposten,* 15. september 2015

Tvedt, T. (2015b). «Tausheten om Libya». *Nytt Norsk Tidsskrift*, 36 (3) s. 205–216.

Østerud, Ø., Engelstad, F, og Selle, P. (2003). *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal akademisk

Ill: Endre Barstad Grafisk © 2019

Fagfellevurdert

Fra kald krig til «out of area»-strategi:
Mediene og Norges deltagelse i Natos nye kriger 1999–2018

Rune Ottosen
Professor emeritus i journalistikk
rune.ottosen@icloud.com

I denne artikkelen vil jeg ha et pressehistorisk blikk på den norske mediedekningen av norsk militær deltagelse i kriger utenfor landets grenser etter omleggingen av NATOs strategi i 1999, betegnet som out of area-operasjoner.[1] Jeg vil med støtte i empiri hovedsakelig fra egen tidligere forskning forsøke å besvare forskningsspørsmålet «Har norske medier belyst kritisk de folkerettslige sidene ved Norges deltagelse i out of area-kriger?»[2] Nyorienteringen i norsk sikkerhetspolitikk, blant annet med økt nærvær av amerikanske soldater på norsk jord, har ikke endret retorikken til norske politikere, som insisterer på at norsk sikkerhetspolitikk slik den ble definert da vi gikk inn i NATO i 1949, står fast. Tormod Heier har i sin bok *Et farligere Norge?* vist at det ikke er samsvar mellom endringene i norsk sikkerhetspolitikk og politikernes retorikk om stabilitet og kontinuitet.[3]

Har norske medier belyst kritisk de folkerettslige sidene ved Norges deltagelse i out of area-kriger?

Bakgrunn

Betegnelsen «out of area» knytter an til omleggingen av NATOs politikk under den kalde krigen, da NATOs hovedformål var å være en forsvarsallianse i Europa og en motvekt til Warszawapakten, som var dominert av det daværende Sovjetunionen. Kjernepunktet i norsk sikkerhetspolitikk siden Norge sluttet seg til NATO i 1949, var basert på begrepene *avskrekking* og *beroligelse*. *Oppdemmingspolitikken* skulle sikre norsk forsvar mot det omfattende russiske militære nærværet på Kola-halvøya. Den dramatiske endringen i politikk og organisasjon kom da den nye out of area-strategien ble undertegnet på et toppmøte i Washington i april 1999.

Norges forsvar var basert på «avskrekking» ved artikkel 5 - bestemmelsen i NATO-charteret om at et angrep på ett land ville bli besvart som et angrep på alle. I begrepet «beroligelse» lå det en del selvpålagte begrensninger om at Norge ikke skulle provosere vår mektige nabo i øst. Den viktigste begrensningen var at det ikke skulle være fremmede baser på norsk jord, og at man skulle vise forsiktighet og ikke provosere med synlig militært nærvær tett mot den sovjetiske grensen.[4]

Warszawapakten ble opprettet i 1955 som en erklært motvekt mot NATOs militære nærvær i Europa. Alliansen ble svekket etter reaksjoner, også innenfor alliansen, på Sovjetunionens invasjon av Ungarn i 1956 og invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968.

Disse hendelsene bidro utvilsomt til at støtten til norsk NATO-politikk ble forsterket. Det ble et skisma da NATO-motstanderne i den radikale kretsen rundt avisen *Orientering* brøt ut og dannet Sosialistisk Folkeparti i 1961.[5] I perioden 1961–1999 representerte SF (SV etter 1975) den eneste erklærte opposisjonen på Stortinget som NATO-motstander inntil RV (senere Rødt) var representert én periode på Stortinget fra 1993. Bjørnar Moxnes fra Rødt, som er erklært NATO-motstander, ble valgt inn i 2017. Året 1999 ble, som vil bli belyst senere, betydde et brudd med SVs rolle som sikkerhetspolitisk opponent da SV støttet opp om NATOs bombing av tidligere Jugoslavia. Dermed gikk Norge på nytt inn i en tradisjon som ble

etablert under nasjonens unge år som selvstendig nasjon etter 1905. Utenriksminister Johannes Irgens i regjeringen Konow slo i 1911 fast prinsippet om at «utenrikspolitiske spørsmål burde mest mulig holdes utenfor de partipolitiske linjer».[6]

Fredsjournalistikk som alternativ?

Halvard Leira har vist at merkevarebyggingen av Norge som fredsnasjon er en konstant faktor, uavhengig av endringer i politikken, som innebærer stadig nye utenlandsoperasjoner uten FN-mandat.[7] Jeg har i flere arbeider lansert Johan Galtungs modell for krigs- og fredsjournalistikk som et alternativ til den rådende krigsjournalistikken, fordi modellen er et redskap for å ha en analytisk tilnærming til overgrep på alle sider i en konflikt.[8] Et kjernepunkt i modellen for fredsjournalistikk er at krig og voldelige løsninger på problemer defineres som et problem i seg selv.[9] Galtungs modell tar utgangspunkt i dikotomien som ofte er til stede i tradisjonell krigsjournalistikk. Modellen omfatter fire hovedpunkter, der det settes opp kontraster mellom en tradisjonell krigsjournalistikk og et potensielt alternativ i form av fredsjournalistikk. Krigsjournalistikk er som regel voldsorientert, propagandaorientert, eliteorientert og seiersorientert. Utgangspunktet er et nullsumspill som i likhet med sportsjournalistikken fokuserer på «hvem vinner». Dette presenteres som en prototype på tradisjonell konvensjonell krigsdekning som ikke har en innebygd refleksjon om at mediene selv spiller en viktig rolle i moderne krigføring. Fredsjournalistikken har som utgangspunkt et gitt premiss at partene i en krig utvikler propaganda- og mediestrategier der krigens gang kun sees gjennom eget perspektiv, og der partene framstilles i et svart-hvitt-perspektiv. Når norske medier så ofte inntar USAs posisjon som den «forståelige» og norske politikere nærmest automatisk identifiserer seg med USAs perspektiv og gang etter gang stiller opp på USAs side militært, nærmest på autopilot, sier det ganske mye om den rådende fortellingens makt.

Krigsjournalistikk er som regel voldsorientert, propagandaorientert, eliteorientert og seiersorientert

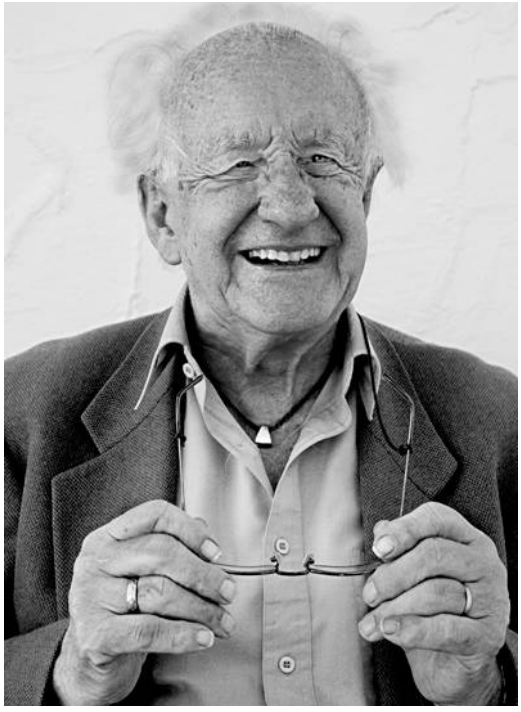

Artikkelforfatteren viser til Johan Galtungs modell for krigs- og fredsjournalistikk som et alternativ til den rådende krigsjournalistikken. (Foto: Galtung-Institut.)

Propaganda, psyops og spinn

Alle parter i en konflikt utvikler mediestrategier for å vinne opinionen over på sin side. I dette arbeidet er forsøket på å vinne journalister over på egen side viktig.[10] En viktig del av en slik mediestrategi er å framstille egne hensikter og motiver i et mest mulig fordelaktig lys. Her kommer militærets psykologiske operasjoner (psyops) og propagandaen inn i bildet. Ifølge Jowett og O'Donnell er propaganda «bevisst og systematisk forsøk på å forme meninger og manipulere oppfatninger for å påvirke atferd i retning propagandistenes hensikter».[11] Et viktig mottrekk for journalister som dekker kriger, er å identifisere propaganda og behandle den journalistisk. Det skjer dessverre i liten grad. Jeg vil i denne

artikkelen vise at i et samlet perspektiv behandler norske journalister nye norske utenlandsoperasjoner uten å trekke vekseler på erfaringer fra tidligere beslektede hendelser. Derfor gjentas gang på gang unnlatelsessynder som mangel på en selvstendig vurdering av det folkerettslige grunnlaget for en ny norsk krigsdeltagelse.

Forskning viser at eksisterende medierammer i stor grad reflekterer eliteposisjonene i den offentlige debatten, og at journalistenes middelklassetilhørighet preger så vel deres eget verdensbilde som deres fortellerperspektiv.[12] Journalistikk dreier seg i stor grad om valg og prioriteringer innenfor korte tidsrammer. Hva som prioriteres og presenteres for publikum og hva som velges bort, skaper rammene for konkrete nyhetssaker. På det stoffområdet vi her snakker om, sikkerhets- og utenrikspolitikk, gjenspeiler dekningen i vestlige medier ofte tenkemåten til den sikkerhetspolitiske og militære eliten.[13] Journalistenes lojalitet til rådende forklaringer og begrunnelser har vist seg særlig sterk i saker som angår nasjonens interesser i krig og konflikt, når det gjelder maktkamp om ideologisk hegemoni i et samfunn og på ulike samfunnsområder.[14]

Da Irak invaderte Kuwait i august 1990 ble det en sjokkerende påminnelse om at den kalde krigen ikke nødvendigvis skulle avløses av en periode med fred, stabilitet og nedrustning

Konfliktfylt lojalitet

Mitt bidrag til *Maktutredningen* i 2001 har tittelen «Journalistenes konfliktfylte lojalitet. Et historisk perspektiv på krigsdekning i norske medier».[15] Et av de historiske forholdene som der belyses, og som har gjort det vanskelig å få til en levende og god debatt om sikkerhets- og utenrikspolitikk, er at Norge har strebet etter nasjonal enighet om grunnleggende trekk ved sikkerhets- og utenrikspolitikken. Den andre verdenskrigen og senere den kalde krigen kastet lange skygger over den sikkerhetspolitiske journalistikken. «Aldri mer 9. april»-tenkningen som preget norsk etterkrigstid, bidro til å knytte sterke bånd mellom mediene. Det omfattet felles beredskapsøvelser og medienes deltagelse i planene for Regjeringens pressetjeneste i krig.[16]

Det hersker liten tvil om at dette bidro til en lojal og til dels servil holdning til sikkerhets- og utenrikspolitikk i norske presse. Dette bidro også til en marginalisering av og repressive tiltak mot dissentere, i aviser som *Orientering* (senere *Ny Tid*), *Klassekampen* og *Ikkevold*. Det finnes flere eksempler på at disse avisene ble etterforsket og tiltalt etter spionparagrafen etter å ha publisert avslørende og undersøkende journalistikk i sikkerhetspolitikken. Vendepunktet kom i 1986 da Høyesterett med én stemmes overvekt frikjente avisen *Ikkevold* for å ha publisert kritiske artikler om norsk basepolitikk, basert på åpne kilder. Slike forhold som jeg her har beskrevet, førte til at Ytringsfrihetskommisjonen i 1999 konkluderte med at det ikke var reell ytringsfrihet i Norge på områder som sikkerhets- og utenrikspolitikk.[17]

Ved siden av NATO-medlemskapet er Norges forankring i FN-tradisjonen en bærebjelke i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk i etterkrigstiden. Forpliktende multilateralt samarbeid i FN-regi har vært en kontinuerlig stabil faktor i norsk utenrikspolitikk siden FN ble dannet i 1945. Retorikken blant norske politikere gjelder fortsatt på dette området, men i et tidligere arbeid har jeg argumentert for at dette har utviklet seg til en retorisk posisjon snarere enn en realitet.[18]

Golfkrigen som vendepunkt

Mitt før omtalte bidrag til *Maktutredningen* ble avsluttet med en gjennomgang av norske mediers dekning av Golfkrigen i 1991. Denne hendelsen binder på en interessant måte sammen den kalde krigens avslutning med en mellomperiode av usikkerhet om hvordan det geopolitiske konfliktbildet skulle tolkes. Da Irak invaderte Kuwait i august 1990, ble det en sjokkerende påminnelse om at den kalde krigen ikke nødvendigvis skulle avløses av en periode med fred, stabilitet og nedrustning. Samtidig med at Warszawapakten var i ferd med å oppløse seg selv, opplevde verden at Irak, en regional stormakt, innlemmet et naboland i eget territorium. For norske politikere

ble det sett på som en gledelig begivenhet at FN kom på banen, og at FNs sikkerhetsråd gjennom en egen resolusjon stilte en flernasjonal styrke på bena med et klart FN-mandat om å drive Irak ut av Kuwait «med alle tilgjengelige midler». Dette skjedde da også etter et militært angrep som startet 16. januar 1991. Det var heller ikke spesielt kontroversielt at Norge stilte kystvaktskipet «KV Andenes» til disposisjon for støtteoppdrag med patruljering i Persiabukten.

Sovjetunionen gikk i oppløsning, og det mer løst sammensatte Samveldet av uavhengige stater (SUS) av elleve tidligere Sovjet-republikker så dagens lys 21. desember 1991. En rekke uavklarte spørsmål dukket opp i kjølvannet av dette. Ville USA og NATO respektere dette som en slags russisk interessesfære, eller ville de rykke fram sine posisjoner?

Flere historikere og sikkerhetspolitiske eksperter framholder toppmøtet mellom USAs president George Bush og Sovjetunionens leder Mikhail Gorbatsjov på Malta i desember 1989, hvor de to lederne prøvde å skape en forståelse som kunne sikre stabilitet i denne situasjonen. Noen omtaler det som en slags Jalta-situasjon da verdens toppledere «delte verden mellom seg» etter andre verdenskrig.[19]

Flyforbudssonen som skulle beskytte kurderne i Nord-Irak, ble håndhevet uten FN-mandat helt til den folkerettsstridige invasjonen i Irak i 2003, som endte med at Saddam Hussein ble fjernet og henrettet

Hvordan et slikt nytt kart skulle se ut, vet vi ikke sikkert noe om, men at det ble skapt en slags forståelse for retten til å gripe inn i nærområder for sine naturlige interesseområder, synes klart. Det mest omstridte punktet for det som skulle komme til å skje av konflikter de kommende året, var hvorvidt Gorbatsjov fikk forsikringer om at NATO ikke skulle ekspandere øst for et nytt forent Tyskland. Russlands tidligere president Boris Jeltsin og nåværende russisk president Vladimir Putin har begge uttalt at Russland har grunn til å føle seg lurt siden de hadde fått garantier mot en NATO-ekspansjon østover. Nedgraderte dokumenter fra 2017 gir indikasjoner på at en slik garanti faktisk ble gitt i et toppmøte mellom USAs utenriksminister James Baker og Mikhail Gorbatsjov 9. februar 1991. En forståelse av at NATO ikke skulle utvide sin interessesfære øst for Tyskland, skal, ifølge referatet, ha vært en forutsetning for at Russland aksepterte et gjenforent Tyskland.[20]

Golfkrigen som mediekrig

Golfkrigen i 1991 representerte også et tidsskille ved at den ble den første direkte sendte krigen via CNN, den første satellittkanalen med global rekkevidde. Den amerikanske fjernsynskanalen CNN fikk en enestående monopolsituasjon som global premisseleverandør for mediedekningen. I mange land ga mediene opp konkurransen og formidlet CNNs bilder og samtidig myten om «de smarte bombene», som ga et falskt bilde av en «klinisk» krigføring som kun traff bygninger og ikke drepte mennesker. Det at det ikke ble vist døde kropper, betyr ikke at de ikke fantes. Pentagons egen statistikk viste at 92 prosent av bombene ble sluppet av de tradisjonelle B 52-flyene og forårsaket like mye død og lidelse som under Vietnamkrigen og andre kjente kriger.[21]

Det viktigste funnet i en komparativ analyse av mediedekningen av Golfkrigen i syv land er at det er en sammenheng mellom den sikkerhetspolitiske orienteringen i et gitt land og dekning av krig og konflikt.[22] NATO-land som Norge og Tyskland var i større grad enn ikke-NATO-land som Sverige og Finland tilbøyelig til å gjengi Pentagons propagandaperspektiv på konflikten.[23] Jeg skal ikke gjenta detaljene i denne forskningen her, men minne om at CNNs monopolstilling var enestående og aldri kunne skje igjen siden det etter hvert ble etablert konkurrerende globale kanaler med alternative perspektiver. Den viktigste konkurrenten skulle etter hvert bli Al Jazeera. Kanalen ble etablert som et arabisk motsvar til den amerikanske kanalen, og som et svar på reaksjonene i egen befolkning, som ble utsatt for ydmykelsen det var at en amerikansk kanal fikk bestemme premissene for en krig som angikk Midtøsten og hele verden.[24]

Fra FN til amerikansk hegemonisme

Golfkrigen representerer også et annet viktig tids-

Golfkrigen i 1991 representerte et tidsskille ved at den ble den første direkte sendte krigen via CNN, den første satellittkanalen med global rekkevidde, noe som siden ga CNN en enestående monopolsitusjon som global premissleverandør for mediedekningen. (Skjermbilde fra CNN, fotograf ukjent.)

skille ved at krigen ble et symbol på overgangen fra en FN-operasjon til amerikansk alenegang. FNs sikkerhetsråds resolusjon 678 ga folkerettslig legitimitet til krigføringen mot Irak. Den ble også et hinder for at amerikanerne tok Bagdad og fjernet Saddam Hussein, noe flere toneangivende politikere i USA tok til orde for. USA fortsatte sitt militære nærvær i regionen og opprettet flyforbudssone over Irak uten FN-mandat. Flyforbudssonen som skulle beskytte kurderne i Nord-Irak, ble håndhevet uten FN-mandat helt til den folkerettsstridige invasjonen i Irak i 2003, som endte med at Saddam Hussein ble fjernet og henrettet. I perioden fra januar 1993 til 1998 ble det gjennomført flere hundre bombeangrep mot Irak uten FN-mandat. Få medier fikk med seg denne kontinuiteten i USAs Irak-politikk fra Golfkrigen til Irak-invasjonen i 2003.[25]

Avvikling av partipressen

Når man skal undersøke den norske mediedekningen av denne perioden i et pressehistorisk perspektiv, må man ha i tankene at denne perioden er på tampen av den endelige avviklingen av partipressen. *Norsk presses historie 1660–2010* viser at det under partipressens epoke var en unison enighet i pressen om Norges «vestvendte» politikk. Stabiliteten i enigheten i pressen var sikret gjennom den historiske alliansen mellom Arbeiderpartiet og Høyre om grunntrekkene i sikkerhets- og utenrikspolitikken, som har vært unison og stabil helt fra Norge gikk inn i NATO og til dags dato.

Under partipressens epoke var de partikontrollerte avisene et speilbilde av denne enigheten.[26]

Etter avviklingen av partipressen fra 1970-årene har mediene i mindre grad enn tidligere referert debattene i Stortinget om sikkerhets- og utenrikspolitikk.[27] Partipressen i 1950–60- og delvis 70-årene gjorde et poeng av å referere debattene i Stortinget for å legitimere avisenes egne standpunkter. Under Vietnamkrigen ble stortingsdebatten om Norge og Nordens rolle og holdning til krigen referert i detalj i NRK og andre medier.[28] Da Norges rolle under Golfkrigen ble diskutert på prinsipielt grunnlag i Stortinget, ble denne debatten nesten ikke registrert i mediene. Jeg har gått systematisk gjennom alle stortingsdebattene i opptakten til Golfkrigen der blant annet Norges deltagelse ble diskutert. Disse debattene ble så å si ikke referert i mediene. Meningsmålinger viste at det var stor støtte i befolkningen for den flernasjonale styrkens aksjon for å drive Irak ut av Kuwait etter den folkerettsstridige invasjonen i august 1990. Likevel ble den norske befolkningen i liten grad informert om Stortingets behandling av Golfkrigen. Derfor ble heller ikke opposisjonens standpunkter referert særlig detaljert. Opposisjonen mot norsk støttefunksjon til den flernasjonale styrken fra SV og enkelte representanter fra Arbeiderpartiet fikk derfor liten medieoppmerksomhet. Betegnende nok reflekterte stortingsdebatten først og fremst en engstelse for sikkerheten til norske borgere i regionen og norsk helsepersonell som skulle arbeide på et feltsykehus i Saudi-Arabia. Det mest kontroversielle temaet var imidlertid Norges bidrag til den militære delen av operasjonen, der kystvaktskipet «KV Andenes» skulle bidra med støttefunksjoner som transport av forsyninger til de krigførende marineskipene i koalisjonen og etterretningsoppdrag. Interessant nok var det *Dagens Næringsliv* som på kritisk måte fulgte opp bruken av «KV Andenes». *Dagens Næringsliv* avdekket at Stortingets forutsetninger for «KV Andenes»' bidrag ble brutt ved flere anledninger.[29]

Hovedoppgaven til «KV Andenes» skulle være å fungere som forsyningsskip for den danske korvetten «Olfert Fischer». Flere kilder blant mannskapet som *Dagens Næringsliv* hadde snakket med, sa at mannskapet ved flere anledninger reagerte fordi «KV Andenes» drev, ifølge disse kildene, selvstendig patruljering og eskorterte tankskip gjennom Hormuzstredet. Det ble også hevdet at «KV Andenes» hadde stoppet uregistrerte skip og utført inspeksjon. Tillitsvalgte blant mannskapet hadde til slutt tatt dette opp med kapteinen og bedt om en forsikring om at norske myndigheter var informert om disse aktivitetene. De kontroversielle folkerettslige sidene ved dette ble i liten grad diskutert (se ramme om betingelsene for krigføring i henhold til folkeretten).

Det kan neppe herske tvil om at FN-mandatet ble utfordret ved denne bruken av «KV Andenes». Operasjonen med «KV Andenes» kan også leses som en av de første oppmykningene i de selvpålagte begrensningene i Norges sikkerhetspolitikk. Disse begrensningene tillot ikke militær deltagelse

FN-pakten beskriver de grunnleggende reglene i folkeretten:

Alle konflikter skal løses på fredelig vis.
Ingen stater har lov til å bruke makt mot andre stater.
Ingen har lov til å blande seg inn i andre lands interne anliggender (suverenitetsprinsippet).
FNs sikkerhetsråd kan tillate maktbruk hvis de mener at internasjonal fred og sikkerhet er truet.
Alle stater må oppfylle menneskerettighetene.

Kilde: FN-sambandet

i operasjoner utenfor NATO-landenes geografiske områder. Disse begrensningene ble først opphevet av Stortinget i 1996 da Telemark bataljon ble opprettet for å kunne delta i NATOs utenlandsoperasjoner fra 1997.[30] Norge har hatt en lang tradisjon med deltagelse i FNs fredsbevarende styrker i en rekke land som Kongo, Libanon og Kypros, bare for å nevne noen eksempler. Norge har også spilt en aktiv rolle i NATOs operasjoner under borgerkrigen på Balkan i 1990-årene. Gjennom deltagelsen i Implementation Force (IFOR) og Stabilisation Force (SFOR) i Bosnia og Kosovo Force (KFOR) i Kosovo har Norge vært tett på de væpnede konfliktene etter oppløsningen av det tidligere Jugoslavia. Under krigen mot Jugoslavia i 1999 var Norge for første gang siden andre verdenskrig delaktig i krigshandlinger med kommando og støttefunksjoner i NATOs styrker.[31]

Mangel på fredsjournalistikk

Den konfliktorienterte dominansen i dekningen av Golfkrigen ble også bekreftet av Inger Johanne Luitjens, som skrev sin hovedoppgave i medievitenskap om dette temaet. Hun analyserte den norske mediedekningen av de ulike fredsinitiativene under Golfkrigen. Ved hjelp av diskursanalyse har hun gått gjennom *VGs* og *Aftenpostens* dekning av samtlige fredsinitiativer både før og etter krigsutbruddet i januar 1991. De norske avisene viste liten interesse for noen av disse initiativene. Det ble ikke skrevet ledere om de ulike initiativene, og nyhetsterskelen synes langt høyere for de ulike fredsutspillene enn «harde fakta» fra krigføringen. Dette bygger opp under tesen i Johan Galtungs teori om fredsjournalistikk som sier at mediene i en krigssituasjon er mer tilbøyelige til å nøre opp under konflikter enn å fremme forslag til fredelig konfliktløsning.[32]

Den endelige teksten som daværende statsminister Kjell Magne Bondevik undertegnet, hadde ikke vært diskutert i Stortinget og knapt omtalt i mediene

NATOs out of area-strategi

Gunnar Garbo beskriver i boken *Også krig er terror* hvor lite oppmerksomhet omleggingen til out of area-strategi fikk i norsk offentlighet. Den endelige teksten som daværende statsminister Kjell Magne Bondevik undertegnet, hadde ikke vært diskutert i Stortinget og knapt omtalt i mediene.[33] Hastverket i saksbehandlingen skyldtes at NATOs bombing av det tidligere Jugoslavia allerede var i gang. De første bombene falt over Beograd 24. mars 1999. Fram til dette tidspunktet var det utenkelig for norske politikere å akseptere deltagelse i en krig uten mandat i FNs sikkerhetsråd. I dette tilfellet forelå det ikke noe slikt mandat. Siden norske politikere retorisk fortsatt stod for samme folkerettstankegang, måtte kartet tilpasses det nye terrenget. USA hadde lenge stått for det synet at organisasjonen måtte kunne reagere uavhengig av FN. Når norske politikere nå bøyde seg for dette synet, måtte det likevel konstrueres en begrunnelse som virket tilforlatelig. Garbo skriver at det i den offisielle begrunnelsen heter at regjeringen – med utgangspunkt i Sikkerhetsrådets resolusjon av 1999, rapporten fra FNs generalsekretær av 6. oktober 1998 og «uttalelsen av Sikkerhetsrådets president samme dag» – i St. melding 36 (1999) kom «etter en helhetsvurdering, med forankring i folkeretten, til at den nødvendige legitimering av maktbruk forelå».[34] Den begrunnelsen er det mantraet norske politikere siden har brukt for å gi bombingen en begrunnelse man kunne leve med. Da Garbo i sitt arbeid med boken prøvde å finne originaldokumentet til Bondeviks henvisning til Sikkerhetsrådet i denne uttalelsen i FN-systemet, oppdaget han til sin forskrekkelse at dokumentet ikke eksisterte. Han konkluderer dermed at den mest dramatiske endringen i norsk sikkerhetspolitikk siden andre verdenskrig bygget på et falsum.[35]

Siden en av hovedkonklusjonene i denne artikkelen er at pressen har sviktet i sin behandling av folkerettslige spørsmål i forbindelse med Norges «nye kriger», må dette ses i lys av politikerne lemfeldige omgang med fakta i prinsipielle spørsmål. Dette er bakteppet for norsk presses ukritiske mediedekning av Norges deltagelse i bombingen av Beo-

Norske spesialstyrker på oppdrag sør i Afhganistan i 2002. (Foto: Forsvarets mediesenter.)

grad, med jagerfly med støttefunksjon uten selv å delta i bombingen.

SV snur

I opptakten til NATOs bombing sluttet SV under Erik Solheims partiledelse seg til den ellers unisone enigheten i det norske politiske miljøet om å delta i krigføringen på Balkan. Det var kontroversielt innad i partiet at den tradisjonelle NATO-opposisjonen ble forlatt. Det var også formelt et brudd med SVs partiprogram og bidro til stor grad av splittelse innad i SV. SVs kursendring skulle bidra til at den eneste tydelige NATO-motstanden på Stortinget forsvant.[36] Da den rødgrønne regjeringen ble en realitet etter stortingsvalget i 2005, ble SV ytterligere disiplinert i sikkerhetspolitikken. Dette peker også fram mot den kontroversielle bombingen av Libya i 2011 da et enstemmig Storting og en nesten samlet presse skulle stille seg bak.

Norske medier og krigen i Kosovo

I den internasjonale forskningslitteraturen representerer begrepet «journalism of attachment» et vendepunkt i medienes støtte til krigføring på «humanitært grunnlag». Den britiske BBC-reporteren Martin Bell satte ord på dette i boken *In harms way,* der han beskrev følelsen av maktesløshet ved bare å rapportere grusomheter på bakken i borgerkrigen i det tidligere Jugoslavia. Hans konklusjon ble å støtte NATOs krigføring når han rapporterte fra krigen, da han mente at serberne var hovedfienden som måtte stanses. Denne tanken smittet også over på

norske journalister, blant annet representert ved Kjell Arild Nilsen, som hadde bakgrunn som journalist i *Ny Tid* og senere NTB. Han begrunner i boken *Europas svik: et oppgjør med vestlig unnfallenhet i Bosnia* fra 1996 behovet for vestlig inngripen på et humanitært grunnlag. Det var samme tankegangen som preget linjeskiftet til Erik Solheim og SV, og som ble tydeligere begrunnet etter massakren i Srebrenica og folkemordet i Rwanda. Dette ble også nedfelt i FN under navnet «Responsibility to protect» (R2P), som ble prøvd ut i praksis under bombingen av Libya i 2011.[37]

Forskningsprosjekt om krigen på Balkan

Jeg har gjennomført en omfattende innholdsanalyse av medienes dekning av krigen i det tidligere Jugoslavia, publisert i boken *Avisbildet av NATOs krigføring på Balkan*. Det empiriske grunnlaget er en undersøkelse av *Aftenpostens* og *Dagbladets* dekning gjennom ulike faser i krigen.[38] For å knytte an til denne artikkelens problemstilling vil jeg konsentrere meg om resultatene fra den delen av undersøkelsen som omfattet dekningen av de folkerettslige problemstillingene. Siden bombingen fant sted uten et FN-mandat, var det enighet om at den ikke hadde folkerettslig dekning. Når norske politikere (og medier) langt på vei forsvarte krigføringene, skyldes det et resonnement om «humanitær intervensjon». The Independent Commission of Kosovo har betegnende nok kommet med den konklusjonen at NATOs militærkampanje var i strid med folkeretten, men likevel kunne forsvares på humanitært grunnlag, og at konsekvensen av dette var at FN-charteret bør endres.[39]

Krigen i Afghanistan representerte et nytt nivå i krigføringen da norske soldater under norsk kommando for første gang skjøt med skarpt i krigshandlinger uten et klart FN-mandat

I den kvantitative delen av undersøkelsen er det spesielt mediebildet av to hendelser som er av interesse for denne artikkelen: bombingen av fjernsynstårnet i Beograd den 24. april 1999 som drepte flere journalister, deriblant seks kinesiske korrespondenter, og et åpent brev som Norges Røde Kors sendte regjeringen og stortingspresidenten den 10. juni 1999, der Norge blir anklaget for å bryte folkeretten. En nærstudie av disse casene viser at *Dagbladet* gjennomgående var mer NATO-kritisk enn *Aftenposten*. Samlet sett ble likevel hypotesen bekreftet. Hverken *Aftenposten* eller *Dagbladet* evnet å tydeliggjøre at Norges holdning til folkeretten og kravet om vedtak i FNs sikkerhetsråd for å gripe inn militært på dette tidspunktet var i spill.

En annen hypotese i prosjektet var at norske mediers tradisjonelle NATO-støtte ville innebære mindre kritisk journalistikk enn man kunne forvente. Denne hypotesen ble bekreftet ved at selve beslutningen om å starte bombingen ble støttet, og alternative løsninger som fredssamtaler og så videre ble avvist på lederplass.

Afghanistan

Den nye out of area-strategien har blant annet gitt seg uttrykk i et NATO-ledet militært nærvær i Afghanistan gjennom den såkalte ISAF-styrken (International Security Assistance Force), der også Norge har deltatt.

Krigen i Afghanistan representerte et nytt nivå i krigføringen da norske soldater under norsk kommando, som en del av operasjon Enduring Freedom, for første gang skjøt norske styrker med skarpt i krigshandlinger uten et klart FN-mandat. Angrepet på Afghanistan var en reaksjon på terrorangrepet mot USA den 11. september 2001. Det ble argumentert med at dette var et legitimt gjensvar mot Al Qaida og baser i Afghanistan. Spørsmålet var om et slikt angrep hadde grunnlag i folkeretten.

Alle partier på Stortinget utenom et par representanter fra SV reagerte positivt da USA henvendte seg til Norge med anmodning om å stille styrker og materiell til disposisjon for jakten på Al Qaida. Noen av disse styrkene var med på hemmelige operasjoner som med begrunnelse i soldatenes sikkerhet har vært ukjent for det norske folket og pressen.[40] Den historiske dimensjonen i NATOs Afghanistan-engasjement kom til uttrykk da NATO formelt tok over ISAF-styrkene i landet. Dette var første gang NATO påtok seg formelt

ansvar for en militær operasjon utenfor Europa, selv om ingen var i tvil om at USA forble den dominerende militære faktoren innenfor ISAF.

Denne debatten må også sees i lys av diskusjonen under og etter krigen i Jugoslavia i 1999, der et av de omstridte spørsmålene var om dette skulle kalles en krig. Statsminister Kjell Magne Bondevik ble kritisert for å omtale det som en «humanitær intervensjon» og ikke en krig. Bondeviks linje i dette spørsmålet var for øvrig helt i tråd med NATOs mediestrategi, som hadde som en viktig målsetting å få oppmerksomheten vekk fra sivile serbiske ofre. Dette skulle gjøres ved å framheve egen medvirkning som «humanitær intervensjon» for å redde den kosovoalbanske sivilbefolkningen mot etnisk rensing fra serbiske sikkerhetsstyrker.[41] Fire år senere tok Bondevik selvkritikk for å ha nektet å omtale hendelsene i Jugoslavia i 1999 som krig. Tidspunktet og åstedet for selvkritikken var neppe tilfeldig valgt, det skjedde under en tale til framstående NATO-offiserer ved NATOs anlegg på Jåttå i Stavanger.[42] På dette tidspunktet hadde talsmenn for befalet kritisert regjeringen for ikke å stille seg bak sine soldater i felten ved å erkjenne at de faktisk var i krig.

Det folkerettslige grunnlaget som den norske regjeringen påberopte seg for å delta i ISAF-styrken i Afghanistan, var FNs sikkerhetsråds resolusjon 1368. Professor Geir Ulfstein har advart mot å tolke Sikkerhetsrådets resolusjon 1368 for langt i retning av å legitimere et militært angrep mot Afghanistan. Selv om resolusjonen viser til statenes rett til selvforsvar, sier den ikke at disse handlingene mot USA gir rett til lang krigføring. Det er her verdt å merke seg at norske politikere i en rekke sammenhenger, uten å få kritiske oppfølgingsspørsmål fra journalistene, nettopp brukte resolusjon 1368 på den måten Ulfstein advarer mot.[43]

Sammen med Elisabeth Eide redigerte jeg i 2013 boken *Den lengste krigen. Mediedekningen av krigen i Afghanistan*. Her har vi sammenfattet funn fra en rekke masteroppgaver og annen forskning om mediedekningen av norsk tilstedeværelse i Afghanistan. Ett av funnene er at sivile ofre for krigføringen har vært underrapportert gjennom hele perioden med norsk nærvær i Afghanistan i den undersøkte perioden

Den lengste krigen. Mediedekningen av krigen i Afghanistan. Elisabeth Eide/Rune Ottosen (red.). (Foto: Abstrakt Forlag A/S.)

2001–2012. Det gjelder også for situasjonen til sivile afghanere i sin alminnelighet. Vi ser i dekningen en tendens til at ofrene for terror i USA, samt senere ofre for terroraksjoner i Norge, USA eller i andre europeiske land, er de «verdige ofrene», mens de «uverdige ofrene» i Afghanistan forblir anonyme.[44]

En nærstudie av Afghanistan-dekningen i *VG* og *Aftenposten* som jeg publiserte i *Nordicom Review*,[45] sammenfatter dekningen av oppstarten av Afghanistan-krigen, og viser at både *Aftenposten* og *VGs* dekning var dominert av en USA-vennlig tendens. Gitt Norges allianseforhold til USA er det ikke noe merkelig i det. Fra tidligere studier vet vi at mainstream-medier stort sett er lojale mot sitt lands sikkerhetspolitikk.[46] *Aftenposten* er imidlertid mer forbeholden i sin støtte enn *VG*. Både gjennom fortellerperspektiv og kildebruk framstår *Aftenpostens* dekning som mer kritisk enn *VG*. *VG* er også tydeligere i sin vinkling på Norge som potensielt offer for terrorhandling. Men også *Aftenposten* holder fast på den norske vinklingen.

En femtedel av artiklene handler om norske forhold, norsk terrorfare og så videre. Til gjengjeld er bare ti prosent av artiklene sterkt USA-kritiske, mens under en tjuendedel av kildene representerer ofrene.

Det er også verdt å merke seg at i en situasjon der det diskuteres om Norge skal delta i krigen, er Norges potensielle militære rolle bare perifert til stede i begge avisene. Den folkerettslige problemstillingen blir nevnt, men på en overfladisk og til dels misvisende måte som senere ble imøtegått av professor Geir Ulfstein. Et hovedproblem med den norske Afghanistan-dekningen, spesielt de ti første årene, var at de norske mediene stort sett snakket med én stemme, og fortalte en historie som lå tett opp til Forsvarets mediestrategi.

Hvis vi leser Godal-utvalgets rapport som oppsummerer det norske militære nærværet i Afghanistan fra 2001 til 2012, så er det nettopp den konsensusorienterte tilnærmingen som har vært problemet. Utvalget etterlyser i ettertid en manglende opplyst offentlig samtale om grunnlaget og forutsetningen for en norsk krigsdeltagelse i Afghanistan over en tiårs periode.

Siden det har vært tverrpolitisk enighet om at det er viktig for vår sikkerhet å ha et godt forhold til USA, har politikerne med medienes hjelp i sammenheng med Norges bidrag til krigen i Afghanistan brukt tåketale og misvisende retorikk om «humanitær intervensjon» og «kvinnefrigjøring».[47]

Berit von der Lippe har i flere forskningsarbeid vist at Norges bidrag i den såkalte krigen mot terror er ledsaget av et spesielt kjønnet perspektiv, «a protection scenario». Dette har vært særlig tydelig i Afghanistan, der den humanitære retorikken om å beskytte og frigjøre kvinner overskygger det strategiske spillet om globalt, amerikansk hegemoni.[48]

Godal-rapporten er i sammendraget klar på den virkelige årsaken til Norges mangeårige tilstedeværelse. Der heter det i klartekst: «Det viktigste for Norge var imidlertid å sikre et godt forhold til USA og bevare NATOs relevans.»[49] Rapporten er også en knusende dom over mangelen på offentlig debatt, der mediene får et medansvar: «Verken den sivile eller militære innsatsen ble imidlertid grunnleggende utfordret av politiske partier, media eller opinionen.»[50]

Anders Sømme Hammer, Drømmekrigen. Hjerter og sinn i Afghanistan og Norge. (Foto: Aschehoug Forlag.)

For meg som har forsket på mediedekningen av den norske Afghanistan-krigen, er ikke dette overraskende.[51] Samtidig må det understrekes at Anders Sømme Hammer gjorde en forskjell fra 2006 som frilanser med kritiske reportasjer og boken *Drømmekrigen*.[52]

Når Godal-rapporten samtidig oppsummerer at lite er oppnådd gjennom ti års krig, og at Taliban står sterkere enn noensinne, er det grunnlag for å stille spørsmål om det hadde vært bedre med en faktabasert og ærlig dialog med det norske folk om verdien av å ofre milliardbeløp og norske liv for et eventyr som var dårlig planlagt og lite kunnskapsbasert. Mangelen på kunnskap innrømmes også helt åpent i rapporten: «Det internasjonale engasjementet, herunder Norges, har i liten grad vært basert på kunnskap om Afghanistan og lokale forhold, kultur og konfliktlinjer.»[53]

En annen sentral kilde for å forstå norsk utenrikspolitikk de siste årene er Kristoffer Egebergs glimrende

En enhet fra det amerikanske forsvaret rev under innmarsjen i Bagdad i 2003 ned en statue av Saddam Hussein og forsøkte å skape inntrykk av at det var folkemengden som rev ned statuen for å ønske troppene velkommen. (Foto: Ukjent.)

bok *Fredsnasjonen Norge*. Gjennom intervjuer med samtlige norske utenriks- og forsvarsministre, samt forsvarssjefer gjennom de siste 20 årene, kommer han til samme konklusjon som Godal-utvalget. Det er frykten for å bli «irrelevante» hos vår mektigste allierte som er den viktigste drivkraften i beslutninger om norsk deltagelse i militære operasjoner i utlandet.[54]

Irak 2003: Uenighet i norske medier

I opptakten til invasjonen i Irak våren 2003 opplevde vi en splittelse blant norske mainstream-medier som på mange måter reflekterte en splittelse mellom Europa og USA. *VG* var den norske avisen som gikk lengst i å støtte USAs linje. Jeg har i boken *VG, Saddam og vi* dokumentert at *VG* var mest støttende til USAs krigføring på kommentar- og lederplass. De fleste folkerettseksperter var enige om at dette var et klart folkerettsbrudd, noe som i liten grad ble behandlet i *VG*s ledere og kommentarer. Vi ser i ettertid at propagandakampanjen i opptakten til Irak-krigen brukte et sett av virkemidler som overdrivelser, løgner og konstruerte hendelser.

Irak-krigen er et av de beste eksemplene på hvordan psykologiske operasjoner (psyops) fikk innflytelse over dekningen i global målestokk. En psyops-enhet fra det amerikanske forsvaret rev under innmarsjen i Bagdad ned en statue av Saddam Hussein og prøvde å skape inntrykk av at det var folkemengden som rev ned statuen for å ønske troppene velkommen. Tanken var å skape assosiasjoner til den spontane rivingen av Lenin-statuer i Øst-Europa under kommunismens sammenbrudd. Medier over hele verden gikk på limpinnen, og norske aviser som *VG*, *Dagbladet* og *Aftenposten* hadde hovedoppslag med bilder og titler som ga inntrykk av jublende masser som ønsket troppene velkommen. I virkeligheten var plassen nesten tom, og det var mange som ropte slagord mot amerikanerne.[55]

Splittelsen om Irak i mediene opphørte da Norge besluttet å sende soldater høsten 2003. Da professor i jus Ståle Eskeland inviterte til en offentlig debatt om Norges militære deltagelse kunne være grunnlovsstridig og strid med folkeretten, var det bare den venstreorienterte avisen *Klassekampen* som tok opp hansken. I det hele tatt har det vært lite kritisk journalistikk om det norske bidraget i «krigen mot terror». Terje Tvedt har påpekt at det «norske godhetsregime og bilde av Norge som 'en humanitær stormakt'» har bidratt til selvsensur i mediene om den faktiske betydningen av Norges militære tilstedeværelse i utenlandsoperasjoner.[56]

Også det militære nærværet i Irak ble definert av norske politikere som et «humanitært oppdrag». Da en gruppe på 130 norske soldater vendte hjem etter endt oppdrag i juli 2004, ble denne retorikken gjentatt.[57] 15 norske offiserer ble på dette tidspunktet igjen i Irak etter oppfordring fra USA. Fem år senere ble dette problematisert av *Aftenposten*s journalist Robert Gjerde. I forbindelse med femårsdagen for Irak-krigen avdekket Gjerde at statsminister Bondevik personlig grep inn og stanset et notat fra UDs rettsavdeling som støttet USAs egen analyse som sa at det ikke var nødvendig med et nytt vedtak i FNs Sikkerhetsråd for å gå til krig 2003. Dette er eksempler på at det unntaksvis også finnes god kritisk journalistikk på dette området.[58]

Utenrikskomiteen i det britiske parlamentet konkluderte i 2016 med at angrepet på Libya ble startet på grunn av et feilaktig beslutningsgrunnlag, mangelfull etterretning og et overdrevet trusselbilde

Professor Ståle Eskeland gikk i en tale i Oslo Militære Samfund høsten 2003 gjennom det folkerettslige grunnlaget for den norske deltagelsen i militære operasjoner som Jugoslavia i 1999, Afghanistan i 2001 og Irak i 2003.[59] Han hevdet at alle disse militære aksjonene var grunnlovsstridige og i strid med folkeretten. Eskeland utdyper dette poenget i boken *De mest alvorlige forbrytelser*. Med tung juridisk argumentasjon beskriver han et bilde som går på tvers av den norske mediedekningen og den politiske elitens selvforståelse og argumentasjon om Norges rolle i Afghanistan og Libya.[60] Et viktig tilleggsmoment er at Norge helt fra begynnelsen av deltok i USAs Operation Enduring Freedom (OEF) uten FN-mandat. NATOs ISAF-styrker fikk FN-mandat fra 2003 for å beskytte sivilbefolkningen i og rundt Kabul, og først i 2006 ble OEF lagt inn under FN-mandatet. Underrapportering av de folkerettslige spørsmålene viser seg å være en løpende unnlatelsessynd i mediedekningen av Norges nye kriger.[61]

Norges bombing av Libya

I mars 2011 deltok Norge i bombingen av Libya. Formelt var dette en aksjon for å følge opp FN-resolusjon 1973. Resolusjonen ble vedtatt for å innføre en flyforbudssone etter en uttalt frykt for at Gaddafi skulle angripe sivilbefolkningen. Dette ble markedsført som den virkelige prøvesteinen for prinsippet om «Responsibility to protect» (R2P). Berit von der Lippe viser hvordan norske politikere argumenterte for dette ved å vise til Rwanda og andre eksempler på at verdenssamfunnet ikke har grepet inn for å stoppe overgrep. Samtidig viser hun at det militære angrepet på Libya i realiteten bidro til å beskytte de ansvarlige for overgrep som var et direkte resultat av krigføringen.[62] Denne misbruken av konseptet basert på propaganda og desinformasjon har gjort det umulig å lansere lignende inngrep fordi den arabiske verden, Kina og Russland følte seg lurt og misbrukt ved å stemme avholdende.[63]

Utenrikskomiteen i det britiske parlamentet konkluderte i 2016 i sin utredning med at angrepet på Libya ble startet på grunn av et feilaktig beslutningsgrunnlag, mangelfull etterretning og et overdrevet trusselbilde.[64] I ettertid vet vi, ifølge den britiske evalueringsrapporten, at det ikke eksisterte en reell trussel om et militært angrep fra Gaddafi mot sivilbefolkningen i Benghazi i mars 2011. På samme måte som CNN var en avgjørende premissleverandør for Golfkrigen i 1991, skulle Al Jazeera spille en tilsvarende rolle i Libyakrigen.

Det ensidige, propagandaorienterte nyhetsbildet av Golfkrigen som ble spredt av CNN til et globalt

2011: Norsk F-16 under mellomlanding på Kreta, før avreise til sitt oppdrag i Libya. (Foto: Forsvarets mediesenter.)

publikum, vakte sterke reaksjoner i den arabiske verdenen. Opprettelsen av Al Jazeera i Qatar i 1996, som et arabisk motsvar til den amerikanske kanalen, var et resultat av kritikken etter Golfkrigen. Den engelskspråklige versjonen av Al Jazeera ble lansert i 2006 – og skulle raskt bli en effektiv konkurrent til vestlige kanaler som CNN, BBC World og France 24.[65] Mens spesialstyrker fra Qatar på bakken i Libya var en nøkkelfaktor i mobiliseringen av opprøret mot Gaddafi, var Qatar-baserte Al Jazeera en sentral nyhetskilde for å mobilisere den internasjonale opinionen til fordel for en militær intervensjon. En uke etter at bombingen startet fikk opprørerne også en egen satellittkanal til disposisjon – under navnet «Libya TV» – med tilhold i Qatar.[66]

Det er klare paralleller mellom demoniseringen av Saddam Hussein i opptakten til Golfkrigen og demoniseringen av Gaddafi i opptakten til Libya-bombingen.[67] Gaddafi var en mann det var lett å mislike, siden han var en brutal diktator med en lederstil som virket bisarr og fremmed for oss. Overskrifter i *Dagbladet* om Gaddafi som «Den gale hunden» bidro like fullt til en forenklet demonisering som kunne legitimere voldsbruk.

I Benghazi ble det etablert et mediesenter som skulle bistå journalister, og som til en viss grad bestemte premissene for dekningen. For å nå ut til fronten var journalistene avhengige av hjelp fra aktivistene på mediesenteret. De som stod bak senteret, la ikke skjul på at hensikten med det var å påvirke journalistene. National Transitional Council (NTC) organiserte sitt eget Media Influence Team, som drev klassisk propaganda og psykologisk krigføring (psyops).

Amund Bakke Foss har i sin masteroppgave analysert betydningen av pressesenteret i Benghazi. Han har intervjuet lederne av senteret og dybdeintervjuet 14 journalister som dekket krigen (to av dem norske). Her finner vi, etter mitt syn, deler av forklaringen på hvorfor mediene så entydig valgte propaganda-

perspektivet som virket til fordel for bombingen av Libya. En av dem som ble intervjuet av Bakke, sa at tiden rundt FN-resolusjon 1973 var avgjørende for å vinne verdensopinionen. De skjønte at journalistene var det nødvendige mellomleddet. En av lederne for mediesenteret, Jalal Galal sa det slik:

> From passing the resolution to actually carry out military actions was not more than 36 hours. It was historic and necessary, because if it was not for the resolution we would probably not look at Benghazi as we do now. From then on, Benghazi had a protectorate in the international community.[68]

På grunn av den høye risikoen for journalistene hadde mediene problemer med å få tilgang til kamphandlingene. Dette gjorde redaksjonene sårbare for desinformasjon og propaganda, slik tilfellet er i alle krigssoner. De journalistene som befant seg i Benghazi, opplevde en massiv og begeistret støtte for opprørerne. Mange av aktivistene som journalistene møtte, ga uttrykk for støtte til tanken om demokrati etter vestlig mønster. At det etter hvert var islamister som skulle få kontroll over motstanden, lå ikke nødvendigvis i kortene på dette tidspunktet. Lederen for mediesenteret, Mohammed Elkish, var ikke tvil om at de vestlige journalistene var et nødvendig redskap. I kampen om å vinne opinionen over på sin side måtte opprørerne skape et inntrykk av at militær intervensjon var avgjørende for å sikre sivilbefolkningen mot angrep fra Gaddafi. Her var retorikken rundt «Responsibility to protect» helt sentral.[69] I ettertid hevdet den britiske parlamentarikerkommisjonen at det på dette punktet var en oppkonstruert trussel. For å bruke argumentasjonen bak FN-prinsippet om R2P måtte det godtgjøres at det eksisterte en alvorlig trussel fra Gaddafis side. Da Gaddafi-regimets styrker nærmet seg Benghazi, spredte lokale aktører og vestlige ledere argumentet blant opprørerne om at det måtte settes inn militære styrker for å hindre «et nytt Rwanda». Tanken om en flyforbudssone ble lansert som et mottrekk mot en mulig massakre. Referatene fra den norske debatten i Stortinget er som et ekko av denne bekymringen, som den britiske kommisjonen sier var en oppkonstruert trussel, men som Petersen-utvalget – Libya-utvalget som var ledet av Jan Petersen og som kom med sin rapport i 2018 – ukritisk gjentar.

Al Jazeera rapporterte at Gaddafi hadde brukt «voldtekt som våpen i krig og at de libyske soldatene hadde fått Viagra for å kunne voldta mer effektivt».[70] Hverken Amnesty International eller FNs etterforskere har funnet noe bevis for disse påstandene, som også ble formidlet i NRKs nyhetssendinger. Påstanden om Viagra-stimulerte voldtekter ble brukt aktivt av blant andre USA. FN-ambassadør Susan Rice og daværende utenriksminister Hillary Clinton la stor vekt på ryktene i sine intervjuer med pressen. Amnesty International offentliggjorde alt i juni 2011 en rapport der organisasjonen etter egne undersøkelser i Libya slo fast at det ikke fantes bevis for påstanden. Det er et velkjent faktum at seksualisert vold og massevoldtekter av begge kjønn er et stort problem i krig. Når falsk propaganda om voldtekter misbrukes for å motivere til militære inngrep, undergraver dette den viktige kampen for å forhindre slike ugjerninger.

Når falsk propaganda om voldtekter misbrukes for å motivere til militære inngrep, undergraver dette den viktige kampen for å forhindre slike ugjerninger

I likhet med falsk informasjon i forkant av Golfkrigen i 1991, der det ble påstått at dusinvis av barn døde etter at irakiske soldater stjal kuvøser fra sykehusene i Kuwait, var de konstruerte propagandaløgnene om bruk av Viagra i massevoldtekter egnet til å mobilisere sterke følelser for militære angrep.[71] En annen ting er det at norske politikere og medier aksepterte argumentene uten å gjøre sine egne undersøkelser.

Jeg har sammen med Tore Slattaa og Sigurd Øfsti tidligere publisert en vitenskapelig artikkel om norske mediers dekning av Libya i *Conflict and Communication Online*.

I perioden fra 10. mars til 10. august 2011 ble det gjennom relevante søkeord i databasen Retriever identifisert 314 artikler med relevans for problem-

stillingen «norsk deltagelse i Libya» i et utvalg aviser: *Aftenposten*, *Dagbladet*, *VG*, *Dagens Næringsliv*, *Klassekampen*, *Bergens Tidende*, *Ny Tid* og *Morgenbladet*.[72] Det kunne gå flere lange perioder da dekningen var forbausende liten, gitt det faktum at norske piloter var involvert i skarpe oppdrag. Topper i dekningen var knyttet til sentrale hendelser som starttidspunktet for bombingen og stortingsbehandlingen. De største toppene var rundt 21. og 22. mars, da de norske soldatene ble sendt ned. Utover sommeren var dekningen påfallende liten. Norge tar sommerferie og synes å glemme at vi fortsatt bomber et land i Afrika. I tiden rundt terroren i Oslo og på Utøya 22. juli er det nesten ikke dekning av Libya. Samtlige av de største norske avisene støttet norsk krigføring på lederplass. *Ny Tid* og *Klassekampen* tok klart stilling mot.

En nærstudie av lederne i *VG* og *Aftenposten* viste at begge avisene på lederplass oppfordret til å fjerne Gaddafi, et klart brudd på FNs resolusjon 1973, som ga mandat til å opprette en flyforbudssone for å beskytte sivilbefolkningen i Benghazi mot et mulig luftangrep mot sivilbefolkningen fra Gaddafis side.

Libya-utvalget som ble nedsatt av Stortinget i 2018 for å evaluere Norges rolle i krigen, fikk et begrenset mandat. Utvalget skulle evaluere prosessen, men ikke de åpenbart katastrofale langtidsvirkningene av bombingen. Politikerne burde under behandlingen av rapporten i Stortingets plenum 2. april ha gitt klart svar på om Norge brøt folkeretten og i praksis brøt FN-mandatet slik det var definert i resolusjon 1973 fra FNs sikkerhetsråd. Her omgår Libya-utvalget det vanskelige spørsmålet om hvorfor en defensiv operasjon for å beskytte befolkningen ble overtatt av NATO og omgjort til en angrepskrig for regimeskifte. Utvalget og stortingsflertallet frikjenner Norge, siden vi trakk oss ut før regimeskiftet fant sted. Professor Geir Ulfstein, som er en av Norges fremst folkerettseksperter, har konkludert med at Norge brøt folkeretten.[73]

Jeg har sammen med Tormod Heier og Terje Tvedt redigert boken *Libya. Krigens uutholdelig letthet*. Flere bidragsytere dokumentere en helt annen virkelighet enn den de norske politikerne beskriver, der Libya-utvalget med Jan Petersen i spissen konkluderte at Norge handlet i tråd med folkeretten. Terje Tvedt viser i sitt bidrag i boken hvordan Petersen-utvalgets mandat er definert slik at de skal slippe å bli konfrontert med hva de mente i 2011 og unnlate å ta ansvaret for krigens forferdelige konsekvenser.[74] Nå stemmer det heller ikke at det bare fantes to alternativer for Norge: enten å bombe eller å være imot et militært angrep på Libya. Som Libya-utvalget selv hevdet: «Tyskland avsto fra å stemme og framhevet i sin stemmeforklaring risiko for store tap av menneskeliv og fare for en langvarig konflikt med konsekvenser for nærliggende stater.» Hvorfor var det ikke mulig for Norge å velge dette alternativet når en så mektig europeisk stat som Tyskland, sammen med Nederland, valgte denne løsningen?

Problemet med den snevre saksbehandlingen i Stortinget kom til syne alt under redegjørelsen fra utenriksminister Ine Eriksen Søreide og forsvarsminister Frank Bakke-Jensen i Stortinget 8. januar 2019. Søreide gjorde det da klart at premisset for diskusjonen var det handlingsrommet Stoltenberg-regjering hadde, og ikke kaoset på bakken i dagens Libya. Dette er en streng, urimelig avgrensning av hendelsesforløpet. Skal Norge kunne bearbeide sin Libya-erfaring, kreves det en rausere, mer usminket og ærlig fremstilling også om krigens konsekvenser.

Stortingspolitikere fra alle partier som stod bak vedtaket i 2011, gjentok i stortingsdebatten 2. april sin virkelighetsoppfattelse fra 2011

I stortingsdebatten om en norsk deltagelse i mai 2011 framstilte flere norske politikere det som at Norge var i en tvangssituasjon. Dette ble gjentatt av framtredende stortingspolitikere etter utenriksministerens redegjørelse 8. januar og under Stortingets diskusjon om Libya-utvalget 2. april 2019. Ingen av partiene som enstemmig gikk inn for bombing i 2011, har beklaget feilgrepet eller sin stemmegiving. Stortingspolitikere fra alle partier som stod bak vedtaket i 2011, gjentok i stortingsdebatten 2. april sin virkelighetsoppfattelse fra 2011 ettertid. Betegnende nok var det Bjørnar Moxnes fra Rødt, som ikke var på Stortinget i 2011, som

I 2018 la Regjeringen frem en evalueringsrapport for Norges deltakelse i Libya-operasjonene i 2011. (Faksimile fra rapportens omslag.)

viste til den britiske rapporten og ba om utredning av mulige sivile tap som resultat av Norges bombing. Flere representanter viste til situasjonen i Benghazi og sammenlignet med situasjonen forut for folkemordet i Rwanda i 1994.

Jeg fulgte selv debatten fra stortingsgalleriet 2. april og så ned på en nesten tom stortingssal og pressebenk. Det har etter at flertallet i Stortinget nå har satt sluttstrek for saken, vært lite oppmerksomhet i mediene. De to eneste journalistene som fulgte hele debatten fra presselosjen, var Tove Gravdal fra *Morgenbladet* og Bjørgulv Braanen fra *Klassekampen*. De skrev hver sin interessante kommentar. *Dagbladet* og *Klassekampen* har hatt hver sin kritiske leder. Men mediene har ellers vært forbausende fraværende. Jeg kjenner bare ett eksempel på at norske medier har tatt selvkritikk for egen dekning. Da Libya-utvalget la fram sin innstilling i september 2018, skrev redaktør Svein Gjerdåker i *Dag og Tid* en leder der han kritiserte utvalgsrapporten i klare ordelag og tok selvkritikk for at *Dag og Tid* hadde latt seg føre bak lyset av propaganda og hadde støttet flyforbudssonen på falske premisser. Han krevde også en uavhengig granskning av hele Libyakrigen og Norges deltagelse. En slik selvkritisk holdning er ikke hverdagskost i norske medier.[75]

Syria

Etter erfaringene med Libya skulle man kanskje tro at norske medier hadde lært og var mer kritisk innstilt da Norge fikk en ny henvendelse fra våre allierte om å bidra militært i Syria, som siden 2102 har vært preget av borgerkrig, kaos og utenlandsk innblanding fra blant annet USA, Russland og Tyrkia.[76]

Det skapte forbausende lite oppmerksomhet at norske tropper i flere måneder fra 2017 til 2018 befant seg på bakken i Syria.[77] Dette burde normalt vært en stor nyhetssak, men norske medier var forbausende stille[78]. Flere folkerettseksperter, blant annet Cecilie Hellestveit, har gjort det klart at en norskmilitær deltagelse med støtte til opprørsgrupper som

kjemper mot Assad-regimet, vil være et klart brudd på folkeretten.[79] En rekke nærgående spørsmål burde vært stilt til den politiske ledelsen. Hvorfor er de der, hvem kjemper de for, hvem kjemper de mot. Og ikke minst: Er dette nærværet i tråd med folkeretten? På ett punkt ser det ut til at regjeringen har trukket lærdom av Libya. Libya-utvalget slår fast at det ikke fantes skriftlig dokumentasjon på de folkerettslige vurderingene som ble gjort i forvaltningen. Geir Ulfstein viser at Solberg-regjeringen gjennomførte en skriftlig betenkning der de grunnga hvorfor Norge kunne delta i krig mot terrorister i andre land, med henvisning til kollektivt selvforsvar.[80]

De som følger med på internasjonale nettsteder, kunne lese at norske spesialstyrker den 20. mai 2017 krysset grensen fra Jordan inn i Syria ved al-Tanf nær den jordanske grensen. I en bacheloroppgave i journalistikk har Ida Bing undersøkt hvordan norske medier dekket dette nærværet. I et intervju med NTB 5. september 2014 sa Erna Solberg at det var uaktuelt for norske styrker å delta i kamper i Syria. Snaut en måned senere ble det kjent at den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen likevel hadde vedtatt å åpne for norsk militær deltagelse. Vi kan bare spekulere på hva slags press norske politikere har vært utsatt for fra USA for å gjennomføre denne kuvendingen. Borgerkrigen i Syria startet som et politisk opprør mot president Bashar al-Assads brutale regime i 2011. Det var knyttet håp til at en demokratisk opposisjon skulle vinne fram. Nå vet vi at det snarere var islamistiske opprørere som vant fram. Etter at terrororganisasjonen IS i en periode behersket store deler av Syria, ser vi nå et fragmentert land. Etter stormaktsinnblanding både fra Russland og USA ser det ut til at Assad-regimet er i ferd med å gjenvinne kontrollen.

Spørsmålet er så hva norske styrker skulle bidra med i dette vepsebolet. USA lanserte kampanjen «Operation Inherent Resolve» for å drive ut IS og sikre sine egne geopolitiske interesser i regionen. Det folkerettslige problemet for Norge er at denne aksjonen ikke hadde noe FN-mandat. Norge har diplomatiske forbindelser med Assad-regimet og har samtidig støttet og deltatt i væpnede aksjoner som Assad-regimet selv oppfatter som fiendtlige handlinger. En normal tolkning av internasjonal rett er at Norge dermed bryter folkeretten. I et notat fra UD der det henvises til FNs sikkerhetsråds resolusjon 2249, går det fram at norske myndigheter mener at denne gir hjemmel til å kjempe mot IS i Irak og Syria etter prinsippet om selvforsvar. I Irak inviterte den irakiske regjeringen de norske styrkene. I Syria protesterte Assad-regimet mot de norske styrkenes nærvær. Det er en viktig forskjell. Belinda Rudsengen har i en masteroppgave om Syria-krigen dokumentert at norske medier er dårlige til å håndtere slike komplekse folkerettslige spørsmål. Folkerettseksperter som professor Geir Ulfstein er helt klar på at norske styrker som krysser grensen fra Jordan til Syria, bryter folkeretten. Belinda Rudsengen og jeg har senere publisert en artikkel i *Internasjonal politikk* som viser at det er en underrapportering av relevante folkerettslige problemstillinger i dekningen av det norske bidraget.[81]

Det folkerettslige problemet for Norge er at denne aksjonen ikke hadde noe FN-mandat

Siden Syria-opprøret skjedde i kjølvannet av krigen i Libya, ble det også undersøkt om avisene så en sammenheng mellom krigen i Libya, der Norge deltok aktivt i bombingen, og opprøret i Syria. Et mindretall av artiklene (20 prosent) nevnte en slik sammenheng, men det store flertallet berørte det ikke. 60 prosent av artiklene var nyhetsartikler, og resten var meningsbærende artikler som kronikker og leserbrev. Ett av funnene fra undersøkelsen er at det i større grad foregår kritiske refleksjoner i de meningsbærende artiklene, som redaksjonelle kommentarer og leserbrev. Den dagen norske soldater krysset grensen, var det bare én nyhetsartikkel som omtalte dette. Dette må sies å være et oppsiktsvekkende lavt tall. I det store flertallet av de sakene som nevner de norske styrkene, er dette ikke et hovedtema. Ofte nevnes det i forbifarten, for eksempel i omtalen av Sotsji-konferansen i Russland. En viktig grunn til at det er så sparsomt med omtale, er selvsagt at det var stor grad av hemmelighold rundt

operasjonen. Men nettopp fordi operasjonen var kontroversiell folkerettslig, bør det diskuteres om ikke politikerne som blir informert om slike operasjoner, i større grad bør løfte dette fram i offentligheten. Hvis vi leser Godal-utvalgets rapport, som oppsummerer det norske militære nærværet i Afghanistan fra 2001, så er det nettopp manglende debatt og konsensus i sikkerhetspolitikken som har vært problemet. Utvalget etterlyser i ettertid en opplyst offentlig samtale om grunnlaget og forutsetningen for en norsk krigsdeltagelse i Afghanistan over en tiårsperiode.

Vi kan slå fast at omtalen av de norske styrkene i liten grad har gitt publikum grunnleggende fakta om hva de norske styrkene har vært med på. Hvis Norges militære bidrag underkommuniseres, hva gjør det med forankringen og legitimiteten styrkene har? I perioden etter vår undersøkelsesperiode har det blant annet i *Klassekampen* kommet fram at de norske soldatene i praksis har vært støttespillere for islamistiske grupper som også kjemper mot Assad-regimet. Er ikke dette et tema som hadde fortjent mer oppmerksomhet?

Konklusjon

Mens denne artikkelen skrives, vurderer den norske regjeringen en ny henvendelse fra USA om delta med marinefartøyer for å patruljere Hormuzstredet og beskytte den sivile skipsfarten i konflikten mellom USA og Iran. Dette vil være en svært risikofylt operasjon med klare juridiske, militære og geopolitiske utfordringer. Dermed er ringen sluttet til en beslektet operasjon da «KV Andenes» i 1991 ble sendt til det samme området under Golfkrigen. Hva utfallet av USAs henvendelse blir, er uvisst, men i debatten om den mulige deltagelsen er det nesten ingen i referanser i mediene til denne historiske parallellen. Det mest nedslående med en slik historisk gjennomgang jeg her har gjort, er mangelen på historisk bevissthet i norske redaksjoner. Når USA ber Norge om militær assistanse i nye kriger for geopolitisk innflytelse, kan de som regel regne med ja. Norske politikere foretar sjelden en selvstendig analyse om det er i Norges interesse å delta i kriger langt utenfor Norges grenser. Og mediene følger i liten grad opp med kritisk journalistikk.

Godalutvalget kom i 2018 med sin forbausende ærlige konklusjon om at den norske militære innsatsen gjennom ti år ikke hadde bidratt med noe positivt, og at den virkelige grunnen til at Norge har brukt milliarder med mer negative enn positive konsekvenser, er for å «tilfredsstille vår viktigste allierte». Da skulle man tro at det etter dette ville bli grundige debatter og kritisk mediedekning. Erfaringen med Libyakrigen, som har hatt dramatiske følger for den geopolitiske situasjonen i Midtøsten, har tilsynelatende ingen betydning. Libya-utvalgets innstilling hadde som funksjon å frikjenne Norge fra påstander om folkerettsbrudd ved bombingen i 2011, enda landets ledende ekspert utvetydig slo fast at Norge brøt folkeretten.

Norges tradisjon med å prioritere militær deltagelse i fredsbevarende FN-operasjoner med klar forankring i folkeretten er blitt erstattet av en sikkerhetspolitikk som i praksis gjør det norske forsvaret til et redskap i USAs geopolitiske maktkamp. Retorikken til norske politikere er basert på nytale, og er en fortelling om kontinuitet i norsk sikkerhetspolitikk siden NATOs opprettelse. I virkeligheten har NATOs out of area-politikk totalt endret formålet med organisasjonen. På autopilot deltar Norge i stadig nye kriger i strid med folkeretten. Og mediene spiller med noen få kritiske unntak på lag. Det kan likevel være tegn som tyder på at flere politikere er kommet i tvil om det er fornuftig å støtte USAs militære aksjoner nærmest på autopilot. Det er også politikere som tar til orde for å snakke i klartekst om at det tradisjonelle FN-sporet må brytes. Høyres byrådslederkandidat ved kommunevalget i 2019, Harald Victor Hove, har støttet norsk deltagelse i USAs aksjon i Persiabukten, og bryter med den tradisjonelle nytalen da han rett ut sier at FN-sporet kan være «viktig å avvike fra av og til». NUPI-forsker Julie Wilhelmsen har i forbindelse med denne uttalelsen en alternativ tilnærming: «Det er nettopp statenes gjentatte tilsidesettelse av FN-sporet fordi de ikke får gjennom viljen sin, som undergraver folkeretten – uavhengig av hvilken stater som gjør det.»[82]

Her lanseres to ulike strategier, fortsettelse av nåværende politikk, men med tydeligere tale. Julie Wilhelmsen foreslår en ny og mer uavhengig politikk

med en åpen diskusjon om hva som tjener norske interesser. Et tredje alternativ er at norske politikere og medier fortsetter som før, og som beskrevet i denne artikkelen automatisk slutter opp om politikernes søvngjengeraktige deltagelse i stadig nye kriger og out of area-operasjoner. Norge fremmer i skrivende stund (høsten 2019) sitt kandidatur som nytt medlem av FNs sikkerhetsråd. Én mulighet er at Norge i denne situasjonen velger å være tilbakeholden med å delta i nye utenlandsoperasjoner for å unngå kritikk som kan svekke inntrykket av Norge som en «fredsnasjon».

Noter

1 Takk til Berit von der Lippe, Birgitte Kjos Fonn, Henrik G. Bastiansen og en anonym fagfelle for kommentarer til et tidligere utkast.
2 Artikkelen er i stor grad basert på mine tidligere publikasjoner. I den grad jeg bruker redigerte utdrag av tidligere publikasjoner, er dette klargjort i fotnoter.
3 Heier 2019
4 Poleszynski, Galtung og Benestad 1992
5 Fonn 2011: 91
6 Ottosen 2001: 198
7 Leira 2007
8 Ottosen 2009b, Nohrstedt og Ottosen 2014
9 Galtung 2002
10 Solomon 2001 i Ottosen 2009
11 Jowett og O´Donnell 2001
12 Tuchman 1978, Entman 1993
13 van Dijk 1998
14 Ottosen 2001
15 Ibid.
16 Ottosen 1996: 292
17 NOU 1999: 27
18 Se Ottosen 2018
19 Poleszynski, Galtung og Benestad 1992
20 National Interest 2017
21 Ottosen 1994, 2008, 2019
22 Nohrstedt og Ottosen 2001
23 Ibid.
24 Figenschou 2013
25 Dette er mer utførlig behandlet i Nohrstedt og Ottosen 2014
26 Skre 2004, Ottosen (red.) 2010
27 Denne seksjonen er basert på Ottosen 2001.
28 Se Bastiansen 1997: 47
29 Dagens Næringsliv 23. april
30 Ottosen 2009: 104
31 Gjengitt fra Ottosen 2009
32 Galtung 2002
33 Garbo 2002: 13
34 Op.cit.
35 Garbo 2002: 14
36 Rossavik 2011
37 For mer detaljert behandling av temaet se Lippe 2019.
38 For mer detaljer se Ottosen 2002.
39 The Independent Commission on Kosovo, kapittel 6.22, gjengitt i Ottosen 2002: 31
40 Garbo 2002: 40–50
41 Nohrstedt, Höijer og Ottosen 2002: 121
42 Dagbladet 3.september 2003
43 Ulfstein 2003
44 Eide og Ottosen 2002: 17–20
45 Ottosen 2005
46 Nohrstedt og Ottosen 2014
47 Lippe og Ottosen 2016
48 Se Lippe 2016
49 NOU 2016:8, s. 10
50 Ibid.: 176
51 Ottosen 2006, Eide og Ottosen 2014
52 Hammer 2010
53 NOU 2016:8, s. 9
54 Egeberg 2017
55 For detaljert dokumentasjon se Ottosen 2009: 173–177.
56 Tvedt 2019
57 NTB 5. juli 2004
58 Aftenposten 25.mars 2008
59 Eskeland 2011: 130–140
60 Ibid.: 130–140
61 Basert på Eide og Ottosen 2013: 14–15
62 Lippe 2019: 193
63 Se Lippe 2019 og Tunander 2019
64 For mer detaljer se Østerud 2019
65 Figenschou 2013
66 Denne seksjonen er i stor grad basert på Ottosen 2019
67 Det følgende er basert på Ottosen 2019
68 Sitat fra Foss i Ottosen 2019
69 For mer dokumentasjon se Lippe 2019
70 Al Jazeera 28.03.2011
71 Se Tunander 2019
72 Materialet er hentet fra Øfsti 2012, og Ottosen, Slaatta og Øfsti 2013. Mer detaljert informasjon om metode, utvalg og analyse finnes i de publiserte artiklene.
73 Ulfstein 2019
74 Tvedt 2019
75 Dag og Tid 21. september 2018, sitert i Ottosen 2019: 143
76 Se Ottosen og Rudsengen 2018
77 Basert på Bing og Ottosen 2018
78 Se Ottosen 2019b
79 Hellestveit: 2015
80 Ulfstein 2019: 98
81 Ottosen og Rudsengen 2018
82 Wilhelmsen 2019

Litteratur

Bastiansen, H.G. (1997). «Amerikanske bombefly av typen B-52 ...». *IMK-rapport* nr. 30, Oslo: Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo

Bing, I. og Ottosen, R. (2018). «Norge i Syria: en ikke-sak i norske medier». *Dagsavisen* 12. september

Eide, E. og Ottosen, R. (2013). *Den lengste krigen. Mediedekningen av krigen i Afghanistan*. Oslo: Abstrakt forlag

Egeberg, K. (2017). *Fredsnasjonen Norge*. Oslo: Kagge Forlag

Entman, R.M. (1993). «Framing. Toward Clarification of a Fractured Paradigm». *Journal of Communication* 43 (4), 51-58.

Eskeland, S. (2011). *De mest alvorlige forbrytelser*. Oslo: Universitetsforlaget

Figenschou, T.U. (2013). *Al Jazeera and the global media landscape: The South is talking back*. London: Routledge

Fonn, B.K. (2011). *Orientering. Rebellenes avis*. Oslo: Pax

Foss, A.B. (2012). *The Libyan Rebellion: With Media as a Weapon. A study of a modern insurgency's effort to influence international media*. Masteroppgave i Peace and Conflict Studies, Universitetet i Oslo.

Garbo, G. (2002). *Også krig er terror. Et kritisk oppgjør med det nye NATO og Norges rolle*. Oslo: Eget forlag

Heier, T. (2019). *Et farligere Norge?* Bergen: Fagbokforlaget

Heier, T., Tvedt, T. og Ottosen, R. (red.) (2019). *Libya: Krigens uutholdelige letthet*. Oslo: Cappelen Akademisk

Hammer, A.S. (2010). *Drømmekrigen*. Oslo: Aschehoug forlag

Hellestveit, C. (2015). «Syria-krigen og folkeretten». *Klassekampen*, 15. desember 2015

Holm, M. (2019). «Liberale verdifelleskap, selvbilder i praksis». Heier, T., Tvedt, T. og Ottosen R. (red.) (2019). *Libya: Krigens uutholdelige letthet*. Oslo: Cappelen akademiske

Johnsen, J. og Mathiesen, T. (1991). *Mediekrigen – Søkelys på massemedienes dekning av Golfkrigen*. Oslo: Cappelen forlag

Jowett, G.S. og O'Donnell, V. (1992). *Propaganda and Persuasion*. London: Sage Publications

Lippe, B. von der (1991). «Kirurgisk krigføring eller kirurgisk mediedekning». Johnsen, J. og Mathiesen, T. (1991). *Mediekrigen – Søkelys på massemedienes dekning av Golfkrigen*. Oslo: Cappelen

Lippe, B. von der (2016). «Philanthropic War. Narratives and Dangerous Protection Scenario». Lippe, B. von der og Ottosen, R. *Gendering War and Peace Journalism*. Gøteborg: Nordicom

Lippe, B. von der (2019). «Da en retorisk situasjon tar form av en R2P-situasjon». Heier, T., Ottosen, R. og Tvedt, T. (red.) *Libya: Krigens uutholdelige letthet*. Oslo: Cappelen Akademisk

Lippe, B. von der og Ottosen, R. (2016). *Gendering War and Peace Journalism. Some insights and some missing links*. Gøteborg: Nordicom

Leira, H. 2007 (red.) *Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk*. Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI)

Luitjens, I.J. Mørland (1996). *Alle håper på fred, men ... En kritisk tekstanalyse av Aftenposten og VGs dekning av fredsinitiativ under Gulfkonflikten*. Hovedoppgave i medievitenskap, Universitetet i Oslo

National interest (2017 December 12), https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/newly-declassified-documents-gorbachev-told-nato-wouldnt-23629.Nedlastet 16. juli 2019

NOU 1999: 27 «Ytringsfrihed bør finde Sted» — Forslag til ny Grunnlov § 100.

NOU 2016:8 *En god alliert: Norge i Afghanistan 2001–2014*.

Nohrstedt, S.A., Höijer, B. og Ottosen, R. (2002). *Kosovokonflikten, medierna och medlidandet*. Rapport 190. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar

Nohrstedt, S.A. og Ottosen R. (red.) (2001). *Journalism and the New World Order. Gulf War, National News Discourses and Globalization*. Gøteborg: Nordicom

Nohrstedt, S.A. og Ottosen, R. (red.) (2005). *Global War – Local News. Media Images of the Iraq War*. Gøteborg: Nordicom

Nohrstedt, S.A. og Ottosen, R. (2014). *New Wars, New Media and New War Journalism.* Gøteborg: Nordicom

Ottosen, R. (2001). «Journalistenes konfliktfylte lojalitet. Et historisk perspektiv på krigsdekning i norske medier». I Eide, M. (red.). *Til Dagsorden.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Ottosen, R. (2002). Avisbildet av NATOs krigføring på Balkan. Norske avisers dekning av Kosovokrigen i 1999. *HIO-rapport* nr. 8

Ottosen, R. (2009). *VG, Saddam og vi. Et kritisk blikk på nyhetsdekning av krig og konflikt.* Oslo: IJ/ Høyskoleforlaget

Ottosen, R. (2009b). «Krigsjournalistikk, farer og utfordringer». I Eide, E. og Simonsen, A.H., 2009. *Dekke verden! Lærebok i utenriksjournalistikk.* Kristiansand: IJ-forlaget

Ottosen, R. (2005). «The Norwegian media image of the war in Afghanistan. Peacekeeping or aggression?» *Nordicom Review* 26 (1)

Ottosen, R. (2018). «Mediene må bidra til en opplyst samtale om vår sikkerhetspolitikk». Kommentarartikkel. *Norsk medietidsskrift* 25 (1)

Ottosen, R. (2019) «Mediene må lære av sine feil i Libya-dekningen» I Heier, T., Ottosen, R. og Tvedt, T. (red.) *Libya: Krigens uutholdelige letthet.* Oslo: Cappelen Akademisk

Ottosen, R. (2019b) «Norway´s New(s) Wars – Syria in the Norwegian Mass Media.» *Nordlit* 42, DOI: https://doi.org/10.7557/13.5017

Ottosen, R. og Rudsengen, B. (2018). «Ambivalent og historieløst? Norske avisers dekning av norsk militært nærvær i Irak og Syria». *Internasjonal Politikk* 76 (3). DOI: 10.23865/intpol.v76.658

Poleszynski, D.V., Galtung, J. og Benestad, O.M. (1992). *Ja til Norge, til Norden, til hele Europa, til hele verden. Grønn politikk i globalt perspektiv.* Oslo: Cappelen forlag

Rossavik, F. (2011). *Fra Kings Bay til Kongens bord, SVs historie.* Oslo: Spartacus forlag

Solomon, N. (2001). «War Needs Good Public Relations». *ZNet Commentary*, 26. oktober 2001, http://www.zmag.org/sustainers/content/2001–10/26solomon.cfm

Tuchman, G. (1978). *Making News. A Study in the Construction of Reality.* London / New York: Free Press

Tvedt, T. (2019). «Libyakrigen og fraværet av etterpåklokskap». Heier, T., Ottosen, R. og Tvedt, T. (red.) *Libya: Krigens uutholdelige letthet.* Oslo: Cappelen Akademisk

Tunander, O. (2019). «Den humanitære krigen». I Heier, T., Ottosen, R. og Tvedt, T. (red.) *Libya: Krigens uutholdelige letthet.* Oslo: Cappelen Akademisk

Ulfstein, G. (2001). Terror og folkerett. *Aftenposten* 20. september 2001

Ulfstein, G. (2003). Terror og folkerett. *Lov og Rett* nr. 2

Ulfstein, G. (2008). Hvor hellig er folkeretten. *Dagbladet* 22. mai 2008

Ulfstein, G. 2019. «Norge brøt folkeretten». I Heier, T., Ottosen, R. og Tvedt, T. (red.) *Libya: Krigens uutholdelige letthet.* Oslo: Cappelen Akademisk

van Dijk, Teun A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach.* London: Sage

Wilhelmsen, U. (2019). Norge må tenke nytt i Persiabukta. *Aftenposten* 8. august 2019

Østerud, Ø. (2019). «Libya-utredningene i Storbritannia og Norge». Heier, T., Ottosen, R. og Tvedt, T. (red.) *Libya: Krigens uutholdelige letthet.* Oslo: Cappelen Akademisk

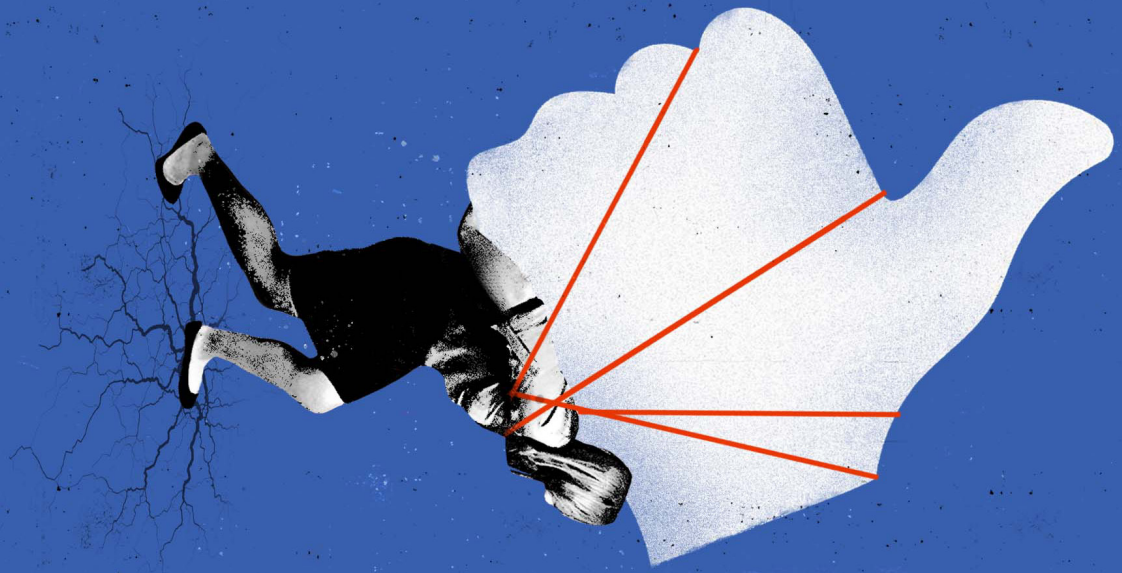

Ill: Endre Barstad Grafisk © 2019

Fagfellevurdert

Den medievridde kultureliten

Anne Krogstad
Professor
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
anne.krogstad@sosgeo.uio.no

Som sosiologiprofessor, maktutreder, statsråd, Unesco-direktør og skribent har Gudmund Hernes preget norsk offentlighet i en årrekke. Enkelte har sammenliknet ham med de toneangivende professorpolitikerne som preget nasjonens politiske liv etter løsrivelsen fra Danmark.[1] Dette fotavtrykket ble synlig allerede i 1977. Den unge professoren skapte da furore i norsk offentlighet på grunn av den korte artikkelen «Det mediavridde samfunn».[2] Siden utgivelsen for drøye førti år siden har artikkelen blitt en mediefaglig standardreferanse og har stått på en rekke pensumlister.[3] Den har også nådd langt utover medievitenskapen. I et intervju 20 år etter publiseringen benektet Hernes – interessant nok – enhver mediefaglig og nyhetssosiologisk inspirasjon da han skrev artikkelen. Han beskrev seg snarere som «en *meteoritt* som kom susende inn».[4] I første del av denne artikkelen spør jeg hvordan en knapt 15 siders artikkel kjemisk fri for forskningsresultater, skrevet av en forfatter som erklærte seg som blank på forskningsfeltet, likevel kunne skape et såpass stort faglig smell. I andre del spør jeg i hvilken grad Hernes sin artikkel – med sin kreative og fengende begrepsdannelse – kan bidra til å si noe om premissene for vår tids offentlige debatt.

20 år etter publiseringen benektet Hernes enhver mediefaglig og nyhetssosiologisk inspirasjon. Han beskrev seg som «en meteoritt som kom susende inn»

Hernes ga en kompleks oppdatering av sitt tidligere arbeid på et foredrag i Fritt Ords lokaler i mars 2019.[5] Selv var jeg invitert til å si noe om norske eliter på samme arrangement. Siden jeg var satt opp til å holde mitt foredrag rett etter hans, gjenleste jeg hans 1977-artikkel – som forberedelse til en overgangskommentar. Jeg oppdaget da at artikkelen tangerte min egen tematikk – og ble inspirert. En enkel overgangskommentar ble til to hovedspørsmål: Hvorfor ble artikkelen om medievriding så berømt, og hva kan den si oss om dagens forhold mellom journalistikk og politikk? For å besvare sistnevnte spørsmål benyttet jeg Hernes' medievridningsbegrep til å analysere min egen tematikk: *mediefremstillinger av norsk kulturelite*. Ikke minst undersøkte jeg medievridninger i kulturelitens forhold til folket. Dette polariserte forholdet ser i vår tid ut til å bli stadig mer giftig og benyttes gjerne som forklaring på protest og økt fremgang for det populistiske høyre. Hva kan begrepet medievridning si oss om slike tendenser? For å lage en høyere teoretisk himmel over medievridningsbegrepet undersøkte jeg også hvordan begrepet står seg i forhold til beslektede teoretiske begreper – nærmere bestemt *rammer* og *myter*.

Hvor tok Hernes det fra – og hva var det som traff?

Uttrykket «det mediavridde samfunnet» (merk datidens skrivemåte) ble først lansert i et foredrag Hernes holdt for journalister i NRK – og deretter videreutviklet i en kort artikkel i *Samtiden* i 1977.[6] Det var ikke tilfeldig at foredraget ble holdt i NRK. Medievribegrepet gikk rett inn de intense debattene som hadde preget NRK på 1970-tallet, om objektivitet og venstrevri versus høyrevri. Hernes bidro med et alternativ til denne endeløse debatten, nemlig å skifte

fokuset over til medienes egenart. Det resulterte i begrepet om medievri.[7] Året etter, i 1978, ble artikkelen tatt med i en bok fra den første Maktutredningen (1972–82), som da pågikk med Hernes selv som leder. Ifølge Øystein Sande ble den tatt med for at boka, som handlet om styringssystemene innenfor politikk, økonomi og organisasjonsvesen, «også skulle si noe om massemedier».[8]

Hernes inkluderte forunderlig få faglige bidrag i dette arbeidet. Han trakk veksler på amerikansk sosiologi, nærmere bestemt arbeidene til Herbert Simon og James S. Coleman, sistnevnte hans tidligere lærer ved Johns Hopkins University. Han siterte statsviteren Stein Rokkan om det norske politiske systemet. Han hadde et par spredte referanser – til en svensk økonom og en norsk filosof – utover et par referanser til egne arbeider. Det var alt. Mediefaglige referanser glimret med sitt fravær – uten at Hernes virket brydd over det. I et intervju med Tore Slaatta og Gunnar Sæbø, nevnt i en fotnote i artikkelen «Makten og Hernes – i evighet», avviste han som nevnt «enhver mediefaglig inspirasjon». Han vedgikk et visst kjennskap til Paul F. Lazarsfelds tostegshypotese, men beskrev sin egen bakgrunn som «eklektisk» og seg selv som «blank hva gjelder lesning av nyhetssosiologi».[9]

Hernes er en mester i å få frem poengene i kortform, helt i tråd med sine egne prinsipper.

Antakelig ville artikkelen til denne «meteoritten som kom susende inn», blitt refusert som ordinær tidsskriftartikkel i vår tid. Riktignok var den aktuell, analytisk spenstig, og med en ikke-triviell problemstilling, men på formelt grunnlag ville den kunne avvises på grunn av manglende systematisk litteraturgjennomgang og belegg. Som vi senere skal se, lovet dessuten Hernes mer enn han holdt. I ettertid vet vi imidlertid at denne meteorittens møte med jorden skapte et stort krater, noe som bør gi enkelte av dagens tidsskriftredaktører hodebry.

Hva var det ved Hernes' artikkel som traff den norske offentligheten så hardt i 1977? En første ting, fremhevet av Sande, er at den i NRK-monopolets tidsalder foregrep flere karakteristiske trekk man da bare så kimen til.[10] I ettertid vet vi for eksempel at det teoretiske grunnlaget for medieforskningen dels skulle bli det aktørorienterte byttemaktperspektivet til Hernes,[11] dels et institusjonelt maktperspektiv som utgikk fra både Hernes og Johan P. Olsen – gjennom deres forskning på styrings- og beslutningsprosesser.[12]

En annen tendens Hernes tidlig foregrep, var endringene i maktforholdene mellom medier og politikk. Mens partiavisene hadde fungert som en *kanal* fra partilederne og ut til velgerne gjennom en partikontrollert presse og radio i de første etterkrigsårene og frem til rundt 1960, fremsto mediene mer som *arena* med introduksjonen av fjernsynet i 1960-årene. I 1970-årene, på den tiden Hernes formulerte sine teser, ble partipressen oppløst, journalistikken profesjonalisert og journalistenes mer selvbevisste. Mediene fremsto da i stadig større grad som selvstendige *aktører*. Denne tendensen skulle bli ytterligere forsterket i 1990-årene – med mediene som *regissører*.[13] Aner vi en litt frustrert undertone i Hernes' artikkel – at maktforskyvningen fra politikken til mediene gir så sterke krav til forenklende politiske virkemidler at de virker fordummende? Vi aner i alle fall at noe står på spill, ikke minst når tendenser summeres. Når det er sagt, sammenfatter han disse tendensene på en relativt nøktern måte ved å hevde at medienes selektive enkelttiltak sammenlagt «ikke nødvendigvis utgjør den beste helhetsløsning».[14]

En tredje tendens Hernes foregrep – en tendens beslektet med Marshall McLuhans tankegang i boka *Understanding Media* (1964) – var utviklingen på feltet «medialisering» de siste ti årene.[15] I nordisk og til dels tysk forskning har faglitteraturen omkring medialiseringsbegrepet nærmest eksplodert. Ifølge Andreas Hepp, Stig Hjarvard og Knut Lundby er det rimelig å betrakte denne nye teorioppblomstringen som en del av det krateret Hernes etterlot seg i medievitenskapen.[16]

En siste ting som må fremheves ved artikkelen – som vi har sett tallrike eksempler på i Hernes' senere produksjon, blant annet som fast spaltist i *Morgenbladet* – er hans glitrende penn: «Man kan si hva man

vil om professoren […], men skrive engasjerende, det kan han!».[17] Da Hernes senere mottok hedersprisen i sosiologi, ble det hevdet at «få sosiologer skriver så godt som ham».[18] Pennesvingeren torde for eksempel å la litteraturen tale. Han benyttet lange litterære eksempler, noe som ikke var vanlig i sosiologi og medievitenskap på den tiden.[19] Han begrunnet det med at det gamle samfunn ikke foreligger «slik samfunnsforskere gjerne foretrekker samfunnsbilder – i form av tabeller, tall og statistikk».[20] Ved hjelp av Olav Duuns fortelling om *Den fyrste skuledagen* kom han frem til en tese om at vi har gått fra et informasjonsfattig, handlingsrikt og verdiselektivt samfunn til et informasjonsrikt, handlingsfattig og verdipluralistisk samfunn.[21]

Det er egentlig bare det første elementet – det om informasjon – Hernes videreutvikler i artikkelen.[22] Her sitter til gjengjeld argumentasjonen som et skudd. Ifølge Hernes er informasjonsrikdom blitt til informasjonsoverflod. Underskuddet på oppmerksomhet gjør at man må utvikle nye måter å fange oppmerksomheten på. Strategiene for å fange oppmerksomheten produserer «medievridning». For å nå frem må mediene benytte seg av bestemte teknikker for å fange oppmerksomheten, teknikker som springer ut av medienes egenart. Det er i denne forbindelsen Hernes formulerer fem spesifikke teknikker som til sammen skaper medievridning, antakelig det mest minneverdige – og varige – ved artikkelen:

> ***Tilspissing***: Innhold kvesses til, det sensasjonelle fremheves på bekostning av helhet.
> ***Forenkling***: Kompleksitet reduseres, enkelhet fremheves.
> ***Polarisering***: Kontraster og konflikt forsterkes, nyanser forsvinner.
> ***Intensivering***: Fokus er på korte øyeblikk, spissformuleringer, heftige utbrudd.
> ***Konkretisering***: Det abstrakte og allmenne underkommuniseres, enkle saker fremheves.
>
> Også ***personifisering*** – fremhevelsen av enkeltpersoner og deres privatliv – er et viktig redskap i mediesammenheng. Denne siste medievridningsteknikken settes gjerne opp sammen de fem første, men ble egentlig ikke føyd til før i en oppfølgingsartikkel fra 1984. Ifølge Hernes er teknikkene de samme uansett om journalistene eller fotografene er «vinklet mot høyre, venstre eller midten».[23] I 1984-artikkelen sammenfatter Hernes de utfordringene som var blitt mer ordrikt utformet i 1977:
>
> ***Kapasitetsproblemene*** – at utvalg er nødvendig
> ***Normalkunnskap*** – at man ikke gjentar det folk alt vet
> ***Demokratiargumentet*** – om ikke å snakke over hodet på folk
> ***Avkastningsargumentet*** – om ikke å bruke tid og penger på det ingen ser på eller leser[24]

Som vi ser, er Hernes en mester i å få frem poengene i kortform, helt i tråd med sine egne prinsipper.

Det er uklart om Hernes kjente til Maxwell E. McCombs og Donald L. Shaws 1972-studie av den amerikanske presidentvalgkampen i 1968, der medienes betydning for den politiske dagsordenen blir beskrevet som en av de viktigste påvirkningsfaktorene i dragkampen mellom medier og politikk.[25] Hernes befant seg uansett i samme landskap. Medievridningen fikk ifølge Hernes betydning for forholdet mellom mediene og politikkfeltet, for «*måten* informasjon presenteres på affiserer ikke bare *hva* vi oppfatter, men også våre oppfatninger av *hvordan* saker tas opp og avgjøres, og *hvilke* saker som bør tas opp».[26]

I vår tid er spørsmål rundt medienes dagsorden, form og innhold blitt mer nyansert – med begreper som *tolkningsrammer* (hvordan mediene presenterer de sakene som tas opp) og *fokusering* (medienes fokusering på bestemte aspekter ved et saksinnhold og på ulike egenskaper ved aktørene, også kalt *priming*).[27] Likevel fremmet Hernes fascinerende tanker om slike fenomener allerede i 1977. I en medialisert offentlighet er det ikke nødvendigvis store medlemsmasser, men evnen til å benytte ad hoc-aksjoner og «politisk gateteater» som blir suksessfaktorer, hevder han. Han er også tidlig ute med å hevde at politikere nærmest tvinges til å benytte medienes egne teknikker.

Hernes knyttet etter hvert medievridningsteknikkene til uttrykket *mediedramaturgi*. Om dette forteller Sande:

> «Interessant, og meget karakteristisk for Hernes, er måten han trakk drama-begrepet inn i medie-teorien på. Påvirket av samarbeidet med Martin Eide, og slått av føljetongpreget i de daglige medieoppslag, kom han til at det var noe å hente i klassisk dramaturgi. Han gikk derfor inn i universitetsbokhandelen og kjøpte en bok om dramateori!»[28]

I vendingen mot dramaturgi lå det et nikk til virkemidlene fra fiksjonssjangeren, for eksempel bruken av klassiske helt–skurk-fortellinger, som jeg senere vil komme inn på. Men la meg først si noe om mottakelsen av Hernes' artikkel.

Etterskjelv

Medievridningsbegrepet ble i ettertid fulgt opp av flere, ikke minst av Martin Eide i hans hovedoppgave fra 1983.[29] Den svenske forskeren Kent Asp lanserte deretter det relaterte begrepet *politikkens medialisering* i 1986.[30] Også her er antakelsen at samfunnet karakteriseres av en stadig økende avhengighet mellom politikere og massemedia. Asp pekte dessuten på det han kalte spiraleffekter. I kampen om oppmerksomheten tilpasser politikerne seg medienes teknikker. Mediefolk på sin side lærer å skjerme seg mot politikernes teknikker, og man får mer og mer forfinede metoder på hver side. Det vil altså være en dragkamp om hvem som skal ha styringen, politikerne eller massemediene. Om mediene får mye av kontrollen, vil det likevel være uenighet om hvordan journalister skal fremstille politikk: hvorvidt de skal legge hovedvekten på å undersøke, informere, formidle, tolke, vinkle eller forklare.

Alle mediefortelleres første oppgave er å fange oppmerksomheten. Det Hernes gjorde, var å systematisere de håndverksmessige teknikkene for hvordan fange denne.

Visse typer logikker må mediene likevel forhold seg til. Og her er vi tilbake til Hernes sin hovedtese: Alle mediefortelleres første oppgave er å *fange oppmerksomheten*. Det Hernes gjorde, var å systematisere de håndverksmessige teknikkene for *hvordan* fange denne. Etter mitt syn er det disse medievridningsteknikkene som i størst grad har gjort artikkelen så berømt og siteringsverdig. Drøyt 20 år senere sammenfattet Sande Hernes' bidrag på følgende måte:

> «[K]ampen om oppmerksomheten» er blitt enda mer øredøvende. Derfor føles artikkelen ikke «gammel» når den leses i dag, men nesten forbløffende aktuell. Dette til tross for – eller kanskje nettopp fordi? – den ikke presenterer ett eneste forskningsresultat. Dens store fortjeneste er at den har vært tankestimulerende og hypotese-genererende … dens innsikter (og hypoteser) er i stor grad blitt allmennkunnskap eller bakgrunnskunnskap.[31]

Min reaksjon, etter nok et par tiår, er den samme, at artikkelen virker forbløffende aktuell. Unntaket er eksemplene – de gir ikke lenger gjenklang for yngre generasjoner. Det er uansett noe med den intellektuelle tankekraften som treffer. Flere forskere har i etterkant fremhevet nettopp denne. Når det gjelder det hypotesegenererende ved Hernes' artikkel, vurderte enkelte av dem artikkelens teser som foreløpige hypoteser, teser som måtte testes før man kunne trekke slutninger.[32] Sammen med Sætren fremsatte Olsen alternative hypoteser om mediene som politisk kanal.[33] De møtte innvendinger fra Hernes på metodologisk grunnlag.[34] Flere diskuterte også hvor makten til å konstruere virkelighet først og fremst lå, hos kildene eller mediene.[35] Videre ble hypoteser om medienes betydning som kanal, arena og aktør videreutviklet og diskutert.

Spørsmål om hvem som setter premissene for den offentlige debatten, mediene eller politikerne, har selvsagt hatt sine parallelle og delvis overlappende utviklingshistorier i andre land. Mange har påpekt at en stadig mer autonom presse følger sine egne medielogikker.[36] De to svenske forskerne Peter Esaiasson og Nicklas Håkansson konkluderte i 2002-boka *Beskjäd i kväll!* med at politikerne «har mistet sitt monopol over opinionsdannelsen», noe de betegnet

som en av de største maktforskyvningene som fant sted i løpet av 1900-tallet.[37] Hernes' tidlige artikkel er likevel et av de aller første spadetakene rundt denne problematikken i skandinavisk sammenheng.

I forlengelsen av de mange diskusjonene kom også spørsmålet om hvordan man kunne integrere mediene i en mer allmenn modell.[38] Dette var noe den andre norske maktutredningen, Makt- og demokratiutredningen (1998–2003), løftet frem. I denne omtales den politiske offentligheten som en «redigert offentlighet» der mediene «setter dagsorden, regisserer spillet, kroner og detroniserer aktørene. Den som vil ha innflytelse, må tilpasse seg medienes form».[39]

Nedslaget og etterskjelvene etter Hernes' artikkel resulterte også i noen tektoniske plateforskyvninger av mer grunnlagsteoretisk art. Inspirert av Erving Goffmans rammebegrep[40] kritiserte Martin Eide og Terje Rasmussen mange debattanter for å se journalistene som noen som utelukkende «speilet virkeligheten».[41] De foreslo *medierammer* som et mer fruktbart prinsipp for tolkning og presentasjon av hendelser og handlinger,[42] et begrep jeg selv benytter senere i denne artikkelen. All form for tenkning og snakk innebærer rammer.[43] Selv om disse kan være omstridt, vil de alltid være til stede der fenomener blir beskrevet og diskutert. I medie- og kommunikasjonsforskningen har rammer blitt knyttet til den måten massemedia organiserer og presenterer saker og hendelser på.[44] For eksempel definerer Robert M. Entman rammer som «utvelgelsen og lyssettingen av visse trekk ved hendelser eller saker og etableringen av forbindelsen mellom dem, slik at en bestemt tolkning, vurdering og/eller løsning fremmes».[45]

Rammebegrepet kan også ses i sammenheng med Hernes' økte interesse for henholdsvis *drama* og *dramaturgi*.[46] Drama handler om relativt allmenne historiefortellingsprinsipper, om hvordan man konstruerer gode historier, noe Aristoteles beskrev i sin bok *Poetikken* allerede 335 år før vår tidsregning. Historier kan ha føljetongpreg, og karakterer kan skildres på ulike måter – som onde eller gode. I et drama er det gjerne karakterene – og karakterkonfliktene – som driver handlingsforløpene. Ofte vil både rammer og dramaer lene seg mot en kulturell dypstruktur som opererer ved hjelp av motsetningspar, binære opposisjoner. Disse bidrar i konstruksjonen av kulturelt kraftfulle fortellinger, *myter*. Som et nærmest tidløst kulturelt arvestoff tilbyr myter sjelden begrunnelser.[47] Ifølge Claude Lévi-Strauss eksisterer de snarere som sterke forenklinger – som sanne usannheter.[48] De bidrar likevel i kamper om kunnskap, mening og makt. I myten knyttes samfunnsmessig makt til motsetningsfylte figurer og mytologisk kamp,[49] og tingene mister da «erindringen om sin egen tilblivelse», hevder Roland Barthes.[50] Dessuten bidrar myter til å gi rammer en bestemt form, et kontrastfylt og dramaturgisk driv.[51]

Som et nærmest tidløst kulturelt arvestoff tilbyr myter sjelden begrunnelser. Ifølge Lévi-Strauss eksisterer de snarere som sterke forenklinger – som sanne usannheter.

Hernes' påstander om medienes evne til å forme folks virkelighetsbilder og til å påvirke den politiske dagsordenen, og dermed legge premisser for tenkning og beslutninger, danner grunnlaget for resten av denne artikkelen. Hva er journalistikkens formgivende kapasitet i fremstillingene av kultureliten? Hvordan blir synspunkter på kultureliten «vridd» – kvesset til, forenklet og spissformulert – med hensyn til sentrale tematikker, forståelser, holdninger og konsekvenser, og hvor langt bærer medievridningsbegrepet i forhold til andre begreper og perspektiver, som for eksempel rammer og myter?

Mediefremstillinger av kultureliten

Jeg har i to omganger skrevet om henholdsvis norske og norske og svenske kultureliter.[52] I tilknytning til prosjektene har jeg blant annet spurt meg om hva det er ved kultureliten som gjør at vi elsker å hate den, og hvorfor den egner seg så godt som skyteskive for det populistiske høyre. Selv om kontroverser rundt kultureliten verken er et spesielt norsk eller skandinavisk fenomen,[53] vil jeg likevel begrense meg til dataene fra den *norske* medieoffentligheten i dette arbeidet,

den offentligheten Hernes skrev om.

Det slo meg ikke tidligere at Hernes' medievridningsbegrep kunne benyttes i de nevnte studiene av kultureliten. Men dette har jeg – for eksperimentets skyld – nå gjort. Spørsmålet er altså i hvilken grad Hernes' medievridningsbegrep egner seg til å fange inn dette fenomenet. Siden datamaterialet er *mediekonstruerte fremstillinger*, ikke trekk ved kulturelitens faktiske eksistens, vil det egne seg godt. Nærmere bestemt har mine samarbeidspartnere og jeg foretatt en gjennomgang av 36 norske aviser i perioden 1983–2008,[54] og i et oppfølgingsprosjekt undersøkt to norske og to svenske riksaviser i perioden 2008–2015.[55] Det dreier seg om 1417 avisartikler med treff på ulike varianter av kulturelitebegrepet i den første undersøkelsen og 669 artikler med tilsvarende treff i den andre.

Avisgjennomgangen viser at kultureliten yrkesmessig knyttes til utøvende kunst (innen musikk, litteratur osv.), journalistikk, akademia, politikk, samt ledelse av kunstorganisasjoner. Kultureliten har kanskje ikke stor innflytelse sammenliknet med andre typer eliter,[56] men undersøkelsene viser at den likevel har en sterk retorisk og politisk kraft i det offentlige ordskiftet. Om jeg holder meg til de norske dataene, ser jeg at det har skjedd en klar økning i antall treff på begrepet gjennom perioden – fra 4,3 i gjennomsnittlig antall treff per år i 1980-årene i 36 aviser til 59 treff per år i perioden 2008–2015 i kun to aviser (*Aftenposten* og *Dagbladet*).[57]

Kultureliten har også en politisk funksjon – ikke minst som motsats til folket

Kultureliten har også en politisk funksjon – ikke minst som motsats til folket.[58] Undersøkelsene viser at den typiske representanten for kultureliten i mediesammenheng har utviklet seg til å bli en latterlig og nærmest foraktet figur. Noen lettere karikerte omtaler fra journalister og forfattere i de siste års aviser viser det:

> «Smale, mørke dressjakker og hornbriller. Urban livsstil. Politisk korrekthet. Sære og provoserende kulturuttrykk som skal beherskes, for all del ikke nytes. Anerkjennende nikking foran noe barnet ditt kunne ha tegnet. Finlitteratur og korrekt anvendte semikolon. Harry-aversjon. Kulturmenn. Rødvin, champagne og utsøkt selskapelighet som forvandles til fyllefest utover kvelden.»[59]

Mens kultureliten tidligere kunne fremstå som en alliert av – og frigjører av – folket i politisk kamp, fremstår den i dag som undertrykkende smaksdommer, nærmest som en folkefiende.[60] Men dette kan også ses som en avledningsmanøver. Som flere har vært inne på, kan man gjennom den mytiske og karikerte kultureliten forstørre opp de mest ubetydelige kulturforskjeller, og dermed unngå fokus på eksempelvis økende økonomisk ulikhet.[61]

Kultureliten som mediert figur – det være seg som rent hatobjekt eller som avledningsmanøver – er likevel viktig å forstå, ikke minst fordi den griper rett inn i en av vår tids mest eksplosive tematikker, misnøyen med en elite som ikke ser vanlige folks ønsker og behov. Misnøyen sies å ligge til grunn for en rekke protestbevegelser og opptøyer over store deler av verden de siste årene. I denne undersøkelsen går jeg altså dypere inn i den norske kultureliten. Akkurat hva er det ved denne eliten som gjør at mediene elsker å hate den? Det er her Hernes sine medievridningsteknikker, og også medierammer og myter, kan komme til nytte. Sistnevnte har klare paralleller til dramateori og handler blant annet om det Hernes i sin artikkel omtaler som medienes evne til å «skape kløfter», snarere enn «broer» mellom ulike typer folk.[62]

Seks medievridningsteknikker i fremstillingen av kultureliten

I hvilken grad griper Hernes sine medievridningsteknikker materialet om norske kultureliter? I tabell 1 gir jeg noen strategisk utvalgte – men likevel representative – eksempler på hvordan disse teknikkene bidrar til å strukturere fremstillingen av kulturelitens representanter i norske medier.

Tabell 1. Definisjoner av og eksempler på Hernes' medievridningsteknikker i fremstillinger av kultureliten

Hernes' medievridningsteknikker	Fremstillinger av kultureliten
Tilspissing: Innhold kvesses til, det korte og sensasjonelle fremheves på bekostning av helhet.	Kultureliten omtales som en smakselitistisk, mektig, arrogant, privilegert og håpløs politisk korrekt figur – en figur som «roterer rundt sin egen navlelo» og er «ruset på statsstøttet chablis og seg selv».
Forenkling: Kompleksitet reduseres, nyansering innskrenkes, enkelhet fremheves.	Kultureliten er først og fremst «*de andre*» – uten nyanseringer. De fremstår som «caffelattedrikkende åndssnobber med urbane adresser».[I]
Polarisering: Drama, kontraster og konflikt forsterkes, gjerne ved å la dem representeres av meningsmotstandere. Sikre, enkle standpunkter fordriver tvil.	Kultureliten ses gjennomgående som motsats til folket. Som «god fiende» løser kultureliten et problem: Representantene blir en slags nyttige idioter som svært mye galt kan hektes på. Folket fremstilles som offer for kulturelitens herjinger, men også som moralsk vinner.
Intensivering: Fokus på korte øyeblikk, spissformuleringer, heftige utbrudd.	«Der sitter de [på Kunstnernes Hus], åndssnobbene, intelligentsiaen, og nipper til rødvinsglassene mens de deklamerer sær, eksperimentell lyrikk og siterer sin Nietzsche, Strindberg eller Heidegger».[II] Der sitter også 'den *nye* kultureliten', med sine sinte og arrogante unge menn: «Snakkeklassens hurragutter tror visst det bare er å holde seg for øra og rope 'dum! dum! dum!' mange nok ganger, så vil meningsmotstandere knekke sammen i krampegråt».[III]
Konkretisering: Det abstrakte og allmenne underkommuniseres, særtilfeller og enkle saker fremheves.	De kler seg i smale dressjakker, bruker hornbriller og kan ses i operaen, teateret, kunstsentre og på Aschehougs hagefester. De liker «dikt som ikke rimer, musikk ingen kan danse til og skulpturer av bæsj».[IV] De spiser speltbrød, chèvre-salat og biodynamiske grønnsaker. De drikker bøttevis med rødvin og champagne. De deltar i Birken.
Personifisering: En konflikt eller sak illustreres best ved partene i den.	Tidligere kulturelite: Erik Fosnes Hansen Ny kulturelite: Thomas Seltzer, Harald Eia, Magnus Rønningen, Aslak Nore, Asbjørn Slettemark, Ari Behn, Sagen-brødrene, Fredrik Skavlan

I *Haarr 2009*
II *Dagbladet 9. august 2008*
III *Dagbladet 23. januar 2009*
IV *Dagbladet 25. juli 2009*

Jeg har ikke behøvd å anstrenge meg for å finne eksempler som passer til Hernes' medievridningsteknikker. De fleste teknikkene ser ut til å passe materialet om kultureliten som hånd i hanske. Antakelig skyldes det at teknikkene er relativt allmenne, noe også Hernes har poengtert. Om jeg skal fremheve én teknikk som særlig sentral i medievridningen av kultureliten, er det polariseringstendensen. Kultureliten gis mening gjennom *ikke* å være folket.

Det er likevel et par medievridningsteknikker som skurrer – og delvis forleder – når de anvendes på materialet. Det gjelder for det første Hernes' teknikk *konkretisering*. Som eksempler på konkretisering har jeg i tabelloversikten videreformidlet hvordan kulturelitens representanter ser ut, hvor de liker å oppholde seg, og hva de liker av mat, drikke og aktiviteter. Disse opplysningene er korrekt gjengitt. Et solid funn i undersøkelsen er likevel at kultureliten stort sett fremskrives som en svært *abstrakt* og *stereotypisk figur*.[63] En talsmann for FrPs kulturpolitikk blir for eksempel kritisert på følgende måte: «Han har aldri sett kultureliten og han vet ikke hva den er. Men han vet åpenbart hvor de befinner seg: På Kunstnernes Hus.»[64]

For det andre skurrer det litt når man anvender *personifiseringsteknikker* på dette materialet. Selv om avisene henviser til helt bestemte *personer* som sies å tilhøre tidligere og ny kulturelite, er det – igjen – mye mer vanlig å beskrive denne eliten som *anonym* og *kjønnsnøytral*.[65] Dette henger nok sammen med at kultureliten først og fremst fremstår som en hatet figur. Av 426 henvisninger til *andre* menneskers tilhørighet til kultureliten i det norske materialet var det bare syv personer som uten forbehold vedgikk at de tilhørte kultureliten. Dette betyr at konkretisering og personifisering er medievridningsteknikker som *kan* benyttes i analysen av dette fenomenet, men på relativt overfladisk vis. I motsetning til Hernes' fire første medievridningsteknikker (tilspissing, forenkling, polarisering og intensivering) fanger de ikke inn essensen i materialet. La meg derfor forlate Hernes' medievridningsbegrep og undersøke hvordan rammebegrepet kan fange inn dette materialet.

Fem medierammer

Fem medierammer peker seg ut i avisomtalene av kulturelitene.[66]

Kulturelitens *smak* og *livsstil*
Kulturelitens *makt* og sosiale *nettverk*
Kulturelitens *forakt* og *arroganse* for vanlige folk
Kulturelitens *fordeling* av offentlige ressurser og dens kulturelle *prioriteringer*
Kulturelitens engasjement i *politiske* og økonomiske saker

I figur 1 ser vi den prosentvise fordelingen av rammene i de norske artiklene i perioden 2008–2015.

Kulturelitens *smak og livsstil* dominerer. Kulturelitens avstand til folk flest må for all del opprettholdes gjennom stadig nye posisjoneringer: Når Jacobsenstolene er å finne overalt, «får kultureliten kalde føtter, og må videre». I likhet med «folk færrest» anser kultureliten «overforbruk av champagne som vei til frigjøring», de kan ses «ravende rundt på Kunstnernes Hus eller luskende bak buskene i Ullevål Hageby», og de «drar på langweekend til Roma eller Barcelona seks ganger i året».[67]

Nest etter smak er det kulturelitens *engasjement i politiske* og økonomiske saker som hyppigst benyttes. Mer populistiske stemmer blir her fremtredende. Et sentralt poeng i omtalene er at kultureliten neglisjerer, eventuelt latterliggjør, den «folkelige, demokratiske kulturen». Et annet poeng er at kultureliten opptrer naivt, dumt eller uærlig ved utelukkende å fremheve positive trekk ved innvandring mens de selv befinner seg i sine blendahvite og monokulturelle boligstrøk, med bugnende bokhyller, chablis og stakittgjerder.[68]

Innenfor *makt- og nettverksrammen* fremstår den kulturelitistiske avantgarden som en lukket og eksklusiv sirkel med estetisk eiendomsrett. Ifølge avisskribentene går elitene på festene til hverandre, definerer hva som er bra og dårlig, styrer kulturfeltet og har tilgang til mediene.[69]

Kulturelitens angivelige *forakt* og *arroganse* overfor andre provoserer. Representantene fremstilles som nedlatende, dømmende, bedrevitende og sinte. Dette er «snakkeklassens hurragutter».[70]

Når det gjelder *fordeling* og *prioritering,* fremstilles

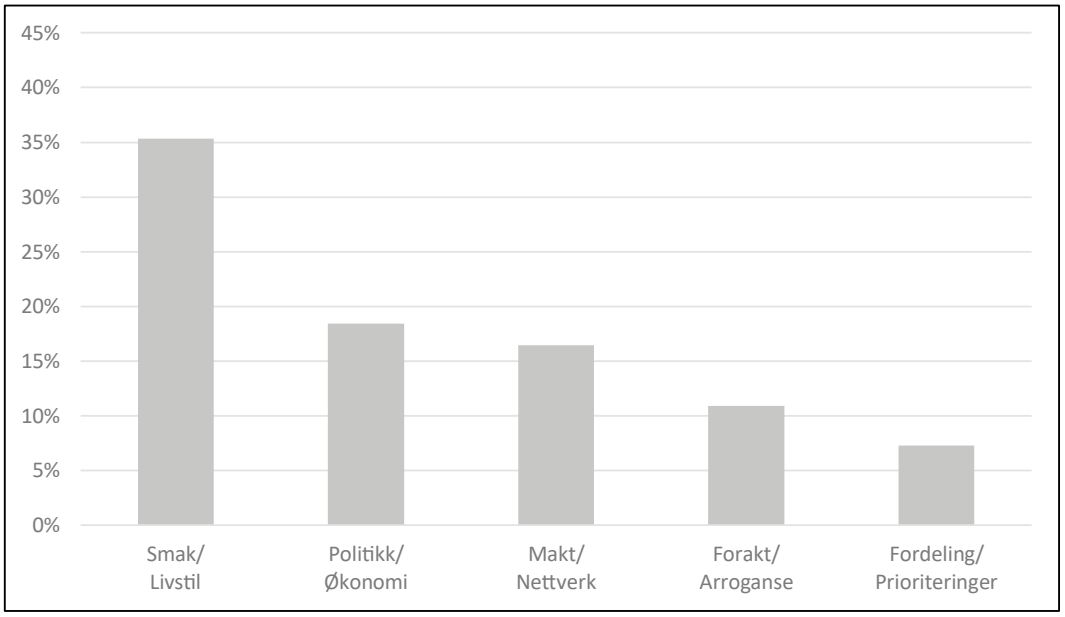

*Figur 1. Dominerende ramme i Dagbladets og Aftenpostens omtale av norsk kulturelite, 2008–2015. N=413. Prosent.**

kultureliten som en gruppe som i kraft av sin posisjon skaffer seg fordeler på bekostning av svakere grupper. Mens folk på sykehjem vil ha ullpledd, sies kultureliten å ville ha «avantgardekunst uten klær og kulturtiltak som er mer korrekte enn interessante».[71]

Om vi ser på *holdningene* som ble uttrykt innen hver og en av de fem rammene, finnes det noe ambivalens. Likevel er samtlige rammer beskrevet som betydelig mer negative enn positive. Holdningen til kulturelitens forakt/arroganse er aller mest negativ. Deretter kommer kulturelitens fordeling/prioriteringer og makt/nettverk. Smak/livsstil, som var den rammen som ble hyppigst benyttet, var den rammen som ble beskrevet minst negativt.[72]

De formgivende og medievridende teknikkene limer seg fast til rammene og bidrar dermed til vurderingen av kultureliten, i dette tilfellet i negativ retning.

To ting kan kommenteres ved gjennomgangen av medierammene. Den første er at flere av Hernes' medievridningsteknikker er i spill i innrammingen av kultureliten. Mitt klare inntrykk er at forenkling, tilspissing og så videre bidrar til å forsterke negative trekk ved fremstillingen av kultureliten. Kulturelitens smak fremstilles som klisjéaktig, makten som unyansert, forakten som intens og politikken og fordelingen som urettferdig. Kultureliten fremstilles dermed som en lite sympatisk figur, en figur som rakker ned på folk og det de liker, og som påtvinger andre sin egen smak. De formgivende og medievridende teknikkene limer seg fast til rammene og bidrar dermed til vurderingen av kultureliten, i dette tilfellet i negativ retning. Her ser vi også tydelig – noe spesielt Reese har pekt på – at rammer kjennetegnes av konflikt.[73]

En annen ting som kan nevnes, er betydningen av politikk/økonomi-rammen over tid (ikke vist). Denne rammen pekte seg ikke ut som noen tydelig ramme i tidligere norske studier av kultureliten. I Haarrs tidligere studie var kulturelitens engasjement i politiske saker fraværende i 1980-årene og lite merkbar

**De kombinerte prosentandelene for hvert land summerer seg ikke opp til 100 prosent, siden kategorien «andre» ikke er tatt med.*

i 1990-årene, og engasjementet ble hovedsakelig sett som del av en smak/livsstils-diskurs.[74] Politikkdimensjonen ble noe mer synlig i perioden 2000–2008, men utgjorde likevel under 6 prosent av omtalene.[75] Undersøkelsen fra 2008–2015 (se figur 1) viser imidlertid at politikk/økonomi-rammen utgjør 18 prosent og dermed er den nest største rammen.[76] Det er med andre ord en *tydelig politisering* i medienes omtale av kultureliten etter 2008.[77] Jeg tror denne tendensen henger sammen med det Hernes kalte polarisering.

Myten om kultureliten versus folket

Polarisering er ikke bare en sentral medievridningsteknikk. Polarisering er i tillegg helt essensiell i *myter*. Den sentrale mekanismen i myter er å tydeliggjøre motsetninger og dermed etablere kognitiv distanse mellom to parter i et forhold.[78] Blant annet vil jeg vise hvordan myters todelingslogikker skaper innholdsmessig gjenkjennelse og formmessig driv. Myter trenger dermed ikke gå veien om sannhet for å oppleves som ekte.

I avistekstene knyttes kultureliten først og fremst til venstresiden. Kritikken av denne eliten kommer fra mange kanter, interessant nok også fra venstresiden selv. Det er likevel politikere på høyrekanten, og gjerne de som ligger til høyre for høyre, som tydeligst blinker ut kultureliten som fiende. I deres retorikk fremstår representantene for denne «håpløst politisk korrekte eliten» som arrogante, mektige og privilegerte bedrevitere med monopol på smaks- og livsstilfeltet. Som i gjengs populistisk argumentasjon er man her «*mot* kultureliten» og «*for* folket». Ofte posisjonerer man seg også som «del av folket». Folket fremstilles utelukkende positivt, som noen som er opptatt av hverdagsliv – med taco, pizza, lottotrekninger, grillkvelder, danseband, pakketurer, kiosklitteratur, reality-programmer og kunst som forestiller noe.[79] Påstanden er videre at folket tynes av kultureliten. Den folkelige figuren betegnes følgelig som en ekskludert, avmektig, svak, trengende underdog, eller – i kulturelitens angivelige språkbruk – som «dum», «harry», «vulgær», «uutdannet tomsing». Her ser vi tydelig mytens binære oppsett, som dreier seg om samme kvaliteter, men som fordeler disse ulikt: Mytens henholdsvis positive og negative meningsinnhold er tykt på hver side og slunkent på midten.

I tilspisset, forenklet og intensivert form fremtrer kultureliten nærmest som en kulturens Voldemort sammenliknet med det uskyldige offeret, folket.

Som «god folkefiende» løser kultureliten et problem. Representantene blir en slags nyttige idioter som svært mye galt kan hektes på. Denne typen oppsett fungerer også godt retorisk. For tydelig å vise den mytiske strukturen innen hver ramme kan man sette opp motsetningene mellom kulturelite og folk på følgende vis:

Kultureliten er dannet, folket er harry.
Kultureliten er politisk korrekt, folket er realistisk.
Kultureliten blir hørt, folket ties i hjel.
Kultureliten er foraktfull, folket er latterliggjort.
Kultureliten er privilegert, folket lider nød

Ifølge den amerikanske retorikeren Kenneth Burke er denne typen argumentasjonen bygd opp slik at når man gjenkjenner rytmen, er det nesten så man svinger i takt, selv om man ikke nødvendigvis er enig.[80] Dette betyr at myter ikke bare gjelder innholdsmessige kvaliteter, men gjenkjennes – og virker – *formmessig*. Ifølge Burke tilfredsstiller formen en slags lengsel eller «appetitt» i sinnet.[81] Tenk bare på musikklåtene mange av oss likte da vi var unge, som vi har hørt på hundrevis av ganger, men som vi aldri blir lei. De viser formens og rytmens makt.[82] Pulserende rytmer og rim skaper resonans, huskes og virker følelsesmessig på oss.

Slike formmessige logikker fanges ikke opp i konvensjonell rammeanalyse, men de kan ses som en naturlig del av myteteoriene. De ligger også snublende nær mange av Hernes' medievridningsprinsipper, ikke minst polarisering. Hernes er opptatt av form. Dramateoriene og medienes føljetongpreg, som han etter hvert ble så opptatt av, har med form å gjøre. Slike innsikter kan også bidra i min undersøkelse: Ramme for ramme fremtrer kultureliten

som en stadig ondere skurk. I tilspisset, forenklet og intensivert form fremtrer kultureliten nærmest som en kulturens Voldemort sammenliknet med det uskyldige offeret, folket. Kultureliten har makten i denne eventyrlige fortellingen, mens folket, offeret, har moralsk legitimitet og får sympati. Her står svake mot sterke, verdige mot uverdige.[83] Når kultureliten kritiseres, jekkes motsatsen, folket, opp. For politikere, kunstnere og akademikere, og også for journalister som tidvis omtales som kultureliter (til og med som ivrige selvpiskere), blir det et poeng å falle ned på riktig side av de kraftfulle todelingene.

Mye tyder på at slike polariseringstendenser ikke bare gjelder forholdet mellom kultureliten og folket i vårt land. Flere har påpekt liknende tendenser i andre land og rundt andre forhold.[84] For eksempel hevder Hornburg at polarisering tærer på samfunnsmessig tillit og gjør samarbeid på tvers av generelle skillelinjer krevende.[85] Han hevder at *avstanden* mellom, *oppslutningen* om og *intensiteten* i standpunktene på ytterfløyene øker. I noen land er denne utviklingen kommet så langt at han kaller det en «dyp» polarisering. Da er motsetningene så sterke at man ikke engang er enige om spillereglene for politisk debatt. Riktignok hevder han at Norge ikke er der enda, men at vi likevel kan snakke om en «grunn» polarisering.

Akkurat hvor sterk motsetningen mellom kultureliten og folket er, kan være vanskelig å avgjøre, men i en tidligere undersøkelse har vi sett at den er sterkere i Sverige enn i Norge.[86] Ser vi medieundersøkelsene våre under ett, ser vi videre at kritikken av norsk kulturelite har økt. Kritikken har dessuten tatt en mer ondsinnet form enn tidligere. Trolig vil en del andre medier enn dem vi har undersøkt, samt algoritmer i sosiale medier, kunne bidra til å dra folk i retning av innhold som blir stadig mer ekstremt.[87]

Før jeg avslutter, er det imidlertid viktig å påpeke at en rekke grupper kan bli – og blir – utsatt for akkurat de samme medievridningsteknikkene som de teknikkene den norske kultureliten blir utsatt for. Selv om våre undersøkelser viser at polariseringstendensen går i en bestemt retning, kan man – ironisk nok – også finne eksempler på at kulturelitenes motstandere, herunder såkalte populister, utsettes for noe av den samme behandlingen. Journalismen kan være både populistisk og antipopulistisk på samme tid – det er et av dens kjennetegn.

Gudmund Hernes, sosiolog. (Foto: Wikimedia Commons.)

Jeg vil påstå at Hernes' innsikter ikke er blitt allmennkunnskap. De var – og er – i stor grad allmennkunnskap, uten at vi kanskje er oss det bevisst

Et vennskapelig risp, en advarsel og et spørsmål

Som tidligere nevnt hevdet Sande at Hernes' innsikter og hypoteser fra 1977 i stor grad «er blitt allmennkunnskap eller bakgrunnskunnskap».[88] På dette punktet vil jeg gi Sande et vennskapelig risp. Jeg vil påstå at Hernes' innsikter ikke er *blitt* allmennkunnskap. De *var* – og *er* – i stor grad allmennkunnskap, uten at vi kanskje er oss det bevisst. Dette er kunnskap som Hernes syntetiserte og formidlet på en uovertruffen og beundringsverdig måte – nettopp ved hjelp av flere av sine egne prinsipper. Jeg påstår ikke at medievrid-

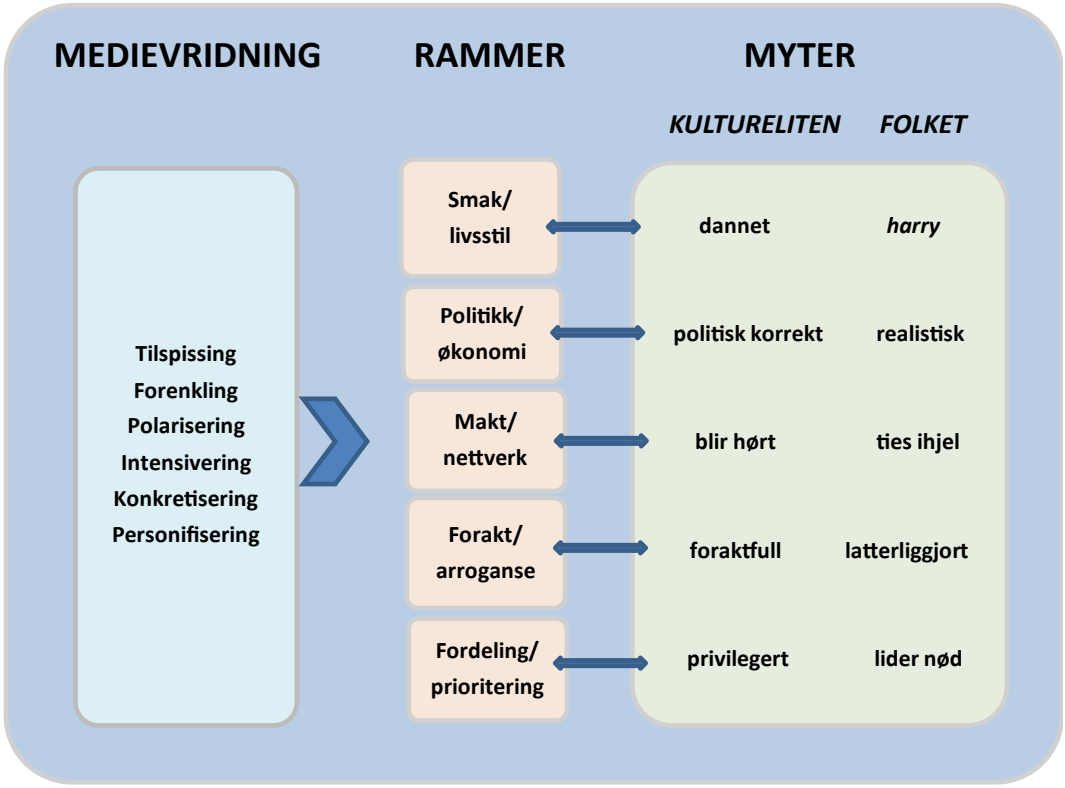

Figur 2. Analytisk modell. Medievridningsteknikkene supplerer og nærmest limer seg fast til rammer og myter.

ningsteknikkene var lette å riste ut av ermet. Hernes må dessuten ha vært svært så ung da han lanserte dem. Det jeg sier, er at Hernes formulerte noe som mange, *når det først ble lansert*, umiddelbart skjønte var riktig og viktig – uten at noen av oss selv hadde klart å formulere det. Det kan sammenliknes med et columbi egg. *Han* gjorde det. Eller for å bruke hans egen metafor: Som «meteoritt fra verdensrommet» var han i stand til å lyse opp noen helt overordnede trekk. Holder jeg meg til det samme metaforiske universet, kan jeg også nevne at Gudmund Hernes en periode hadde e-postadressen «gud.her».

Denne himmelske meteoritten brakte med seg noen grunnstoffer vi kunne arbeide videre med. Noe var grunnstoffer vi hadde fra før – blant annet i plotstrukturer fra klassiske dramateorier. Men legeringen, medievridningsbegrepet, var noe helt nytt. Det skal Hernes ha honnør for. I figur 3 har jeg forsøkt å vise hvordan dette begrepet har inspirert og supplert min studie av norske kultureliter.

En hovedgrunn til at Hernes sine medievridningsteknikker har glidd såpass greit på plass i analysen av kultureliten, er at jeg i studien har benyttet noe av det samme tankegodset. De eldste teoriene jeg selv refererer til, er mellom 50 og 90 år gamle – nærmere bestemt dreier det seg om teoriene til Lévi-Strauss, Barthes og Burke. Disse formbevisste tenkerne har igjen hentet inspirasjon fra myter, retorikk og arketypiske fortellerstrukturer fra antikken. Mye av dette ligger i vårt felles kulturelle DNA og har bred gjenkjennelse blant folk flest, kanskje spesielt blant dem som formulerer fortellinger. Det gjør journalister og politikere – og vi forskere. Min påstand er at tradisjo-

nelle fortellerstrukturer ligger til grunn for Hernes' medievridningsteknikker.

Det er flere grunner til at medievridningsteknikkene slo an. En av grunnene var – i tråd med Hernes' egne prinsipper – at utvalget var kokt ned til fem–seks teknikker (*kapasitetsproblemet*). En annen grunn var at disse ikke gikk over hodet på folk, men fanget sentrale pågående tendenser (*demokratiargumentet*). Poengene ble for det tredje spredt på ulike måter (muntlig/skriftlig) i flere sentrale institusjoner og publikasjoner (*avkastningsargumentet*). Når det gjelder hans poeng om *normalkunnskap*, det fjerde poenget, har jeg laget et litt lengre resonnement. Hernes gjentok ikke det folk allerede visste. Han laget en ny vri på etablert tankegods, med formens nærmest tidløse puls og rytme som gjenkjennelsesfaktor. Det er derfor vi husker medievridningsteknikkene. Det er derfor Hernes' artikkel skapte et smell – og et krater. Medieteknikkene utgjorde en passelig blanding av gammelt og overraskende nytt. Men igjen, Hernes' syntetisering av disse innsiktene i spesifikke medievrier skapte berettiget oppsikt. Det var snedig gjort, såpass snedig at jeg bestiller mer fra ham om formens kraft de neste førti år.

La meg likevel komme med en liten advarsel – og et spørsmål – helt til slutt. Mye av det vi eksponeres for i offentligheten, er allerede formet, medievridd. Det kan være gode grunner til det – som for eksempel å overbevise eller vinne i en debatt. Mediefolk, men også Hernes og jeg, må likevel passe oss for ukritisk å bidra til, eller gud forby, tvinge, enkle binære former på ethvert mangslungent materiale. Det er ikke alt stoff som lar seg sammenfatte – eller skal sammenfattes – på slik forrædersk enkel måte. Vi må påpeke, men likevel passe oss slik at vi ikke bidrar til ytterligere polarisering og ureflektert mytisk tenkning. Enhver medievri – og også rammer og myter – leses og gjenkjennes gjerne som fakta, men er sosiale og retoriske konstruksjoner som på finurlig vis inkluderer og ekskluderer informasjon. Slike teknikker og fremstillingsformer, inkludert Hernes' elegante medievridningsteknikker, er formet av oss, men de bidrar også til å forme oss. Spørsmålet er hvordan vi i større grad kan sørge for at det er *vi* som kontrollerer bruken av dem.

Noter

1 Olav Korsnes, «Makt og avmakt: En begrepsanalyse». En bok som forbindes med omstridte politiske utspill og reformer. https://sosiologen.no/hva-er-sosiologi/sosiologisk-kanon/makt-og-avmakt-en-begrepsanalyse/. Sosiologen 11. januar 2015
2 Hernes 1977
3 Rasmussen 2011
4 Slaatta og Sæbø 1997
5 Årskonferanse Norsk mediehistorisk forening, 5. mars 2019
6 Hernes 1977
7 Dahl og Bastiansen 1999, Bastiansen og Dahl 2019: 304–306
8 Sande 2000: 1
9 Slaatta og Sæbø 1997: 47
10 Sande 2000
11 I dette perspektivet la man vekt på hvordan makt- og avhengighetsrelasjoner formes av aktørers kontroll over ressurser som de i ulik grad er avhengige av (Emerson 1962).
12 Rasmussen 2011: 268
13 Bjørklund 1991; Østbye 1997; Jenssen og Aalberg 2007: 252
14 Hernes 1977: 190
15 Bastiansen og Dahl 2019
16 Hepp, Hjarvard og Lundby 2015. Se også Lundby 2014
17 Sande 2000: 2
18 Birkelund 2010: 160
19 Sande 2000: 2
20 Hernes 1977: 182
21 Ibid.
22 Sande 2000: 4
23 Hernes 1977: 189
24 Hernes 1984: 44
25 McCombs og Shaws 1972
26 Hernes 1977: 189
27 Aardal, Krogstad og Narud 2004: 21–22
28 Sande 2000: 5. Sande henviser her til note 20 i Slaatta og Sæbø (1997), men denne handler om noe annet.
29 Eide 1983
30 Asp 1986
31 Sande 2000: 6
32 Slaatta og Sæbø 1997
33 Olsen og Sætren 1980
34 Hernes 1984 i Slaatta og Sæbø 1997
35 Reinton 1984, Skjervheim 1985
36 Se for eksempel Norris, Curtice, Sanders, Scammel og Semetko (1999), Norris 2000, Jenssen og Aalberg 2007
37 Esaiasson og Håkansson 2002
38 Slaatta og Sæbø 1997
39 Østerud, Engelstad og Selle 2003: 127
40 Goffman 1986
41 Eide og Rasmussen 1985, også omtalt i Slaatta og Sæbø 1997
42 Eide og Rasmussen 1985: 41
43 Lakoff, 2010: 71
44 Dimitrova & Strömbäck, 2005: 404
45 Entman, 2004:5, egen oversettelse

46 Hernes 1977, Hernes 1984, Hernes og Eide 1987
47 Mann 1936:6
48 Lévi-Strauss 1955
49 Barthes 1969 [1957]
50 Barthes 1969: 175
51 Krogstad 2019
52 Ett av prosjektene ble utført i samarbeid med Tone Knutsen Haarr (Haarr og Krogstad 2011) og ett med vitenskapelig assistanse fra Audrey Stark (Krogstad 2019). Det er hovedsakelig sistnevnte arbeid som ligger til grunn for denne delen av artikkelen.
53 Brubaker 2017; Frank 2006; Marsdal 2007; Rydgren 2013; de Vreese, Esser, Aalberg, Reinemann og Stanyer 2018
54 Haarr 2009, Haarr og Krogstad 2011
55 Krogstad 2019
56 Flemmen, Jarness og Rosenlund 2017, Hjellbrekke, Jarness, og Korsnes 2015, Ljunggren 2015
57 De fleste typer av avisartikler er inkludert, men en del artikler er blitt silt ut. Det dreier seg om duplikatartikler, nekrologer og artikler som behandler en fiktiv fortidig (før 1950) eller utenlandsk kulturelite. 143 artikler er fjernet. Det er ikke skjelnet mellom ulike typer av artikler.
58 Krogstad 2019
59 *Dagbladet* 26. mars 2008, 23. januar 2009, 4. oktober 2009
60 Se for eksempel Lykkeberg 2008
61 Frank 2006, Marsdal 2007
62 Hernes 1977: 194
63 Krogstad 2019
64 *Dagbladet* 9. august 2008
65 Krogstad 2019
66 De fire første rammene ble valgt ut i tråd med Haarrs (2009) og Haarr og Krogstads (2011) induktivt kodede avismateriale av norsk kulturelite. Den sistnevnte rammen, om kulturelitens engasjement i politikk/økonomi, har en annen opprinnelse (se Krogstad 2019). Ved hjelp av en øvrig-kategori ønsket vi å fange opp rammer som beveget seg utover de tidligere studiene. Tanken var at denne induktive fremgangsmåten kunne gjøre oss sensitive overfor andre eller nye tendenser i hvert lands behandling av kultureliten. Én tematikk pekte seg klart ut – politikk/økonomi. Denne, som var svært lite synlig i de tidligere studiene, ble løftet opp som en egen ramme.
67 Aftenposten 1. april 2011
68 Aftenposten 1. september 2010
69 Dagbladet 4. desember 2010
70 Dagbladet 9. august 2008, Dagbladet 23. januar 2009
71 Dagbladet 6. september 2008
72 Krogstad 2019
73 Hertog og McLeod 2003: 146
74 Haarr 2009
75 Haarr 2009: 50
76 Krogstad 2019. Det er betydelig flere henvisninger til politikk enn til økonomi innenfor denne rammen.
77 Krogstad 2019
78 Lévi-Strauss 1955
79 Krogstad 2019
80 Burke 1969 [1950]: 58
81 Burke 1968 [1931]: 31
82 Kent 2015
83 Haarr 2009
84 Brubaker 2017, Frank 2006
85 Hornburg 2019
86 Krogstad 2019
87 Hornburg 2019
88 Sande 2000: 6

Litteratur

Asp, K. (1986). *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur

Barthes, R. (1969 [1957]). *Mytologier*. København: Rhodos

Bastiansen, H.G. og Dahl, H.F. (2019). *Norsk mediehistorie*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget

Birkelund, G.E. (2010). «Norsk sosiologforenings hederspris 2010 – Gudmund Hernes.» *Sosiologisk Tidsskrift* 18 (2) s. 157–168.

Bjørklund, T. (1991). «Election Campaigns in Postwar Norway (1945–89): From Party Controlled to Media-Driven Campaigns.» *Scandinavian Political Studies* 14 s. 279-302

Brubaker, R. (2017). «Why populism?» *Theory and Society 46* (5) s. 357–385. DOI: https://doi.org/10.1007/s11186-017-9301-7 (sist lest 20/06/19)

Burke, K. (1968 [1931]). *Counter-statement*. Berkeley: University of California Press

Burke, K. (1969 [1950]). *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press

Dahl, H.F. og Bastiansen, H.G. (1998). *Over til Oslo. NRKs historie*, bind 3, kapittel 7. Oslo: Cappelen

de Vreese, C.H., Esser, F., Aalberg, T., Reinemann, C. og Stanyer, J. (2018). «Populism as an expression of political communication content and style: A new perspective.» *The International Journal of Press/Politics 23* (4) s. 423–438. DOI: https://doi.org/10.1177/1940161218790035 (sist lest 20/06/19)

Dimitrova, D.V. og Strömbäck, J. (2005). «Mission accomplished? Framing of the Iraq war in the elite newspapers in Sweden and the United States.» *Gazette: The International Journal for Communication Studies* 67 (5) s. 399–417. DOI: https://doi.org/10.1177/0016549205056050 (sist lest 20/06/19)

Djerf-Pierre, M., Cokley, J. og Kuchel, L.J. (2015). «Framing renewable energy: A comparative study of newspapers in Australia and Sweden.» *Environmental Communication* 10 (5) s. 634–655. DOI: https://doi.org/10.1080/17524032.2015.1056542 (sist lest 20/06/19)

Eide, M. (1983). *Massemedia – en politisk konfliktarena? En sosiologisk analyse av politikeres forhold til media.* Hovedoppgave ved Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Eide, M. og Hernes, G. (1987). *Død og pine! Om massemedia og helsepolitikk*. Fafo-rapport 073. Oslo: Forskningsstiftelsen for studier av arbeidsliv, fagbevegelse og offentlig politikk

Eide, M. og Rasmussen, T. (1985). «Kildene, makten og æren.» *Nytt norsk tidsskrift* 2 (4) s. 36–43.

Emerson, R.M. (1962). « Power-dependence relations.» *American Sociological Review* 27 (1) s. 31–41. DOI: https://doi.org/10.2307/2089716 (sist lest 20/06/19)

Entman, R.M. (2004). *Projections of Power. Framing News, Public Opinion and U.S. Foreign Policy*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: https://doi.org/10.1093/poq/nfi017 (sist lest 20/06/19)

Flemmen, M., Jarness, V. og Rosenlund. L. (2017). «Social space and cultural class divisions: The forms of capital and contemporary lifestyle differentiation.» *British Journal of Sociology 69* (1) s. 124–153. DOI: https://doi.org/10.1111/1468-4446.12295 (sist lest 20/06/19)

Frank, T. (2006). *What's the Matter with America? The Resistible Rise of the American Right*. London: Vintage

Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston, MA: Northern University Press

Gulbrandsen, T., Engelstad, F., Klausen, T.B., Skjeie, H., Teigen, M. og Østerud, Ø. (2002). *Norske makteliter. Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Haarr, T.K. (2009). *Caffelattedrikkende åndssnobber med urbane adresser*. Masteroppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Oslo: Universitetet i Oslo

Haarr, T.K. og Krogstad, A. (2011). «Myten om den norske kultureliten.» *Sosiologisk tidsskrift*, 19 (1), 6–28.

Hepp, A., Hjarvard, S. og Lundby, K. (2015). Mediatization: theorizing the interplay between media, *Culture and society* 37 (2) s. 314–324. DOI: https://doi.org/10.1177/0163443715573835 (sist lest 30/12/19)

Hernes. G. (1977). «Det mediavridde samfunn.» *Samtiden* 1 s. 181–196.

Hernes, G. (1984). «Media, struktur, vridning og drama.» Nytt norsk tidsskrift 1 (1) s. 38–58.

Hertog, J.K. og McLeod, D.M. (2003). «A Multiperspectival Approach to Framing Analysis: A Field Guide.». Reese, S.D., Gandy, O.H. Jr. og Grant, A.E. (red.). *Framing Public Life* s. 139–161. London: Routledge

Hjellbrekke, J., Jarness, V. og Korsnes, O. (2015). «Cultural distinctions in an 'egalitarian' society.» Coulangeon, P. og Duval, J. (red.). *The Routledge Companion to Bourdieu's Distinction* s. 187–206. Oxon: Routledge

Hornburg, T.H. (2019). «Polarisering på norsk.» Kronikk i *Aftenposten* 18. mars

Jenssen, A.T. og Aalberg, T. (red.) (2007). *Den medialiserte politikken*. Oslo: Universitetsforlaget

Kent, M.L. (2015). «The power of storytelling in public relations.» *Public Relations Review* 41 (4) s. 480–489.

Krogstad, A. (2019). «Eliten vi elsker å hate. Mediekonstruerte myter om svensk og norsk kulturelite.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 60 (1) s. 5–29.

Lakoff, G. (2010). «Why it matters how we frame the environment.» *Environmental Communication*

4(1) s. 70–81. DOI: https://doi.org/10.1080/17524030903529749 (sist lest 20/06/19)

Lévi-Strauss, C. (1955). «The structural study of myth.» *Journal of American Folklore* 68 s. 428–444.

Ljunggren, J. (2015). «Elitist egalitarianism: Negotiating identity in the Norwegian cultural elite.» *Sociology 29* (6) s. 1–16. DOI: https://doi.org/10.1177/0038038515590755 (sist lest 20/06/19)

Lundby, K. (red) (2014). «Mediatization of Communication.» *Handbooks of Communication Science*, vol. 21. Berlin: De Gruyter Mouton

Lykkeberg, R. (2008). *Kampen om Sandhederne*. København: Gyldendal

Mann, T. (1936). *Freud och fremtiden*. Stockholm: Bonniers litterære magasin

Marsdal, M.E. (2007). *FrP-koden: Hemmeligheten bak Fremskrittspartiets suksess*. Oslo: Manifest

McCombs, M.E. og Shaws, D.L. (1972). «The Agenda-Setting Functions of Mass Media.» *The Public Opinion Quarterly* 36 (2) s. 176–187.

McLuhan, M. (2013 [1964]). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Berkeley, CA: Gingko Press

Mudde, C. og Kaltwasser, C.R. (2012). *Populism in Europe and Americas: Threat or Corrective for Democracy?* Cambridge: Cambridge University Press

Norris, P., Curtice, J., Sanders, D., Scammel, M. og Semetko, H. (1999). *On Message*. London: Sage

Norris, P. (2000). *A Virtous Circle. Political Communication in Postindustrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press

NOU 1982:3. *Maktutredningen*. Sluttrapport

Olsen, J. P. og Sætren, H. (1980). «Medier, eliter og menigmann.» Olsen, J. P. (red). *Meninger og makt* s. 13–45. Bergen: Universitetsforlaget

Rasmussen, T. (2011). «Hva er mediesosiologi?» *Norsk medietidsskrift* 18 (3) s. 265–273.

Reese, S.D. (2003). «Prolog – Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research.» Reese, S.D., Gandy, O.H. Jr. og Grant, A.E. (red.) *Framing Public Life* s. 7–31. London: Routledge

Sande, Ø. (2000), «Klassikeren: Gudmund Hernes: 'Det media-vridde samfunn'.» *Norsk medietidsskrift* 7 (2) s. 139–144.

Skarpenes, O. (2007). «Den 'legitime' kulturens moralske forankring.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 48 (4) s. 531–558.

Slaatta T. og Sæbø, G. (1997): «Makten og Hernes – i evighet. Maktutredningens medieforskning i faghistorisk perspektiv.» *Norsk medietidsskrift* 4 (1) s. 47–82.

Strömbäck, J. og Dimitrova, D.V. (2011). «Mediatization and media interventionism: A comparative analysis of Sweden and the United States.» *The International Journal of Press/Politics* 16 (1) s. 30–49. DOI: https://doi.org/10.1177/1940161210379504 (sist lest 20/06/19)

Østbye, H. (1997). «Media in Politics: Channels, Arenas, Actors, themes.» Strøm, K. og Svåsand, L. (red.). *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press

Østerud, Ø., Engelstad, F., Selle, P. (2003). *Makten og demokratiet*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Aardal, B., Krogstad, A. og Narud, H.M. (red.) (2004). *I valgkampens hete*. Oslo: Universitetsforlaget

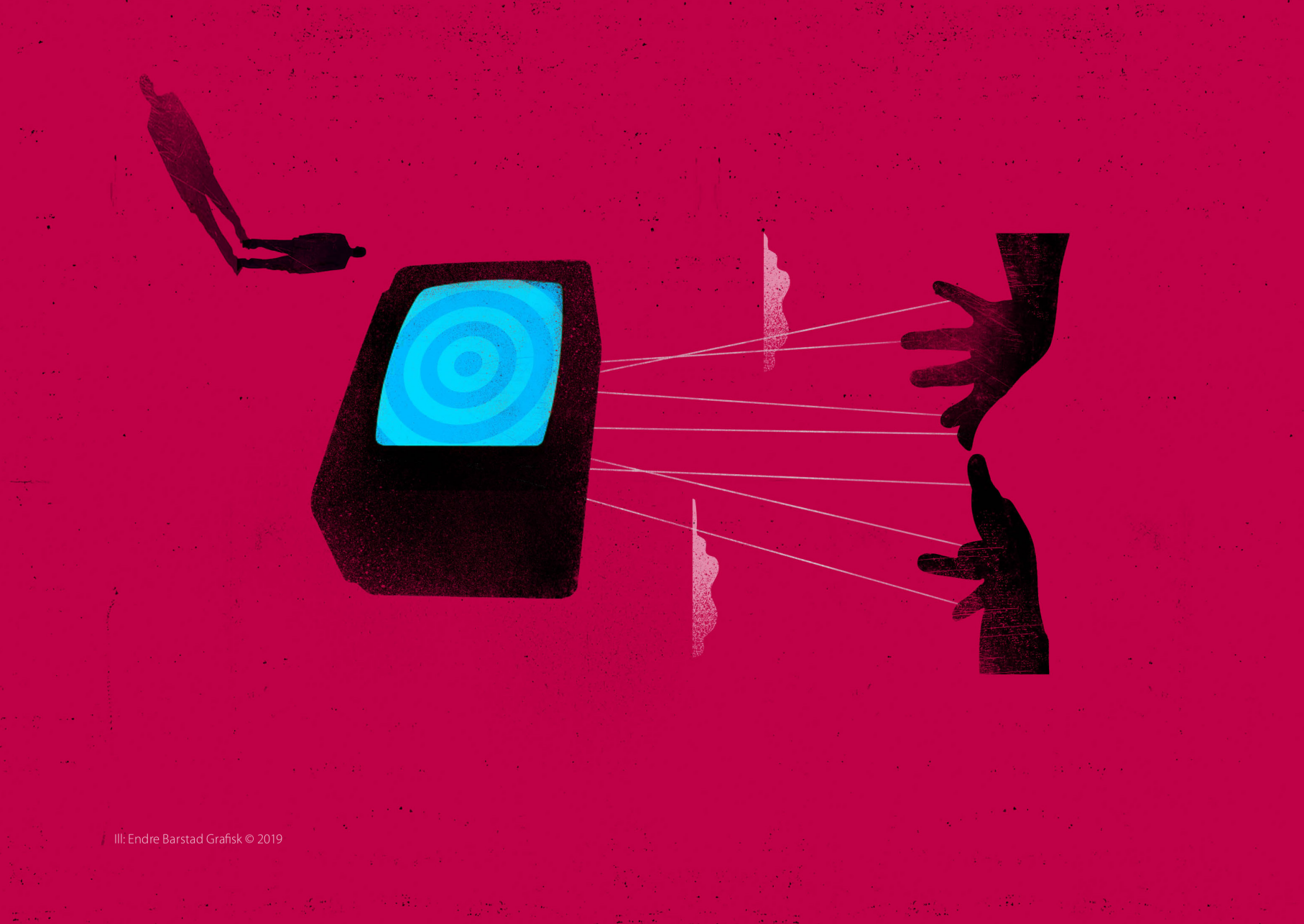

Ill: Endre Barstad Grafisk © 2019

Forum

Er journalistikken venstrevridd?

Paul Bjerke
Professor i journalistikk
Høgskulen i Volda
paulb@hivolda.no

Birgitte Kjos Fonn
Førsteamanuensis i journalistikk
Oslo Metropolitan University
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
birgitte@oslomet.no

Dagens journalistikk utsettes for kritikk og mistillit. Både i Norge og andre land hevdes det at «mainstream media», eller hovedstrømsmediene («MSM»), er venstrevridde og holder tilbake viktig informasjon om hvordan samfunnet utvikler seg. Dette er tema for både pressen selv, journalistikkforskningen og politikere. Det er utgangspunktet for at vi, ved hjelp av eksisterende forskning på den norske mediedekningen av noen sentrale politikkområder, har ønsket å undersøke om det kan være grunnlag for å hevde dette. Artikkelen er en forkortet og omskrevet versjon av kapittelet «Objektivitet og politikk» i den ferske antologien *Journalistikk, profesjon og endring*.[1]

Under den kalde krigen kom det meste av den norske mediekritikken fra venstresiden, som en protest mot virkelighetsbildet i det som var hovedstrømmen av norsk presse.[2] I den grad kritikken kom fra høyre, konsentrerte den seg lenge om NRK, allmennkringkasteren som hadde som mandat å favne hele landet og være politisk nøytral.[3] I 1960- og 70-årene ble så spørsmålene om nøytralitet og objektivitet satt under debatt av journalister som selv var ansatt i NRK. De beskrev objektivitetsidealet som forsøk på å tilsløre hvor makten lå, og som et redskap for den politiske og økonomiske makten.[4]

Til tross for lange og harde debatter i NRK begynte etter hvert nesten all norsk journalistikk å bekjenne seg til den samme journalistiske malen, med politisk nøytral nyhetsformidling, som ledd i partipressens oppløsning (sluttført rundt 1990). Deretter tok det ikke mer enn ti år før det vi gjenkjenner som dagens bølge av mediekritikk, tok til. Den kom fra høyre, og var endret til kritikk av «MSM».

Den nye mediekritikken nøyde seg ikke med å *kritisere* de etablerte mediene – den etablerte i likhet med venstresiden på 1900-tallet sine egne kanaler.[5] I en klar parallell til den kjente kritikken fra Donald Trump hevder norske innvandringskritiske politikere og nettsteder at mediene er alliert med elitene, og at politikere, forskere og medier aktivt underdekker flere saker, ikke minst de negative effektene av innvandring. Påstandene er satt i sammenheng med norske journalisters politiske holdninger. Lars Akerhaug, senere redaksjonssjef i *Resett*, skrev for eksempel en kronikk på *medier24.com* i 2018 med tittelen «Dette er spørsmålene venstrevridde journalister ikke stiller. Og sakene de unngår å skrive om.»[6]

Kritikken handler først og fremst om utvalg (sakene mediene unngår å skrive om) og tolkningsramme (spørsmålene mediene ikke stiller).

Kritikken handler ikke primært om at mainstreammediene lyver, eller om at nyhetene som bringes, isolert sett er feil. Kritikken handler først og fremst om *utvalg* (sakene mediene unngår å skrive om) og *tolkningsramme* (spørsmålene mediene ikke stiller). Denne kritikken kan avfeies, eller den kan tas på alvor, fordi den har å gjøre med tilliten til de store mediene – og også i vår tid kommer den heller ikke bare fra høyre. De siste årene har det for eksempel vært mye kritikk mot de store medienes forståelse av utfordringene i Distrikts-Norge.

Derfor er det naturlig å stille spørsmålet: Er det faktisk slik at det er saker de profesjonskontrollerte mediene unngår å skrive om, og spørsmål de

ikke stiller? Dette forsøkte vi å gjøre i vårt bidrag til *Journalistikk, profesjon og endring*. Det ville vi gjøre ved først og fremst å undersøke dekningen samtidshistorisk, gjennom å se på noen lange motsetningslinjer i norsk politikk.

Journalistikk og objektivitet

Svaret på om det er saker mediene unngår å skrive om og spørsmål de ikke stiller, er i utgangspunktet selvsagt ja. Mediene har både blinde og halvblinde flekker. Men vil det si det samme som at norsk journalistikk har slagside, eventuelt at journalistene er venstrevridde? Og er det i så fall noen sammenheng mellom disse politiske sym- og antipatiene og journalistikkens valg av saker og innramming?

For å ta det siste først så finnes det solid empiri på at det er en «venstrevri» i partipolitisk oppfatning blant norske journalister. Dette blir undersøkt hvert år. Selv om tallene varierer noe fra år til år, er det et empirisk faktum at norske journalister er noe mer «venstrevridde» enn befolkningen for øvrig.[7]

Det er en særegen journalistisk kompetanse å tilføre et saksforhold eller en hending tekstlige og innholdsmessige egenskaper som gjør det til en nyhet

Men er journalistikken det? For å besvare det spørsmålet videre må vi først se litt på det profesjonelle grunnlaget storparten av norsk journalistikk opererer på i dag.

Inntil for ca. 30 år siden lå legitimeten i tilknytningen til den politiske institusjonen og i ideen om *politisk mangfold* gjennom eksistensen av publikasjoner med ulik politisk farge. Men gjennom 1900-tallet ble også en amerikansk forståelse av «objektivitet» importert til norsk journalistikk.[8]

Objektivitet kan forstås på flere måter, som saklig og balansert fremstillingsform eller som forpliktelse til sannhet og verifikasjon.[9] Det siste kravet har alltid vært en del av de journalistiske profesjonsnormene.[10] Men i partipressens siste fase vokste en objektivitetsnorm forstått som politisk nøytralitet frem, som en alternativ, profesjonell legitimering, og fra 1970-årene av ble den endret til en profesjonell rettighetsnorm.[11] Dermed ble feltet overlatt til en profesjon som knyttet sin profesjonelle identitet til *ikke* å være politisk. Chris Anderson og Michael Schudson har beskrevet journalistikk som en virksomhet som både har hatt et høyt selvbilde som publikums innformasjonsleverandør og samtidig ydmykhet overfor kildenes virkelighetsforståelser.[12] Schudson peker samtidig på at objektivitetsnormen er definert ved at den *er motsatsen* til «partisan journalism».[13] Danske forskere har likeledes pekt på at også den grunnleggende ideen partipressen bygde på, nemlig kamp mellom ulike, men *legitime* interesser, ble erstattet av en amerikanskimportert idé om at *interesser er illegitime*, også det det motsatte av *partisan journalism*.[14]

Objektivitetsbegrepet har ført til en del debatt, og det i større sammenhenger enn i NRK i 1970-årene. Gaye Tuchman formulerte for eksempel begrepet «strategisk ritual» om objektivitetsnormen.[15] Men idealet står fortsatt sterkt i norsk journalistikk, selv om det også blir erstattet av mindre omstridte begreper som sannhet og balanse, og det hevdvunne skillet mellom fakta og kommentar.[16] Det er også en generell forventning blant publikum om objektivitet og upartiskhet – og det er i tillegg dette idealet hovedstrømsmediene måles mot når de utsettes for kritikk fra alternative medier.[17]

Men kan man organisere informasjon, formidle og analysere, kort sagt drive *meningsproduksjon,* uten et politisk, ideologisk eller moralsk ståsted? *Nyhetsjournalistikken* er ventet å forfølge sannheten uten politiske hensyn, og journalister *mener* sjelden noe tydelig i nyhetstekster. Men flere av medieforskningens sentrale tekster peker på at det åpenbart ligger normative valg til grunn for både utvelging og innramming av nyheter.[18] Det er en særegen journalistisk kompetanse å *tilføre* et saksforhold eller en hending tekstlige og innholdsmessige egenskaper som *gjør* det til en nyhet.[19] Derimot er verken valg av saker eller innramming nødvendigvis en «journalistisk vurdering». Hva man velger å bruke denne kompetansen til, handler dermed også om politiske, moralske eller normative valg – eller ganske enkelt kommersielle.

Globalisering og polarisering

Spørsmålet er hva som skjer når et objektivitetsideal erstatter (parti)politikken som en sentral del av legitimeringen av journalistisk praksis. Vil det fungere?

Den amerikanske medieforskeren Daniel Hallin hevder at det kan fungere, men bare i spesielle kontekster. Han skriver at den amerikanske journalistikkprofesjonens norm om objektivitet sto sterkest – og var lettest å etterleve – i en periode i mediehistorien som var preget to ting: svært lønnsomme aviser og stor ideologisk konsensus om den kalde krigen – og oppslutning om en velferdsstat (etter amerikansk mønster).[20]

Hva med Skandinavia? Kan selve ideen om at nyhetsjournalistikken i brede medier kan være «objektiv» eller «nøytral», være knyttet til en spesiell historisk epoke her også? Svenske Jan Ekecranz og Tom Olsson påpeker at det som karakteriserte svensk presse da den «upolitiske» journalistiske profesjonen ble bygget der, var paradigmet «oss mot dem» i den kalde krigen og «folkhemmet» som dominerende politisk tolkningsramme.[21]

Men i dag er den kalde krigen over og «folkhemmet», eller velferdsstaten, utsatt for sterkt økonomisk og politisk press. Slik er det også i Norge. Etter den kalde krigens slutt og Berlinmurens fall har både Sverige, Norge og sammenlignbare land endret seg betydelig på flere områder. Såkalt «globalisering» har skapt nye muligheter, men også nye og store konflikter. Offentligheten preges av økt polarisering. Felles for mange temaer er at de gjerne diskuteres som innenrikspolitikk, men i realiteten er de tett knyttet til de endringene globaliseringen har frambrakt.

Men i dag er den kalde krigen over og «folkhemmet», eller velferdsstaten, utsatt for sterkt økonomisk og politisk press

I kapittelet i *Journalistikk, politikk og endring* ga vi, på bakgrunn av tilgjengelig forskning, en skisse av den norske mediedekningen av noen slike temaer grovt regnet i tiden etter Berlinmurens fall. Vi valgte noen store, overordnede temaer hvor det både er politisk uenighet, hvor det finnes en del forskning, og der høyre–venstre-dimensjonen tradisjonelt har vært så sterk at det ville være mulig å finne spor etter politisk slagside i nyhetene. Dette var norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk knyttet til internasjonale kriger og konflikter og norsk økonomisk politikk i internasjonaliseringens og dereguleringens tid, herunder med et sideblikk til EU-spørsmålet. Til sist foreslo vi at samme framgangsmåte kan brukes på andre områder, som for eksempel innvandringsdebatten.

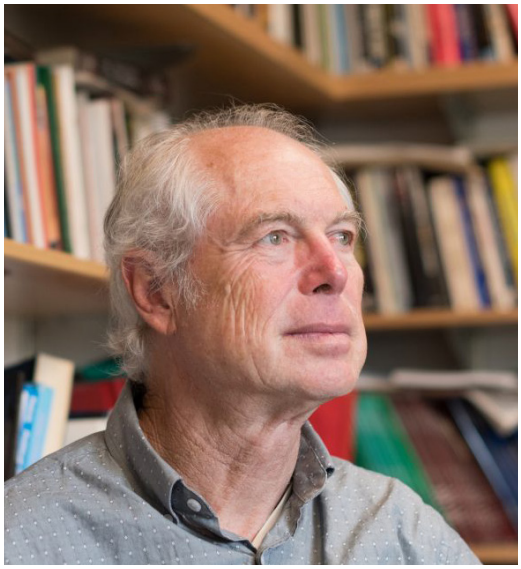

Professor Daniel Hallin. (Foto: University of California.)

I utenriks- og forsvarspolitikken begynte etterkrigstidens relative enighet å slå sprekker allerede i 1950-årene, med en tydelig venstreopposisjon mot Nato og USAs dominans. Berlinmurens fall endret Natos politikk kraftig, men USA fortsatte å være den dominerende lederen.

Siden 1980-årene har norsk økonomisk politikk vært preget av økt «markedsorientering», deregulering og økt bevegelsesfrihet for både varer, kapital og til dels arbeidskraft. Det politiske stridsspørsmålet er om «markedet» skaper mer verdier og dermed mer å fordele, eller om det også skaper kriser og ulikheter og derfor må reguleres mer?

Mye av det vi kaller økonomisk globalisering, er

dessuten i realiteten regionalisering[22] – med EU og EØS som nærliggende eksempler for den norske politiske debatten. Den norske EU-motstanden (og EØS-skepsisen) har vært mer politisk sammensatt med innslag på begge sider av de politiske skillelinjene. Men hvis journalistikken om EU er venstrevridd, måtte man også i denne saken regne med at dekningen bar klare spor av EU-skepsis.

Studiene vi gjennomgikk, er i all hovedsak basert på såkalte hovedstrømsmedier. Det understrekes at det som diskuteres her, er *dominerende* temavalg, rammer og kildebruk. Det betyr selvsagt ikke at ikke alternative synspunkter kommer fram.

Utenriks- og forsvarspolitikk

I Norge er det skrevet en rekke bøker, artikler og masteroppgaver om dekningen av kriger og konflikter hvor Norge på en eller annen måte har vært involvert de siste tiårene. Ikke minst har medieforskeren Rune Ottosen vært involvert i en rekke slike studier. En del av de studiene vi brukte i vårt kapittel i *Journalistikk, profesjon og endring*, er også oppsummert i en artikkel av Ottosen og publisert i dette nummeret av *Mediehistorisk Tidsskrift*. Vi viser derfor til den samlede empirien i denne artikkelen, men påpeker bare at norsk mediedekning helt fra omleggingen av Nato og til i dag har fremstått som påfallende ukritisk. For Afghanistan-krigens vedkommende er dette også påpekt i en offentlig rapport (Godal-rapporten).

Mediene har unnlatt å reise kritiske motforestillinger mot myndighetene, og forskerne antyder at årsaken til dette er at de to store partiene Høyre og Arbeiderpartiet er enige om hovedlinjen. Det handler altså om medienes bortvalg av sentrale temaer, og at deres innramming av krigene og konfliktene er for begrenset og dessuten på linje med synet til de dominerende elitene i norsk partipolitikk.

Økonomisk politikk

Når det gjelder de økonomiske endringene de siste tretti årene, er empirien ikke like massiv, men den som er, peker i samme retning. Det er lite som tyder på at norske hovedstrømsmedier har vært spesielt kritiske til den økende markedsorienteringen som har preget den økonomiske politikken etter Berlinmurens fall.

Den mest autoritative studien av dette så langt er mediedelen av den siste Maktutredningen.[23] Der hevdes det blant annet at mentalitet, tematikk og vinklinger som kan forbindes med markedstro, var blitt langt mer dominerende i norske nyhetsmedier bare siden forrige maktutredning.[24] Flere norske studier tyder også på at saker med arbeidstakerperspektiv eller om arbeidslivsspørsmål har gått tilbake i samme periode.[25] En tverrnordisk studie peker i samme retning.[26]

Et viktig stridstema som henger sammen med markedstro, er hvordan man skal vurdere økonomiske kriser i en deregulert økonomi.[27] Er det hendelige uhell som markedet selv vil jevne ut, eller en alvorlig systemsvikt? Siden børskrakket i 1987 og den skandinaviske bankkrisen i begynnelsen av 1990-årene har det vært flere økonomiske kriser – som Asia-krisen, dot.com.-krisen og finanskrisen. Både i Norge og internasjonalt kan det se ut til å ha vært det sammen mønsteret gang på gang – hver krise ble avløst av ny optimisme, også i mediene.[28]

Er kriser hendelige uhell som markedet selv vil jevne ut, eller en alvorlig systemsvikt?

Under finanskrisen i 2008, da verdensøkonomien var på kanten av katastrofe, oppsto det med en gang en diskusjon om behovet for mer regulering – men den ser ut til å ha forsvunnet like raskt, i alle fall i de to hovedstrømsavisene *Aftenposten* og *Dagbladet,* som ble undersøkt etterpå.[29] Flere studier i flere land, Norge inkludert, viser også at mediene langt på vei aksepterte virkelighetsbildet til finansbransjen og de politikerne som gjennom sin politikk hadde bidratt til å gjøre krisen mulig, både før, under og etter.[30]

Da finanskrisen utviklet seg til en gjeldskrise og i flere europeiske land den verste økonomiske krisen siden 1930-årene, var de norske mediene som ble undersøkt, sterkt preget av problemforståelsen til den såkalte «troikaen».[31]

Norges forhold til EU har mange sider, men blir ofte

Med en klar parallell til den kjente kritikken fra Donald Trump hevder norske innvandringskritiske politikere og nettsteder at mediene er alliert med elitene, og at politikere, forskere og medier aktivt underdekker flere saker, ikke minst de negative effektene av innvandring. (Foto: Gage Skidmore.)

lest inn i en økonomisk kontekst. At en EF-positiv presse ikke klarte å «lese» folkemeningen foran folkeavstemningen som endte med nei til norsk EF-medlemskap i 1972, er beskrevet som en viktig grunn til at partipressen ble oppløst.[32] Men under folkeavstemningen i 1994 var partipressen avviklet og idealet om politisk nøytralitet innført. Hva slags EU-dekning fikk man da?

Det finnes svært lite forskning på medienes dekning av EU-striden i 1990-årene, men et større statsvitenskapelig forskningsprosjekt inkluderte studier av mediedekningen. Basert på dette konkluderte Marianne Ryghaug og Anders Todal Jenssen med at det ble framført langt flere ja-argumenter enn nei-argumenter, og at mediedekningen bidro til ja-sidens framgang på tampen av EU-striden.[33] Jan Inge Krossli analyserte i tillegg debattprogrammer i NRK og TV 2 og konkluderte med at det var em markert ubalanse til ja-sidens fordel.[34] Forekomsten av ja-argumenter sammenfalt også med forekomsten av elitepersoner som kilder.

Den norske EØS-journalistikken «bidro sannsynligvis til at den systemiske, nasjonale og tverrpolitiske konsensus (…) ble styrket i den offentlige debatten», ifølge Tore Slaatta

Tore Slaatta har senere analysert de store medienes dekning av EØS det første tiåret på 2000-tallet og konkluderer med at mediene til en viss grad hadde innlemmet EØS-journalistikk i samfunnsoppdraget, men at de «bidro sannsynligvis til at den systemiske, nasjonale og tverrpolitiske konsensus (…) ble styrket i den offentlige debatten».[35]

Den nyeste store mediesaken som har handlet om EU, dreier seg ikke om Norges forhold til unionen, men Storbritannias. Til tross for stor medieinte-

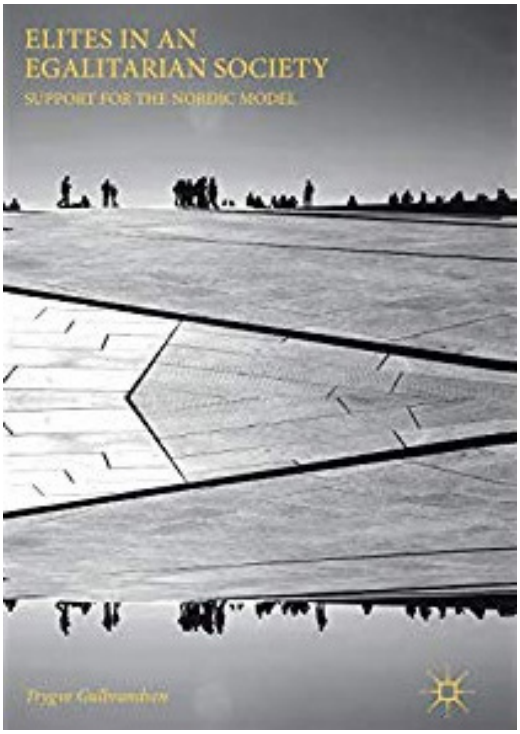

Bok: Trygve Gulbrandsen, Elites in an egalitarian society. (Foto: Palgrave MacMillan.)

resse avslørte heller ikke den norske dekningen av den britiske EU-folkeavstemningen i 2016 noen stor EU-skepsis. Ikke bare hadde flertallet av avisenes ledere negativt syn på utfallet,[36] men de vanligst forekommende nyhetsrammene lå også tett opptil virkelighetsbildet til dem som mente Storbritannia burde bli i EU. Kildetilfanget var samtidig dominert av representanter for «etablissementet», både nasjonalt og internasjonalt.[37]

Elitesynspunkter

Nettopp innslagene av kildebruk i disse studiene er viktige. De er dessuten en måte å ta journalistikkens selvforståelse på alvor på – i tråd med Schudsons beskrivelse av at journalister er villige til å underordne seg kildenes stemmer.

Det bildet som tegner seg når man går gjennom forskning på hvordan slike store politikkområder dekkes i norske medier, er at det først og fremst synes som om dekningen er i tråd med de vanligste oppfatningene på Stortinget.

Men nå er jo ikke alle mediekilder politikere – det er også vanlig at andre typer «elitekilder» dominerer i mediene.[38] Ut fra dette er det interessant hva de norske elitene generelt mener. I en fersk bok har samfunnsforskeren Trygve Gulbrandsen undersøkt synspunktene til de norske elitene slik de var i 2015.

Gulbrandsen finner at Høyre og Arbeiderpartiet er de foretrukne partiene. Høyre er størst, med hele 37 prosent av stemmene fra norske eliter, Arbeiderpartiet er på annen plass med 34 prosent.[39]

Innenfor disse tallene er det selvsagt betydelige forskjeller, med høyere andel velgere som stemmer mot venstre i akademia, kultur, media etc. – og flere mot høyre i politi og rettsvesen, næringsliv og det militære. Men samlet sett ligger «elitene» langt til høyre for journalistene. Og ikke bare det – det ser faktisk også ut som om de ligger til høyre for befolkningen som helhet. Forskjellen gjenspeiler seg i flere politiske spørsmål: Elitene er samlet sett mindre redde for ulikhet enn befolkningen som helhet, mer opptatt av å redusere myndighetenes kontroll over næringslivet og foretrekker mindre skatt fremfor å utvide offentlige tjenester. [40]

Trygve Gulbrandsen finner at Høyre og Arbeiderpartiet er de foretrukne partiene blant norske eliter. Høyre er størst, Arbeiderpartiet på annen plass

Venstrevridd eller Venstre-vridd?

Alt dette er selvfølgelig store spørsmål som ikke kan besvares mer enn skissemessig i en slik oversikt. Men ut fra disse studiene er det i alle fall vanskelig å hevde at norsk «mainstream»-journalistikk er venstrevridd – slik ordet vanligvis forstås. Tvert imot kan det se ut som om denne journalistikken plasserer seg godt i sentrum av norsk politikk, tidvis til og med litt til høyre for sentrum, og langt på vei formidler de overordnede standpunktene til de politiske og økonomiske elitene.

Lignende øvelser kan man også gjøre når det gjelder andre politiske spørsmål, som det betente

Krisene har kommet tett i den deregulerte økonomien. Hva betyr det? (Foto: Shehan Peruma.)

innvandringsspørsmålet. På dette området er det få undersøkelser som behandler temaet over tid. Medieforskeren Knut Lundby tar for seg dekningen av religion i norsk presse over flere tiår, der oppmerksomheten om islam har økt betydelig i takt med at kristendom har fått mindre og mindre oppmerksomhet. Oppmerksomheten om islam er generelt ganske høy, og står ikke i forhold til andelen muslimer i Norge (knapt fire prosent).[41]

Dette betyr ikke nødvendigvis at mediene retter søkelyset mot de negative sidene ved islam. Men både i utenriks- og innenriksstoffet som omhandler islam, er religiøse skikker og praksiser, islamkritikk, terror og IS, radikalisering og fremmedkrigere og islamdebatt såpass fremtredende at det virker lite sannsynlig at et negativt søkelys på islam eller innvandring har vært fraværende.

Tine Ustad Figenschou og Audun Beyer oppsummerer også forskjellige tekstanalyser av norsk innvandringsdekning helt fra 1980-årene som «så omfattende og sammensatt at alle parter sannsynligvis vil kunne finne bevis for egen forståelse av debatten».[42] Grete Brochmann og Anniken Hagelund argumenterer for at den norske debatten har ligget et sted midt mellom det multikulturalistiske Sverige og det mer innvandringsskeptiske Danmark.[43]

Innvandringsspørsmålet er det som synes å ha skapt mest debatt, og mest kritikk om venstreorienterte medier. Hvis det er slik at «elitenes» synspunkter har forrang også her (og det tyder Figenschou og Beyers studie på), viser studien til Gulbrandsen noe interessant – for elitene er nemlig også samlet sett mer *innvandringsvennlige* enn den gjennomsnittlige velgeren.[44]

For å avklare om dette kan være årsaken til at journalistikk om innvandring oppfattes som venstrevridd, trengs mer forskning, herunder studier som kan si noe om utviklingen i norsk debatt. Det er likevel ikke sikkert konklusjonen blir at journalistikken er venstrevridd i ordets egentlige forstand. Derimot finnes ett norsk parti som utmerker seg med både å

være markedsvennlig, pro-EØS, på konsensuslinjen i utenrikspolitikken *og* som har en liberal innvandringspolitikk, og det er Venstre. I *Journalistikk, profesjon og endring* antyder vi litt uhøytidelig at skulle det vise seg at de dominerende rammene i norsk innvandringsjournalistikk også er liberale, er kanskje summen av norsk journalistikk først og fremst at den er «Venstre»-vridd.

Avslutning

Men dypest sett er nok det mest sannsynlige at journalistikken er orientert mot det politiske sentrum – der de tyngste politiske kreftene og den «ortodokse politiske konsensus» befinner seg. Spørsmålet dette reiser, er selvsagt om partipressen er erstattet av en journalistikk som har et nesten like tydelig politisk ståsted – men at dette politiske standpunktet ikke er åpent erkjent.

Gjennom årene har det meste av mediekritikken kommet fra de politiske ytterkantene. Det er riktignok et viktig politisk skille mellom den gamle venstreorienterte mediekritikken og den nye høyrepopulistiske. Men begge angriper mediene for å være talerør for «elitene» og «makta».

Spørsmålet bør selvsagt stilles til langt flere politikkområder – og delområder innenfor de temaene vi har tatt opp her. Men det overordnede spørsmålet blir om en selverklært apolitisk profesjon har evne eller vilje til å utfordre de rådende oppfatninger blant elitene, eller om de i stedet hovedsakelig blir en formidler av deres standpunkter.

Noter

1 Bjerke, Fonn og Mathisen, Orkana forlag, 2019. Et utkast til kapittelet ble opprinnelig skrevet til Mediehistorisk Forenings årsseminar 2019, «Journalistikk og politikk i norske medier 2000–2020», som dette spesialnummeret bygger på. Foredraget ble ikke avholdt på NMFs seminar, fordi forfatterne ble forhindret fra å møte. Det er senere lagt frem på NordMedia-konferansen i Malmö i august 2019, og altså nå publisert i *Journalistikk, profesjon og endring*.

2 Fonn 2011, Skjeseth 2011

3 Se Libertas 1974.

4 Nilsen 1975 og Calmeyer 1975, se også Dahl og Bastiansen 1999: 420–424.

5 Se f.eks. Atton 2006 og Figenschou og Ihlebæk 2019.

6 https://www.medier24.no/artikler/dette-er-sporsmalene-de-venstrevridde-journalistene-ikke-stiller-og-sakene-de-unngar-a-skriver-om/432483.

7 Arbeiderpartiet er det største partiet også blant journalister, men journalistene stemmer også oftere på andre venstrepartier enn befokningen som helhet. Om den avgjørende skillelinjen i norsk politikk faktisk går til høyre for Arbeiderpartiet, er i seg selv et viktig spørsmål siden Arbeiderpartiet og Høyre ofte er enige, men som vi ikke går i detalj om her. Undersøkelsene finnes på https://nsd.no/nsddata/serier/medieundersokelsene.html.

8 Anderson og Schudson 2009, Høyer og Pöttger 2005

9 Mathisen 2011

10 Se f.eks. Schudson 2001 og Allern 2018.

11 Bjerke 2010, se også Lindholm 2015.

12 Anderson og Schudson 2009

13 Schudson 2001

14 Meyer og Lund 2014

15 Tuchmann 1972, se også Glasser og Ettema 1989.

16 Ytterstad 2011, Sjøvaag 2011

17 Figenschou og Ihlebæk 2019

18 McCombs og Shaw 1972, Entman 1993

19 Se f.eks. Bjerke 2012.

20 Hallin 2006

21 Ekekranz og Olsson 1994

22 Claes mfl. 2012

23 Slaatta 2003

24 Ibid.: 23

25 Bl.a. Bjerke, Fonn og Strømme 2016; Mathisen 2019. Det er viktig å understreke at dette er de store tendensene. Selv om det lages ytterst få arbeidslivssaker, er de ofte kritisk vinklet, ifølge Mathisens studie av norsk lokal- og regionalpresse (2019).

26 Kjær og Slaatta (red.) 2007

27 Kindleberger og Aliber 2011

28 For en oversikt over noen nyere amerikanske og britiske studier se Bjerke et al. 2016.

29 Bjerke og Fonn 2015

30 Bjerke og Fonn 2015; Bjerke et al. 2016

31 EU-kommisjonen, Den europeiske sentralbanken og Det internasjonale pengefondet, IMF. Ibid.

32 Bastiansen 2009

33 Ryghaug og Jenssen 1999

34 Krossli 1997

35 Slaatta 2011: 23

36 Haugevik 2017

37 Fonn 2018

38 For noen norske studier se f.eks. Allern 2001, Sjøvaag 2018.

39 Derimot stemmer de norske elitene nesten ikke på Frp eller Senterpartiet (begge 1 prosent). Spørsmålene Gulbrandsen stiller, har ellers hovedsakelig med økonomi å gjøre, men med over 70 prosent støtte til Høyre og Arbeiderpartiet har man en viss idé også om hvor elitene står også i utenriks- og forsvarspolitikken.

40 Gulbrandsen 2019
41 Lundby 2019, kommer
42 Figenschou og Beyer 2014: 26
43 Brochmann og Hagelund 2011
44 Gulbrandsen 2019

Litteratur

Allern, S. (2018). *Journalistikk og kildekritisk analyse*. Oslo: Cappelen Damm

Allern, S. (2001). *Nyhetsverdier*. Fredrikstad: IJ-forlaget

Anderson, C. og Schudson, M. (2009). «Objectivity, professionalism, and truth seeking in journalism.» Wahl-Jorgensen, K. og Hanitszch, T. (red.) *The handbook of journalism studies*. London: Routledge

Atton, C. (2006). «Far-right Media on the Internet: Culture, Discourse and Power.» *New Media and Society* 8 (4), s. 573-587

Bastiansen, H.G. (2009). «Lojaliteten som brast.» *Pressehistoriske skrifter* nr. 11.

Bjerke, P., Fonn, B.K. og Strømme, E.S. (2016). (red.) *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder*. Bergen: Fagbokforlaget

Bjerke, P. og Fonn, B.K. (2015). «A Hidden Theory in Financial Crisis Journalism?» *Nordicom Review* 36 (2)

Bjerke, P. (2012). «Nyheter og nyhetsproduksjon.» Brurås, S. (red.) *Nyhetsvurderinger. På innsiden i fem redaksjoner*. Oslo: Cappelen Damm

Bjerke, P. (2010). «Samfunnsoppdraget – fra forpliktelse til rettighet.» Roppen, J. og Allern, S. (red.). *Journalistikkens samfunnsoppdrag*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Bjerke, P. (2001). *Fortsatt partipresse? Norske avisers holdning til regjeringskrisen i mars 2000*. Forskningsrapport. Volda: Høgskulen i Volda

Brochmann, G. og Hagelund, A. (2011). «Migrants in the Scandinavian welfare state. The emergence of a social policy problem.» *Nordic Journal of Migration Research 1* (1). DOI: 10.2478/v10202-011-0003-3

Calmeyer, B. (1975). *NRK – myter og virkelighet*. Oslo: Pax

Claes, D.H., Hveem, H. og Tranøy, B.S. (2012). *Global økonomi, krise og politisk styring*. Oslo: Universitetsforlaget

Dahl, H.F. og Bastiansen, H.G. (1999). *Over til Oslo. NRK som monopol 1945–1981*. NRKs historie, bind 3. Oslo: J.W. Cappelens forlag

Ekecrantz, J. og Olsson, T. (1994). *Det redigerade samhället*. Stockholm: Carlssons

Entman, R.M. (1993). «Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm.» *Journal of Communication,* 43 (4), s. 51-58

Figenschou, T.U. og Beyer, A. (2014). «Elitene, minoritetene og mediene: Definisjonsmakt i norsk innvandringsdebatt.» *Tidsskrift for samfunnsforskning,* 55 (1)

Figenschou, T.U. og Ihlebæk, K.A. (2018). «Challenging Journalistic Authority Media criticism in far-right alternative media.» *Journalism Studies,* 20 (9)

Fonn, B.K. (2018). «It's the Economy, Stupid: Coverage of the British EU Referendum in Norway.» Ridge-Newman, A., Leon-Solis, F., O'Donnell, H. (red.) *Reporting the Road to Brexit. International Media and the EU Referendum 2016*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Fonn, B.K. (2011). *Orientering. Rebellenes avis*. Oslo: Pax

Glasser, T. og Ettema, J. (1989).«Investigative journalism and the moral order.» *Critical Studies in Mass Communication*, 6 (1). DOI: 10.1080/15295038909366728

Gulbrandsen, T. (2019). *Elites in an Egalitarian Society – Support for the Nordic Model*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Hallin, D.C. (2006). «The passing of the 'high modernism'of American journalism revisited.» *Political Communication Report. International Communication Association and American Political Science Association,* 16 (1). https://diamantmediacourse.files.wordpress.com/2016/01/the-passing-of-the.docx

Haugevik, K.M. (2017). «Hva betyr brexit for utenforlandet Norge?» *Internasjonal politikk* 75 (2). DOI: https://doi.org/10.23865/intpol.v75.945

Høyer, S. og Pöttker, H. (2005). *Diffusion of the news paradigm 1850–2000*. Göteborg: Nordicom

Kindleberger, C.P. og Aliber, R.Z. (2011). *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*. Basingstoke: Palgrave MacMillan

Krossli, J.I. (1997). *Politisk debatt i allmennfjernsyn*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo

Kjær, P. og Slaatta, T. (red.) (2007). *Mediating Business. The Expansion of Business Journalism*. København: Copenhagen Business School Press

Libertas (1974). *Radio og fjernsynsrapport*. Oslo: Elingaard

Lindholm, M. (2015). *Journalistikkens autoritet. Yrkesideologi og autoritetsmarkering i norsk journalistikk 1954–2014*. Doktoravhandling. Høgskolen i Oslo og Akershus

Lundby, K. (2019, kommer). Conflictual Diversity and Contested Cultural Heritage: Newspaper Coverage og Religion in Norway 1938–2019. *Temenos – Nordic Journal of Comparative Religion*. https://journal.fi/temenos.

Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (red.) (2019). *Blindsoner og mangfold - en studie av journalistikken i lokale og regionale medier*. Stamsund: Orkana Akademisk

Mathisen, B.R. (2011). *Speil eller konstruksjon?* Upublisert paper.

McCombs, M.E. og Shaw, D.L. (1976). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36 (2)

Meyer, G. og Lund, A.B. (2014). «Da journalisterne tabte interessen. Et bidrag til et overset paradigmeskiftes begrebshistorie.» *Nordicom Information,* 36 (4). DOI: doi.org/10.23865/intpol.v75.945.

Nilsen, B. (1975). *NRK – makthavernes monopol*. Oslo: Gyldendal

Ryghaug, M. og Jenssen, A.T. (1999). *Den store styrkeprøven. Om EU-avstemningen i norsk politikk. Folkeavstemningsprosjektet*. Trondheim: Tapir

Schudson, M. (2001). The objectivity norm in American journalism. *Journalism*, 2 (2). DOI: https://doi.org/10.1177/146488490100200201

Schudson, M. (1978). *Discovering The News: A Social History Of American Newspapers*. New York: Basic Books

Sjøvaag, H. (2018). «Journalistikkens attraksjon til makten. Politisk kildemangfold i norske nyhetsmedier.» *Norsk Medietidsskrift,* 25 (1). DOI: https://doi.org/10.18261/issn.0805-9535-2018-02-02

Sjøvaag, H. (2011). *Journalistic Ideology. Professional Strategy, Institutional Authority and Boundary Maintenance in the Digital News Market*. Doktoravhandling. Universitetet i Bergen

Skjeseth, A. (2011). *Sykle på vatnet. Historia om Klassekampen*. Oslo: Samlaget

Slaatta, T. (2011). *Fortiet, forsinket og forvrengt. Norske mediers dekning av forholdet til EU*. Oslo: Europautredningen

Slaatta, T. (2003). *Den norske medieorden. Posisjoner og privilegier*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Tuchman, G. (1972). Objectivity as strategic ritual: An examination of newsmen's notions of objectivity. *American Journal of Sociology*, 77 (4)

Ytterstad, A. (2011). «Klimakrisen utfordrer objektivitetsidealet i norsk journalistikk.» *Norsk medietidsskrift* 18 (4)

Ill: Endre Barstad Grafisk © 2019

Stormens øye

Om forsøket på å stabilisere Dagbladets nyere historie

Christine Myrvang
Forsker 1
Handelshøyskolen BI
christine.myrvang@bi.no

For mange vil det fortone seg som anakronistisk at det i våre dager utgis en stor og tung trykksak til et avisjubileum. Særlig når det dreier seg om den nyeste historien, med digitaliseringen som hovedtema. Hverdagsavisa på papir lå på sotteseng mens vi skrev om den store transformasjonen *Dagbladet* har gjennomgått, og som fremdeles ikke er fullendt. Resultatet ble den 442-siders tjukke boka *Alltid foran skjermen. Dagbladet og det digitale skiftet*, som kom ut før jul i 2018.

Oppgaven hadde syntes nesten umulig, men ikke mindre viktig av den grunn. Den pressehistorisk interesserte oppdragsgiveren Dagbladets Stiftelse ville ha bokverk, med en integrert og helhetlig analyse. Vi skulle gripe an og stabilisere en historie som fortsatt befant seg i rastløs bevegelse, under en medierevolusjon som ingen riktig visste hvor hadde tenkt seg. Den digitale geleen skulle spikres fast til celluloseveggen, enten den ville eller ei.

Produksjonen, distribusjonen og konsumet av nyheter og annet stoff har plassert oss alle foran skjermen. Alltid

Det var nettopp dette som gjorde oppgaven så interessant. Gjennom å gå historisk til verks skulle nåtida begripes. Historikere kvier seg ofte for å skrive seg for tett innpå sin egen tid. Det du selv står midt oppe i, kan være vanskelig å bivåne skarpt. Vår vurdering var at dette likevel burde forsøkes. Historien gir oss ståsteder vi kan betrakte samtida ut ifra. Ved å historisere kunne vi klarere se hva som har stått på spill for avisa. I en tid der «alt flyter», fantes det meningsfylte linjer og perspektiver å løfte fram. Og det fins noen fundamentale, underliggende krefter verdt å belyse i en historie som dette. Om noen år ser det hele kanskje veldig annerledes ut, men boka *Alltid foran skjermen. Dagbladet og det digitale skiftet*[1] er den historien *vi* kom fram til akkurat der og da. Den er ikke bare en beretning om en avis under en økonomisk og teknologisk revolusjon, men boka vil selv bli en levning fra den samme revolusjonen.

Prosjektets igangsettelse

Det skulle være en bok om den nyere historien, siden det til *Dagbladets* 125-årsjubileum var kommet en lesverdig og grundig artikkelsamling om hele avishistorien, skrevet av et solid knippe forskere og bladfolk.[2] Vår bok dreide seg altså om samtidshistorie, og med særlig vekt på det digitale skiftet som var funnet sted. Da jeg i 2015 ble oppringt av *Dagbladets* ansvarlige redaktør, John Arne Markussen, og spurt om jeg ville være forfatter av den nye jubileumsboka, mottok jeg tilbudet med entusiasme og tvil. Unektelig en spennende oppgave, men var jeg den rette personen til å skrive boka? Jeg er forsker i økonomisk historie, jeg har arbeidet mye med teknologiske perspektiver, men jeg har ikke skrevet pressehistorie. Riktignok har jeg et gammelt grunnfag i medier og kommunikasjon på samvittigheten, og jeg jobbet korte perioder i avis i 1990-åra, både som journalist og som redigerer på desken. Men mediehistorie er likevel ikke helt mitt fagfelt.
Da det ble klart at den erfarne medieviteren Martin Eide også ble spurt om å være på prosjektet, ble imidlertid det pressehistoriske dekket godt. Arbeids-

delingen ble at Eide skulle ta seg av det redaksjonelle og journalistiske, mens jeg skulle skrive om teknologi og økonomi. Disse tingene griper selvsagt inn i hverandre, ikke minst i vår tid, men det viste seg å være en fruktbar fordeling. Vi var tydelige på at analysen ville trekke veksler på avisas eldre historie, men endringene fra 1980-åra og framover var bokas hovedanliggende.

Vi lagde tidlig en disposisjon der boka ble inndelt i tre hoveddeler med følgende dikotomiske overskrifter: «Kropp/sjel», «Liv/død» og «Menneske/maskin». Disse viste til de store spenningene som lå i avisprosjektet, i en tid der *Dagbladets* historiske sjel ble utfordret så fundamentalt av endringer i eierskap og produksjonsmidler, der nye muligheter ble skapt parallelt med at avisdøden truet, og der datamaskiner i ulike størrelser var blitt mediets fysiske format. Produksjonen, distribusjonen og konsumet av nyheter og annet stoff har plassert oss alle foran skjermen. Alltid.

Bokprosjektet ble altså finansiert av Dagbladets Stiftelse, en institusjon etablert midt i 1980-åra da avisa var på vei inn i den store transformasjonen. Tabloidformatet ble innført i 1983, og på eiersida trådte nye kommersielle aksjonærer inn på arenaen som skulle erstatte de tradisjonelle venstrefamiliene. *Dagbladet* var ikke lenger en partiavis. Den var en uavhengig liberal «venstreavis», ikke en Venstre-avis. Dagbladets Stiftelse skulle forvalte avisas historie og sjel, og sørge for at formålsparagrafen forble en ideologisk bærebjelke for virksomheten. Så satte den digitale revolten inn med full styrke, noe som ledet papiravisa inn i en nedadgående spiral.

I mars 1995 etablerte Dagbladet sin nettavis, som ledet papiravisa inn i en nedadgående spiral

Fra første stund var det klart at boka ikke skulle være noe friksjonsfritt og glansa festskrift i merkevarebyggingens tegn. Det var ikke vår jobb å selge *Dagbladet*. Vi skulle heller ikke primært være vittige formidlere av brisne og innrøkte historier fra den redaksjonelle rorbua. Det kan andre få ta seg av. Vi skulle søke å forstå og forklare en historisk utvikling. Teksten trengte ikke være tilknappet og knusktørr, men kunnskap var viktigere enn forlystelse. Redaktør Markussen understreket stadig at vi sto fritt til å skrive det vi ville, og han og andre i avisa viste gjennom prosjektet stor forståelse for vår akademiske frihet og behovet for et kritisk utenfraperspektiv.

Det ble etablert en bokkomité som leste og kommenterte tekstene vi skrev. Den besto av historiker og journalist Gudleiv Forr og stiftelsens leder Nils E. Øy fra oppdragsgiverens side, samt tre uavhengige akademikere: Henrik G. Bastiansen (Høgskulen i Volda), Birgitte Kjos Fonn (Oslo Met – storbyuniversitetet) og Terje Rasmussen (Universitetet i Oslo). Bokas bilderedaktør, dagbladfotografen Jacques Hvistendahl, og sjefredaktør i Universitetsforlaget Heidi Norland deltok også på møtene. Bokkomiteen gjorde en betydningsfull jobb med å stille kritiske spørsmål og bidra til å kvalitetssikre innholdet. Vi hadde mange interessante diskusjoner underveis. Forr og Øy nedla også et stort arbeid med bildene til boka, i samarbeid med bilderedaktøren og forfatterne. Den store utfordringen på bildesida var at digitaliseringen faktisk hadde gjort fotografiene mindre tilgjengelige. De var vanskelige å finne, og formatene var ofte ikke av trykkekvalitet.

Den kulturradikale arven

Ifølge formålsparagrafen skal *Dagbladet* være et uavhengig venstreorgan for frisinnet og framskrittsvennlig politikk i nasjonalt, sosialt og økonomisk henseende. Den kom for første gang ut i 1869, i opposisjon til rådende maktforhold. Den ble Venstres avis, den gang partiet var noe annet enn Høyre. Avisa ble i mellomkrigstida en symbiose av avsløringsjournalistikk, folkelig underholdning og intellektuell substans.

Dagbladet skulle være en urostifter, og kulturradikalismen ble et viktig ideologisk fundament. De boklærde har strides om den i det hele tatt har eksistert som et klart definert fenomen, men i *Dagbladet* har kulturradikalismen vært et høyst levende begrep.

Slik ble Dagbladet distribuert omtrent på de tider da avishistorien Christine Myrvang og Martin Eide har skrevet, begynte. (Foto: Jacques Hvistendahl.)

Historisk sett var avisas offentlige rolle knyttet til det å stille fundamentale spørsmål ved kulturelle, politiske og sosiale maktforhold, til forsvar for individets frie utfoldelse. *Dagbladet* var opplysnings- og vitenskapsorientert, og kritisk til overtro, dogmatisme og nedarvede forestillinger. Den sparket frekt og freidig til høyre og venstre side i politikken. Religion og seksualmoral var temaer de kulturradikale gjerne satte under debatt. *Dagbladet* var sterkt mannsdominert, lenge, med sexistiske tilløp. Avisa skulle ikke være prippen. Snerperiet skulle bekjempes. Men de utskjelte sexannonsene ble fjernet for godt seinhøstes 2011. I det lange løp er har kvinnesak og feminisme blitt en av avisas viktigste markører.

Kunst og litteratur var arenaer der man kunne utforske det frie menneskets livsvilkår. Å være en *kulturavis* har derfor vært av avgjørende betydning for *Dagbladet*. Ubehaget i den rådende kulturen skulle flombelyses. Dette var poetokratiets avis og en offentlig arena for intellektuelle brytninger. *Dagbladet* hadde de skarpeste skribentene å terge øvrigheta med, og de sprekeste tegnerne til å karikere virkeligheten slik at man så den enda klarere. Kulturstoffet var juvelen i bladnavlen.

I dag er det gamle kulturradikale tankegodset ikke spesielt provoserende. Det har blitt gjengs lære. Men fortsatt er det rom for en kulturradikal maktkritikk. Spørsmålet er bare hva dette innebærer i *dagens* samfunn. Vi skrev dagbladhistorien med dette in mente. Hvordan var nåtidas avis og den nye typen produksjon kompatibel med dagbladsjelas kulturradikale ståsted?

Avisredaksjonens egen autonomi er blitt utfordret. For ikke å si undergravd. Ytre kapitalkrefter og

teknologiske omveltninger har – på godt og vondt – revet og slitt i det gamle dagbladprosjektet. En av bokas overordna problemstillinger var å forklare hvordan *Dagbladet* har beveget seg fra eget avishus i den legendariske Akersgata, til å bli en del av det danskeide Aller Media, lokalisert i et nybygg ved en rundkjøring på Hasle. Her, i moderne medielokaler ved Groruddalens fot, lever *Dagbladet* sitt nye liv som «merkevare» i ukebladkonsernets portefølje.[3] Ruinene etter Vinmonopolets gamle produksjonsanlegg og tapperi ligger like ved, en funkisperle fra 1933. Mens vi jobbet med bokprosjektet, var det rødbrune teglsteinskallet i ferd med å fylles med boliger, butikker og restauranter, brandet under navnet «Vinslottet». Hele området var under full utvikling. Dette var ikke Akersgata, på konsernbygget sto det «Aller», ikke «Dagbladet», og en besøkende ble registrert som «gæst», ikke gjest. Men den nye digitale tid stiller som kjent andre krav til språk og tilstedeværelse, og bygget ser ut til å fungere godt ut fra dagens behov.

Aller-alliansen var et resultat av et økonomisk uføre og gamle eiere som røyk uklare med hverandre. Å bli del av samme ukebladkonsern som de kulørte bladene *Se og Hør* og *Kvinner og Klær*, har aldri vært dagbladredaksjonens våte drøm. Men da avisa ble solgt fra Berner Gruppen til Aller Media i 2013, var det stor lettelse å spore. Den iboende pragmatikken og den fandenivoldske *gutsen* avisa er så kjent for, var da god å ha. *Dagbladet* har stått av den ene stormen etter den andre, og er blitt så effektivisert og nedbemannet at man lurer på om det fortsatt fins hoder igjen bak sakene som tastes.

Men nå siger det på med folk igjen. Avisa har overlevd, mot alle odds, og den vinner stadig priser for sin gravejournalistikk. De digitale «Pluss»-abonnentene er i sterk vekst. Dagbladet Pluss går riktignok med regnskapsmessig tap, samtidig som Dagbladet AS går i pluss og eierne tar ut betydelige gevinster. Den digitale abonnementstjenesten fikk i høst avslag på sin søknad om pressestøtte.

Hvordan beveget Dagbladet seg fra eget avishus i legendariske Akersgata, til å bli en del av danskeide Aller Media i et nybygg ved en rundkjøring på Hasle?

Skriftlige og muntlige kilder

Det største utfordringen vi møtte på da vi skrev boka, var kildene. Først litt om de skriftlige. *Dagbladet* har et gammeldags papirarkiv, lokalisert på Brynseng. Der befinner avisas klipparkiv seg, i hine dager en av *Dagbladets* store stoltheter, til uvurderlig hjelp for de skrivende. De mange arkivarene klipte ut, sorterte og lagret stoff om viktige personer og temaer etter et sinnrikt system, og fant fram igjen informasjonen til trengende journalister. Internettet og det digitale skiftet ble dets bane, men avisa har likevel spart på klipparkivet. Dette skal, sammen med bildearkiv og øvrige materiale, overføres til Folkemuseet på Bygdøy.

For oss var klipparkivet lite aktuelt å bruke, og det resterende materialet var til dels spennende, men uoversiktlig og ufullstendig. Det fantes ingen skikkelig arkivnøkkel å forholde seg til. Men heldigvis hadde fagforeningene spart på mye skriftlige kilder, og dette var av stor verdi for oss. Slike motstemmer til ledelsen gjorde også avisas historie mindre topptung.

Et betydelig problem var imidlertid at flere og flere kilder kun eksisterer digitalt. Når arkivet ikke lenger er et fysisk sted med permer og bokser, men befinner seg på en server, må man tigge kilder hos aktørene selv. Siden avisa er et privat foretakende, har den ingen plikt til å åpne arkivene for forskere. Men når man engasjeres til en oppgave som denne, bør det ligge i kortene at tilgangen er best mulig. Stort sett var aktørene velvillig innstilte, men vi var avhengige av deres gode vilje. Vi fikk tilgang til en god del, samtidig som det også var svært mye vi ikke fikk lese. Problemet er ikke unikt for akkurat dette historieprosjektet.

De gamle styreprotokollene fra Berner Gruppen, *Dagbladets* tidligere aviskonsern, ble ei nøtt i seg selv. Etter at aksjonærene realiserte sine verdier, er Berner Gruppen i dag et lite selskap under avvikling. Men det sitter altså fortsatt på Berner-navnet, etter *Dagbladets* første redaktør, Hagbart Emanuel Berner. Styreprotokollene rommer svært viktig informasjon

om aviskonsernets utvikling gjennom en turbulent tid. De befant seg reint fysisk i Sandvika, i kontorene til selskapets daglige leder. Jeg måtte søke om å få tilgang til dem. Jeg fikk se protokollene fra 2006 og fram til salget i 2013, under særskilte betingelser. Berner Gruppen krevde rett til å lese de delene av manus der kildene var benyttet, og de kunne eventuelt fjerne sitater jeg hadde benyttet. Jeg ble bedt om å signere en skriftlig avtale om dette i forkant, noe jeg så meg nødt til å gjøre. Jeg gjorde det samtidig klart at jeg ville redegjøre for disse arbeidsbetingelsene i bokas forord. De aktuelle tekstpassasjene ble forelagt selskapets styre, men «sensurretten» ble ikke benyttet.

Muntlige kilder bød også på utfordringer. *Dagbladets* mangeårige hovedeier Jens P. Heyerdahl d.y. ville ikke la seg intervjue. «Det viser seg at det for tiden ikke er aktuelt for meg å ha noen samtale om *Dagbladets* historie», skrev Heyerdahl til meg i en e-post juni 2017.[4] «For tiden» skulle vise seg å være en permanent tilstand. Til slutt sendte jeg over en e-post med femten konkrete spørsmål, men den fikk jeg aldri noe svar på. Også dette ble redegjort for i bokas forord.

Jens P. Heyerdahl d.y. var mannen alle snakket om, men som vi ikke fikk snakke med. (…) Det ble et metodisk problem at han var utilgjengelig for oss.

Jens P. Heyerdahl d.y. var den usynlige mannen alle snakket *om*, men som vi altså ikke fikk snakke *med*. Han var den desidert mektigste enkeltpersonen i bokas fortelling. Han framsto også som den merkeligste. Det ble et metodisk problem at han var utilgjengelig for oss. Vi måtte forholde oss til de sterke karakteristikkene som haglet, uten at vi kunne be han kommentere og korrigere påstander. Det er mulig at et muntlig intervju uansett ikke ville utgjøre noen stor forskjell, men det er like fullt beklagelig at Heyerdahl motsatte seg å bidra.

Andre tidligere eiere var mer snakkesalige, særlig Torstein Tvenge, som står i en familierelasjon til Heyerdahl. Tvenges sønn er gift med Heyerdahls datter, og de har felles barnebarn. Men i Berner Gruppen var de to aksjonærene ikke nødvendigvis allierte. Ofte hadde de ulike syn på saker som kom opp. Torstein Tvenge, Ragnar Horn, Jan Lindh og Anne Lise Meyer var tidligere styremedlemmer som ble viktige muntlige kilder for prosjektet. Også tidligere ansatte i konsernledelse og -administrasjon kom under samtaler med verdifull informasjon for mine kapitler i bokprosjektet. Enkelte trodde de kunne opptre som anonyme kilder og snakke «off the record». Da måtte jeg forklare at dette er en forskningsbasert historie, ikke en journalistisk story. Påstander skulle kildebelegges i noter, slik at bokas innhold var etterprøvbart. En del opplysninger kom ikke med fordi personer ikke ønsket å framstå som åpne kilder.

Vi intervjuet over femti personer underveis i prosjektet, men skulle gjerne ha snakket med flere. Vi måtte imidlertid gjøre et utvalg, og vi ønsket å dekke et bredt spekter av stemmer og virkelighetsforståelser. Dette skulle være en mindre «redaktørorientert» framstilling enn det pressehistoriske verk tradisjonelt har vært. Ganske tidlig fikk vi kritikk for hvem vi hadde valgt å intervjue. Vi hadde snakket med for mange menn i alderen seksti pluss, og vi hadde snakket med for få menn i alderen seksti pluss. Enkelte menn på seksti pluss var dessuten fornærmet over å ha blitt kontaktet seint i prosjektet. De muntlige kildenes verdi varierte sterkt. Vi merket ofte at intervjuobjekter hadde lest seg opp på forhånd, og at de gjentok informasjon som hadde stått i tidligere framstillinger. Mange husket dessuten feil. Gode skriftlige primærkilder er og blir det beste. Alle intervjuobjektene fikk presentert sitatsjekk når manuset forelå. Slike e-postrunder var nyttige. Misforståelser kunne oppklares, poenger presiseres og utdypes.

Parallelluniverser

Vi skulle altså skrive en historiebok under en pågående medierevolusjon. På sett og vis forsøkte vi å plassere oss i stormens øye og etablere et ståsted som var mest mulig stabilt. Det var en ærgjerrig ambisjon. Selv om vi har skrevet en integrert og sammenfattende

Og så kom nettavisen. Her viser produksjonssjef Ove Monsen Dagbladets førsteutgave på nett 8. mars 1995 stolt frem. (Foto: Jacques Hvistendahl.)

avishistorie, så består den av mange ulike historier. Kildene, både de skriftlige og de muntlige, uttrykte forskjellige virkeligheter avhengig av posisjonen de inntok. Det sier seg selv at Dagbladets Grafiske Klubb har hatt en annen virkelighetsforståelse enn avishusets investorer.

Svært ulike interesser har knyttet seg til avisprosjektet, og sprikene økte gjennom perioden boka skulle ta for seg. Før revolusjonen framsto avisa som et integrert hushold, der det visst fantes hierarkier og interessekonflikter, men avisprosjektet virket like fullt mer samlende. Huset i Akersgata var avisas hjem, ikke aksjonærenes eiendomsinvestering. Eierne så ikke på *Dagbladet* som et profittgenererende investeringsobjekt, men et ideologisk og politisk prosjekt i en lesende offentlighet. Selvsagt måtte det også da selges aviser i et massemarked, med alt det dette førte med seg. *Dagbladet* syntes likevel å være sterkere forankret i et bredere opplysningsprosjekt før enn nå.

En for sterk idyllisering av fortida kan imidlertid bære galt av sted. Dagbladmytologien har vært en kraftfull størrelse, og den er fortsatt virksom. Partipressetida var langt fra uproblematisk, og da ansvarlig redaktør Arve Solstad ville befri *Dagbladet* fra partikloa og gjøre avisa mer uavhengig, framsto de nye kommersielle eierne som en lukrativ løsning. De ville også tilføre avisprosjektet hardt tiltrengt kapital og gjøre drifta mer profesjonell. Avishusholdets smålurvete privatøkonomi var overmoden for justeringer og innstramninger. Jens P. Heyerdahl d.y. ble Solstads viktigste allierte. Forretningsmannen var til og med giftet inn i en av venstrefamiliene som lenge hadde befunnet seg på avisas eierside. Han framsto som ei bru mellom det gamle og det nye, og han lovet de ansatte at eierskapet skulle gå «herfra til evigheten».

På listig vis bygde Heyerdahl opp sin eierposisjon, til store interne protester. Engasjementet for *Dagbladet* syntes ekteføIt, men på sikt ble han utvilsomt et destabiliserende element i avishuset, noe som endte med salget til Aller Media. Omfattende opplagsfall, sviktende inntekter, feilslåtte konsernbyggingsambisjoner og etterdønningene etter finanskrisa bidro i stort monn til dette. Boka vår beskriver dette og hvordan tilliten konsernstyremedlemmer imellom eroderte, samtidig som avisa slet med å finne en levedyktig forretningsmodell i det digitale. Men store verdier fantes i aviskonsernet. Da Berner Gruppen i 2013 solgte avisa, det som nå ble kalt «merkevaren» *Dagbladet*, beholdt aksjonærene de lukrative eiendommene. De besto av sentrumsbyggene i Akersgata og Citypassasjen, en trykkerieiendom i Lørenskog, og en ridehustomt på Skøyen, som konsernet – til stor ståhei – hadde kjøpt av styreleder Heyerdahl. I neste omgang ble også alt dette solgt. I årene 2013–2016 kunne Berner Gruppens aksjonærer samlet sett ta ut over én milliard kroner i utbytte.

Det var investorenes språk og virkelighetsforståelse som hadde vunnet hegemoni, slik det ellers var i medieverdenen. I boka forsøkte vi å konkretisere hva dette innbar, og hvilke konsekvenser det fikk. Investorkapitalens inntog i den kulturelle kapitalens

ledende dagsavis var nådeløst. Da konsernet under den første store nedbemanningsprosessen i 2004–2005 hyret inn striglete stoppeklokkekonsulenter uten den minste kjennskap til avisproduksjon, endte det i full konfrontasjon mellom ledelse og ansatte. Redaksjonsklubben erklærte at den ikke hadde tillit til daværende ansvarlige redaktør Thor Gjermund Eriksen. Men overalt i bransjen svingte økonomene sine kjøttøkser. De store avisorganisasjonene ble satt på kraftige slankekurer. *Dagbladet* mistet mange av sine gode journalister, men det syntes uunngåelig å holde det folkerike kollektivet intakt.

Den digitale revolusjonen skapte samtidig helt nye muligheter. *Dagbladet* var «alltid foran», som det gamle slagordet lovet, og satset tidlig på helintegrert elektronisk desk, nettavis og egen medielab. Avisas nyutklekkede netthoder hadde tro på at dataalderen og verdensveven kunne legge til rette for mer åpne og demokratiske medier. En radikal tanke, enn si kulturradikal, uten at dette var noen uttalt proklamasjon. Det liknet en ny opplysningstid, i den hippieaktige cyberkulturens tegn. Den personlige datamaskina framsto som et frigjøringsredskap for en vidtgående individualisme.

Den digitale revolusjonen skapte samtidig helt nye muligheter. Dagbladet var «alltid foran» og satset tidlig på helintegrert elektronisk desk, nettavis og egen medielab

For andre innebar omkalfatringene at jobbene deres forsvant. Avisas grafiske personale er så å si utradert, og med det også en for ledelsen brysom fagforening. Vi fulgte avviklingen gjennom arbeidet med boka. Trykkeriet var blitt lagt ned i 2011. *Dagbladets* blåsnipparbeidere stilte i svarte sørgeklær siste dag på jobb. Deretter var det typografenes tur.

Unge digitale utviklere er blitt den nye vinen. De er i liten grad fagorganiserte, og bruker for egen del gjerne «exit» framfor «voice» når de er misfornøyde med arbeidssituasjonen. Flere fra DB Medialab har sluttet etter at *Dagbladet* ble en del av Aller-konsernet. Tidspresset var blitt for stort, og for dem fins det plenty av jobber der ute. Vi spurte noen av utviklerne om deres forhold til kulturradikalismen. Det så ut som de følte et sterkt behov for å google litt.

Annonsemarkedet som redigerer

Bokas trettende og siste ordinære kapittel er i stor grad basert på et lite feltarbeid vi gjennomførte i Allerhuset på Hasle. Vi fulgte produksjonen gjennom to dager for å få et innblikk i den nye mediehverdagen. Vi deltok på møter, satt på desken, intervjuet og observerte. Det var intenst for en utenforstående å komme inn i denne verdenen, men samtidig uhyre interessant. Lokalene var stinne av skjermer som viste trafikken på de ulike plattformene. Moderne medieproduksjon er tuftet på stordata og et evigvarende analysearbeid. Målet er å fange lesernes oppmerksomhet og holde på den. Sakenes overskrifter og viklinger justeres stadig for å vekke mest mulig interesse. Når det klikkes og leses, og aller helst deles, har man gitt publikum det de vil ha, og man har bidratt til den offentlige samtalen. Dette uavhengig av innholdet. Kvantitet og kvalitet synes å gli over i hverandre. Tankegangen er så gjennomsyrende at *Dagbladet* nå kan skilte med en kulturredaktør som mener «klikkhore» er en hedersbetegnelse.[5]

Feltarbeidet ble supplert med andre kilder for at vi kunne danne oss et mer helhetlig bilde av hvordan produksjonen foregikk. Selv brukte jeg mye tid på å lese meg opp på sekundærlitteratur. Men bøker og artikler framsto ofte som utdaterte raskere enn jeg klarte å fange det som sto der. De ble levninger nærmest før de hadde berettet sin historie.

Jeg ble særlig interessert i den nære teknologiske koplingen mellom den kommersielle og redaksjonelle sfæren i moderne avisproduksjon. Tidlig i prosjektet hadde vi snakket med Per Brikt Olsen, mangeårig annonsedirektør i *Dagbladet*. Etter overgangen til Aller Media ble han konserndirektør for salg og marked. Olsen uttalte seg i klare ordelag. «Den virkelige redigereren er annonsemarkedet», hevdet han.[6] Datadrevne annonsesystemer og kunstig intelligens er utviklet med kommersielle aktører ved rattet. Redaktørene har vært henvist til baksetet. Slike systemer har lagt sterke føringer på avisers redaksjonelle arbeid. Per

Ill: Endre Barstad Grafisk © 2019

Brikt Olsen har nå sluttet i konsernet.

Sammensmeltningen av det kommersielle og det redaksjonelle uttrykkes i felles analyseredskaper. Når det på Aller-huset snakkes om å skape «engasjement» blant leserne, siktes det til målbar brukeraktivitet som klikk, lesetid og delinger, ikke et politisk eller sosialt samfunnsengasjement. «Engasjerte brukere» er målet. De skal klikke seg mest mulig rundt i det digitale Aller-universet, fra merkevare til merkevare, slik at annonseinntektene maksimeres for konsernet som helhet. *Dagbladet* står i et tett samarbeid med konsernets ukeblader, ikke minst når det gjelder kjendisstoffet.

I den nye «oppmerksomhetsøkonomien» er leseren langt på vei blitt en forbruker. Den har, satt på spissen, beveget seg fra offentlighetssfæren til en markedssfære. Dette er kjennetegnet på det som kalles Web 2.0., nemlig det brukerorienterte og interaktive internettet som oppsto da sosiale nettjenester ekspanderte midt i 2000-åra. Særlig etter at smarttelefonen med berøringsskjerm kom i bruk fra 2007 og utover, økte trafikken og dermed også den kommersielle interessen rundt stordataene betraktelig. Informasjonsteknologien ble «forbrukerifisert» og den digitale markedsplassen ekspanderne kraftig. Brukerdataene ble en viktig valuta for salg og markedsføring. I den mye anvendte størrelsen «bruker» møtes leseren og forbrukeren.

Men gitt den dramatiske medierevolusjonen Dagbladet har gjennomgått, så er det imponerende at avisen fremdeles består og gjør det godt

Komedie eller tragedie?

Boka som kom til 125-årsjubileet, bar tittelen *Utskjelt og utsolgt*. Dagens digitale avis er ingen begrenset ressurs. Den blir aldri utsolgt. Men utskjelt er *Dagbladet* fremdeles, også i egne rekker. Et påfallende trekk ved intervjuene vi gjennomførte, var det store gapet i virkelighetsbeskrivelse mellom dem som mente *Dagbladet* hadde sviktet sin historiske arv og at avisprosjektet var i ferd med å gå i hundene, og dem som mente at optimismen blomstret og at avisa aldri hadde vært bedre enn akkurat nå. Blant de første var gjerne godt voksne ansatte i dagens avis, eller tidligere ansatte som hadde vært med en stund. Blant de siste fant man folk i sentrale stillinger og aktører som hadde medvirket sterkt til at *Dagbladet* har endt opp der avisa er i dag.

Dagbladets nåværende ansvarlige redaktør, Alexandra Beverfjord, bekjente seg til kulturradikalismen og avisas tradisjonsrike grunnverdier da vi snakket med henne i forbindelse med bokprosjektet. *Dagbladet* skal være en liberal, åpen, fordomsfri, faktaorientert og ikke-moralistisk populæravis. Den digitale teknologien og de nye analyseredskapene gjør at man famler mindre i blinde, mente hun. I dag har de mye bedre forutsetninger for å forstå hva folk er interesserte i og ønsker å lese. Beverfjord advarte mot å tro at *Dagbladet* var så mye bedre før.[7]

Om *Dagbladets* nyere historie er en komedie eller en tragedie, kommer an på betrakteren. At avisa har mistet autonomi over egen situasjon og er blitt strippet for sine eiendeler, representerer klare tragiske trekk. Men gitt den dramatiske medierevolusjonen den har gjennomgått, så er det imponerende at *Dagbladet* fremdeles består og gjør det godt. Avisa er vel ikke den samme som før, men det er kanskje ikke noe mål i seg selv?

Kulturavisa *Dagbladet* har fått sine skudd for baugen. Hvordan står den kulturradikale ideen om det frie mennesket seg i dagens avisvirkelighet? Som tidligere nevnt var vi i boka opptatt av *Dagbladets* ideologiske arv, og hvordan denne fremdeles er virksom i avisorganisasjonen. I bokas avsluttende tekst, «Utsyn», forsøker vi å reflektere rundt *kulturen* i kulturradikalismen. Hvorfor denne terpingen på det kulturelle? Kunne man ikke bare nøye seg med å være radikal?

Kulturen former normer, atferd og sosiale praksiser. Den rommer en kraft til å påvirke mennesker. En kulturradikaler er opptatt av individenes frie utfoldelse. Menneskene må gjøres bevisste de skjulte kreftene som er med på å forme dem. Skjønnlitteratur og annen kunst kan avdekke hvordan tilværelsen er skrudd sammen. Kunst- og kultursektoren er i så måte

Boken Utskjelt og utsolgt kom ut til Dagbladets 125-årsjubileum. (Foto: Ukjent.)

som ble med til Hasle. Sjela i veggene fulgte med på flyttelasset, etter Wandrups mening. Det gjaldt bare å være seg den bevisst. Spørsmålet er hvilke livsbetingelser den har nå, under det digitale skiftet, sammenliknet med tidligere.

I dagens oppmerksomhetsøkonomi settes store krefter inn på å gjøre avisleseren til en regjerlig størrelse, gjennom redskaper utviklet av de store teknologiselskapene. Klikk, lesetid og delinger kalles «engasjement», uavhengig av hvorvidt innholdet bidrar til kritisk refleksjon og en opplyst offentlighet. Den teknokratiske, stordatabaserte medieproduksjonen, med sin kontinuerlige overvåkning av publikumsatferden for å fange oppmerksomhet og vekke interesse, står i en påfallende kontrast til kulturradikalismens grunnidé: drømmen om det frie mennesket. Internettet og det digitale formatet kan synes frihetsfremmende i seg selv, men den datafetisjismen som råder nå, har fint lite å gjøre med det poetokratiet som dagbladsjela er tuftet på. Ambisjonen om å være en klikkvennlig populæravis har fått forrang. Den kvantitetsbejaende publiseringspopulismen snakker best det språket bunnlinja forstår.

Den teknokratiske, stordatabaserte medieproduksjonen står i en påfallende kontrast til kulturradikalismens grunnidé: drømmen om det frie mennesket

Selv har jeg lurt på hvor effektive medienes analyseredskaper egentlig er. Det som før var løssalgsaviser, er nå i stor grad blitt abonnementsaviser. Betalingsmurer skal redde kvalitetsjournalistikken, og i økende grad er folk villige til å bla opp for godt stoff. Som Dagbladet Pluss-abonnent får du tilgang til alt avisa produserer. For tida har jeg ingen slike dagsavisabonnementer. Jeg skal foreta en samlet vurdering av hva jeg vil prioritere å betale for. Den algoritmestyrte ambisjonen om at jeg skal eksponeres for annonser tilpasset mine behov og interesser, virker iallfall ikke når det kommer til avisas egen markedsføring. Som tidligere kunde av Dagbladet Pluss mottar jeg stadig e-poster med linkede betalingssaker, som skal friste meg tilbake i abonnementsfolden. Disse er langt fra skreddersydd. Nylig fikk jeg en e-post derfra med følgende lokkesak: «Lars (36) ble kvitt svetteproblemene». Jeg er glad på Lars' vegne, men dette kommer ganske langt ned på lista over ting jeg er interessert i. Jeg tror jeg aldri, noensinne, har klikket på liknende artikler tidligere. Det samme gjelder «Stor smakstest av spareribs» og «Slik skal David bli 180 år», også disse lokkesaker jeg har mottatt per e-post fra Dagbladet Pluss. Ikke akkurat mine foretrukne streker opplysningskokain.

Som kulturinteressert, middelaldrende kvinne med høyere utdannelse må jeg virkelig lete etter de gode sakene som interesserer meg. Før var jeg en attraktiv størrelse for *Dagbladet*. Nå er kjerneleseren mer eller mindre død. Big data tok rotta på den universitetsutdannede datteren til Fru Hansen på Tveita, hun som hadde ønsket å bli informert, stimulert og begeistret, ifølge dagbladutredere et par kjappe lysår tilbake.[9] Slike tenkte idealstørrelser er

blitt mindre interessante når stordatateknologien fortløpende gir informasjon om hva som «engasjerer» massene. Men de såkalte lokkesakene jeg mottar på e-post, framstår som reine advarsler mot å tegne nytt abonnement. Det samme gjør den «sjokk»-infiserte avisfronten jeg møter bak dagblad-appen. Jeg vet imidlertid at avisa kan bedre enn dette. *Dagbladet* har fremdeles mye godt kultur- og meningsstoff, og interessante gravesaker fortalt på nyskapende måter. Den digitale fortellerkunsten kunne vanskelig gjengis i bokformatet. Slike saker kom ikke helt til sin rett da vi presenterte dem med tekst og bilder.

Virkeligheten overgikk alt

Året før jubileet utformet Aller Medias merkevarebyggere en ny, nettbasert reklamekampanje for *Dagbladet* under tittelen «Virkeligheten overgår alt». Her var det nettopp avisas grundige, velrennomerte gravesaker som skulle lokke nye lesere gjennom betalingsmuren. «149 år med nyheter har lært oss at ingenting er viktigere enn å formidle virkeligheten, slik den er. Virkeligheten er vond, den er vakker, den er skjør og den er urettferdig. Men den er virkelig. Og ved å utfordre, spørre, grave og ikke gi opp, gjør vi det vi kan for å bidra til et mer åpent og rausere samfunn.»[10]

Jubileumsboka om *Dagbladets* nyere historie kan ses på som en omfangsrik «gravesak». Ved å utfordre, spørre, grave og ikke gi opp ville vi kaste lys over de dramatiske endringsprosessene avisa har vært igjennom de siste tiårene. Gjennom et omfattende kildearbeid og med et kritisk blikk formidlet vi virkeligheten slik den framsto for oss, som forskere. Vi forsøkte å stabilisere historien mellom to bokpermer, mens den stormfulle medierevolusjonen fremdeles var virksom. Dagbladvirkeligheten hadde tidvis vært vond og tidvis vakker. Det var en skjør virkelighet, og den var ikke bestandig rettferdig. Men den var virkelig.

Noter

1 Martin Eide og Christine Myrvang. Alltid foran skjermen. Dagbladet og det digitale skiftet. Universitetsforlaget 2018
2 Dahl 1993
3 Dagbladet som «merkevare», jamfør Aller Medias nettside https://www.aller.no/node/2323, lest: 18.7.2019
4 Heyerdahl til Myrvang, e-post 30.6.2017
5 Eide og Myrvang 2018: 350
6 Eide og Myrvang 2018: 369
7 Samtale med Alexandra Beverfjord 25.5.2018. Eide og Myrvang 2018: 389
8 Dagbladet 2.1.2019: 13
9 Eide og Myrvang 2018: 59
10 https://www.dagbladet.no/virkeligheten, besøkt 18.7.2019

Ill: Endre Barstad Grafisk © 2019

Henrik G. Bastiansen:

Når mediehistorien blir søkbar – og grafisk:

Introduksjon til Nasjonalbibliotekets første IT-verktøy

Henrik G. Bastiansen
Leder i Norsk Mediehistorisk Forening
Professor i medievitenskap
Høgskulen i Volda
bastians@hivolda.no

I hvilken grad kan vi ta i bruk nye IT-verktøy i mediehistorisk forskning? Svaret på dette vil for noen kanskje synes som en selvfølge, men det er det ikke. Ett av de mest kjente og utbredte IT-verktøy blant norske medieforskere i dag har i mange år vært tjenesten A-tekst, som nå heter Retriever.[1] Både studenter og forskere gjør bruk av Retriever med søkeord på emnet de vil utforske. Søket gir en treffliste med artikler som de så kan lese og bruke i det videre arbeidet. Søkefunksjonen gjør det enkelt å finne artikler som er relevante for ønsket tema. Likevel er det sjelden vi har sett noen grundig kildekritisk diskusjon av hvordan A-tekst/Retriever egentlig fungerer. Ett unntak fikk vi da den polske studenten Urszula Srebrowska i 2005 skrev i Norsk medietidsskrift at «A-tekst kan lede på villspor».[2] Hun fikk umiddelbart svar fra Anders R. Eriksen, som da var daglig leder av Mediearkivet.no i Aftenposten.[3]

Hvem som hadde rett av dem, er ikke poenget her. Ei heller om de angivelige svakhetene ved A-tekst fra den gang er overvunnet i dag. Poenget er at man som forsker må være svært forsiktig med å ta et IT-verktøy for gitt. Et IT-verktøy har sine egne innebygde virkemåter – kall det føringer – og de legger premissene for hva det kan levere av resultater.[4] Hvis en student eller forsker ikke er bevisst på dette, vil hun eller han kunne komme til å levere fra seg resultater som vedkommende strengt tatt ikke forstår tilblivelsen av. Det beste vi derfor kan gjøre som forskere – hvis vi ønsker å bruke et IT-verktøy, for eksempel i presse- eller mediehistorisk forskning – er å studere verktøyet og dets funksjoner nøye. Vi må rett og slett utvikle en type kjennskap til IT-verktøyet – kall det gjerne en type kildekritikk – før vi tar det ordentlig i bruk. Vi må gjøre oss selve bevisste på hvilke premisser verktøyet arbeider ut ifra, hva det kan vise oss, og hvordan – men også dets begrensninger. Hva kan det *ikke* vise oss? Slike vurderinger er egentlig ikke annet enn en forlengelse av den normale kildekritiske bevisstheten om dokumenter, primærkilder, arkiver og metoder som utgjør ryggraden i all historisk forskning.

> *Som forsker må man være svært forsiktig med å ta et IT-verktøy for gitt. Et IT-verktøy har sine egne innebygde virkemåter som legger premissene for hva det kan levere av resultater*

I det følgende skal vi se på nytteverdien av IT-verktøy anvendt på et presse- eller mediehistorisk materiale. Diskusjonen skal avgrenses til ett enkelt tilfelle: et ikke-kommersielt og allment tilgjengelig IT-verktøy som Nasjonalbiblioteket tilbyr på sine nettsider. Med Nasjonalbiblioteket som moder-institusjon kan vi gjerne se verktøyet som et slags offentlig tjenestetilbud til brukerne. Verktøyet heter *NB N-gram*

og ligger på institusjonens nettsider i arkivrommet for forskning og utvikling, innunder det som heter Språkbanken.[5] Fremstillingen som følger, bygger på informasjon direkte fra datautvikleren som laget det for Nasjonalbiblioteket, på egen deltakelse på to workshops om digital humaniora ved Nasjonalbiblioteket våren 2019, og egne søk i det presse- og mediehistoriske materialet som dette IT-verktøyet gir tilgang til.

Et IT-verktøy blir til

NB N-gram er et IT-verktøy som ble utviklet av datalingvisten Lars Johnsen (f. 1957), etter at han ble ansatt ved Nasjonalbiblioteket i 2013. Han kom fra studier av matematikk og filosofi ved Universitetet i Oslo, der han også startet på hovedfag i matematisk logikk, før han dro videre til Trondheim. Han tok samtidig kurs i programmering og ble interessert i prosessering av språk og var med i dannelsen av datalingvistikk i Trondheim (et fagmiljø som senere er nedlagt). Av særlig inspirasjon for Johnsen var den formelle siden ved språk, semantikk – og spesielt situasjonssemantikken gjennom navn som Barwise og Perry. For syntaks var det Noam Chomskys formelle språkteori som fanget hans interesse. I nyere tid har E.T. Jaynes bok *Probability: The Logic of Science* spilt en viktig rolle for ham ved å ta ham over til empirisk baserte språkmodeller. Han arbeidet så ved universitetet i Trondheim og ved lingvistisk institutt ved Universitetet i Bergen før han ble ansatt ved Nasjonalbiblioteket i Oslo. Der begynte han 1. januar 2013, med tittelen forskningsbibliotekar. Johnsen ble ansatt ved Nasjonalbibliotekets avdeling for fag og forskning, på seksjonen for bøker og språk. Der arbeider han fortsatt. Mer presist arbeider han i det som heter Språkbanken, men den har ikke noen formell institusjonsplassering innad, selv om den eksisterer som en enhet i bevisstheten til folk både i og utenfor institusjonen.[6]

Lars Johnsen forteller at den største endringen som har skjedd på hans fagfelt i Nasjonalbiblioteket siden 2013, har vært den økende tilgangen til digitaliserte tekster fra aviser og bøker. Det utgjør en «enormt stor forskjell i hvilke spørsmål som kan stilles, og måten å besvare dem på, sammenlignet med hva som ellers finnes av tilgjengelig korpus. Ikke minst

Lars Johnsen utvikler IT-verktøyet NB N-gram etter at han ble ansatt ved Nasjonalbiblioteket i 2013. (Foto: Harald Østgaard Lund.)

at forskerne kan jobbe med det samme materialet og sammenligne og repetere undersøkelser», skriver han.[7] Med sin bakgrunn som datalingvist – og med den nye tilgangen til digitaliserte språklige data som stillingen ved Nasjonalbiblioteket ga ham – fikk han mulighet til å prøve å få noe mer ut av dette materialet. Han begynte med å se på digitaliserte avistekster fra Universitetet i Bergens samling av nettaviser. Han utviklet så et såkalt N-gram-søk for å sammenlikne for eksempel adjektiv + substantiv, altså hva som var typisk for «adj menn» sammenliknet med «adj kvinner». Søkene viste at menn var knyttet til rikdom, mens kvinner (og barn) var knyttet til fattigdom. I den første tjenesten (som nå er tatt ned) kunne man søke i inntil 4-gram, og finne ut hvilke ord som var typiske i spesielle ordkonstruksjoner. Rundt julen 2013 startet Lars Johnsen så å utvikle verktøyet NB N-gram, i samråd med ledelsen, på bakgrunn av den aller første versjonen de hadde utviklet. Hensikten var å benytte de store datamengdene i Nasjonalbiblioteket. Tjenes-

ten han utviklet, var også inspirert av Googles N-gram viewer, som viste trendutviklingen for digitaliserte bøker. I løpet av 2014 laget han så noen prototyper som ble forbedret i løpet av året. Verktøyets webgrensesnitt ble utviklet i samarbeid med Magnus Breder Birkenes, som da arbeidet i Nasjonalbiblioteket. Han gjorde mesteparten av webarbeidet som skulle til, for å få verktøyet til å fungere. Johnsen og Birkenes mfl. publiserte året etter en vitenskapelig artikkel om det nye verktøyet.[8]

Birkenes og Johnsen skrev NB N-gram helt og holdent i HTML/Javascript og med åpen kildekode. På serversiden, programvaren som koder databasene og spørringen mot dem, benyttet de hjelpemiddelet Python og det fritt tilgjengelige databasesystemet SQLite.[9]

Resultatet ble altså dataverktøyet NB N-gram, som ble rullet ut på Nasjonalbibliotekets nettsider i løpet av 2014. Det var ingen spesiell lanseringsdato, og det hele ble heller ikke markert utad. Det hele foregikk stille og rolig: Man informerte gradvis om den nye tjenesten. Med unntak av bibliotekenes databaser og de faste søkefunksjonene som allerede lå innebygd i Nasjonalbibliotekets nettsider, kan man si at NB N-gram var institusjonens *første* IT-verktøy som forelå til allmenn bruk.

Lars Johnsen karakteriserer NB N-gram som en kombinasjon av søk og konstruksjon. Det betyr at dataene som verktøyet kan vise, ligger implisitt i databasen den henter opplysningene fra. Det medfører at den enkelte brukeren fort kan være den første som *ser* de aktuelle dataene, i og med at søkeresultater som trendlinjer (se nedenfor) blir konstruert ut fra den informasjonen som ligger der, og som tidligere ikke har vært gjort eksplisitt. En forsker som tar dette verktøyet i bruk, kan altså lett finne ut ting som ingen andre har visst eller sett. NB N-gram er derfor ikke et rent søkeverktøy som finner frem ting som allerede er der.[10] Det utfører selv den konstruksjonen av etterspurte data som brukeren spør etter.

Navnet NB N-gram viser til to ting: NB viser til Nasjonalbiblioteket som moderinstitusjon, mens N-gram er et uttrykk i datalingvistikken som henviser til bokstavsekvenser eller ordsekvenser. Ordet «gram» brukes vanligvis om vekt, men i denne sammenhengen viser det til utdrag av ordsekvenser fra digitaliserte avistekster. Enkeltord kalles 1-gram, mens fire ord i en sekvens kalles quadgram.

NB N-gram er altså et IT-verktøy som setter brukeren i stand til å søke etter ord i det lageret (det vil si korpus) som Nasjonalbiblioteket nå har av digitaliserte tekster. Korpuset som verktøyet søker i, er satt sammen av alle tekster som var digitalisert av Nasjonalbiblioteket frem til 2013. Det består nå av ca. 11 milliarder ord fra bøker og ca. 23 milliarder ord fra aviser. Samlet omfang i 2019 er altså omkring 34 milliarder ord. Med «ord» menes her det som regnes som et «token» (symbol/tegn), så et ord kan også være punktum, komma og andre tegnsettinger og forkortelser. Denne såkalte tokeniseringen gjør det mulig å skille mellom de tilfeller der f.eks. et punktum opptrer som en setningsgrense, og der det er en del av en forkortelse.[11] Etter hvert som Nasjonalbiblioteket fortsetter å digitalisere stadig flere tekster, har institusjonens totale korpus av tekst i digital form økt til over 55 milliarder ord.[12] Men søk i denne tekstmassen er – så vel som de nyeste tendensene – for øyeblikket kun tilgjengelig via et hjelpemiddel som Jupyter Notebook og ikke på nettsidene, men Nasjonalbiblioteket arbeider med å få det utvidede korpuset tilgjengelig på nettet også.[13]

Korpuset består nå av ca. 11 milliarder ord fra bøker og ca. 23 milliarder ord fra aviser. Samlet omfang i 2019 er altså omkring 34 milliarder ord

Om NB N-gram skriver Nasjonalbiblioteket på sine nettsider at dette er en søketjeneste som gir «deg muligheten til å finne og sammenligne ordfrekvenser, dvs. når og hvor ofte ord forekommer i et historisk perspektiv». Man kan søke i store deler av bok- og avismaterialet som Nasjonalbiblioteket har digitalisert, heter det. NB N-gram omfatter bøker og aviser fra 1810 og frem til og med september 2013. Nettbrukeren får vite at det dreier seg om et tekstmateriale på om lag 11 milliarder ord fra bøker og 23 milliarder ord fra aviser. Videre heter det at etter hvert

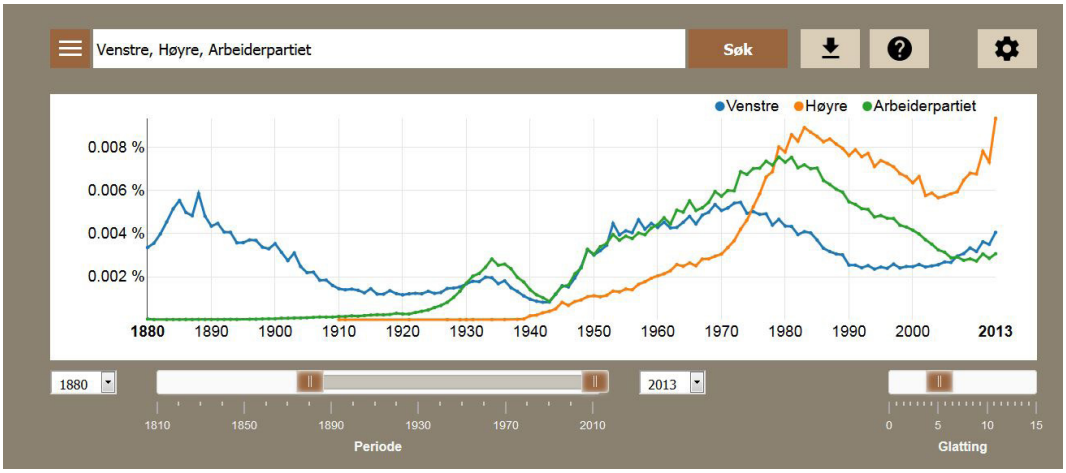

Figur 1. Diagram fra NB N-gram med presseomtale av partiene Venstre, Høyre og Arbeiderpartiet i perioden 1880–2013. Relative tall, begge målformer, stor forbokstav. Glattefaktor 5. Søkedato: 6.11.2019.

som NB N-gram blir etablert som en varig tjeneste, vil det bli mulig å avgrense søkene etter kilde, sjanger, medietype og så videre.[14]

Trendlinjer

NB N-gram har siden starten i 2014 bestått av tre funksjoner. Den første er såkalte *trendlinjer*, som lar brukeren undersøke og sammenlikne tallmessige forekomster av ord og fraser over tid. Her kan vi altså få opp endringer i offentlig ordbruk – slik NB N-gram finner dem som historiske tendenser i aviser eller bøker. La oss se på noen eksempler.

Det første diagrammet viser hvordan NB N-gram visualiserer søkeresultatet på navnet til tre av våre eldste politiske partier - Venstre, Høyre og Arbeiderpartiet - i tiden fra 1880 til 2013. De tre grafene viser til omtale i pressen, begge målformer og er vist med relative tall. Glattefaktoren er her satt til 5.

Figur 1 viser hvordan NB N-gram får frem den relative presseomtalen av de tre eldste partiene i Norge i perioden 1880–2013. Diagrammet viser interessante tendenser for hvert av de tre partiene. Den første er at Venstre oppnår den mest omfattende presseomtalen helt fra 1884 og fremover til midten av 1930-årene. Venstres andel av presseomtalen synker mot slutten av 1930-årene, er ekstremt lav under okkupasjonen 1940–45, men stiger deretter dramatisk utover i etterkrigstiden. Omtalen når toppen helt i begynnelsen av 1970-årene, med EF-avstemningen i 1972 og den påfølgende partisplittelsen. Deretter synker andelen helt til en ny stigning fanges opp de siste årene frem til 2013.

Den andre tendensen gjelder Arbeiderpartiet. Etter en langsom vekst når partiet en foreløpig omtaletopp midt i 1930-årene. Deretter forsvinner partiet fra avisene under krigsårene, men vender tilbake i 1945. Derfra og fremover ser vi en langstrakt vekst for partiet helt til omkring 1980. Deretter har den relative omtalen av Arbeiderpartiet sunket betydelig, bare avløst av en liten stigning rett før 2013.

Den tredje tendensen gjelder Høyres vekst. Den kommer for alvor i gang først i 1940-årene. Fra 1945 til 1970 stiger den relative omtalen av Høyre nokså jevnt fra år til år. Fra 1970 inntrer et skifte, slik at Høyres omtale nå begynner å vokse mye brattere enn før. Denne voldsomme veksten fortsetter til 1981. Deretter ser vi at kurven avtar gjennom et langsomt fall gjennom 1980- og 1990-årene, men en ny vekst sees for partiet de siste årene før 2013.

Om vi nå sammenlikner kurvene for de tre partiene, ser vi en tydelig tendens: Det er lett å identifisere landets viktigste parti ut fra grafen. Venstre dominerer norsk politikk i tiden 1884–1935, og dette kan vi rett og slett gjenfinne i figur 1. Rundt 1950 er

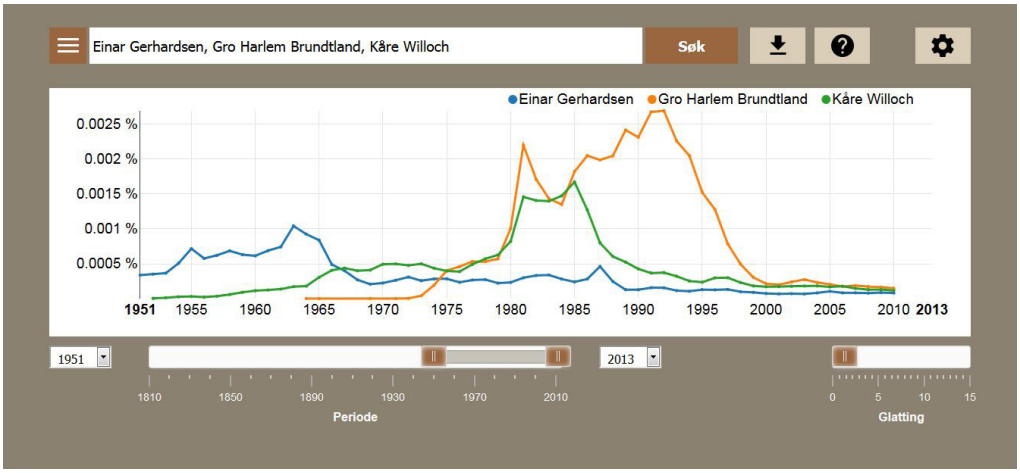

Figur 2. Omtale av politikerne Einar Gerhardsen, Gro Harlem Brundtland og Kåre Willoch i norske aviser 1951–2013. Relative tall, begge målformer. Glattefaktor 2. Søkedato: 2.11.2019.

det det statsbærende Arbeiderpartiet som får mest presseomtale av de tre, og dets dominans holder seg frem til om lag 1980. Derfra og fremover ser vi at det er Høyre som får den mest omfattende presseomtalen. Partiet ligger langt over de to andre i alle år etter 1980 og beholder således sin ledelse helt til tallene slutter i 2013.

Slik kan vi altså bruke NB N-gram. Spørsmålet som melder seg, er dette: Var det virkelig slik? I hvilken grad kan vi stole på disse resultatene? Det vi i første omgang vet, er at NB B-gram viser oss det resultatet vi har bedt det om å søke etter i Nasjonalbibliotekets korpus av digitaliserte tekster fra norske aviser i undersøkelsesperioden. En måte å arbeide videre på er å utføre flere ulike søk og med forskjellige, men beslektede, søkeord. Vi kan for eksempel søke på kjente norske politikere. Velger vi tre av dem, gir NB N-gram oss dette resultatet:

Figur 2 viser relativ presseomtale av tre av de mest kjente norske politikerne i årene 1951–2013. Igjen ser vi tre tydelige tendenser. Den første er hvordan Einar Gerhardsen var den mest omtalte av de tre frem til Kåre Willoch overtok den posisjonen kort tid etter 1965. Willochs relative presseomtale holdt seg så noenlunde stabil frem til slutten av 1970-årene, da den begynte å stige. Han nådde toppen i sin statsministertid 1981–86. Deretter dalte omtalen til et lavere nivå, men forsvant aldri helt, selv ikke i 2013. For Gro Harlem Brundtland ser vi at hun for alvor ble et navn i pressen da hun ble miljøvernminister i 1974. Deretter steg omtalen av henne svært bratt til den nådde en foreløpig topp med hennes første regjering i 1981. Etter et fall de neste årene steg omtalen til det høyeste nivået som figur 2 viser, totalt sett, fra hennes andre regjering i 1986 og frem til begynnelsen av 1990-årene. Deretter faller andelen raskt til et nokså lavt nivå mot slutten av 1990-årene, men på dette nivået fortsetter hennes navn å være med helt til 2013.

Figur 1 og 2 viser hvordan vi kan bruke NB N-gram til å forske i presseomtalen av politiske partier og navngitte politikere. Men vi kan selvfølgelig også bruke verktøyet til å forske direkte på selve medieutviklingen, slik figur 3 viser:

Figur 3 gir et eksempel på hvordan vi kan bruke NB N-gram til å utforske presseomtalen av medieutviklingen selv. De tre store, nye massemediene utover i det 20. århundret var filmen, radioen og fjernsynet – og i figur 3 ser vi hvordan deres vekst slo inn i pressen. Hvert medium har sin egen tendens. Filmen er det mest omtalte mediet av de tre fra 1910 og helt til midten av 1940-årene. Fra da av blir filmomtalen liggende på omtrent samme andel frem til slutten av 1980-årene. Da inntraff en økning i filmomtalen frem til midt i 1990-årene, før den deretter sank. En liten

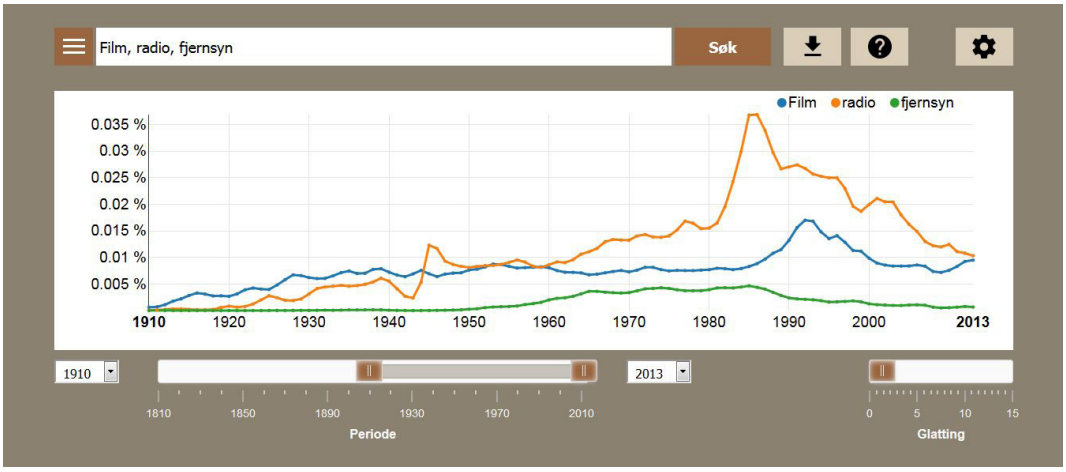

Figur 3. Presseomtale av film, radio og fjernsyn i perioden 1910–2013. Relative tall, begge målformer. Glattefaktor 2. Søkedato: 2.11.2019.

stigning sees like før 2013. Radioen fikk presseomtale fra omkring 1920, og andelen steg frem til 1940. Den sank under okkupasjonen, men steg dramatisk fra 1945 av. Utover i etterkrigstiden steg så radioomtalen til dramatiske høyder omkring 1985. Deretter har den sunket. Presseandelen for fjernsynet begynte å øke mot slutten av 1950-årene. Økningen fortsatte gjennom 1960-årene og holdt seg noenlunde stabil gjennom 1970- og 1980-årene, før den viser synkende tendens i 1990-årene og i 2000-årene.

De tre figurene vi nå har sett på, er kun ment som illustrasjoner. Ideelt sett bør man nok utføre flere slike forsøk for å se om ulike søk – og søkeord – bekrefter hverandre. Det viktigste de tre figurene viser i øyeblikket, er kanskje dette: NB N-gram kan vise presseomtalens fluktuasjoner for både politiske partier, organisasjoner og enkeltpersoner som har vært aktive i den norske offentligheten. Men verktøyet kan også brukes til å kaste lys over medieutviklingen i seg selv. Ved å bruke søkeord fra medienes egen historie, kan vi oppdage mønstre som ingen før har sett.

Det er lett å se at disse søkemulighetene kan komme til å sette fart i utforskningen av det tekstlige innholdet i norsk presse. Nå finnes det som kjent ulike måter å studere pressen på. Dahl skiller mellom tre typer: Pressen kan studeres som 1) opinion, altså som meningsbærer; som 2) et eget system (slik bl.a. Svennik Høyer har gjort), eller den kan studeres som 3) tekstlig produkt.[15] Denne inndelingen hjelper oss til å plassere NB N-gram som verktøy i pressehistorisk forskning, for dette verktøyet kan åpenbart hjelpe oss til å studere pressen som tekst. Et hvilket som helst tema kan nå studeres i detalj, fordi tekstmassen som ligger i bunnen, nå er blitt søkbar. Vi kan nå altså begynne å stille helt nye typer spørsmål, slik som: Hva slags ordbruk har vært vanlig i norske aviser om et spesifikt emne over tid?

En uendelighet av omtalte temaer i avisene blir nå altså aktuelle på nytt. Vi kan tenke oss spørsmål som: Når tok man egentlig i bruk et ord som «fascisme» i norsk presse? Hvor utbredt var det? Har bruken gått i bølger? I så fall: Når inntraff toppene og bunnene? Eller hva med bruken av ord som vi i dag anser som belastende og fordomsfulle om ulike sosiale grupper? Når oppstod denne typen språkføring, og hvor lenge varte den? Eller når begynte norske aviser å omtale Einar Gerhardsen som «landsfaderen»? Hvor utbredt var den betegnelsen? Eller: Når kom ord som «miljø» og «klima» inn i norsk presse for alvor? Hvor lå starten, gjennombruddet og brukstoppen for disse ordene?

Disse eksemplene viser at NB N-gram gir brukeren nye muligheter til å utnytte digitaliserte avistekster som historisk kilde. Det har en rekke fordeler å anvende aviser som kilder. For det første er de lette å datere. For det andre har de status som folkelesning, det vil si at de har allmenn utbredelse i befolkningen.

For det tredje inneholder avisene sin tids offentlige språkbruk, det vil si vanlige ord og vendinger. Det er slett ikke alle kilder som har disse egenskapene. Dette åpner nå for forskningsmuligheter som faktisk skiller seg radikalt fra all tidligere presseforskning: Hvilke forskere har til nå hatt tid og ressurser til å gjøre manuelle undersøkelser av flere milliarder ord i norske aviser – for å lete etter ukjente mønstre?

Dimensjonene i alle disse milliardene med ord er svimlende, men la oss likevel beholde nøkternheten. NB N-gram reduserer ikke behovet for vanlig historisk metode og alminnelig kildekritikk. Fortsatt vil den historiske metodens to måter å lese kilder på være nødvendig: Vi kan lese kilder (her: aviser) som *beretninger* om det som skjedde da avisen kom ut – eller vi kan lese dem som *levninger*, som forteller noe om avisen selv. Dette grunnleggende skillet diskuteres i alle historiefagets innføringsbøker – og i mediehistorisk litteratur.[16] Det at Nasjonalbiblioteket nå gjør avistekster søkbare, reduserer ikke betydningen av disse lesemåtene. Tvert om: Når tilgangen til digitaliserte avistekster nå blir åpnet for alle via Internett, blir evnen til å gjøre inngående vurderinger av dem – fagets håndverk – enda viktigere enn før. Eksterne forskere som tar i bruk NB N-gram, bør lære seg noe om avisen som medieform – både som helhet og i dets deler. De bør kunne plassere en konkret avis i sin samtid og i forhold til andre aviser. Hver enkelt avis må vurderes for hva den var på det aktuelle tidspunktet, men også ut fra hva den skrev om konkrete spørsmål over tid. Presseforskeren kan ikke unnlate å gjøre seg kjent med den datiden han eller hun vil studere, og skaffe seg kunnskaper om konteksten som gjaldt akkurat da. Man kommer altså ikke unna den litt tunge veien via faglitteratur og studier av andre arkiver enn de digitaliserte tekstmassene som Nasjonalbiblioteket nå gjør tilgjengelig.

Et hvilket som helst tema kan nå studeres i detalj, fordi tekstmassen som ligger i bunnen, nå er blitt søkbar

Men når dette er sagt, gjør vi klokt i å innse at NB N-gram har potensial til å fornye den presse- og mediehistoriske forskningen i Norge. Årsaken er alle de milliarder ord som nå er i ferd med å bli flyttet over fra aviskjellernes papiravis-samlinger til dataskjermen – og dermed blir tilgjengelige for alle.

Råfrekvenser

Den andre funksjonen i NB N-gram er innhenting av såkalte *råfrekvenser.* De gir brukeren statistikk over ord og fraser i hele korpuset uavhengig av tid. Dette er et materiale som egner seg til videre bearbeiding og analyse utført av forskeren selv. Ståle de Lange Kofoed gir en nyttig veiledning for hvordan man kan importere et sett av data fra Internett for deretter å bearbeide eller analysere dem videre selv.[17] Rådataene kan for eksempel overføres til Excel-ark og derfra danne grunnlag for videre bearbeiding med resultater som kan vises i egenproduserte tabeller og diagrammer tilpasset undersøkelsens emne og formål.

Galakser

Den tredje funksjonen i NB N-gram er såkalte *galakser* som gir brukeren mulighet til å se på betydningsrelasjoner mellom ord. I NB N-gram er galakser en grafisk måte å presentere statistiske funn på. Hvor tett er egentlig det tallmessige forholdet mellom to ord – slik vi kan studere dem i Nasjonalbibliotekets digitale database? Resultatet trenger ikke kun å vises med tall, men med et grafisk uttrykk. Avstanden mellom og størrelsen på ulike ordskyer gir et grafisk inntrykk av det statistiske forholdet mellom dem. Dermed har vi enda en ny måte å visualisere det språklige innholdet i Nasjonalbibliotekets enorme database på. For galakser gjelder at det kun er enkeltord man kan søke på. Slik ser resultatet ut når vi søker på ordet «politikk»:

Figur 4 viser hvilke galakse et søk på ordet «politikk» gir i NB N-gram. Resultatet viser at dette ordet inngår i flere ulike grupperinger: Vi kan skimte et samfunnstema og et religionstema så vel som både næringsliv og organisasjoner. Det grafiske uttrykket plasserer politikkbegrepet i sentrum for en hel rekke andre samfunnssektorer.

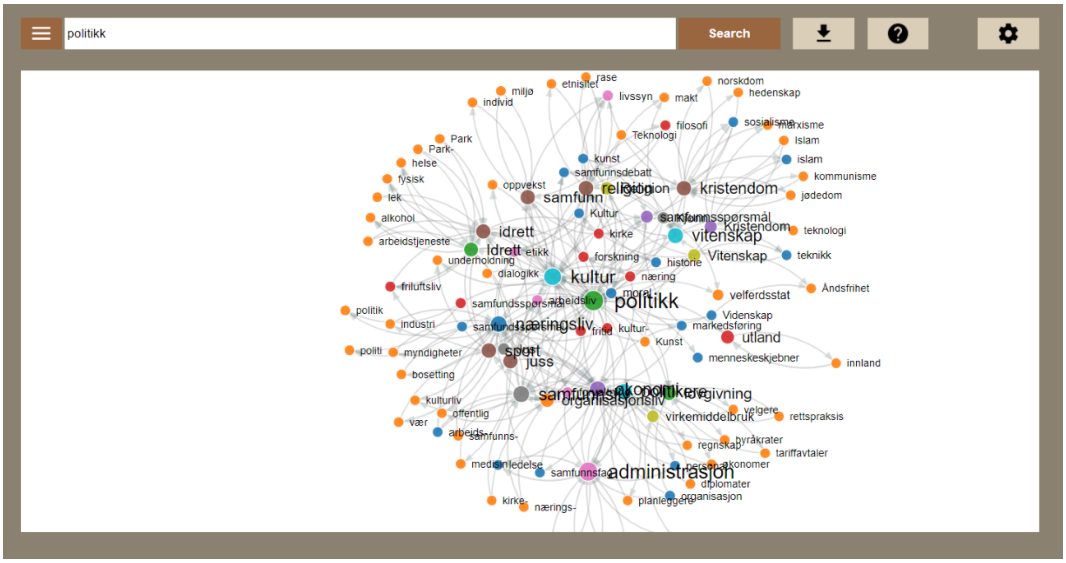

Figur 4. Galakse på ordet «politikk» i pressen. Søkedato 5.11.2019.

For brukeren er det enkelt å bytte mellom de tre funksjonene i NB N-gram. Man klikker bare på knappen rett til venstre for selve søkefeltet. Det er ikke vanskelig å bruke disse funksjonene. En vanlig PC-bruker vil på en enkel måte kunne lage diagrammer med trendlinjer og få frem ordgalakser. Litt annerledes er det kanskje med den videre bearbeidingen av råfrekvenser, for det forutsetter at brukeren behersker overføring til for eksempel Excel-ark og kan ta datasettet til videre bearbeiding derfra.

NB N-gram betyr altså ny tilgang til lagrede språkdata. Så nå er det opp til forskermiljøene hvor fort de oppdager mulighetene. Nasjonalbibliotekets egen brukerundersøkelse – med tall fra 2017 – viser at institusjonen faktisk er overraskende lite brukt av forskere.[18] Institusjonen har per i dag registrert at NB N-gram brukes til omkring 8000 søk i året.[19] Mye tyder likevel på at bruken er økende, ettersom stadig flere forskere oppdager dets muligheter. En av de mest kjente forfatterne som har brukt resultater fra NB N-gram, er Helene Uri i boken *Hvem sa hva* fra 2018. Ellers begynner det å dukke opp vitenskapelige artikler i tidsskrifter som bygger på resultater som er fremkommet nettopp ved bruk av NB N-gram.[20]

Behovet for kildekritikk og presisjon

Hva mer kan vi så si om nytteverdien av NB N-gram i forhold til klassisk historisk metode og kildekritikk? Nå er det slik at ingenting er lettere enn å la seg overvelde når man som forsker blir stilt overfor de uendelige mulighetene som nye IT-verktøy gir oss. Likevel skal vi her argumentere for verdien av å beholde ferdighetene som ligger nedlagt i klassisk historisk metode. Nye digitale verktøy gir oss nye muligheter, men forskerens håndverk må fortsatt preges av den etablerte kildekritikkens mentalitet. Nøkternhet, kritisk sans og sunn fornuft er fortsatt viktige verdier for forskerne, selv i IT-verktøyenes tidsalder. Hvis man beholder disse verdiene – også i det øyeblikket man begynner å ta i bruk NB N-gram – vil man oppnå to ting: dels videreføre håndverkets indre verdier, samtidig som man åpner seg for nye metoder.

La oss ta dette helt konkret. Det at NB N-gram kan gi oss et diagram som viser en graf som stiger eller synker – forstått som ordbruk i norsk presse over tid – så betyr ikke det at man har funnet forklaringen på hvorfor det var slik. Årsaksforklaringer må vi lete etter utenfor diagrammet. Det vil fortsatt være nødvendig med inngående kjennskap til den tidsperioden

man studerer. Det vil også fortsatt være nødvendig å trekke inn kunnskaper fra andre arkiver og kilder (som dokumenter fra tradisjonelle arkiver). Bruk av NB N-gram i pressehistoriske tekststudier forutsetter også bruk av vanlig kildekritikk – på selve verktøyet og dets virkemåte – fordi et diagram laget ved hjelp av N-gram ikke forklarer seg selv. Diagrammer trenger forklarende tilleggsopplysninger av flere slag: Hvilken dato er NB N-gram brukt til søket? Hvilket digitalisert tekst-korpus var tilgjengelig på akkurat dette søketidspunktet? Hvilke søkekriterier har vi brukt: søk i bøker eller aviser, på bokmål eller nynorsk eller begge målformer? Hvilke tidsperiode har man søkt i? Dette kan man også justere når man søker. Har man laget et diagram som viser tallenes absolutte eller relative frekvens? Man kan også be verktøyet om å vise resultatene i form av en kumulativ graf. Den kan også skille mellom stor og liten forbokstav i søkeordene. Hvilke resultater man får frem i et diagram ved hjelp av NB N-gram, vil være helt avhengig av disse valgene. Relative tallstørrelser (prosent) kan for eksempel gi flotte grafer, men tallene bak kan være nokså lave i absolutt forstand.

Det inntrykket et diagram gir, er også avhengig av den glattefunksjonen som er bygd inn i NB N-gram, nede til høyre. Den hjelper til med å lage pene grafiske linjer. Uten glatting vil diagrammets grafiske kurver få mange bratte spisser og bli svært takkete. Bruker man derimot den høyeste glattingsmuligheten – faktor 15 – vil man få en graf med så store og lange bølger at resultatet får lav presisjon og vil ha store avvik i forhold til det underliggende tallmaterialet. Egen erfaring tilsier at glatting med faktor 2 jevner takkene ut, samtidig som man beholder et presist grafisk uttrykk. Hvis man bruker glattefunksjonen, bør man altså oppgi hvilke faktor man har brukt, fordi det i så stor grad preger det inntrykket som diagrammet gir.

Konklusjon

Utgangspunktet for denne artikkelen er at presse- eller mediehistorikere ikke bør ta i bruk et IT-verktøy bare for å ta det i bruk. Det aktuelle verktøyet må kunne utføre noe som ikke er mulig med andre metoder. Som redaktører og bidragsytere i *Digitale metoder* skriver, så er det kun hvis digitale metoder kan gi svar man ikke kan finne frem til på andre måter, at det er fornuftig å ta dem i bruk.[21]

I fremstillingen ovenfor har vi dog sett at NB N-gram faktisk kan utføre oppgaver som ikke ville vært mulig ved manuelt arbeid. Det gjelder både identifisering av historiske trendlinjer, fremstilling av råfrekvenser og presentasjon av statistiske resultater ved hjelp av ordgalakser. Dermed er det ingen grunn til at vi *ikke* skulle kunne ta i bruk dette IT-verktøyet i historiske studier av aviser og andre medieformer. Men NB N-gram er fortsatt ganske nytt: Det er kun siden 2014 at eksterne brukere har kunnet ta det i bruk via Nasjonalbibliotekets nettsider. Mye tyder likevel på at det har tatt tid før verktøyet er blitt kjent i forskermiljøene. Det gjelder nok også for forskermiljøene som er interessert i presse- og mediehistorie. Herværende artikkel er – så langt forfatteren vet – den første som diskuterer nytteverdien av NB N-gram i studiet av disse fagfeltene.

Presse- eller mediehistorikere bør ikke ta i bruk et IT-verktøy bare for å ta det i bruk. Det aktuelle verktøyet må kunne utføre noe som ikke er mulig med andre metoder

Alt i alt må vi kunne konkludere med at hvis presse- eller mediehistorikerne setter seg godt inn i dette IT-verktøyet og gjør sine søkekriterier eksplisitte, så kan NB N-gram bli et nyttig verktøy i vårt fag. Hvis det kombineres med vanlig kildekritisk nøkternhet og sunn fornuft, kan det komme til å avdekke hittil skjulte mønstre i Nasjonalbibliotekets nydigitaliserte tekstmasser fra aviser og/eller bøker. Det er derfor betimelig å spørre hvorvidt et så kraftig IT-verktøy som NB N-gram er – og de som utvilsomt vil følge etter – med tiden vil kunne komme til å legge grunnlaget for en slags «pressehistorie 2.0»? For nå blir jo avisenes språkbruk, helt ned til de aller minste detaljer, mulig å studere empirisk og systematisk i et hittil ukjent omfang.

Svaret på det tilhører fremtiden.

Noter

1 Se retriever.no
2 Srebrowska 2005: 40–43
3 Eriksen 2005: 44–47
4 Drotner og Iversen (red.) 2017: 11–26
5 https://www.nb.no/sp_tjenester/beta/ngram_1/
6 Lars Johnsen i epost 1. april 2019
7 Sst.
8 Birkenes, Johnsen, Lindstad og Ostad 2015: 293–295
9 Lars Johnsen i e-post 16. september 2019
10 Ibid.
11 Lars Johnsen i e-post 5. november 2019
12 Lars Johnsen i e-post 2. oktober 2019
13 Lars Johnsen i e-post 2. oktober 2019. Følg denne lenken for mer om bruken av Jupyter Notebook i Nasjonalbibliotekets laboratorium for digital humaniora: https://nbviewer.jupyter.org/github/DH-LAB-NB/DHLAB/blob/master/DHLAB_ved_Nasjonalbiblioteket.ipynb
14 NB N-gram besøkt 28. mai 2019
15 Dahl 2004
16 Ibid.
17 Kofoed 2014: 50 ff.
18 Advicia 2017: 14
19 Lars Johnsen i epost 16.september 2019
20 Lars Johnsen i epost 17. september 2019. Se f.eks. Boasson og Malvik 2019
21 Drotner og Iversen (red.) 2017

Kilder:

Advicia (2017). Rapport. Brukerundersøkelse. Nasjonalbiblioteket. Oslo: Advicia
Egne søk i NB N-gram på nb.no, vår og høst 2019
E-post fra Lars Johnsen til forfatteren 1. april, 16. og 17. september, 2. oktober og 5. november 2019
Retriever.no, besøkt 2. november 2019
Takk til Lars Johnsen som informant. Han har også lest igjennom hele artikkelen.

Referanser:

Birkenes, M.B., Johnsen, L.G., Lindstad, A.M. og Ostad, J. (2015). «From digital library to n-grams: NB N-gram». *Proceedings of the 20th Nordic Conference of Computational Linguistics*. Linkøping: Linkøping University Electronic Press
Boasson, Frode og Anders Skare Malvik (2019): «Digital humaniora, mediehistorie og litterære subjektivitetsuttrykk. Om forholdet mellom norsk litteratur og utviklingen av den kommersielle pressen 1855-1900 i et DH-perspektiv», i *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*, nr. 2/2019, s. 146-167
Dahl, H.F. (2004). *Mediehistorie. Historisk metode i mediefaget*. Oslo: Cappelen Damm
Drotner, K. og Iversen, S.M. (red.) (2017). *Digitale metoder. At skabe, analysere og dele data*. Fredriksberg: Samfundslitteratur
Eriksen, A.R. (2005). «Replikk til Urszula Srebrowskas artikkel 'Atekst kan lede på villspor'» *Norsk medietidsskrift* 12 (1) s. 44–47
Kofoed, S.L. (2014). *Praktisk håndbok i digital historiefortelling*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
Srebrowska, U. (2005). «Atekst kan lede på villspor». *Norsk medietidsskrift* 12 (1) s. 40–43

Bok: Dag Kullerud, Dagen 1919-2019. Kulturell motstemme i hundre år.

Bok:

Dag Kullerud
Dagen 1919–2019. Kulturell motstemme i hundre år
Cappelen Damm 2019, 300 sider

Motkultur og motsetninger

Knut Lundby
Professor emeritus
Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo
knut.lundby@media.uio.no

Avisa *Dagen* har vært en kulturell motstemme i hundre år, slik Dag Kullerud anfører i undertittelen på sin bok om jubilanten i Bergen. Undertittelen leder meg i tanken til Stein Rokkans arbeider om betydningen av motkulturene i norsk politikk og til Gabriel Øidnes artikkel «Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet» i *Syn og Segn* i 1957. Øidne pekte på landsmålet, avholdssaken og lekmannskristendommen som basis for tre motkulturer som har skapt motsetninger mellom Vestlandet og resten av landet. I arbeidet med boka ble Kullerud slått av «hvor sterkt den kristne identiteten var knyttet til det vestnorske – til småkårsfolket i vest».[1]

Dagen forente de tre motkulturene og hentet sin leserkrets og sin redaksjonelle kraft fra dem

Øidne, født i 1918, året før *Dagen* ble grunnlagt, gir nøkkel til å forstå denne avisas særpreg. *Dagen* forente de tre motkulturene og hentet sin leserkrets og sin redaksjonelle kraft fra dem. Øidnes analyse av motsetningene mellom Østlandet og Vestlandet er med på å forklare hvorfor det aldri ble noe av fusjonsplanene mellom de to kristne dagsavisene *Dagen* og *Vårt Land,* etter at krefter på Østlandet tok initiativ til å starte en ny avis med kristen forankring etter krigen. Av samme grunn nyttet det heller ikke da professor Ole Hallesby og andre indremisjonsledere ville flytte *Dagen* til hovedstaden østpå midt i 1920-årene.

Oftedal og Lavik

Det var motsetninger også innenfor motkulturene på Vestlandet. Kullerud risser opp forskjellen mellom de to avisgründerne Lars Oftedal i *Stavanger Aftenblad* og Johannes Lavik i *Dagen.* Oftedals avis var grunnlagt allerede i 1893, tjuesju år før Lavik tok opp sin redaktørgjerning. De to plasserte seg forskjellig både politisk og innenfor lekmannskristendommen. Kullerud framstiller Oftedal som den strenge og strikse. Johannes Lavik hadde tatt farge av konflikter som hans far hadde hatt med Lars Oftedal. Johannes Lavik bidro til at en ny form for vestlandspietisme vokste fram «med blant andre avisen Dagen som markør», som «tok avstand fra det politisk og religiøst moralske partivesen Lars Oftedal hadde bygd».[2] Den nye pietismen forholdt seg friere til prester og kirkeorganisasjon. Kullerud sammenfatter utgangspunktet for *Dagens* første redaktør: «Johannes Lavik bar med seg alt dette, også han gikk til arbeidet som en omvendt kristen, men samtidig kulturåpen og radikal i særlig sosiale spørsmål. Med årene ble han imidlertid slipt i kantene, kanskje av nødvendighet, fordi hensynet til abonnenter og annonsører lett fører til at en redaktør i en ideologisk avis må vokte sine ord.»[3]

Johannes Lavik var redaktør i Dagen fra 1919 til sin død i 1952. (Foto: Dagens arkiv.)

Kullerud hjelper leseren med å holde styr på de mange Lavik-er i presse og politikk. De hadde felles rot i Eksingedalen nær Voss i Hordaland. Johannes Lavik (1883–1952) ble første redaktør i *Dagen*. Men det var faren hans, Andreas Lavik (1854–1918), som ledet forberedelsene til en slik avis. Broren til Andreas, som også het Johannes Lavik (1856–1929), grunnla *Gula Tidend* i 1904. Fetteren til Johannes i *Dagen*, Nils Lavik (1884–1966), ble første stortingsrepresentant for Kristelig Folkeparti i 1933. Han skrev mye i *Dagen,* men hans fetter redaktøren voktet seg for å gjøre *Dagen* til et organ for Kristelig Folkeparti. Likevel lå avisen nær i standpunkter.

Bykulturen og motkulturene

Dagen hadde støttespillere i næringslivet i Bergen for å reise den kulturelle motstemmen, blant annet fra styrelederne Ole D. Danielsen og hans sønn, Odd Danbolt. De ledet avisen fra oppstarten i 1919 til 1956, altså gjennom hele Laviks redaktørtid. Senere kom andre kjøpmenn inn, ikke for å tjene penger, men for å bidra i innsats for kristendom og moral. De var lojale med motkulturene, som hadde best feste utenfor Bergen. Man skulle tro, skriver Kullerud, «at det ville være en motsetning mellom det bergenske kjøpmannskap og mange av abonnentene, lærere, bønder og fiskere i de vestnorske fjordene, småkårsfolket.» Men det var det ikke. «Kittet og limet har utvilsomt vært det lavkirkelige og pietistiske ståstedet. I det møttes de uavhengig av klassebakgrunn.»[4] Johannes Lavik forsto å manøvrere i dette «motsetningsfylte landskapet», skriver forfatteren. Arbeiderbevegelsen, derimot, kom han ikke i inngrep med. *Dagen* var imot sosialisme og klassekamp, men kunne kjempe mot sosial nød med front mot Bergens rikfolk og konservative politikere.

Det ble utgitt åtte aviser i Bergen da *Dagen* startet opp. To måtte gi opp under de vanskelige økonomiske tidene tidlig i 1920-årene. *Dagen* greide seg med kristenfolkets støtte. *Gula Tidend* kritiserte *Dagen* for å bruke riksmål. Kanskje dette var et trekk for å balansere bykulturen i Bergen med den motkulturen som nynorsken representerte?

Dagen var imot sosialisme og klassekamp, men kunne kjempe mot sosial nød med front mot Bergens rikfolk og konservative politikere

Front mot nazismen

Allerede i 1933, da Hitler nettopp var kommet til makten, brakte *Dagen* innsiktsfulle artikler om utviklingen i Tyskland. Avisen advarte skarpt og tydelig i sine reportasjer mot hva som var i ferd med å skje. Signaturen «Rag» meldte at «her har rasereligionen fått overmakten over kristendommen».[5] Lederartiklene tidlig i 1930-årene kunne være mer tvisynte. «Rag» fortsatte å informere *Dagens* lesere, godt underrettet og i direkte språk. Bak signaturen skjulte Arne Giverholt seg, pressesekretær i utenriksdepartementet. Han satt midt i informasjonsstrømmen. Kullerud mener hans klartseende artikler er «norsk pressehistorie», på linje med Ragnar Wolds bidrag i *Dagbladet* til å forstå nazismen.

Etter okkupasjonen av Norge 9. april 1940 forlangte de nye styresmaktene lojalitet. *Dagens* ledelse vurderte mulige utveier til fortsatt utgivelse uten for mye sensur og påtvunget stoff. Men i januar 1942 sa redaktør Lavik og styreleder Danbolt stopp. *Dagen* ble nedlagt og kom først ut igjen 9. mai 1945.

Balansere eller konfrontere

Dagen har gjennom sin historie hatt tre særlig markante redaktører. Den første, Johannes Lavik som satt fra starten i 1919 til sin død i 1952, markerte seg ved sin evne til å balansere syn og hensyn. Han ville forene ulike kristne ståsteder, i motsetning til Hallesbys stramme indremisjonsfront. Lavik unngikk også å ta partipolitisk side. Han kunne bruke ironi for å vri seg unna å ta standpunkt som skjøv lesere og annonsører bort.

Laviks etterfølger, Odd Strand (1921–2015), som senere vant stor anerkjennelse i pressens organisasjoner, ble skviset ut av Arthur Berg, som midt i 1950-årene manøvrerte seg inn i den dirigerende rollen i avisen. Han hadde ikke særlig journalistisk erfaring, men desto sterkere teologiske synspunkter. Det var fargerike år, med skarpe ledere og lange saksinnlegg på Ivar Aasen-nynorsk med i-endinger. Å redigere var for Arthur Berg å konfrontere. «Akkordens ånd er satan», som Kullerud setter til overskrift over det første kapitlet fra Bergs tid i *Dagen*. Arthur Berg sto opp for sjølråderetten mot EEC, for «Guds folk» Israel mot «terroristorganisasjonen PLO», og for det ufødte liv mot abortloven, eller «fosterdrapsloven», som han kalte den. Arthur Berg kviet seg ikke for å gå mot strømmen i norsk presse. Han kviet seg heller ikke for å gå i konflikt med lederne i Kristelig Folkeparti, noe både Kjell Bondevik og Lars Korvald fikk smake. Til slutt fikk *Dagens* tidligere styreleder gjennom mange år, Odd Danbolt, nok. «Jeg orker simpelthen ikke *Dagen* lenger i mitt hus», skrev han til avisens styre i 1972. Berg øvet sin innflytelse over *Dagens* spalter gjennom 30 år til han ble presset ut midt i 1980-årene etter konflikt med sitt styre. Hans egenrådighet felte ham, mener Kullerud.

Etter Berg ble Finn Jarle Sæle sjefredaktør. Den første tiden gikk Sæle «i lære» hos Arthur Berg før han fikk ansvaret på egen hånd. Sæle hadde begrenset

Arthur Berg i 1969. (Foto. Eirik Sundvor/Byarkivet i Trondheim.)

journalistisk erfaring, men desto større mot på å konfrontere sine meningsmotstandere. Også han var teolog, og stort sett på linje med Arthur Berg i saker forgjengeren hadde profilert *Dagen* på. Men Sæle banet selv vei for en journalistikk som beundret amerikansk høyreorientert evangelikal kristendom. Han inviterte den amerikanske predikanten Pat Robertson, en av republikanernes støttespillere, til Norge. Invitasjonen ble sendt i regi av Kristen Koalisjon Norge, der Sæle var leder. Som redaktør fylte han *Dagen* med ukritiske referater fra disse «åndskampmøtene» i Bergen.

Bibelen og profesjonaliseringen

Arthur Berg og etter ham Finn Jarle Sæle redigerte *Dagen* etter «skriftprinsippet». Skriften – Bibelen – skulle være norm for det som sto i avisa. Det fikk mange utslag som for sekulære lesere og pressefolk virker ganske underlige. At kvinner kunne være prester, stred for Berg mot skriften. *Dagen* lot derfor være å trykke de morgenandaktene i NRK som ble

holdt av kvinner, selv om de ellers satte andaktene på prent hver dag. Da skrev heller Arthur Berg tekstgjennomgåelsen selv. Kvinnelige prester skulle ikke synes i avisspaltene hans i det hele tatt, for de burde etter skriften ikke eksistert.

Sæle fulgte samme linje. Da Sissel Kyrkjebø giftet seg med Eddie Skoller i Bergen i 1993, hadde en kveldsvikar satt inn NTBs bilde og melding om at de var nygift og lykkelige. Da Sæle oppdaget dette, ringte han rundt til hovedpostkontorene og fikk trukket halvparten av opplaget tilbake. Eddie Skoller hadde vært gift tidligere, og *Dagen* skulle ikke promotere gjengifte. «Saken illustrerer hvilke dilemmaer som kan oppstå når en avis skal redigeres etter skriftprinsippet», kommenter Kullerud tørt. «Sæles begrunnelse dreide seg nemlig ikke om skilsmisse og gjengifte. Eddie Skoller giftet seg for tredje gang.»[6] I stedet begrunnet Sæle sin handling med at det forsøpler opinionen å bringe stoff «gjennom nøkkelhullet inn til privatlivets hemmeligheter».

Eddie Skoller hadde vært gift tidligere, og Dagen skulle ikke promotere gjengifte

Profesjonaliseringen av pressen skjøt fart like etter at Sæle hadde overtatt som sjefredaktør. Dette kom blant annet til uttrykk i revisjonen av Vær Varsom-plakaten i 1987. Profesjonaliseringen i presseyrket skapte ytterligere spenninger til skriftprinsippet som basis for redigering av en avis. Sæle kom i stadig konflikt med redaksjonsklubben, med Norsk Journalistlag, med disponenten i avisa og med deler av styret. Konfliktene ga gjenlyd i spaltene. Styret strammet grepet overfor redaktøren. Han hentet Tor Erling Staff som sin advokat. Men i 1999 måtte han gå.

Uten egentlig å endre på den konservative teologiske profilen klarte Sæles etterfølger, Odd Sverre Hove, å tilpasse seg de profesjonelle rammene for journalistikken. På begynnelsen av 2000-årene kom *Dagen* inn i «roligere farvann», som Kullerud skriver. Skillet mellom journalistisk dekning og kommentar ble tydeligere.

Dagen har hatt særpregede redaktører og sin egen måte å drive journalistikk på. Kulleruds framstilling – og denne omtalen – kretser mer om de fargerike redaktørene enn det egentlig er dekning for. Kullerud minner tidvis om at avisa er et kollektivt produkt der mange yrkesgrupper bidrar. Han framhever også *Dagen* som en god skole for journalistspirer som har markert seg i norsk presse, blant annet Audgunn Oltedal, Harald Stanghelle og Tomm Kristiansen.

Dagen i strukturendringene

Dagen slapp ikke unna de strukturendringene som pressen ellers måtte gjennom fra midt i 1980-årene. I 1985 hadde *Dagen* 10 535 abonnenter. Halvparten av dem var pensjonister, de fleste av dem var medlemmer i de to kristelige organisasjonene som hadde utgjort tyngden av leserkretsen gjennom avisas historie. Åtte av ti abonnenter bodde på Vestlandet og knapt noen i byene og nye vekstsentra. Slik sett var *Dagen* fremdeles motkulturenes avis, uten skikkelig feste i bykulturen.

Omveltningene i norsk presse traff *Dagen* hardt, skriver Kullerud. «Tiåret mellom 1985 og 1995 er det mest turbulente i *Dagens* historie.»[7] Også *Dagen* ble omdannet til konsern, med påfølgende flytting av ressurser fram og tilbake mellom datterselskapene. Ansatte ble sagt opp, de ble rammet av endringene i eierstruktur og innføring av ny teknologi. Styrer kom og gikk. Aksjonærer sto mot aksjonærer.

I 2006 startet forhandlinger med *Magazinet*. Avisen hadde tidligere dette året trykket karikaturtegningene som først sto i *Jyllands-Posten*. Både *Magazinet* og *Dagen* strevde med driftsunderskudd og små opplag. Etter mellomløsninger i en periode endte det i fusjon fra januar 2008. Igjen tårnet det opp konflikt mellom sjefredaktør og styreleder. Hove sa opp. Vebjørn Selbekk, som kom inn i avisen med *Magazinet,* ble ny sjefredaktør.

Jeg antar at en videre analyse vil vise at *Dagen* fortsatt har best feste i motkulturene på Vestlandet. Men med Selbekk på redaktørkrakken er *Dagen* igjen å regne med i den allmenne offentligheten, slik avisen ikke minst lot høre fra seg i Arthur Bergs tid.

En lesverdig bok

Dag Kullerud skriver godt, med en kritisk klo. Samtidig er han innsiktsfullt nysgjerrig, med et passelig distansert blikk. Han er journalist av bakgrunn. Han har erfaring med slike historisk orienterte bøker om kristne personligheter og organisasjoner og kjenner også feltet fra sine mange år som redaktør av tidsskriftet *Kirke og Kultur*. Dag Kullerud var et godt valg da redaktør Selbekk ville ha en bok om *Dagen* til hundreårsjubileet i 2019. Kullerud fikk frie hender.

Resultatet er blitt en lesverdig bok som bør fange interesse langt utenfor *Dagens* leserkrets. De første delene av boka flyter best, synes jeg. I stridene etter at Arthur Berg måtte forlate redaktørstolen midt i 1980-årene, strever Kullerud med å skille sol og vind mellom kombattantene. I denne fasen holder han seg temmelig strikt til skriftlige kilder fra begge sider i konfliktene. Det er forståelig, så nær i tid. Prisen er mindre fortellerglede. Boka om *Dagen* er ikke et faghistorisk verk, men like fullt et velskrevet og verdifullt bidrag til mediehistorien. Jeg skulle gjerne lest hvordan *Dagen* takler digitaliseringen. Boka burde også hatt et register som hadde gjort det lettere å lete seg fram til de ulike navn og tema.

Noter

1 Dag Kullerud, Dagen 1919–1929. *Kulturell motstemme i hundre år*, Cappelen Damm 2019: 14
2 Ibid.: 16
3 Ibid.: 30
4 Ibid.: 46
5 Ibid.: 105
6 Ibid.: 265
7 Ibid.: 246

Bok: Torbjørn von Krogh (red.), Mediehistorisk Årsbok 2019. Svensk Mediehistorisk Forening. (Foto: Nordicom.)

Bok:

Torbjørn von Krogh (red.)
Mediehistorisk Årsbok 2019
Svensk Mediehistorisk Forening

Faktasjekk og selvrefleksjon

Birgitte Kjos Fonn
Førsteamanuensis i journalistikk
Oslo Metropolitan University
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
birgitte@oslomet.no

Svenske *Presshistorisk Årsbok*, det nærmeste man kommer et svensk søsterorgan for *Mediehistorisk Tidsskrift*, kom i år med sin 36. utgave – men fra i år med nytt navn. Som vårt eget tidsskrift tok den svenske årboken i år konsekvensene av at ordet pressehistorie ikke lenger er dekkende nok, og skiftet navn til *Mediehistorisk Årsbok*.

Hovedtemaet i årets utgave er, betimelig nok, selvkritikk og selvrefleksjon i nyhetsmediene. Redaktør Torbjørn von Krogh har tatt utgangspunkt i dagens bølge av faktasjekk – i Sverige blant annet institusjonalisert gjennom organisasjonen *faktisk.se* – men vender blikket andre veien og spør: Vil mediene (selv) ha innsyn? Tre artikler tar for seg spørsmålet om journalistisk metakommunikasjon – diskusjon om egne metoder, kildebruk, holdninger, lojalitetsbånd – på tre forskjellige tidspunkter i historien: slutten av 1800-tallet, 1940-årene og «vår tid» – 2007–2009.

Hovedtemaet i årets utgave er, betimelig nok, selvkritikk og selvrefleksjon i nyhetsmediene

Erik Edoff har studert svenske boulevardaviser på slutten av det 19. århundret samt de såkalte stockholmskorrespondentene i samme periode, og finner interessante nye trekk. Han er tidligere omtalt her i *Mediehistorisk Tidsskrift* for sin studie av boulevardpressen,[1] der skribentene innførte personlig tiltaleform og selvbiografiske og selviscenesettende elementer – samt kjendisstoff og annen personfokusering i en presseverden som på dette tidspunktet var preget av streng referatform og kollektiv avsender.

«Avhørte» kildene

I dette bidraget trekker Edoff også inn de såkalte stockholmskorrespondentene, skribenter som var utsendt av provinsavisene for å lage eget stoff fra hovedstaden – representert ved journalisten Klas Ryberg. Ryberg etablerte i 1879 spalten «Veckorapport från hufvudstaden af K.R.» og banet gjennom denne veien for en ny journalistisk nisje. Ryberg var en ekte nyhetsjeger, var høyt og lavt, og fikk med seg trekk av samfunnet som de mer etablerte avisene ikke klarte å fange opp. Han var også pågående, ifølge kritikerne på grensen til å *avhøre* sine kilder i høyere samfunnslag. I forbindelse med en politisk konflikt publiserte han i 1880 en dialog med en «högt stående statsmann» som hadde initialene til statsminister Louis de Geer. L. de G. svarte ikke så mye annet enn «hm» på spørsmålene han fikk, men det viktigste var at dette sannsynligvis var første gangen ordet «interview» sto på trykk i svensk presse. Siden ballet det bare på seg, for å si det slik.

Enda viktigere – for Edoffs artikkel – er det faktum at Ryberg også brukte spaltene til å beskrive deler av måten han arbeidet på. Ikke nødvendigvis *for* å være åpen, men fordi han som korrespondent for publikasjoner litt nede på den svenske pressens

Slik likte svenske Expressen å presentere seg da avisen lagde reklamepostkort sommeren 1957 (faksimile fra Mediehistorisk Årsbok, 2019).

rangstige trengte å synes og skape blest om sin egen person. På den måten ble han en svensk foregangsmann for en journalistisk tendens som så langt var best kjent på andre siden av Atlanterhavet, nemlig tendensen til å gjøre skribenten selv til hovedperson.

Fordi disse journalistene skrev på denne måten, vet vi i dag en del om deres metoder og syn på det arbeidet de hadde. I alle fall vet vi hva de ville leserne skulle vite om det. Men denne typen transparens ble både en måte å bryte gjennom støyen på og å utfordre de gjeldende pressenormene på, skriver Edoff.

Fordi disse journalistene skrev på denne måten, vet vi i dag en del om deres metoder og syn på det arbeidet de hadde

Avesta-drapet

Torbjørn von Krogh spoler i sin artikkel 60–70 år frem og tar for seg dekningen av drapet på en taxisjåfør i Avesta i Dalarna i 1949 – eller rettere, en reaksjon på dekningen. *Expressens* krimjournalist Gösta Wernlöf skrev i august 1949 en sterkt pressekritisk artikkel i egen avis. Med god grunn, ser det ut til – generelt fremstår dekningen av drapet i Avesta slik den omtales i Wernlöfs artikkel som en suppe av spekulasjoner, identifisering av mulige mistenkte og generell forakt for etikk og kildekritikk. Men Wernlöfs bredside mot kollegene, som er trykket opp på nytt i *Mediehistorisk Årsbok*, førte ikke til selvrefleksjon – tvert imot var tausheten ganske rungende. Kort etter sluttet journalisten som hadde vært en av redaktør Adam Nycops favoritter, som krimreporter og ble i stedet sittende og lage underholdningsnotiser. Etter hvert havnet han i Sveriges Radio, før han kom tilbake til *Expressen* som leder for underholdningsavdelingen i midten av 1950-årene.

Hvorfor sluttet Wernlöf som krimreporter? Ble han frosset ut, eller tok han et oppgjør med kollegene fordi han som krimreporter sto politiet for nær? Det viktigste er at Wernlöfs oppgjør forble omtrent ukommentert, også i en situasjon hvor selvreflekterende pressedebatt ellers ikke var helt fraværende. Mange år etter sammenlignet Nycop krimjournalistikken med sportsjournalistikken. Den var preget av en «primitiv konkurrensform» der det gjaldt å «'vinna varje dag' även när underlaget är magert, vilket ofta händer medan spaningar och undersökningar pågår», skrev han.[2]

«Öppen redaktion»

Den siste artikkelen i dette hovedtemaet handler om SVTs *Aktuellt*-redaksjon i 2007–2009, og er skrevet av Tove Hanell. *Aktuellt* er et eksempel på en redaksjon som det siste drøye tiåret har bestrebet seg på å øke gjennomsiktigheten for publikum, i håp om å få økt tillit tilbake. Det hittil mest ambisiøse forsøket fant sted da prosjektet Öppen redaktion ble etablert for tolv år siden. To webredaktører med kamera gikk i gang med å dokumentere de diskusjonene som fant sted i redaksjonen, og også metadiskusjoner med kildene. I dag er ikke klippene offentlig tilgjengelige lenger, men flere kan finnes igjen i SVTs arkiv eller finnes i private arkiver.

Kriminaljournalistikken var som sportsjournalistikken, preget av en «primitiv konkurrensform» der det gjaldt å «vinna varje dag' även när underlaget är magert», mente Expressen-redaktør Carl-Adam Nycop. (Foto: Twitter.)

Det er delte meninger om hvor vellykket satsingen var. En av webredaktørene, Jon Nilsson, sier i dag at rollen ble litt som hos en internetterforsker hos politiet i en klassisk amerikansk film, men han mener også at konseptet hadde svakheter. Andre mente at troverdigheten til mediene bare ble svekket når en litt uforutsigbar arbeidsprosess kom så tydelig frem. På internasjonale konferanser var det ifølge Hanell alltid noen som ga uttrykk for at de aldri ville ha åpnet redaksjonen på den måten, og noen interne syntes det var direkte ubehagelig: En ansatt lurte på om det ikke engang gikk an å hente seg en kaffe uten at det skulle dokumenteres. Men daværende *Aktuellt*-anker Anna Hedenmo forsvarer prosjektet og sammenligner det med *New York Times*-dokumentaren om forholdet til Donald Trump – selv om videoene ikke var så gjennomarbeidet og dessuten uomtvistelig hadde en opptakskvalitet som et tiår etter rett og slett virker utdatert.

En ansatt lurte på om det ikke engang gikk an å hente seg en kaffe uten at det skulle dokumenteres

Artikkelforfatteren Tove Hanell var selv en av webredaktørene, og sjangeren er en blanding av egne erindringer og intervju med flere av dem som var med, noe som gir et viktig innblikk i virksomheten slik den var. I tillegg har Hanell gått gjennom gamle videoer, og hun har tatt vare på egne oversikter over seerantall – de offisielle eksisterer ikke lenger. Hanell mener videoene ble sett av gjennomsnittlig 10 000 mennesker, men at det kunne variere mellom 5000 og helt opp mot over 80 000 i enkelte tilfeller. *Aktuellt*-sjef Eva Landahl ble også nominert til Stora journalistpriset som Årets Förnyare for prosjektet.

Men nysatsingen varte bare et par år. I 2009 ble Öppen redaktion lagt ned. Det var en beslutning som flere publikummere beklaget: «Öppen redaktion ÄR public service», som en nettkommentator som ikke kunne forstå nedleggelsen, uttrykte det. Konseptet ble imidlertid åpenbart for vanskelig. Alt kunne ikke vises – som når redaksjonen arbeidet med vernet kildemateriale. Noe var kanskje for personlig. Journalistsjargongen var også slik at den ikke alltid tålte utenfrablikket, og noen ganger var det åpen konflikt. Noen opplevde at de fikk smake sin egen medisin – en reporter fortalte på morgenmøtet om hvordan hun ble overøst av mailer og henvendelser om det hun satt og jobbet med, uten at hun skjønte hvorfor. Men forklaringen var jo at redaksjonens diskusjoner allerede lå åpent ute på nett. Det oppsto dessuten en litt plagsom bevissthet om makten til de som sto bak kamera – et speil å se seg selv i for de reporterne som til daglig sto nettopp bak kamera i de «ekte» tv-sendingene.

Et moment til som trolig bidrar til å forklare nedleggelsen, men som det ikke gjøres mer ut av i artikkelen, kommer dessuten frem i et sitat fra en chat den daværende SVT-profilen Louise Wileen Bjarke var med på i juni 2009: «… besparingar … // 144 personer har sammanlagt sagts upp i vår», skrev Bjarke. [3]

Louis Armstrong besøkte Sverige for første gang i 1933. Dette bildet er tatt i 1949, da han med band ankom Bromma ved Stockholm. (Foto: Berry Produktion.)

Vykort og jazz

Årboken har også artikler om det som trolig var den første svenske profesjonelle Paris-korrespondenten, skrevet av Lars Wickman, og om Pressens opinionsnämnd som i 2016 markerte sin hundreårsdag som verdens eldste fungerende hedersdomstol for presseetikk, skrevet av Tobias Lindberg. Dette kan best beskrives som et slags forliksråd for konflikter mellom presseinstitusjoner og pressefolk.

En annen artikkel i dette fyldige nummeret handler om postkorthistorie! Madeleine Kleberg skriver om postkort med mediemotiv (telegraf, telegram, radio, tv og presse). De signaliserte den nye tid, og ble også brukt av medieforetak i deres egenprofilering. Kleberg beskriver hensikten med studien som å «introducera vykort som intressanta, men hittils försummade dokument i mediehistorisk forskning».[4]

Göran Jonsson har på sin side gravd i historien til verdens eldste jazztidsskrift, 86-åringen *Orkester Journalen*. I 1933 besøkte Louis Armstrong Sverige. Ifølge Jonsson huskes konsertene aller mest for de dypt rasistiske anmeldelsene i svensk presse. Men samme år, året før den amerikanske jazzpublikasjonen *Down Beat* så dagens lys, ble *Orkester Journalen* etablert. Først som et fagblad for musikere, men kort etter ble det til en publikasjon som sammen med en senere konkurrent bidro sterkt til å sette jazzen på kartet i Sverige. I retrospekt kan man stusse på måten fargede musikere ble omtalt på også av sine tilhengere, og omtalen av kvinnelige musikere ville i dag ha blitt oppfattet som opplagt sexistisk. Men

Ifølge Jonsson huskes konsertene aller mest for de dypt rasistiske anmeldelsene i svensk presse

bladet klarte til dels å følge med i tiden, har vært gjennom mange endringer, og eksisterer fortsatt.

Mediehistorisk Årsbok inneholder også andre artikler som på forskjellige måter forteller om svensk presse i en mellomkrigs- og krigstid med dyp politisk splittelse. Redaktør Torbjørn von Krogh rammer det hele inn med åpningsartikkelen om selvrefleksjon i pressen i et historisk perspektiv, og med kortere innspill fra svensk mediehistorie.

Noter

1 B.K. Fonn, «Rikholdig Mediehistorisk Årsbok», Mediehistorisk Tidsskrift nr. 2 1018

2 T. von Krogh, «Öppenhetens historia och motiv», Mediehistorisk Årsbok 2019: 49

3 T. Hanell, «När Aktuellt drabbades av et kollektivt 'skavsår'», Mediehistorisk Årsbok 2019: 69

4 M. Kleberg, «Vykort med mediemotiv – exempel från 1901, 1930-tal och 1950-tal, Mediehistorisk Årsbok 2019: 117

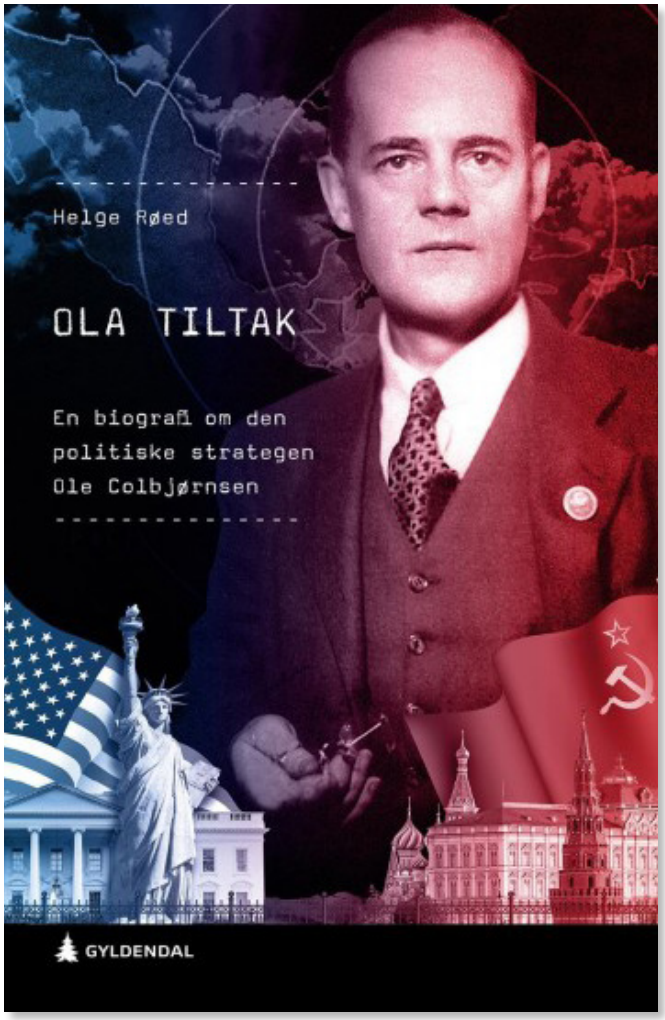

Bok: Ola Tiltak. En biografi om den politiske strategen Ole Colbjørnsen. (Foto: Gyldendal.)

Bok:

Helge Røed
Ola Tiltak. En biografi om den politiske strategen Ole Colbjørnsen.
Gyldendal 2018. 336 sider

Mennesket og pressemannen «Ola Tiltak»

Birgitte Kjos Fonn
Førsteamanuensis i journalistikk
Oslo Metropolitan University
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
birgitte@oslomet.no

I august 1932 troppet en 35 år gammel mann opp i redaksjonen hos Martin Tranmæl i *Arbeiderbladet* og fortalte at han hadde tatt feil av kommunismen. Det var Ole Colbjørnsen, fattiggutt og naturvitenskapelig begavelse fra Risør, som hele det foregående tiåret hadde vært i det sovjetiske kommunistpartiets tjeneste. Han skulle få oppnavnet Ola Tiltak, og skulle spille en avgjørende rolle for utviklingen av sosialdemokratisk politikk i Norge.

Mange har sikkert hørt om Ola Tiltak, men færre kjenner til personen Ole Colbjørnsen og hans historie. Det har forfatteren Helge Røed gjort noe med, i biografien om Colbjørnsen som ble utgitt på Gyldendal i 2018.

Røeds historie om Colbjørnsen er eksepsjonelt fascinerende. For *Mediehistorisk Tidsskrift* er Colbjørnsens åtte år lange virksomhet som økonomisk medarbeider i *Arbeiderbladet*, og omstendighetene rundt det, av spesiell interesse, og er med på å bygge opp kunnskapene om norsk mediehistorie.

I sovjetisk tjeneste

Ole Colbjørnsen, født 1897, studerte opprinnelig fysikk, og kunne under andre forhold kanskje hatt en formidabel vitenskapelig karriere. 21 år gammel holdt han den første forelesningen om relativitetsteorien i Norge, og var med på å få Albert Einstein til Norge. Det hevdes at Einstein så tilbød ham jobb som assistent i Berlin. Men det ble aldri noen akademisk karriere. Her har man ikke pålitelige kilder på hva som skjedde, bortsett fra at sykdom og økonomiske problemer gjorde at han måtte avslutte studiene.

Omtrent på samme tid som Ole Colbjørnsen ga opp studiene, ble det undertrykkende tsarveldet kastet i nabolandet. Over hele Europa bredte illusjonen om en verdensrevolusjon seg. Som mange andre i sin generasjon ble Colbjørnsen overbevist kommunist, og gikk snart i sovjetisk tjeneste.

21 år gammel holdt han den første forelesningen om relativitetsteorien i Norge, og var med på å få Albert Einstein til Norge

Han var først leder for det sovjetiske pressebyrået Rosta i Oslo, deretter arbeidet han ved handelsavdelingen i den sovjetiske ambassaden. Som 25-åring ble han kalt til Moskva for å være med på å bygge opp den sovjetiske planøkonomien (Colbjørnsen skal også ha vært begavet når det gjaldt språk, og skal ha snakket russisk, tysk, fransk og kinesisk i tillegg til norsk og engelsk). I Sovjetunionen ble han medlem i det kommunistiske elitepartiet, og fikk en lederstilling i det sovjetiske trelastmonopolet Eksportles.

Planøkonomien bidro til betydelig vekst, men det var forsiden av medaljen. I 1927 vant Stalin kampen om makten etter Lenin, med alt hva det medførte.

Albert Einstein (nummer to fra venstre) på piknik ved Oslofjorden sammen med Heinrich Goldschmidt (t.v.). Sittende i midten Ole Colbjørnsen og Jørgen Vogt delvis skjult bak Ilse Einstein. (Foto: Halvor Rosendahl, Universitetets fotobase.)

Colbjørnsen var blant tilhengerne til Nikolaj Bukharin, *Pravda*-redaktøren som sto i spissen for høyreopposisjonen mot Stalin. Høyreopposisjonen ville videreføre det innslaget av privat virksomhet som hadde ligget i Lenins politikk, og mente Stalins planer for industrialisering og tvangskollektivisering var både brutale og urealistiske. Men det ble, som vi vet, vanskeligere og vanskeligere å diskutere og opponere. Det er ikke usannsynlig at Colbjørnsen etter hvert fryktet for egen sikkerhet. Bukharin ble siden henrettet.

I 1929 ble Colbjørnsen omplassert til London. Ifølge Helge Røed kan det like gjerne ha vært en degradering som det motsatte. Der levde han som det Røed kaller en «kommunistisk skipsreder», som sjef for rederikontoret til Eksportles – og sannsynligvis under konstant overvåking av de sovjetiske hemmelige tjenestene. Røed antar at denne situasjonen ble mer og mer vanskelig, men at det heller ikke var gitt at han skulle kunne reise fritt ut av Storbritannia. Etter et par år kom han seg likevel ut. Deretter fulgte et opphold i Frankrike som det knapt finnes kilder på, og så en tur innom Tyskland, før han reiste hjem.

Krise og nazisme

Da Colbjørnsen kom hjem til Norge i 1932, var både Europa og USA i dyp krise. De glade 20-åra hadde endt med børskrakket i 1929 og full krasjlanding. Det var masseledighet, finanskrise og desperasjon. Nød og ledighet hadde gjort deler av befolkningen i mange land lydhøre for såkalte «sterke menn» som kunne få orden på politikken. Dette var selvsagt aller mest påtagelig i Tyskland, der Adolf Hitlers parti samme år fikk 38 prosent av stemmene ved valg til Riksdagen, men også i Norge var liknende krefter på offensiven.

Nazistene profiterte på at ingen hadde noen realistisk politikk som kunne løse krisen. De borgerlige skar ned på alle offentlige ytelser, trodde på markedet og mente folk bare måtte vente på nye oppgangstider – mens Arbeiderpartiet, Norges største parti, ventet på verdenssosialismen, som Røed uttrykker det. Til tross for betydelig oppslutning skremte nok det en del velgere vekk, og det gjorde også Arbeiderpartiet

Valgplakaten "Hele folket i arbeide" fra 1933, som var knyttet til Colbjørnsens treårsplan. (Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv.)

til en takknemlig skyteskive for både Fædrelandslaget og den borgerlige fløyen for øvrig. Arbeiderpartiet var imidlertid mer revolusjonært i retorikken enn i politikken, skriver Røed:

> I realiteten var Norge på dette tidspunktet mye nærmere et høyreradikalt statskupp enn en sosialistisk revolusjon.

Verken på høyre- eller venstresiden fantes altså noen troverdig politisk eller økonomisk linje som kunne løse krisen. Den situasjonen ble satt fullstendig på spissen i Storbritannia mens Colbjørnsen var i London. Ramsay MacDonald hadde dannet sin andre Labour-regjering, men hadde lite å stille opp med. Hans regjering baserte seg på ideene til de etablerte økonomene, som mente kutt i lønninger og offentlige utgifter som ledighetstrygd var løsningen. Det førte til motstand og opprør. MacDonald gikk av, dannet samlingsregjering med de liberale og toryene, og ble ekskludert fra Labour. Ved valget i 1931 mistet Labour 255 seter i parlamentet.

Samtidig utviklet en britisk økonom nye ideer som skulle forme hele det 20. århundre. John Maynard Keynes mente den rådende *laissez faire*-ideologien virket mot sin hensikt, og ville i stedet bruke *politikken* til å stimulere økonomien og få bukt med masseledigheten.

Mens Colbjørnsen var i London, hadde han fått grundig kjennskap til Keynes' teorier. Han var også inspirert av Franklin D. Roosevelts planer om New Deal, og han hadde sett i Sovjetunionen at det var mulig å stimulere økonomien ad politisk vei, om enn ikke på den måte Stalin gjorde det. Han la frem disse tankene for Tranmæl, som var mer enn klar over at Arbeiderpartiet trengte en ny ideologi og en ny politikk. Colbjørnsen fikk kort etter stilling som økonomisk medarbeider i *Arbeiderbladet*.

Hele folket i arbeid

Arbeiderbladet var på dette tidspunktet en av landets viktigste aviser. Den hadde et opplag på 45 000, halvparten av opplaget til den største avisen, *Aftenposten*. I perioden Colbjørnsen var ansatt der, i årene frem mot 1940, steg opplaget til 60 000. *Arbeiderbladet* ble Norges nest største avis, og Colbjørnsen var en av dens mest sentrale medarbeidere. Han skrev ledere, kommentarer og analyser, og var avisens ekspert på økonomisk politikk og sysselsetting, samtidig som han reiste rundt og holdt foredrag nesten hver uke. Han ble også redaktør for partitidsskriftet *Det 20. århundre*.

I sentrum for den politiske omleggingen lå slagordet «hele folket i arbeid»

I *Arbeiderbladet* lanserte han «nye tanker og ideer i et rasende tempo», skriver Røed.[1] Disse talerstolene i offentligheten – lenge før journalistikk ble synonymt med politisk balanse – brukte han til å fremme keynesiansk økonomi og utvikle det som skulle bli Arbeiderpartiets krisepolitikk i 1930-årene.

Over hele landet ble det satt i gang arbeids-

markedstiltak som sakte ga folk tilbake troen på at det var mulig å gjøre noe. I sentrum for den politiske omleggingen lå slagordet «hele folket i arbeid». Slagordet var ikke opprinnelig Colbjørnsens idé, men det var Colbjørnsen som skrev den kjente valgbrosjyren med denne tittelen, et fyldig skriv som ble oppfattet som Arbeiderpartiets valgmanifest.

Samtidig kvittet Arbeiderpartiet seg med sin revolusjonære retorikk. I årene rundt og etter den russiske revolusjonen hadde mange vært i tvil om det ville være mulig å endre noe ad demokratisk vei. Redselen for utviklingen i Tyskland, Østerrike og Italia styrket en gang for alle de kreftene i partiet som ville holde fast ved folkestyre og parlamentarisme. Det trakk også flere velgere: Ved valget i 1933 økte Arbeiderpartiet oppslutningen fra 31 til 41 prosent.

Demokrati og økonomisk stimulans

Boken til Røed handler om hele Colbjørnsens innholdsrike liv inntil han døde i 1973, og inneholder også glimt fra hans privatliv. Tiden i *Arbeiderbladet*, og artikler han skrev der, er likevel helt sentrale for å forstå noen viktige endringer både innad i Arbeiderpartiet og i norsk politikk i mellom- og etterkrigstiden generelt.

Foran det avgjørende partilandsmøtet i 1933 skrev Colbjørnsen en artikkel i *Arbeiderbladet* hvor han kom den ideologiske debatten om demokrati versus diktatur i forkjøpet. Ved hjelp av *Kapitalen*, *Det kommunistiske manifest* og blant annet andre skrifter av Marx som han selv hadde oversatt, viste han at proletariatets diktatur ikke var nødvendig for å få til grunnleggende samfunnsendring, men tvert imot kunne nås gjennom demokrati. På denne måten overbeviste han flertallet på landsmøtet, ifølge Røed.

En annen viktig debatt i *Arbeiderbladets* spalter fant sted senere samme år. Økonomen Ragnar Frisch hadde nettopp vendt hjem fra USA for å ta imot et professorat i Norge. Han var inspirert av de amerikanske økonomene som mente pengepolitikk og skattelette var løsningen på krisen. Dette argumenterte han for i en bok samt i en kronikkserie i *Dagbladet*. Colbjørnsen kommenterte dette svært kritisk i *Arbeiderbladet*. Han argumenterte for at skattelette bare ville være til gunst for dem som hadde penger fra før, og at det ville føre til økt sparing, ikke mer bevegelse i økonomien.

Økonomen Ragnar Frisch, grunneggeren av disiplinen økonometri fikk Nobelprisen i økonomi i 1969. (Foto: Ukjent.)

Dette førte til en intens pressedebatt mellom de to, noe som igjen brakte dem i personlig kontakt. Røed skriver at det var på denne måten den senere nobelprisvinneren Frisch fikk kjennskap til keynesianske ideer. Kontakten mellom Colbjørnsen og Frisch skal ha vært grunnen til at Frisch ble trukket inn i arbeidet med Arbeiderpartiets treårsplan. Både Keynes, amerikansk New Deal-tenkning og – vel å merke de positive delene av – sovjetisk planøkonomi lå i bunnen for Arbeiderpartiets nyorientering. Også den tyske fagbevegelsen hadde tilsvarende ideer. Dette var ideer Colbjørnsen hadde blitt oppmerksom på under sitt opphold i Tyskland, men Tyskland gikk som kjent i en annen retning.

Sjenert og selvsikker

Hvem var denne mannen som spilte en så viktig rolle i norsk politikk i forrige århundre? Colbjørnsen var belest, energisk, utrettelig og teknologioptimist, og full av ideer som har fått langsiktig virkning. Senere går det for eksempel en linje, skriver Røed, fra det kommunale tiltaksarbeidet som stammet fra ideene til – nettopp, Ola Tiltak – til etableringen av Distriktenes utbyggingsfond og dagens Innovasjon Norge.

Men Røed tegner samtidig et bilde av en sammensatt person, utadvendt i politikken og innadvendt som person. Han «hadde den merkelige blandingen av sjenanse og selvsikkerhet som preger noen begavede mennesker», skriver Røed.[2] I 1934 ble han portrettert i *Dagbladet*, av Chr. A.R. Christensen, som beskrev Colbjørnsen som «den mest aktuelle person i Norge, til tross for at det vel neppe er mer enn 40–50 mennesker som virkelig kjente ham».[3]

Colbjørnsen var i en periode stortingsrepresentant. Etter å ha vært med på å redde Norges Banks gull fra tyskerne, havnet han i USA under krigen, der han blant annet kom i nærmere kontakt med mange av New Deal-økonomene. Han var norsk delegat under Bretton Woods-konferansen og sentral i arbeidet med å etablere Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet IMF. Etter krigen ble han leder for Direktoratet for økonomisk forsvarsberedskap. I forsvarssammenheng viser Røed at mannen som hadde bidratt til å redde tusener fra nød og elendighet, var en hauk, men det er ikke relevant for historien om hvordan han havnet i *Arbeiderbladet,* og hva han gjorde der.

Siden Ole Colbjørnsen var så sikker i sin sak faglig, ble hans innadvendte vesen av og til feiltolket som arroganse. Trolig er det med på å forklare hvorfor han aldri gjorde noen politisk karriere. Til gjengjeld spilte han en avgjørende rolle i å forme norsk politikk. Det får Helge Røed godt frem i boken om Ola Tiltak. Boken bygger på foreliggende litteratur, intervjuer, arkivmateriale og pressemateriale. Skulle jeg ønsket meg én ting bedre i denne ellers svært interessante boken, måtte det vært presise henvisninger til det Colbjørnsen faktisk skrev i pressen.

Noter

1 Helge Røed, ***Ola Tiltak***, Gyldendal 2018: 127
2 Ibid.: 313
3 Ibid.: 131

Sammendrag

Offentlig mening som politikkens omverden 2000–2020

Terje Rasmussen

Artikkelen gjennomgår sentrale hendelser og endringer i norsk politikk siden 2000 der den offentlige mening har spilt en inngripende rolle. En underliggende tese er at parlamentarisme – striden mellom regjering og opposisjon – i voksende grad siden 1945 finner sted med en mer autonom og mangfoldig mediedrevet offentlig mening som resonans og omverden. Dette illustreres med regjeringskriser, konstitusjonelle reformer, skandaler, medie- og genreendringer og nye institusjonelle aktører som har endret det politiske landskapet i retning av en *offentlig parlamentarisme*. Det tas også opp noen eksempler på at den offentlige mening er påfallende taus i noen av de viktigste spørsmålene som angår Norge. Eksemplene viser at politikken må søke til den offentlig mening for å produsere legitimitet, men også hvordan uforutsette sidevirkninger kan oppstå av dette.

Stikkord: *politisk debatt, offentlig mening, politisk rasjonalitet, politiske kriser, skandaler, parlamentarisk endring*

Fra kald krig til «out of area»-strategi: Mediene og Norges deltagelse i Natos nye kriger 1999–2018

Rune Ottosen

Denne artikkelen foretar en kritisk gjennomgang av mediedekningen av Norges deltagelse i krigføring utenfor landets grense siden Golfkrigen i 1991. En sentral tese er at Norge har gjort seg skyldig i folkerettsbrudd ved en rekke anledninger siden bombingen av tidligere Jugoslavia i 1999. Samme år ble Natos out-of area strategi vedtatt som åpnet for militære bidrag utenfor Europa. Et annet hovedpoeng i artikkelen er at det har skjedd store endringer i norsk sikkerhets- og basepolitikk, samtidig som norske politikere insisterer på at norsk politikk er preget av kontinuitet og ikke endring.

Stikkord: *Nato «out of area», Norges nye kriger, folkerett, freds- og krigsjournalistikk*

Den medievridde kultureliten

Anne Krogstad

Professor Gudmund Hernes skapte furore i norsk offentlighet da han i 1977 utga artikkelen «Det medieavridde samfunn». I første del av denne artikkelen spør Krogstad hvordan en knapt femten siders artikkel kjemisk fri for forskningsresultater, skrevet av en forfatter som omtalte seg selv som en «meteoritt som kom susende inn» og dermed var blank på forskningsfeltet, likevel kunne skape et så stort faglig smell. I andre del spør hun i hvilken grad Hernes sin artikkel – med sin kreative og fengende begrepsdannelse – kan bidra til å si noe om vår tids mediefremstillinger av eliter og folk. Hennes påstand er at mange av de himmelske grunnstoffene denne meteorittprofessoren brakte oss, allerede var velkjente – blant annet fra plotstrukturene i klassiske myte- og dramateorier. Men legeringen, medievridningsbegrepet, var noe helt nytt.

Stikkord: *Gudmund Hernes, elite, medievridning, myte*

Abstracts

Public opinion as the environment of politics 2000–2020

Terje Rasmussen

The article addresses the parliamentarian relationship between political position and opposition in an environment constituted by a more autonomous, intervening, mediated and diverse public opinion. It examines a wide range of political events and related aspects in Norway since the turn of the century, where the public opinion has intervened in the chain of events. It considers governmental crises, scandals, constitutional reforms, digital and social media and their genres, and new institutional agents like think tanks and PR agencies. The examples illustrate how the public nature of politics has become inherent in parliamentary processes, and how the media are now instrumental in political decisions and outcomes in a *public parliamentarianism*.

Keywords: *Political discourse, public opinion, political rationality, political crises, scandals, parliamentary change*

From Cold War to 'out of area' strategy:The media and Norway's participation in NATO's new wars 1999–2018

Rune Ottosen

This article critically examines the media coverage of Norway's participation in warfare outside the country since the 1991 Gulf War. A hypothesis examined in the article is that since the bombing of the former Yugoslavia in 1999, Norway has violated international law on several occasions without attracting much media attention. In the same year, NATO's out of area strategy was implemented, which paved the way for military interventions outside Europe. Another main point in the article is that there have been major changes in Norway's security and base policy, and these are juxtaposed with Norwegian politicians' insistence that the hallmark of Norwegian policy is continuity, not change.

Keywords: *NATO out of area, Norway's new wars, international law, war and peace journalism*

The media twisted cultural elite

Anne Krogstad

Professor Gudmund Hernes created a furore among the Norwegian public in 1977 when he published the article 'Det mediavridde samfunn' (*The media-twisted society*). In the first part of this article, Krogstad asks how a barely 15-page article that is chemically free of research results, and written by an author who referred to himself as a 'meteorite that came rushing in' and was thus entirely unversed in the field of research, could create such a big bang. In the second part, the author asks how much Hernes' article, with its creative and catchy concepts, can tell us about media portrayals of elites and people in our time. She claims that many of the heavenly elements this meteorite professor brought to earth were already known from plot structures in classical myth and drama theories. However, the alloy, the concept 'media twist', was something entirely new.

Keywords: *Gudmund Hernes, elite, media twist, myth, cultural elite*

Om bidragsyterne

Henrik G. Bastiansen
er professor i medievitenskap ved Høgskulen i Volda og leder i Norsk Mediehistorisk Forening. Han har utgitt en rekke bøker og artikler om norske medier. I 2006 tok han doktorgraden ved Universitetet i Oslo med avhandlingen *Da avisene møtte TV. Partipressen, politikken og fjernsynet 1960–1972*. I 2019 kom 3. utgave av *Norsk mediehistorie*, som Bastiansen har skrevet sammen med Hans Fredrik Dahl.

Paul Bjerke
er sosiolog og professor i journalistikk ved Høgskulen i Volda. Han har lang erfaring som journalist og redaktør i dagspressa og har særlig forsket på og skrevet om journalistisk etikk og journalistisk profesjonsmakt. Hans siste bøker er *Kulturtidsskriftene* (2018, sammen med Lars J. Halvorsen) og *Journalistikk, profesjon og endring* (2019, sammen med Birgitte Kjos Fonn og Birgit Røe Mathisen).

Birgitte Kjos Fonn
er førsteamanuensis i journalistikk ved OsloMet – storbyuniversitetet og redaktør for *Mediehistorisk Tidsskrift*. Hun er dr.philos. fra Universitetet i Oslo på en avhandling om pressehistorie, og blant annet ansvarlig for studieretningen Fagforfatter på MA-graden i journalistikk.

Gudmund Hernes
er norsk sosiolog, forsker I ved forskningsstiftelsen Fafo og professor II ved Handelshøyskolen BI. Hernes har vært sentral i en mengde sammenhenger innen norsk samfunnsvitenskap, har forfattet en rekke bøker og artikler og er tidligere politiker og statsråd for Arbeiderpartiet.

Anne Krogstad
er professor i sosiologi ved Universitetet i Oslo og har en doktorgrad i sosialantropologi. Hun har publisert bøker og artikler på en rekke områder: politisk lederskap i ulike land, valgkamp, politisk kommunikasjon, høyreekstremisme (basert på feltarbeid i Frankrike), lukt/syn, entreprenørskap, pønk/graffiti. Hun er styreleder for POLKOM – Senter for studier av politisk kommunikasjon.

Knut Lundby
er professor emeritus i medievitenskap ved Universitetet i Oslo. Han var redaktør av ukeavisa *Vår Kirke* før han i 1980 ble stipendiat i sosiologi. Han er dr.philos. på en avhandling i religionssosiologi og har arbeidet mye med forholdet mellom medier og religion. Han ledet prosjektet som førte fram til boka *Contesting Religion. The Media Dynamics of Cultural Conflicts in Scandinavia* (2018). I senere år har han vært med på å opparbeide forskningen om medialisering, blant annet som redaktør av håndboka om *Mediatization of Communication* (2014).

Christine Myrvang
er forsker 1 i økonomisk historie ved Institutt for kommunikasjon og kultur, Handelshøyskolen BI. Hun har skrevet en rekke næringslivshistoriske og forbrukshistoriske bøker og artikler, og har også bakgrunn fra feltet teknologihistorie. Myrvang har blant annet utgitt *Forbruksagentene. Slik vekket de kjøpelysten* (2009) og var medredaktør for antologien *Næringsliv og historie* (2014). I tillegg har hun skrevet *Dagbladets* historie fra 1994–2019 – *Alltid foran skjermen* – sammen med Martin Eide.

Rune Ottosen
er professor emeritus i journalistikk ved OsloMet – storbyuniversitetet, styremedlem i Norsk PEN og medlem av den norske UNESCO-kommisjonen. Han har skrevet en rekke bøker og artikler om krigs- og fredsjournalistikk, pressehistorie og journalistikk. Hans siste utgivelse er *Libya. Krigens uutholdelige letthet* (red.) med Tormod Heier og Terje Tvedt (2019).

Terje Rasmussen
er sosiolog og professor ved Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo. Om lignende temaer har han skrevet *Offentlig parlamentarisme. Politisk strid og offentlig mening* (2015), og *Ansiktet foran makten. Om politisk lederskap* (2017) Han bidro også i *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet* (Jostein Gripsrud (red.) (2017).

Forfatterveiledning for Mediehistorisk Tidsskrift

Mediehistorisk Tidsskrift er Norges eneste mediehistoriske tidsskrift. Det har åpen publisering etter open access-prinsippet, er fagfellevurdert etter double blindfold-prinsippet, og gir publikasjonspoeng på nivå 1.

Vi tar imot manuskripter av mediehistorisk interesse om både norske og internasjonale forhold. I tillegg til det fagfellevurderte stoffet tar vi blant annet imot debattstoff, bokanmeldelser, intervjuer og essays. Manuskripter sendes på e-post til birgitte@oslomet.no i Word-format (ikke pdf).

Krav til manuskriptet

- En artikkel bør være mellom 6000 og 8000 ord. Inkludert figurer, tabeller, noter og litteraturhenvisninger bør den som hovedregel ikke overstige 25 A4-sider (regnet ut fra halvannen linjeavstand, 12 punkt skriftstørrelse).
- For andre bidrag, f.eks. essays og debattstoff, avtales omfanget for hvert enkelt tilfelle.
- Notene skal oppgi den refererte forfatterens etternavn, årstall og eventuelle sidetall det refereres til. Arkivreferanser skal også oppgis i notene, etter følgende system: dokument med dato og arkiv. Der det er relevant bør også enhet, serie, arkivstykke og arkivskaper være

med. (Eksempel: Innstilling fra komiteen for de vitenskapelige stillinger ved Universitetet i Oslo 1959: 2. eske, UiO/ Sentralarkivet.) Sluttnotene kan også i noen utstrekning brukes til andre nødvendige opplysninger.
- Titler på bøker, aviser og tidsskrifter settes i kursiv.

Litteraturlisten føres slik:

- Bøker: etternavn, fornavn bare som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, boktittel i kursiv, punktum, utgiversted, kolon, forlag.
  (Eksempel: Rasmussen, T. (2015). *Offentlig parlamentarisme. Politisk strid og offentlig mening 1945–2000*. Oslo: Pax).
  Artikler: etternavn, fornavn bare som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, artikkeltittel i anførselstegn, punktum, tidsskriftets navn, årgang, nummer i parentes, sidetall (fra–til), punktum, eventuelt DOI-nummer.
  (Eksempel: Alnæs, J. og Simonsen, A. H. (2016). «Den nyttige taperen – Scotts plass i norske nyhetsmediers fortellinger om erobringen av Sørpolen.» *Norsk medietidsskrift 22*(1) s. 2–19. DOI: 10.18261/issn.0805-9535-2016-01-02).

Rutine for innsendte manuskripter

- Redaktøren vurderer om et manus er aktuelt for fagfellevurdering.
- Går manuset videre, kan redaktøren foreslå en viss omarbeiding før manuset blir sendt til fagfellevurdering.
- Redaksjonen utformer en samlet vurdering basert på fagfellenes tilbakemelding. Hvis konklusjonen er at artikkelen bør publiseres, går manus så tilbake til artikkelforfatteren for eventuell revidering.
- Ferdig tekst returneres til redaksjonen.
- Teksten språkvaskes.
- Språkvask sendes artikkelforfatteren for godkjenning. **Frist: 1 uke**. Etter dette er det ikke anledning til å gjøre endringer i teksten.
- Godkjent språkvask blir brukket om til tidsskriftsider. Herfra tar redaksjonen seg av korrekturrundene.

Følgende legges ved manuskriptene, senest ved innlevering av siste versjon:

- et sammendrag på 50–150 ord, både på norsk og engelsk.
- tre–fire emneord, både på norsk og engelsk
- et forfatterportrett.
- Forslag til setninger som kan utheves i layouten, ca én for hver side eller hver halvannen side.
- en kort forfatterbyline (vanligvis: arbeidstittel/ arbeidssted og e-postadresse).
- en forfatteromtale (maks 400 tegn med mellomrom, gjerne kortere).
- bilder/illustrasjoner/faksimiler til teksten eller forslag til slike. Forfatterne må selv innhente tillatelse til å gjengi illustrasjonene. Tidsskriftet har ikke anledning til å betale for bruk av bilder, og er avhengig av å finne illustrasjoner som kan brukes fritt.

Utgaver så langt

Årgang 1:
Nr. 1/2004
Arnhild Skre: «I dag må ingen sitte hjemme». Presse og partilojalitet 1957–1973.

Nr. 2/2004
Øystein Sande m. fl.: Agitasjon og opplysning

Nr. 3/2004
Else-Beth Roaldsø: Å skrive i motvind.
Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad.
Hallvard Tjelmeland: Aviser som historisk kjelde

Årgang 2:
Nr. 4/2005
Norhild Joleik: Albert Joleik – bladstyrar i brytingstid

Nr. 5/2005
Div. forfattere: 1905 – Nu gjælder det at holde kjæft

Årgang 3:
Nr. 6/2006
Anne Hege Simonsen: De der ute– vi her hjemme. Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880–1940
Jo Bech-Karlsen På sporet av en glemt stil. Litterær journalistikk på 1950-og 60-tallet

Nr. 7/2006
Tor Are Johansen: «Trangen til læsning stiger, selv oppe i Ultima Thule». Aviser, ekspansjon og teknologisk endring ca 1763–1880

Årgang 4:
Nr. 8/2007
Guri Hjeltnes (red): «Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender et kvinnfolk?» Kjønnsperspektiv på pressehistorien

Nr. 9/2007
Tor Are Johansen: Hett bly og raske presser. Teknologisk endring i norsk avisproduksjon

Årgang 5:
Nr. 10/2008
Sidsel Meyer: Så brøt stormen løs. Debatten om beredskapslovene høsten 1950.
Bernt Ove Flekke: Eit historisk blikk på «Hele Norges sportsavis»

Årgang 6:
Nr. 11/2009
Henrik G. Bastiansen: Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall. 1945-2000

Nr. 12/2009
Sigurd Høst: Mye mer enn Akersgata. Norsk pressestruktur 1945 –2009. Navneendring til Pressehistorisk tidsskrift f.o.m. 11.6.2010

Årgang 7:
Nr. 13/2010
Div. forfattarar: Nordisk presse under andre verdskrigen

Nr. 14/2010
Ivar Andenæs: Halden Arbeiderblad – den siste partiavis
Arnhild Skre: «En kostbar og farlig tid». Vestvendingen i norsk presse 1947–1949

Årgang 8:
Nr. 15/2011
Leiar: 22/7 – eit pressehistorisk vendepunkt?
Birgitte Kjos Fonn: Da venstresiden ville lage DU-journalistikk
Henrik G. Bastiansen: Portrett av TV-kritikeren Sverre Evensen

Nr. 16/2011
Tor Are Johansen: Orkla Media 1983 –2006.
Et medieselskap i konserndannelsen og eier
– konsentrasjonens epoke

Årgang 9:
Nr. 17/2012
Maria Utheim: Engebret-bevegelsen
Peter Larsen: Bergens Tidendes første redaktør

Nr. 18/2012
Rune Ottosen: Pressemannen Johan Falkberget
Jo Bech-Karlsen: Referatets død og intervjuets seier

Årgang 10:
Nr 19/2013
Tor Are Johansen: Et produksjonssystem i støpeskjeen. Teknologiutvikling i norske aviser 1940 –2010

Nr 20/2013
Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø: Kriminelle, kulturelle, kapable kvinner
Birgitte Kjos Fonn: Ukebladene i 1913
Ragnhild Mølster: «Redaktrices». Kvinnelige redaktører frem til 1913
Gerd von der Lippe: Nanna With – et tilbakeblikk på sportsjournalistikk

Årgang 11:
Nr 21/2014
Hans Fredrik Dahl: Partipressen i Norge – fra utvikling til avvikling
Henrik G. Bastiansen: Fra konflikt til konsensus? Partipressens fall
Birgit Røe Mathisen: Fra partipresse til lokalisme, lokal journalistikk

Nr 22/2014
Rune Ottosen: Pressen og ytringsfrihtens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig
Anne Hege Simonsen: Den første verdenskrig i to norske aviser
Hans Christian Erlandsen: Rowland Kenney, britisk påvirkningsagent
Nils E. Øy: Jubileumsutstillingen 1914

Årgang 12:
Nr 23/2015
Ruth Hemstad: Propagandakrigen om Norge i europeisk presse
Odd Arvid Storsveen: Aviser som politiske aktører på 1800-tallet
Marthe Hommerstad: Politisk debatt mellom dannede elite og bøndene
Håkon Harket: 1814 og jødenes utestengelse fra Norge
Nils. A. Øy: Er slangene i § 100 borte etter 200 år

Nr 24/2015
Masoud Haidari: Når blir jeg norsk i medienes øyne?
Cora Alexa Døving: Historiens grep om samtiden
Harald Syse: Norsk presses dekning av antijødisk politikk
Margareth A. van Es: Bildet av «muslimske kvinner» i Aftenposten

Årgang 13:
Nr 25/2016
Per Overrein og Roar Madsen: Om avviklingen av partipressen
Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl: Svar til Overrein og Madsen.
Gudleiv Forr: Dagbladets løsrivelse fra Venstre.
Rune Ottosen: Unntakstilstanden i Trøndelag i oktober 1942
Kathrine Geard: Skjult kamp for det frie ord under krigen
Nr. 26/ 2016:
Rolf Werenskjold: Norges første lydfilmavis
Birgitte Kjos Fonn: Journalisten Vilhelm Aubert

Rune Ottosen: Klimajournalistikk under valget 2013 med historisk bakgrunn

Navneendring til Mediehistorisk Tidsskrift f.o.m. 1.9.2016.

Årgang 14:

Nr. 27/ 2017:
Østein Pedersen Dahlen: UDs hemmelige pressekontor
Rolf Werenskjold: Haakon Lie som filmskaper
Magne Lindholm: Norges første statlige PR-kampanje
Ole Bjørn Rongen: Bokseropprøret i Kina i 1900

Nr. 28/ 2017:
Åsmund Egge: Fra revolusjonsbegeistring til brobygging
Rune Ottosen: Revolusjonsfrykt og klassekamp
Birgitte Kjos Fonn: Revolusjon og folkelesning
Roy Krøvel: Garborg, Uppdal og revolusjonen
Kristian Steinnes: Sigurd Simensen, avismann og agitator
Gudleiv Forr: Karl Johanssen, liberaler blant kommunister

Årgang 15

Nr. 29/2018
Trygve Svensson: Ludvig Holbergs retorikk
Henrik G. Bastiansen: Berlinmurens fall i norske medier
Anders Gjesvik: Dekningen av homofile på 1950-tallet

Nr. 30/2018
Henrik G. Bastiansen: Fra analog til digital mediehistorie
Eivind Røssaak: Når nasjonens hukommelse digitaliseres: Kulturens ubevisste vender tilbake
Frode Weium: Inskripsjon og digitalisering. Om fonografens tidlige historie
Nina Bratland: Fotoalbum: Digital praksis og prøvelse
Magne Lindholm: Hva skjer med arkivene når de blir digitalisert?
Henrik G. Bastiansen: Hvordan skal vi plassere internett i mediehistorien?
Hans Fredrik Dahl: Bok: Krigsdrama i eksil
Gudleiv Forr: Bok: Krigsdrama i eksil
Rune Ottosen: Bok: Gatekeeper med stor makt
Birgitte Kjos Fonn: Bok: Rikholdig Presshistorisk Årsbok

Fra desember 2018 er alle årgangene av Mediehistorisk Tidsskrift tilgjengelige på medietidsskrift.no

Årgang 16:

Nr. 31/2019
Turid Borgen: Kampen om kontroll En casestudie av prosjektet «Redaksjonell posisjonering 15» anno 2012
Paul Bjerke: Bond eller Smiley i nordisk spionjournalistikk?
Per Overrein/Roar Madsen: Om partipressens korporative system – et søkelys på seks høyrepresseaviser
Henrik G. Bastiansen: Hvordan skal vi plassere World Wide Web i mediehistorien?
Audgun Oltedal: Grave i gener

Nr. 32/2019
Gudmund Hernes: Det medievridde samfunn 2.0
Terje Rasmussen: Offentlig mening som politikkens omverden, 2000–2020
Rune Ottosen: Fra kald krig til «out of area»-strategi
Anne Krogstad: Den medievridde kultureliten
Paul Bjerke/Birgitte Kjos Fonn: Er journalistikken venstrevridd?
Cristine Myrvang: Stormens øye. Om forsøket på å stabilisere Dagbladets nyere historie

Tidligere utgaver av Pressehistoriske skrifter/Pressehistorisk tidsskrift utgitt til og med 2014 koster mellom 75 og 150 kroner og kan bestilles hos Norsk Mediehistorisk Forening ved Ragnhild Holmen. Send nummeret på utgaven og antall sammen med bestillers navn og adresse til rh@mediebedriftene.no.

Politikk og journalistikk i et nytt årtusen

Det er gått 20 år av det nye årtusenet. Så langt har det begynt dramatisk, med kriger, kriser, polarisering og økt ulikhet. Teknologien har samtidig snudd opp ned på mediehverdagen. Kan vi allerede identifisere noen trekk ved måten den offentlige mening dannes, eller den måten politiske spørsmål behandles, i norske nyhetsmedier på 2000-tallet?

I dette nummeret tar vi for oss medievrier i digitaliseringens tidsalder, den offentlige mening som politikkens omverden, Natos nye kriger, kulturelite og myter, politikk og objektivitet, arbeidet med historien til *Dagbladet* etter det digitale skiftet, samt kildekritikk og nye digitale historie-redskaper. Vi avrunder som alltid med bokanmeldelser, og avslutter med dette den årgangen som markerer *Mediehistorisk Tidsskrifts* 15-årsjubileum.

Mediehistorisk Forening har nå en egen Facebook-side hvor vi deler innhold fra tidsskriftet, intervjuer med forfatterne, relevante nyheter og arrangementer som kan være til glede for medlemmer og andre. Siden finnes på: *facebook.com/mediehistorisk*

På Twitter har foreningen foretatt samme navnebytte som foreningen: Twitter-kontoen finnes nå under brukernavnet *@Mediehistorisk*

ISSN 2464-4277

Norsk Mediehistorisk Forening
www.medietidsskrift.no